

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

II. setkání genealogů a heraldiků

Ostrava 15. - 16. 10. 1983

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

II. setkání genealogů a heraldiků

Ostrava 15. - 16. 10. 1983

Vážené soudružky a soudruzi, milí přátelé!

Dovolte, abych vás co nejsrdečněji přivítal u nás v Ostravě na II. setkání genealogů a heraldiků. Scházíme se téměř přesně po třech letech na stejném místě. Vaše účast na tomto setkání je důkazem, že pracovní setkání v roce 1980 bylo užitečné a že vzájemné předávání zkušeností i výměna výsledků práce mezi odborníky z předních vědeckých a odborných pracovišť z celé naší republiky a stovkami milovníků genealogie a heraldiky je přínosem pro obě zúčastněné strany.

Jsmo rádi, že díky finanční i organizační pomoci našeho zřizovatele — Domu kultury pracujících Vítkovic, železáren a strojíren Klementa Gottwalda — jsme mohli opět uspořádat naše setkání. Proto také v první řadě jemu patří naše poděkování.

Jistě i vašim jménem mohu mezi námi uvítat doc. dr. Josefa Haubelta, CSc., a doc. dr. Ivana Hlaváčka, CSc., z Univerzity Karlovy v Praze, prof. dr. Josefa Bartoše, CSc., a dr. Jiřinu Holinkovou, CSc., z Univerzity Palackého v Olomouci a doc. dr. Jozefa Nováka, CSc., z Univerzity Komenského v Bratislavě. Dále mezi námi vítáme všechny zástupce státních oblastních archivů, okresních archivů, muzeí, vědeckých a odborných pracovišť. Jsme rovněž potěšeni, že jednání se zúčastňuje také mnoho milovníků genealogie a heraldiky z celé naší vlasti.

Od posledního jednání genealogů a heraldiků v Ostravě roku 1980 se podstatně změnila struktura zájmových organizací pro genealogii a heraldiku. Vznikla Česká heraldická a genealogická společnost při Okresním muzeu Praha-západ v Jílovém u Prahy. Pod patronací Domu kultury pracujících Vítkovic byl ustanoven náš Klub genealogů a heraldiků Ostrava a v Brně při Domě kultury ROH Královopolské strojírny započal práci Genealogický a heraldický klub. Také v Olomouci při Krajském vlastivědném muzeu byla založena genealogická a heraldická sekce Vlastivědné společnosti muzejní. Proto jsme rádi, že můžeme dnes mezi námi přivítat předsedu České heraldické a genealogické společnosti doc. dr. Josefa Haubelta, CSc., za Genealogický a heraldický klub Brno předsedu Františka Špirka, za olomouckou genealogickou a heraldickou sekci jednatele Leopolda Podmolíka. Pobočka Heraldika České numismatické společnosti je zastoupena jednatelem Pavlem Palátem a Vexilologický klub v Praze Jiřím Janušem.

I když naše první setkání nevytyčilo žádné konkrétní úkoly a nevydalo žádné teze pro práci na příští léta, přesto nastínilo řadu problémů a otázek, které se staly pro mnohé jednotlivce či zájmová sdružení náměty pro další práci. Nejsme oprávněni hovořit za všechny zájmové organizace, které se věnují genealogii a heraldice. Avšak pro Klub genealogů a heraldiků Ostrava vyplynulo jako hlavní poznatek z tohoto jednání zjištění, že bez kvalitního okruhu přispívatelů do našeho členského Zpravodaje a vysoce odborně fundovaných přednášejících nelze posunout naši práci směrem ke zvyšování odbornosti všech zájemců o uvedené obory. Proto jsme také ze svého nejdříve zaměřili svou pozornost na zvýšení úrovně členského časopisu a současně na přiblížení genealogie a heraldiky do polohy, která může přinášet užitek nejen zájemcům o tyto disciplíny, nýbrž i široké veřejnosti. Tento směr se setkal s dobrým ohlasem u Muzea Vítkovic i u Archivu města Ostravy.

Za všechny příspěvky, zveřejněné ve Zpravodaji, jmenujme alespoň objevnou práci Leoše Mičáka a Jaroslava Slunéčka o zaniklé výrobě ocelových zvonů ve Vítkovických železárnách. Tato studie přinesla úplně nové poznatky z dějin výroby a ukázala, že spojení historika umění s inženýrem metalurgie může pomoci dokumentovat pro příští generace mnoho neznámých výrobních postupů a vykreslit technickou dovednost ostravských slévačů. Rovněž právě zveřejňovaná práce Vladimíra Markla o vývoji emblému Vítkovických železáren postihuje mnohé aspekty vývoje ochranných známek od poloviny 19. století a možná se touto prací činí základ ke vzniku nového odvětví užité heraldiky. O účelnosti spojení zájmů mimopracovníků s pracovní profesí svědčí také studie Miloslava Kročka „Z dějin ostravského náměstí“, kde autor, civilním povoláním stavební technik, zpracoval odborně vývoj stavební i genealogicko-historický. Sledováním jednotlivých domů od 17. století získá široká ostravská veřejnost poutavý obraz nejstarší části města. Ke kladům naší spolupráce s odbornými pracovníky patří vydání studie Ericha Šefčíka „Pečetí těšínských Piastovců“ i k tisku připravený německo-český genealogický slovník od Viktora Palivce.

Samostatnou kapitolou v naší spolupráci s pobočkou Heraldika České numismatické společnosti je spoluúčast na vydávání „Bibliografie české práce heraldické 1901–1980“. Věříme, že zpracováním základních heraldických periodik z uvedeného období se dostává všem odborným pracovníkům i zájemcům o heraldiku základní přehled o stavu české heraldické práce.

K problémům spolupráce KGHO s vysokými školami jak v Ostravě, tak i v Olomouci, patří nechuť mladých studentů historie a jiných příbuzných oborů o práci v zájmových sdruženích našeho typu. Nabídlí jsme těmto mladým adeptům historie stránky našeho Zpravodaje ke zveřejňování ročníkových prací, případně ohodnocených prací ze studentské vědecké a odborné činnosti, avšak zatím je zájem téměř nulový. Mnoho těchto studií by takto mohlo spatřit světlo světa v poměrně krátké době.

Vážení přátelé, před vámi leží plán dvoudenního jednání. Jistě jste již postřehli, že jednotlivá témata z tematických okruhů, vydaných před naším jednáním, jsou sice zastoupena velmi nerovnoměrně, avšak většina přednášek slibuje mnoho námětů pro další naši práci a její zkvalitnění. Je potěšitelné, že mnohé referáty jsou zaměřeny k význačným osobnostem české a moravské historiografie, některé z nich zaznějí v takové šíři poprvé. Věříme, že naše jednání bude přínosem nejen pro práci genealogickou a heraldickou, ale i pro poznání toho blízkého či dávno zapomenutého.

Ještě jednou vás všechny jménem výboru Klubu genealogů a heraldiků vítám v Ostravě, přeji vám hodně dobré pohody, mnoho nových poznatků, získání mnoha nových přátel a samozřejmě i příjemnou a přátelskou atmosféru.

Za výbor KGHO VLADIMÍR KEJLA

Vážené soudružky a soudruzi,

scházíte se po třech letech znovu v Ostravě, abyste zhodnotili výsledky své práce a nastínili problémy, které chcete řešit ve vaší zájmové činnosti. Pořadatel tohoto setkání, Klub genealogů a heraldiků Ostrava, pracuje v našem kulturním zařízení od roku 1981 a svými zájmy a svou činností poněkud přesahuje okruh zájmové činnosti Domu kultury pracujících Vítkovic, železáren a strojíren Klementa Gottwalda.

Vedení domu kultury ve snaze poskytnout dobré podmínky i pro zájmovou činnost méně obvyklou, navrhlo KGHO, aby svou práci spojil s cíli a potřebami Muzea Vítkovic. Vycházeli jsme z předpokladu, že každá zájmová činnost, která přináší uspokojení a užitečné využití volného času pracujících, je prospěšná i celé naší socialistické společnosti.

Činnost Domu kultury pracujících Vítkovic je velmi bohatá. Zájmová umělecká činnost je soustředěna do 23 souborů, z nichž i vám a možno říci i celé Evropě jsou známy například podnikový orchestr Vítkovák, Taneční klub Ostrava, pěvecké sdružení Marx, folklórní soubor Opavica, Ostravský dětský sbor i loutkářský soubor. Tyto i další skupiny se v minulých letech umístily v celostátních i mezinárodních soutěžích na předních místech.

Také zájmová činnost pracujících Ostravy je velmi bohatá. Jen náš dům kultury sdružuje 11 zájmových kroužků a klubů, ve kterých je zapojeno 1440 členů a které v roce 1982 uspořádaly 129 nejrůznějších akcí.

Kromě zájmové činnosti je práce domu kultury soustředěna na organizování společenského a kulturního života, na práci s knihou, práci s filmem, seznamování široké veřejnosti s nejlepšími divadelními soubory, populárními skupinami, s koncertními tělesy.

Také působení Muzea Vítkovic je velmi obsáhlé. V uplynulém roce bylo uspořádáno 63 přednášek a besed, bylo uspořádáno šest tematických výstav a je zde také instalována stálá expozice s názvem „Od vlády kapitálu k socialistickému dnešku“, která je v široké míře využívána školami a BSP.

V tomto krátkém příspěvku není možno ani jen vyjmenovat celou škálu činností a pořadů, které jsou ročně v DKP Vítkovic uspořádány. Snad celková čísla řeknou dosti. V roce 1982 bylo uskutečněno 11 025 akcí a počet návštěvníků překročil 1 milión.

Vážené soudružky a soudruzi, dovoluji, abychom vám popřáli dobrý průběh a načerpání mnoha cenných podnětů ve vašem jednání.

Doufám, že se budete po celou dobu svého pobytu v Ostravě dobře cítit a na příští setkání genealogů a heraldiků opět rádi do Ostravy přijedete.

Za DKP VÍTKOVIC MILOSLAV KROČEK

Po přednesených projevech byla zvolena pracovní předsednictva:

15. 10. 1983 dopoledne

předseda: doc. dr. Ivan Hlaváček, CSc., Univerzita Karlova, Praha

členové: doc. dr. Josef Haubelt, CSc., Univerzita Karlova, Praha, Pavel Gejguš, ředitel Archivu města Ostravy, Helena Romanovská, Muzeum revolučních bojů a osvobození, Ostrava, dr. Stefan Głogowski, Bytom, PLR, Vladimír Kejla, předseda KGHO

15. 10. 1983 odpoledne

předseda: doc. dr. Jozef Novák, CSc., Univerzita Komenského, Bratislava

členové: dr. ing. Jaroslava Honcová, CSc., Praha, dr. Jan Skutil, CSc., Moravské muzeum, Brno, Leopold Podmolík, jednatel genealogické a heraldické sekce VSMO, Olomouc, Karel Liška, Praha, Vladimír Markl, místopředseda KGHO

16. 10. 1983 dopoledne

předseda: dr. Jiřina Holinková, CSc., Univerzita Palackého, Olomouc

členové: dr. Jan Pelant, Státní oblastní archiv Plzeň, ing. Zdenko Alexy, Bratislava, František Špírk, předseda GHK, Brno, Pavel Palát, jednatel pob. Heraldika ČNS, Praha, dr. Karel Müller, Státní oblastní archiv Opava, člen výboru KGHO

16. 10. 1983 odpoledne

předseda: prof. dr. Josef Bartoš, CSc., Univerzita Palackého, Olomouc

členové: dr. Ivan Bittner, Okresní archiv Gottwaldov, dr. Erich Šefčík, Slezské muzeum, Opava, Jaroslav Jásek, Praha, Jiří Stibor, člen výboru KGHO

Regionální dějiny a pomocné vědy historické (genealogie a heraldika)

Kdybychom měli charakterizovat základní postulát rozvoje každé vědní disciplíny v současnosti i budoucnosti, dojdeme konec konců k dialektické jednotě dvou protikladných trendů: specializace uvnitř disciplíny a integrace mezi jednotlivými vědními obory. Další, neméně důležitý problém spočívá v erupci informací, v hledání optimální komunikace mezi zdroji poznatků a badatelem na jedné straně — a mezi vědou a jejich uživateli v životní a společenské praxi na druhé straně. Všechny tyto principy jsou mimořádně živé pro historii vůbec a také pro tzv. pomocné vědy historické a pro regionálně zaměřené dějiny — i pro jejich vzájemný vztah.

Je dostatečně známo, že pro ty disciplíny, které s jistou dávkou nesouhlasu nazýváme pomocnými vědami historickými, byla a je typická důsledná a někdy až krajní specializace, máme-li na mysli vlastní oblast vědeckého bádání. Tyto disciplíny se totiž stýkají, daleko méně již skutečně integrují, spíše (obrazně řečeno) v různých úvodech do studia dějepisu a metodických příručkách — a tedy právě v jejich v tomto směru pomocné úloze pro historiografii.

Stojí za to, abychom se u této, byť ne jedině, funkce pomocných věd historických zastavili. Nelze nic namítat proti dnes již opravdu brilantní metodické specializaci těchto disciplín, v tom spočívá jejich síla i význam, avšak z hlediska historika je neméně důležité jejich integrované využití ve vědeckém výzkumu, tedy jejich komplex. Je škoda, že u nás zůstaly na mrtvém bodě náznaky diskuse o tzv. nauce o pramenech, která je intenzivně rozvíjena v Sovětském svazu (istočnikovedenije) i jiných zemích (například NDR).

Ze stejného hlediska je třeba se konečně vyrovnat i s naléhavou potřebou opravdové modernizace pomocných historických disciplín, a to nejen v jejich vnitřním rámci (jak se to začíná dít právě u genealogie), ale i v zaměření na novou a nejnovější dobu, což znamená nejen přenést pozornost na toto období u tradičních či klasických disciplín, ale rozvíjet také disciplíny zcela nové, které jsou spojeny s novými druhy a typy pramenů.

Zůstaneme-li u genealogie, je dost očividné, i když velmi složité řešení perspektiv této disciplíny a směřování jejího dalšího rozvoje buď, lapidárně řečeno, na rozšíření dosavadního zájmu od víceméně formálního sledování rodové a rodinné posloupnosti na všestranný výzkum historického vývoje rodových a rodinných vztahů (zde se ovšem setká genealogie s výzkumným polem sociologů, demografů, etnografů, psychologů i genetiků), nebo zda zůstane u víceméně „pomocné“ funkce a bude spíše rozšiřovat rejstřík vlastních genealogicky sledovaných jevů a zvláště pak metod jejich výzkumu a zpracování; zde pak zůstává ovšem k řešení

nejdůležitější otázka, zda genealogie přikročí (jak se o to dějí pokusy) ke sledování nejen individuálních, ale také hromadných genealogických či spíše již demografických jevů. A jaký vztah najde ke studiím biografickým? K tomu bude nutno přihlídnout v metodách, zvláště v oblasti kvantifikace, a také v heuristické základně, kde v dosavadních úvahách nesporně pro tzv. statistické období schází mimořádně důležitý pramen v podobě zachovaných sčítacích operátů. A přitom má zřejmě genealogie již vyřešen starší problém, tj. přechod od genealogie víceméně vládnoucích rodin a vrstev k pěstování genealogie jednotlivců, rodů a rodin všech sociálních vrstev (viz Bildas Bernard: *Guide des recherches sur l'histoire des familles*, Paris 1981).

Podobně je tomu také s heraldikou. Zde však ještě více vystupuje do popředí otázka, zda se tato disciplína rozvine v širší nauku o výtvarných (nepísemných) symbolech a emblémech (termín znak je v obecnější rovině pojmem mnohem širším a nevhodným), včetně různých moderních odznaků (například firemních, spolkových), etiket apod., což by bylo sousto nadmíru velké, i když z hlediska historiografie velmi potřebné. Nebo heraldika zůstane u tradičního objektu a soustředí se spíše na vazbu heraldických znaků k sociálním, společenským a kulturním, také genealogickým podmínkám a důsledkům, tedy na to, co se za heraldickými znaky skrývá? I tento trend je opodstatněný a užitečný.

Ať je tomu tak či onak, v každém případě mají obě uvedené disciplíny velmi blízko k regionální historiografii a naopak. Tato blízkost je dána v prvé řadě samotným objektem výzkumu. Chápeme-li totiž již dlouhou dobu region jako „společenskou strukturu na určitém území“, jako „teritoriální skupinu s jistými specifickými rysy a vzájemnými vazbami“, potom do tohoto okruhu nesporně patří i lidský faktor v podobě rodových a rodinných vazeb a vztahů, zvláště v nejužších teritoriálních společenstvech, jakými jsou například obce (zvláště obce menší). Uvedená blízkost bude o to těsnější, o co více se bude genealogie chápat nejen jako zkoumání rodinných a rodových vztahů mezi určitými jedinci, ale jako nauka či disciplína, která chápe rodinné vazby jako specifický základ pro další studia demografická, sociologická, etnografická apod. Pokud se pak její zájem rozšíří na hromadné jevy a kvantitativní metody, potom se její objekt zkoumání již územně beze zbytku ztotožní s problematikou regionální v obecném slova smyslu, vždyť půjde nejen o osoby spojené rodinnými vztahy, ale i o regionální společenské skupiny (obec, farnost, okres). To do určité míry platí i pro heraldiku, zvláště některé její části (u měst a obcí).

Dalším styčným bodem je nesporně i to, že regionální dějiny se v objektu i metodách přece jen soustřeďují na mikroanalýzu menších územně vymezených společenských a dějinných struktur. To znamená a předpokládá, a existují v tomto směru již mnohé dobré příklady (například u některých dějin měst a obcí), opravdu komplexní a integrovaný výzkum určené jednotky z více stran, hledisek a za účasti více vědních oborů a disciplín.

Genealogie by mohla pomoci regionálním i obecným dějinám v požadovaném a v patřičné míře potřebném „zalidnění“ dějin. Je třeba přiznat, že i při uvádění osob v historických pracích jde ve většině případů jen o pouhý a málo říkající jména, kterým schází „život“,

věk, profese, původ, rodinné vazby a podobně. Toto zalidnění má nejen význam věcný a poznávací, ale také výchovný. Není snad třeba ani připomínat, že na druhé straně nelze tyto faktory a okolnosti přeceňovat.

Nezanedbatelné není ani to, že regionální dějiny, orientované většinou v praktickém výzkumu na dlouhá dějinná období od nejstarších dob až do současnosti, často bolestivě pociťují absenci precizních poznatků (mnohdy i metod) z různých příbuzných a pomocných disciplín, mj. i z genealogie a z heraldiky. Někdy je tomu tak pro nedostatečnou šíři přípravy a erudice, zvláště u některých amatérských historiků (například kronikářů), mnohdy však proto, což se týká hlavně novějšího období, že příslušné otázky a problémy nejsou věcně i metodicky vůbec zpracovány. To se vztahuje nejen na diplomatiku a další, tradiční pomocné vědy historické, ale i na problémy statistiky, publicistiky, obrazových a zvukových dokumentů a moderních pramenů vůbec.

Je mimořádně zajímavé, že regionální a vlastivědná činnost stejně jako genealogie a heraldika (viz například *Mladý svět*, 1983, č. 34) prožívají jakési období renesance. Stálo by za to zkoumat, z jakých zdrojů a příčin tento zvýšený zájem u obyvatel, včetně mladých, vyrůstá. Na druhé straně je však třeba být právě proto na pozoru, abychom ku škodě věci tuto problematiku, jak to bývá, nepřecenili a nepřehnali (viz opět uvedený článek MS). Je třeba vítat obětavost a nadšení amatérů, ale je třeba se mít na pozoru před tvrzeními: „dělají vědu, aniž to vědí“ — a zvláště pak hluboce nesprávným a zcestným tvrzením: „jestliže se národ skládá z rodin, pak jsou dějiny rodin dějinami národa.“ Takové názory až příliš připomínají stejně nesprávné a dávno prakticky i teoreticky vyvrácené názory, že dějiny státu a národa jsou vlastně jakýmsi součtem dějin regionů. Skromnost, kritičnost i sebekritičnost, spojená ovšem vždy s hledáním a novátorstvím, je nedílným atributem každé vědy — a to i vědy pěstované amatérsky.

Pro regionální dějiny mají tzv. pomocné vědy historické v jejich nejširším významu a rozpětí zřejmě trojí význam.

V první řadě jde o základnu a pomůcku bezprostředně se pojící k pramenné základně historie, k identifikaci, kritice a interpretaci jednotlivých historických pramenů. Pro regionální historiky, do jejichž řad patří i mnoho začínajících a amatérských pracovníků, má tato funkce mimořádný význam a závisí na ní do značné míry kvalita práce. Bylo by však třeba, aby v tom-

to směru bylo více různých kompendií, pomůcek a slovníků, protože jen tak můžeme zajistit jejich užití v badatelské i prezenční práci.

Na druhé straně jde o funkci těch vědních disciplín, nazvaných mnohdy jen ve vztahu k historii jako příbuzné, které zkoumají tak či onak určitý věcný úsek historie, respektive jej sledují jen z určitého hlediska. Již zmíněná integrace je v tomto směru nejen účelná, ale (jak ukazují mnohé regionální a naopak i genealogické a heraldické práce) velmi přínosná a podnětná.

Konečně sem patří třetí typ, který se pohybuje na rozmezí obou předcházejících. Tam patří podle našeho názoru například metrologie, ale v mnoha směrech také genealogie a heraldika. Zdá se, že jisté rozpaky nad dalším směřováním těchto tradičních a dříve příliš úzce pojatých disciplín vyplývají právě z ne dost ujasněné koncepce, tj. zda i nadále se budou vyvíjet jen jako disciplíny bezprostředně spojené s určitými typy historických pramenů, nebo zda překročí tento rámec ke studiu vlastních historických skutečností a procesů. Zda se však, že i v rámci užšího, tj. pomocnovědného pojetí, by pro regionální historii bylo přínosem rozšíření zorného pole heraldiky na znaky a symboly vůbec, u genealogie pak na metody a zdroje výzkumu generační kontinuity individuí a rodin. Regionální dějiny by tak byly obohaceny o další potřebnou dimenzi.

Regionální dějiny, respektive jejich předchůdce v podobě historické vlastivědy, a genealogie s heraldikou mají jeden velmi důležitý společný či obdobný úkol, a to vyrovnat se na nových základech se svojí vlastní minulostí a tradicí. Nejde jen o obecnější problém jisté idealizace a idylizace minulosti, ale i o uplatnění nových přístupů a metod i metodik ve vlastní práci, mj. i v řešení nesporného tvůrčího napětí mezi faktografickou drobnokresbou a širším zobecňováním, mezi jednotlivými osudy a množinovými jevy, mezi vyprávěcím a statistickým stylem — v neposlední řadě pak mezi amatérismem a profesionalismem. Cesta vpřed, i přes rizika, spočívá jen a jen v hledání nového, v koncepci širších perspektiv, i když budou naplňovány teprve postupně a pomalu.

Neméně důležité je, aby východisko z jakési „krize“ a zároveň „módnosti“ těchto disciplín nevedlo k jejich celkové negaci, ale směřovalo k zachování všeho cenného, pozitivního — a tedy i toho, co činí celou naši historiografii nejen vědecky progresivní, ale také užitečně platnou společností i jednotlivci, byť šlo třeba jen o uplatnění jeho zájmů a zálib.

Vztah heraldiky a právní historie

V poslední době jsme svědky procesu sblížování jednotlivých vědních disciplín. Vznikají nové pomězní obory, interdisciplinární přístupy pomáhají řešit „klasické“ problémy.

Také současný heraldický výzkum musí sledovat úkoly a cíle blízkých i vzdálenějších vědních oborů a přispívat zejména k řešení základních otázek vývoje feudální společnosti. Jen tak bude možné vymýtit předsudky a samoučelnosti heraldického bádání a získat heraldice stejné místo, jaké přísluší numismatice či archeologii.

Na druhé straně bude výzkum stále častěji navozovat otázky, které nebude možno řešit v úzkém rámci oboru. Chceme-li zejména zkoumat společenskou funkci znaku, pak se neobejdeme bez znalosti souvisejících vědních oborů.

Nejde jen o požadavek, aby práce byly založeny na stále širším okruhu pramenů poznání heraldiky. Heraldické bádání bude muset formulovat okruh otázek, jejichž řešení přenechá speciálním vědním disciplínám, a vykonat za ně heuristiku a kritiku pramenů.

Uvedené aspekty se zvláště projevují ve vztahu heraldiky a právní historie, kde proces sblížování je dán již zmíněnou koncepcí heraldického výzkumu¹⁾ zaměřeného na objasnění společenské funkce znaku, tedy i jeho právního významu. Vždyť znak od doby, kdy ztratil čistě vojenský účel, vyjadřuje schopnost fyzické či právnické osoby v rámci právního řádu nabývat určitá práva a povinnosti a jeho obsah i užití bylo právně relevantní.

Aby naše heraldické bádání mohlo shrnout, utřídit dílčí poznatky a postoupit vpřed, je k tomu nezbytná představa o právním významu znaku zvláště v 13. až 16. století. Bez soustavného rozvíjení poznatků z oblasti erbovního práva nelze dospět k pravdivému a ucelenému výkladu dějin heraldiky a řešit řadu specifických heraldických problémů, jako je stanovení periodizace dějin heraldiky, určení doby vzniku znaku a podobně.

Tyto nepochybné skutečnosti kontrastují se současným stavem poznání, jehož základnu stále tvoří práce německých právních historiků z konce 19. a začátku 20. století F. Hauptmanna, S. Kekuleho von Stradonitz a civilisty E. Becka²⁾.

Pod vlivem dozrívající pandektistiky vytvořili z právních norem týkajících se znaku skloubený právní systém. Přes řadu cenných poznatků zejména z německého regionu chybí v těchto pracích zasazení erbovního práva do širšího kontextu dějin státu a práva, nemluvě o tom, že neviděli právní instituce v podmíněnosti ze sociálně ekonomickými procesy uvnitř vládnoucí třídy.

Naše práce dotýkající se erbovního práva jsou sporadické a mají charakter dílčích studií³⁾. Většina úko-

lů je před námi a tyto zpětně ovlivní program výzkumu.

V souvislosti se vznikem jednotlivých odvětví heraldiky je nutné zkoumat konstituování práva nosit znak. Tato otázka byla již řešena při objasnění vzniku městských znaků⁴⁾, hlubší rozbor zasluhuje vznik práva nosit znak u měšťanů, kritice bezpochyby budou podrobeny závěry Sedlákovy teorie vzniku cechovních znaků⁵⁾.

Je pozoruhodné, že nemáme v naší heraldické produkci žádný nástin vzniku šlechtických znaků, což ostatně koresponduje s neuspokojivým stavem bádání v této oblasti⁶⁾. Právě zde by právně historická interpretace heraldických památek mohla prohloubit pohled na proces sebeuvědomování šlechty. Pozornost si zaslouží právní stránka vzniku církevních znaků, a to v komplexu otázek spojených s emancipačními snahami církve a její feudalizací.

V 13. století a snad i později analogická znamení ve štitě vyjadřovala lenní vztah. Zatím doklady tohoto jevu známého z oblasti Německa⁷⁾ byly nalezeny v okruhu leníků olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburku⁸⁾.

S otázkou objasnění autochtonní tzv. slovanské vazaloty zřejmě souvisí jeden ze základních, avšak neřešených problémů české a moravské heraldiky, týkající se identických znaků panské a ministeriální šlechty. Zde výsledky heraldiky, genealogie a prosopografie s přihlédnutím k vývoji heraldiky v jiných oblastech, zejména v Polsku⁹⁾, mohou přinést pro právní historii nejen pozoruhodný poznatek.

Znak neměl v nejstarších dobách jen veřejnoprávní význam, ale mohl být též předmětem právního obchodu. Známe listiny, opět z Německa¹⁰⁾, jejichž právní dispozice se týkaly koupě a darování znaku či nepravé koupě a darování, kdy prodávatel — dárce neztrácel všechna oprávnění ke znaku.

U nás nepřímě na základě studia sfragistického materiálu jsme našli soukromoprávní dispozice ke znaku mezi šlechtickým a měšťanským rodem v druhé polovině 14. století¹¹⁾. Nedá se předpokládat, že bychom u nás našli kupní či darovací smlouvy, avšak trpělivým porovnáváním znaků budeme moci tyto soukromoprávní dispozice nejen doložit, ale i posoudit jejich četnost¹²⁾.

Možnost širokých právních dispozic se znakem svědčí o tom, že panovník v 13. a 14. století jen sporadicky zasahoval do erbovního práva. I když nepochybujeme, že od nejstarších dob panovník uděloval znaky, šlo spíše o faktické jednání — vyznamenání bojovníka. Též lze předpokládat, že nešlo v pravém slova smyslu o udělení znaku, ale o udělení štítu.

V průběhu 13. a 14. století se konstituuje toto právo a udělování znaku je spojováno s nobilitací či postoupením mezi panské rodiny¹³⁾. Studium erbovních listin jistě přinese další poznatky k této problematice. Pro fiskální význam práva udělovat znaky — poplatky uhrazují náklady na chod panovnické kanceláře — někdy hovoříme o vzniku erbovního regálu a nebude bez významu sledovat vývoj tohoto práva v kontextu regálních práv.

Instituce erbovního práva se na konci 15. století mění tak, jak se v nich odráží proces uzavírání stavů. V důsledku omezení práva panovníka jen na udělování znaků, ač po formální stránce erbovní listiny dále povyšovaly do šlechtického stavu, vzniká vrstva erbov-

ních měšťanů — erbovníků¹⁴⁾). Tato vrstva se stává početnější zejména rozšířením instituce erbovního strýcovství, jehož vývoji bude třeba v budoucnosti věnovat zvláštní pozornost. Stejně tak počátkům erbovního palatinátu v Čechách a na Moravě.

Období stavovské monarchie je poznamenáno spory o znak, starobylost znaku. V těchto sporech najde právní historie materiál dokreslující pohled na stavovskou společnost.

Od 16. století postupně klesá přínos heraldiky pro poznání dějin státu a práva. Souvisí to s množstvím právně historických pramenů i omezenou společenskou funkcí znaku.

Erbovní právo po Bílé hoře zrcadlí absolutistickou moc. Změna právních institucí jen dotváří obraz, který jsme si utvořili odjinud. Přesto i v tomto období najdeme některé okruhy problémů stojící za zpracováním. Ať již se jedná o odraz potlačování českého státního práva ve státním znaku nebo zrušení udělování znaků a příslušných šlechtických stupňů z moci českého krále.

V době národního obrození nalézáme řadu administrativních norem týkajících se zemských znaků. Za zpracování stojí právní stránka sporu o zemské barvy na Moravě¹⁵⁾. Duch doby konce 19. století dotváří soudní procesy s podvodníky se znaky¹⁶⁾.

Mohli bychom jmenovat další dílčí problémy, ale to není cílem příspěvku, který si vytkl za úkol upozornit na mezioborové vazby. Přes nesporný přínos erbovního práva pro dějiny státu a práva, zejména právního vymezení feudálního stavovství, jeho vklad nejvíce zrohuje heraldika.

Ovšem tím se vztahy mezi heraldikou a právní historií nevyčerpávají. Heraldické výzkumy přímo navažují na pomocnou vědu dějin státu a práva a v jistém smyslu i dějin právních učení — právní archeologii. Ta se zabývá vyhledáváním a výzkumem materiálních objektů, které měly v minulosti ustálený charakter a sloužily k stanovení a realizaci právních norem, a dále studiem právních znamení, značek, symbolů a forem právních úkonů¹⁷⁾.

Poprvé ji definoval jako vědeckou disciplínu v roce 1889 německý právní historik K. von Amira a rozpracoval ji jeho spolupracovník a krajan C. von Schwerin¹⁸⁾. Dnes zaznamenáváme bouřlivý rozvoj této vědy. Vznikají celá pracoviště výlučně se zabývající právní archeologií i náročné edice pramenů¹⁹⁾.

Právní archeologie v oblasti právní symboliky (jurisprudentia symbolica) má s heraldikou společný předmět bádání — znak. Obě disciplíny se však překrývají jen částečně.

Právní archeologii jde o sumarizování, kritiku, interpretaci a zobecňování právně archeologických poznatků zejména z oblasti heraldické symboliky a užití znaku. Z obsahu znaku přece můžeme vyčíst lenní vztahy, rodinné právní poměry, dědické pretenze apod. a užití znaku jednak vyjadřovalo vlastnické právo, jednak často mělo veřejnoprávní význam — symbolizovalo příslušnost osoby k určitému stavu.

Pěstování právní archeologie předpokládá rozvoj poznání heraldické symboliky, což na jedné straně patří k vrcholu heraldického bádání, na druhé straně se tohoto tématu tradičně ujímají ti, kteří ví o heraldice nejméně.

To vedlo k situaci, že se mnozí badatelé vyhýbají tomuto tématu pohodlným tvrzením, že znamení byla přijímána libovolně bez hlubšího smyslu, nebo rezig-

nují na možnosti jejího objasnění. První právně archeologicky pojaté studie²⁰⁾ ukazují, že je nutné při objasňování heraldické symboliky vyjít z premisy, že znak nebyl jen předmětem právních vztahů, ale i jeho obsah byl právně relevantní. Závažnost tohoto tvrzení se projeví až přinutíme znaky promluvit.

K tomu lze však přistoupit až budeme mít dostatečný přehled o pramenné základně. Heraldická kompendia nárokům výzkumu (historizování znaku) neodpovídají. Je nutné předpokládat určitou úroveň genealogie, prosopografie, ikonologie, právního národopisu a v neposlední řadě i právní archeologie. Budeme se muset v zájmu pravdivého poznání oprostít od pohledu na heraldickou symboliku prismatickým romantického 19. století či mechanického zobecňování.

Už dnes je možné přistoupit k některým úkolům. Nejschůdnější se jeví, kromě využití právně archeologických postupů při poznávání erbovního práva, zkoumání symboliky zeměpanských znaků a znaků královských měst²¹⁾. Zvláště možnost právně archeologické interpretace symboliky městských znaků nám leží jako klíč v ruce. Znamená to ovšem vycházet z naznačeného předpokladu a uvažovat v jiných dimenzích.

V nich hradba ve znaku není symbolem městského charakteru (skutečných hradb), ale vyjádřením práva opevnit město, tedy i v konečném důsledku práva mílového. Stejně tak hrozen není symbolem vinohradnictví, ale viničného práva, hornické symboly nejsou vyjádřením těžební činnosti, ale symbolem horního práva. Mříž ve znaku Prostějova není bezúčelnou ozdobou, ale vyjádřením zeměpanské zástavy. Ani dub ve znaku Modřic nevyjadřuje charakter krajiny, ale povinnost obyvatel platit vrchnosti zvláštní plat „žaludné“²²⁾ a tak bychom mohli pokračovat.

Jistě zajímavé poznatky přinese právně archeologický rozbor měšťanských znaků. Již dnes lze podle symboliky znaku odlišit příslušníky starého a nového patriciátu v druhé polovině 14. století. Také heraldická symbolika šlechtických znaků má právní charakter. Známe příklady, kdy znamení ve znaku ukazuje na důvod příslušnosti k panovnické družině²³⁾.

Právně archeologický význam má rozbor konkrétního užití znaku. Jedná se o postižení záměru zřizovatele, což zvláště vystupuje při zkoumání erbovních galerií a erbovních vývodů. V tomto záměru se často obráží ideologické a právní momenty.

Dnes nelze určit ve všech směrech, jaké otázky položí heraldika právní archeologii a naopak právní archeologie nezná, jaké možnosti se jí naskytají. Vše závisí na tom, aby heraldické bádání s právněhistorickým neztratilo kontakt.

Na katedře dějin státu a práva právnické fakulty UJEP v Brně chceme vědecky rozvíjet právní archeologii, využívat ji v pedagogickém procesu, což není dost dobře možné bez úzkého sepětí s dalšími vědními obory, tedy i základními vědami historickými. Z těchto důvodů naše katedra zamýšlí na podzim v příštím roce uspořádat vědecké zasedání, které by se zabývalo problematikou právní archeologie a mezioborových vztahů.

P o z n á m k y :

¹⁾ Funkcionalistické pojetí se poprvé v české heraldice uplatňuje v práci prof. V. Vojtíška O pečetech a erbech

- XXVII tab., ve které se zdůrazňuje význam znaku ve vojenství. V poslední době v pracích Rostislava Nového, *Počátky znaků českých měst*, Sborník archivních prací, 1976 (r. 26), č. 2, s. 367–412; K počátkům feudální monarchie, I (sigillum communae regni), Časopis Národního muzea – historické muzeum, 1976 (r. 145), č. 3–4, s. 144–164; díl II K počátkům českého znaku, tamtéž, 1978 (r. 147), č. 3–4, s. 147–172, můžeme sledovat posun ke komplexnímu zkoumání společenské funkce znaku.
- 2) F. Hauptmann, *Das Wappenrecht*, Bonn 1896, 579 s., (zde uveden přehled starší literatury); Stephan Kekule von Stradonitz, *Rechtsgeschäfte über Wappen und Wappen-teile im Mittelalter* In: *Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft „Adler“*, neue Folge, vierzehnter Band, Wien 1904, s. 51–59; Edward Beck, *Grundfragen der Wappenlehre und Wappenrechts*, Speyer am Rhein 1931, 314 s. Novější drobné práce, které se mi nepodařilo opatřit, uvádí W. Leonard, *Das grosse Buch der Wappenkunst*, München 1976.
 - 3) Ze starších prací je to drobný příspěvek prof. Františka Čády, *Práva osobnostní u nás*, Všeohr, 1928 (r. 9), s. 1–16; Nový, *Počátky znaků*, c. d.; Nový, *K počátkům monarchie*, c. d.; J. L. Bílý, *Soukromoprávní dispozice ke znaku v měšťanském prostředí*, Heraldická ročenka na rok 1983, s. 58–67.
 - 4) Nový, *Počátky znaků*, c. d.
 - 5) Vladimír J. Sedlák, *O počátcích erbů pražských cechů*, Praha 1945, 56 s.
 - 6) Je zde po ruce jen zcela zastaralá práce Martina Koláře, *Nejstarší pečeti šlechty české až do roku 1300*, In: *Výroční zpráva Vyššího reálného gymnasia v Táboře*, 1883.
 - 7) Hauptmann, c. d., s. 236–246.
 - 8) Pavel R. Pokorný, *Původ erbu pánů z Deblína*, Heraldická ročenka na rok 1982, s. 48–55.
 - 9) Marek Cetwiński v práci *Rycerstwo ślaskie do końca XIII w.*, Wrocław 1980, uvedl, že i v polských znakových skupinách lze rozpoznat hierarchické vazby.
 - 10) Hauptmann, c. d. (Urkunde); Kekule, c. d.
 - 11) Bílý, c. d.
 - 12) V české a moravské heraldice můžeme najít případy, například znak pánů z Choustníka rozšířený o znak pánů z Dobrušky, kde bychom mohli tvrdit, že se v nich promítají soukromoprávní dispozice se znakem.
 - 13) Zde tlumočené předběžné poznatky jsou výsledkem společné práce na tomto tématu s dr. T. Krejčíkem.
 - 14) Vl. Klecanda, *Přijímání do stavu rytířského v zemích českých a rakouských na počátku novověku*, Časopis Archivní školy, 1928 (r. 6), s. 1–125; Týž, *Tři kapitoly o českomoravských erbovnících*, Zprávy českého zemského archivu, 1931 (r. 7), s. 69–96.
 - 15) V. Vojtíšek, *Naše státní znaky staré i novější*, Praha 1921, s. 70–73.
 - 16) K. Malý, *Falešná šlechta* (v rukopisu).
 - 17) W. Maisel, *Archeologia prawna Polski*, Warszawa – Poznań 1982, s. 10.
 - 18) Karl v. Amira, *Grundriss des germanischen Rechts*, Strassburg 1913, s. 15–16; Claudius v. Schwerin, *Rechtsarchäologie, Gegenstand, Formen und Symbole germanischen Rechts*, Berlin – Dahlen 1943.
 - 19) K. Adamová, *Za systematické rozvíjení československé právní archeologie*, Právněhistorické studie 16, s. 255 až 268.
 - 20) Nový, *K počátkům monarchie*, c. d.
 - 21) Podklady k právněarcheologické interpretaci připravila práce Nového, *Počátky znaků*, c. d.
 - 22) Na tuto skutečnost upozornil L. Šebestík v přednášce o modřickém znaku pro GH klub v Brně. O ní viz Genealogické a heraldické informace, 1982, č. 4, s. 71.
 - 23) Například vladkové z Klukovic, jejichž znak symbolizuje dvorskou funkci.

Úkoly genealogie při studiu národních a obecných dějin

Můj příspěvek není možno chápat jako genealogickou studii. Pokouším se zde provést určitou kritickou bilanci stavu genealogie, vztahující se k našim národním i k obecným dějinám. Uvítal bych, kdyby byl tento příspěvek chápán jako apel, jako pokus o změnu stávajícího.

Charakterizujeme-li genealogii, pak poslední oficiální definice přináší toto stanovisko: „...genealogie je jedna z pomocných věd historických, studuje rodové a rodné souvislosti jednotlivců a vztahy hospodářské, právní a kulturní povahy, jež z nich vyplývají...“¹⁾. Nechci zde rozebírat tuto definici, jistě není úplná a zasloužila by určité úpravy, pro naše účely však stačí — hlavní zásady postihuje. Definici tedy máme, je třeba se podívat na genealogii samotnou. Splňují současná genealogická bádání požadavky?

Dovolím si nyní zcela pominout oblast regionálních dějin. Této tematice byl v přípravě setkání věnován celý okruh. Právem, neboť v oblasti regionálních dějin bylo dosaženo úspěchů i v genealogii. Lze říci, že právě oba moravské kraje zde stojí na předním místě v celém Československu. O to více je však zřejmý rozdíl mezi genealogií regionální na jedné a národní či obecné na druhé straně. Ve srovnání s první se druhá blíží téměř k nule. Snad se vám zdá moje věta příliš kacířskou, ale domnívám se, že ji mohu argumenty podepřít. V celých dějinách třídních společností hrála nesmírnou úlohu sňatková politika vládnoucích tříd. Po ekonomickém a sociálním aspektu byla třetím hybatelem dějinného toku. Jeden příklad za všechny. Kde by bylo Prusko, nedojít v průběhu sedmileté války ke změně na ruském trůnu. Tento příklad bývá často spojován s náhodou, štěstím či snad přímo s „božím zásahem“. A přitom není těžké objasnit tuto událost jako zákonitý fakt, daný vývojem sňatkové politiky carského dvora. Ovšem objasnit tento vývoj může historik pouze pomocí genealogického studia. Bez něho se prostě neobejde.

Ukázal jsem na snad dosti názorném příkladu nezbytnost genealogického studia. Jaká je však realita u nás? Máme genealogické práce o panovnických rodech, vládnoucích na našem území a do značné míry ovlivňujících jeho vývoj? Máme monografické studie o významných představitelích těchto rodů? A konečně, máme jasno v problematice vývoje vládnoucí třídy a jejího zapojení v mocenské struktuře? Odpověď musí znít: NE!

K otázce první — na našem území panovali v průběhu dějin příslušníci celkem 13 panovnických rodů. Který z nich je v Československu genealogicky moderně zpracován? Částečně rod Přemyslovců a Lucemburků. Přitom je si však třeba uvědomit, že rodokmen Přemyslovců od Zdeňka Fialy²⁾ je téměř identický s prací Václava Novotného³⁾ o půl století starší. Jedná se tu o pouhý rodo-

kmen, bez nejmenších vysvětlivek, bez odkazů na prameny a literaturu⁴⁾. V mnoha otázkách genealogie našeho prvního vládnoucího rodu zcela tápeme! Na druhé straně však otázka jednoho data smrti (tj. dilema 929 či 935) doslova rozeštvála historickou obec a zpracování tohoto zcela dílčího a v poměru k ostatnímu nepatrného problému by zaplnilo slušnou knihovnu. Domnívám se, že dnes se zde jedná pouze o prestiž některých lidí, snoubenou s nezvládnutím marxistické historické metody⁵⁾.

Není však divu, že při řešení takovýchto „problémů“ nezbyl na ostatní výzkum čas. V současné době, kdy se do služby nabízí i antropologie, musí říci naše moderní genealogie rozhodné slovo. Tím spíše, že se začíná tvořit nový rozpor, a to mezi antropologií a historií⁶⁾. Chyba bude patrně ve skutečnosti, že antropologie zasahovala do historikova řemesla a historie zase podrobovala zkoumání antropologické metody. Přitom je zapotřebí společné práce obou oborů, kterou by měla řídit genealogie. Pak by se mohlo dospět k jednoznačnému výsledku.

V krátkosti k dalším otázkám. Co se týče monografií o významných jednotlivcích, můžeme být spokojenější. Práce o Břetislavu I., Janu Lucemburském, Karlu IV. a Václavu IV.⁷⁾ jsou prvními náznaky té skutečnosti, že vše jde, ale když se chce! V otázce genealogického studia české šlechty je třeba více pozornosti věnovat aspektům celonárodním. Bude-li se toto studium dále ubírat pouze po lince regionální, pak nedosáhne nikdy místa, jež si zaslouhuje.

Přes všechny nedostatky je však genealogické studium národních dějin značně vpředu před obdobným studiem v dějinách obecných. V podstatě je možno říci, že u nás nemáme jedinou moderní genealogickou práci z této oblasti. Naše studium pak musí využívat množství zahraničních prací různé kvality. Je zákonitě, že potom vznikají i chyby. Jako příklad bych jmenoval vskutku impozantní dílo Anežky Merhautové a Dušana Třeštíka Románské umění v Čechách a na Moravě, kde došlo k záměně vévodských rodů — saských Luidolfovců a bavorských Luitpoldovců-Wittelsbachů⁸⁾. A takovýchto drobných chybíček by se dalo při pečlivém a podrobném sledování prací nalézt celá řada. Je tedy vidět, že i tato oblast má zapotřebí našeho zájmu, že i zde je třeba vynaložit úsilí a zpracovat alespoň rámcově nejdůležitější zahraniční panovnické rody, které nějakým způsobem zasahovaly do našich národních dějin.

V závěru svého vystoupení bych rád obrátil vaši pozornost k několika návrhům, od kterých si slibuji podstatné zlepšení naší ne dosti utěšené situace.

1. Vypracovat genealogické studie o panovnických rodech na našem území, využít k tomu všech dostupných pramenů písemné i hmotné povahy, kriticky zhodnotit veškerou literaturu k tomuto tématu.

2. Vytvořit rámcové rodokmeny evropských panovnických rodů a pozornost zaměřit na ty osoby, které měly vztah k dějinám Československa.

3. Sjednotit úsilí regionálních badatelů a postupně vypracovat genealogické studie významných šlechtických rodů, ukázat jejich vývoj a změny v podílu na státní moci.

4. Vytvořit centrální orgán pro toto studium.

Genealogii chápeme jako pomocnou vědu historickou. Záleží pouze na nás, aby pro historii oporou byla.

P o z n á m k y :

- ¹⁾ Ilustrovaný encyklopedický slovník, sv. 1, Praha 1980, s. 718.
- ²⁾ Zdeněk Fiala, Přemyslovské Čechy, 2. vydání, Praha 1975, rodokmen v příloze.
- ³⁾ Václav Novotný, České dějiny, I. 3., Praha 1928, rodokmen v příloze.
- ⁴⁾ Tyto práce nesnesou srovnání se svými polskými protějšky, například Kazimierza Jasińskiego.
- ⁵⁾ Rok 935 dokázal zcela přesvědčivě Zd. Fiala (viz Sborník

historický 9, 1962) a Československý časopis historický, 1973 (r. 21).

- ⁶⁾ Dušan Třeštík, Počátky Přemyslovců, Praha 1982; Týž, Nejstarší Přemyslovci ve světle přírodovědeckého a historického zkoumání, ČsČH, 1983 (r. 31), s. 233 an.; Emanuel Vlček, Nejstarší Přemyslovci ve světle antropologicko-lékařského průzkumu, Praha 1982.
- ⁷⁾ Jedná se o práce Barbary Krzemieńské a Jiřího Spěváčka.
- ⁸⁾ Anežka Merhautová — Dušan Třeštík, Románské umění v Čechách a na Moravě, Praha 1983, s. 53. K správné genealogii Adriaan Wilem Dek, Genealogie der Graven van Holland, Nijmegen 1954; Rudolf Dworzaczek, Genealogia, Warszawa 1959.

Ladislav Hosák - moravský historik a genealog

Dne 5. června uplynulo 85 let od narození univerzitního profesora dr. Ladislava Hosáka¹⁾, jehož vědecký odkaz je nejen obsáhlý, ale i mnohostranný a není pochyb o tom, že k jeho hodnocení se budou historikové moravských dějin ještě mnohokrát vracet. Vedle hodnocení zůstane však jeho dílo ještě dlouho v pravém slova smyslu téměř nevyčerpatelnou základnou poznávání a mnohdy i jedinou informací. Hosákův badatelský zájem měl nesmírně široký záběr, jak je možno sledovat od počátků jeho prací v jeho bibliografii²⁾. Nebyly mu cizí práce z dějin celonárodních i regionálních, práce historickomístopisné, historickogeografické, toponomastické, genealogické, našli bychom i práce z pomocných věd historických a konečně stranou jeho badatelského úsilí nezůstala ani problematika kulturních dějin. Jeho bibliografie, kdybychom vzali v úvahu i jeho články populárně vědecké, které publikoval v novinách, dosahuje čísla kolem 500 a snad i více. V Čechách a na Moravě je asi jen málo regionálně historických časopisů od 20. let až do nedávné doby, kde bychom nenašli Hosákovo jméno. Řada článků i některé větší práce vyšly až po autorově smrti, jako například Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1979 (spolu s R. Šrámkem).

Kritický pohled na tak rozsáhlou publikační činnost, odhlédneme-li od toho, že byl nejdříve středoškolským a od roku 1946 (až do roku 1970) vysokoškolským učitelem, vyvolává otázku, jak mohl při tom ještě tak intenzivně vědecky pracovat a publikovat. Může se dokonce vyskytnout i názor, že nebylo nutné otiskovat tolik materiálových informací. Tento názor by však nebyl ani spravedlivý, ani oprávněný, neboť všechny drobné články a zprávy hrály na jedné straně důležitou společenskou funkci pro širokou veřejnost, v níž budily zájem o historii celé Moravy či určitého regionu a na straně druhé byly pro Hosáka pracovní základnou a metodickou školou pro jeho velké historické práce, k nimž v první řadě náleží Historický místopis země Moravskoslezské³⁾. Pro toto velké dílo, které dodnes neztratilo svou cenu, musel být autor dokonale vybaven nejen po stránce odborné, ale i osobních vlastností. Obojí, domnívám se, Ladislav Hosák splňoval. Obdivuhodná byla jeho pracovitost, houževnatost, pohotovost, nadšení pro vědeckou práci a vždy bezprostřední realizace stanovených úkolů. Odborné vědomosti a vědeckou průpravu získal na pražské a brněnské univerzitě.

Vratme se nyní k jeho historickému místopisu a k výše položené otázce. Jak mohl toto dílo vedle jiných prací napsat? Jako historik se prof. Hosák vyznačoval širokou a hlubokou znalostí pramenné základny. Výzkum v bývalém brněnském zemském archivu a na to navazující výzkum fondů v obecních a církevních archívech, studium vydaných pramenů a obdivuhodný přehled po historické literatuře doplňoval ještě i osob-

ními poznatky z terénu. Lze říci, že heuristickou a analytickou metodu, jako základ historikovy práce, ovládal Hosák téměř s bravurou. Jeho silnou stránkou bylo i vzdělání v cizích jazycích, pro historika nezbytných, tj. zvláště v němčině a latině.

K vydání historického místopisu dospěl Hosák přes řadu menších studií s regionálněhistorickou a genealogickou tematikou nejdříve jižní Moravy, zvláště Hustopečska, aby později pokryl celou Moravu a Slezsko. Uvědomoval si totiž naléhavou potřebu metodicky i věcně nově vědecky zpracovaného historického místopisu, neboť práce Ř. Volného a J. Schwoye byly již zastaralé a navíc obě německy psané. V této rozsáhlé práci shrnul autor dosavadní výsledky regionálního bádání a dal tak moravskému regionálnímu dějepisceví i široké veřejnosti základní dílo trvalé hodnoty. Jako každá tak rozsáhlá práce měl i místopis některé nedostatky, jichž si byl L. Hosák vědom a proto se po druhé světové válce k této práci vrátil. Zvláštní pozornost věnoval v badatelském úsilí znovu pohraničním oblastem s německým obyvatelstvem, jako bylo Mikulovsko, Znojensko, Ostravsko, Opavsko, Rýmařovsko, Šumpersko a další. Nesporně podnětem k hlubšímu studiu pramenů v těchto krajích byl německými historiky tradovaný názor o dávném a nepřetržitě osídlení pohraničí německým obyvatelstvem, což interpretováno politicky představiteli nacionalistického Německa ve spolupráci se Sudetendeutsche Heimatfront vedlo k odtržení tzv. Sudet v listopadu 1938. Proto Hosák již za války intenzivně pracoval na novém, přepracovaném, rozšířeném a opraveném vydání místopisu, kde chtěl použít i metodicky hlouběji zpracované prameny. K realizaci nového vydání však nedošlo pro rozsáhlost celého díla a tím vzniklých potíží s jeho vydáním. Až v roce 1967 v souvislosti s konstituováním Kabinetu regionálních dějin na filozofické fakultě Univerzity Palackého, jehož hlavním vědeckovýzkumným úkolem bylo vydávání Historického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848—1960, došlo i k novému vydání Hosákova místopisu jako úvodního svazku⁴⁾ k této edici, ovšem ve zkráceném a sestručněném textu.

Badatelské úsilí, které prof. Hosák vynaložil při shromažďování materiálu, nezůstalo však nevyužito, naopak přispělo k dalšímu rozšíření jeho zájmu o dějiny raného a vrcholného feudalismu na Moravě, o problematiku kolonizace a zakládání měst. Vedle jižní a západní Moravy obrací pozornost také k oblastem severomoravským, kde navázal na dílo svého staršího vědeckého přítele Františka Hrubého a jeho posmrtné dílo Severní Morava v dějinách⁵⁾. Otázkám kolonizace se velmi intenzivně věnoval v letech 1952—1957, kdy postupně publikoval jednotlivé studie v Časopise Společnosti přátel starožitností, v Českém lidu, Vlastivědném věstníku moravském ad.⁶⁾ Vyvrcholením metodologického a metodického řešení otázek kolonizace byla syntetická práce o kolonizaci Dyjskosvrateckého úvalu⁷⁾. V souhrnu všech studií o kolonizaci dostala také Morava z Hosákova pera práci, jakou měly již daleko dříve Čechy v díle J. V. Šimáka, ovšem doplněnou novými vědeckými postupy zvláště v ohledu metodologickém.

Feudální dějiny soustřeďovaly dále Hosákovu pozornost i jako zkušeného historika k napsání syntetických prací z dějin moravských měst. Z nich sluší jmenovat alespoň některé: Dějiny Mikulova a Mikulovska do konce 15. století (1953), Dějiny Rýmařovska I. a II. (1957, 1959), Nejstarší dějiny Ostravy a Ostravska (Sborník

Ostrava 1, 1963), Ostrava a její okolí v době předhusitské (Sborník Ostrava 2, 1964), Ostrava a její okolí v husitském revolučním hnutí a za jeho dozínání do počátku 16. století (Sborník Ostrava 3, 1966), Ostrava a její okolí v 1. polovině 16. století (Sborník Ostrava 4, 1967), Dějiny Přerova v době předbělohorské (Dějiny Přerova I, 1970) ad.⁸⁾

Z tohoto neúplného přehledu je patrné, že další problematikou, k níž Hosák cílevědomě směřoval, bylo husitské revoluční hnutí na Moravě. Jeho záměr napsat velkou práci o této tematice však zůstal jen v přípravné fázi několika menších studií⁹⁾.

Již v úvodu svého referátu jsem řekla, že vědecký odkaz profesora Hosáka je obsáhlý a mnohostranný. Do sféry jeho badatelského zájmu od samých počátků a později i skutečné vědecké práce náleží také genealogie. První drobné genealogické práce napsal o kardinálu Ditrichštejnovi a pánech z Ludanic¹⁰⁾. V následujících letech, když sbíral materiál k místopisu, napsal celou řadu drobných článků o moravské šlechtě, z nichž mnohé byly pouze materiálovým sdělením a nečinily si nároky na řešení historických problémů. Tak nejen postupně seznamoval čtenářskou veřejnost s mnohými významnými rody z řad šlechty, ale i rytířů a posléze i rody měšťanskými. Materiálové informace sbíral nejen ve známých edicích moravského a českého Codexu, ale i v Zemských deskách, knihách půhonů, matrikách, knihách svatebních smluv ad. Výsledným zpracováním nebylo jen sestavování rodokmenů a vývodů, ale i další genealogické studie a konečně i metodické práce o genealogii¹¹⁾. Více než padesát drobných článků a studií v jeho bibliografii se zabývá genealogickou tematikou. Ke genealogickým studiím náleží také práce o moravských hradech a zámcích a jejich držitelích, kde prokázal schopnost pracovat nejen s materiálem písemným, ale i heraldickým a archeologickým. Ve čtyřicátých letech a pak za působení na filozofické fakultě UP v Olomouci se věnoval i studiu rodopisu městského obyvatelstva a v seminářích vedl metodicky k této práci i posluchače historie. Již v době války vydal pro zájemce z laické veřejnosti metodickou publikaci pod názvem Jak založím rodinnou kroniku (Brno 1940).

Jestliže se zamýšlíme nad Hosákovým historickým a genealogickým dílem, pak nemůžeme přehlédnout, že se od svých prvních vědeckých pokusů v drobných článcích až po většinu jeho studií i velkých syntetických prací oba proudy stále setkávají a prolínají, vzájemně ovlivňují a doplňují. Budeme-li přesnější, pak zjistíme, že téměř veškerá jeho vědecká práce vychází z regionální historie a regionální genealogie, aby od analýzy regionálních pramenů různé povahy dospěla k syntetickému dílu obecné povahy. Genealogické bádání a studie poznamenaly celou Hosákovu tvorbu, neboť charakter velké většiny jeho prací nutně musel z této základny vycházet a v závěrech se k ní také vracet. Jestliže se podíváme ještě z jiného pohledu na jeho celoživotní dílo, pak řada jeho prací právě tímto metodickým postupem respektovala zásadu obecného a zvláštního, mohli bychom také říci obecně společenského a lidského. To bylo, myslím, tajemství úspěchů jeho prací u široké veřejnosti.

Dovolte mi závěrem, abych se pokusila alespoň stručně shrnout Hosákovu dílo i po stránce metodologické. Není to pro mě jednoduché, neboť vždy zůstanu do jisté míry ovlivněna jeho osobností z dlouholetého denního styku, nejdříve jako jeho žákyně, později asistent-

ka. Snad je na místě poznamenat, že badatelskými zájmy a tematikou jsme se od počátku spolupráce lišili a lišili jsme se i metodicky a metodologicky. Přesto však zůstane vzájemná vazba učitele a žáka, což podmiňuje určité psychologické zábrany.

Nejen tematicky, ale i metodicky a metodologicky vycházel prof. Hosák zvláště na počátku své vědecké práce z koncepce dějepisné práce svých učitelů a vědeckých přátel, s nimiž byl ve velmi čilém osobním i korespondenčním styku. Za všechny je možno jmenovat J. V. Šimáka, Bohumila Navrátila, Rudolfa Urbánka, Františka Hrubého, Julia Glücklicha, později například Jindřicha Šebánka a další. Již jména těchto známých historiků nás upozorňují, že jejich vliv na utváření Hosákovy osobnosti po stránce vědeckých postupů i tematických okruhů byl skutečně značný. Je přirozené, že školení, jehož se mu od nich dostalo, jej přivedlo na jedné straně k pečlivé heuristice, ke kritické analýze pramenů a k syntéze zpracované tematiky, ovšem také k přeceňování faktů na úkor hodnocení dobových společenských vztahů. Po stránce ideologicko-náboženské však nebyl nikdy ovlivňován žádnou náboženskou příslušností. Byl totiž znám jako programový ateista, a proto bychom dost těžko tyto tendence v jeho díle hledali.

Z hlediska světonázorového náležel Hosák nejdříve ke skupině buržoazních historiků, můžeme říci přechodného typu, což ovšem odpovídalo dobovým vývojovým trendům v tehdejší české historiografii. V druhé fázi jeho vědecké osobnosti, kterou můžeme spojit s jeho příchodem na filozofickou fakultu UP, došlo u něj nejen k světonázorové změně, ale vlivem mladých marxistických historiků i k změnám metodickým a metodologickým v historické práci. Daleko více než ve starších pracích se v jeho studiích projevuje metoda komparační a hodnocení historického procesu. V jeho bibliografii se objevily i teoretické práce o regionálních dějinách. Více než v publikacích se projevuje tato kvalitativní změna v metodologii Hosákovy vědecké myšlení v práci vysokoškolského učitele a při školení mladých vědeckých pracovníků.

I když tedy nemůžeme považovat vědeckou práci Ladislava Hosáka za marxistickou po stránce metodické a metodologické v celé její šíři, přece je nutno říci, že byl novému vědeckému pojetí přístupný, sám se o jeho zvládnutí snažil s houževnatostí jemu vlastní, zvláště v posledním desetiletí své tvůrčí práce. Jako celek je nutno jeho historické dílo hodnotit kladně, neboť jím podstatně obohatil českou a moravskou historiografii a tím i její speciální část genealogii.

Svůj příspěvek jsem chápala a připravila k výročí jeho nedožitých 85. narozenin v tomto roce.

Poznámky:

¹⁾ Profesor dr. Ladislav Hosák se narodil 5. 6. 1898 v Újezdě u Slavkova, zemřel 3. 11. 1972 v Brně.

²⁾ Bibliografie L. Hosáka vyšla ve třech částech a sestavila ji autorka tohoto příspěvku. První část do roku 1958 pod názvem Soupis prací dr. Ladislava Hosáka vyšla v Časopise Společnosti přátel starožitností. 1958 (r. 66), č. 2, s. 104–109. Druhou část za léta 1958–1968 publikovala autorka v příležitostném tisku Tulák minulosti, Trutnov 1968, s. 14–20. Třetí část pod stejným názvem byla vytištěna ve Vlastivědném věstníku moravském, 1975, (r. 27), č. 3, s. 334–335.

- ³⁾ Historický místopis země Moravskoslezské, Praha — Brno 1938, 1144 s. Knihovna Společnosti přátel starožitností v Praze.
- ⁴⁾ Ladislav Hosák, Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848, Ostrava 1967.
- ⁵⁾ František Hrubý, Severní Morava v dějinách, Brno 1947. Práce vyšla čtyři roky po autorově smrti a byla věnována jeho rodnému kraji.
- ⁶⁾ Viz Soupis prací L. Hosáka, první a druhá část.
- ⁷⁾ Ladislav Hosák: Středověká kolonizace Dyjskosvrateckého úvalu, Acta UPO, Historica XI, Praha 1967.
- ⁸⁾ Viz Soupis prací L. Hosáka, druhá a třetí část.
- ⁹⁾ Ladislav Hosák: Husitské revoluční hnutí v Olomouckém kraji, Olomouc 1960 [zvláštní, neprodejný tisk KPÚ Olomouc]; Týž. Šumperk v době husitské, Kulturní život Šumperska, leden 1961, s. 4—6. A další práce.
- ¹⁰⁾ Kardinál František z Ditrichštejna, Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké 3, 1925. s. 71—73; Páni Ludanic, tamtéž, 4, 1925. 13—15.
- ¹¹⁾ Potřeba genealogického slovníku na Moravě, ČSPS, s. 102 až 105. Několik pokynů uživatelům zemských desek. Od Horácka k Podyjí, 1933 (r. 10), s. 96: Příspěvek k rodopisu moravské šlechty z knih půhonů brněnských a olomouckých, ČRSČ, 1940 (r. 12), s. 51—56, 85—96; Tamtéž, 1941 (r. 13), s. 18—22, 66—69, 114—117; Počet domů a obyvatel na Hořicku před 100 lety, Krkonoše a Podkrkonoší, 1963, s. 160—162.

Falešný rytíř, heraldik a sfragistik Vojtěch Král (nar. 20. 4. 1844, zemř. 6. 7. 1913)

Stejnou funkci, jakou má pro divadlo jevištní pro-padiště, plní pro českou genealogii období třicetileté války 1618–48, ve kterém mizí řada českých starých šlechtických rodů emigrujících, zchudlých či vymřelých a ve kterém naopak se vynořují nové rody imigrační cizí šlechty a nové domácí rody dotud téměř neznámé či povýšené mezi šlechtu. Ve válečných zmatcích byly přerušeny písemné pramenné řady, ztraceny celé archívy a rozvráceny administrativní státní i velkostatkové a jiné útvary, takže je nesnadné získat úplnou dokumentaci o některých šlechtických rodech a rozhodnout, zda sledovaný mizící rod se vystěhoval či vymřel či zchudl a dožil pak v následujících letech bez registrovaného deskového či jiného majetku úmyslně v jiné oblasti zvolené daleko od dřívějšího pobytu pro zaházení stop nekatolické či odbojné činnosti z let před r. 1618. Opatrní odborníci, historici a genealogové generace A. Rybičky, L. Svobody, N. Vlasáka, A. Sedláčka, M. Koláře a dalších, se vyhýbali proto ve svých monografiích o českých šlechtických rodech přesné formulace o vymření rodu v 17. století a konstatovali prostě, že zprávy o rodu nejsou a že je možné, že rod pokračuje v nešlechtickém prostředí dodnes; tento problém replik (stejně znějících, ale původem odlišných) šlechtických příjmení typu Nejedly, Materna, Kinský, Vančura, Talacko, Odkolek, Elznice a mnoha dalších včetně příjmení Král přinesl početná dílčí řešení, žije však dál.

1. Konec rytířů Králů z Dobré Vody r. 1635

Rod rytířů Králů z Dobré Vody erbu kohouta se připomíná v oblasti mezi Hradcem Králové a Jičínem v letech 1478–1635. V 1. polovině 16. století se zdálo, že po rozdělení jejich statku Dobrá Voda (Dobrá Vůda, Dobrá Vuda) se vytvoří dokonce čtyři kvetoucí i když zchudlé větve na Horní Dobré Vodě a na třech dílech Dolní Dobré Vody. Avšak již r. 1540 byl do rodiny Zlivských z Labouně prodán statek Horní Dobrá Voda nezletilé dědičky Markety Králové, r. 1557 prodal Václav Král svou otcovskou třetinu Dolní Dobré Vody Václavovi Sádovskému a r. 1591 prodal Jan Král, tehdy již jediný žijící člen rodu, dvě zděděné třetiny svých prastrýců Jiříka a Mikuláše Králů do rodiny Kopidlanských z Kopidlna, která mezitím získala i zbylou třetinu statku Dobrá Voda.¹⁾

Tohoto posledního člena rodu Králů z Dobré Vody, Jana Krále (nar. asi 1570) uvedl do dějin východočeské šlechty A. Sedláček k r. 1591 jako rváče a likvidátora dědictví předků; právě se svým partnerem a kupcem Dobré Vody se tehdy serval.²⁾ Přes tyto svérázné povahové rysy získal Jan Král za manželku Kateřinu Křineckou z Ronova erbu ostrve, sestru bohatého pána na Dětenicích Bohuslava Křineckého a sídlil s ní zpočátku

na deskovém dvorci v Lužanech u Jičína, odkud se přestěhoval na deskový dvorec v Plotištích se čtyřmi poddanými;³⁾ statek ležel v těsném sousedství města Hradce Králové s daleko lepším výběrem krčem a piva. Jejich syn Václav Král a pět dcer (Beatrix Marie, Magdalena, Justyna, Johana a Alena), ne však jejich otec Jan Král, byli v oblíbenosti u strýce Bohuslava Křineckého (zemř. 1598) a u tety Beatrix Křinecké rozené Zylvarové z Pilnikova, kteří pro ně zakoupili r. 1596 zatím již zcelený statek Dolní Dobrá Voda s 28 poddanými, nedali ho však do rukou Janu Královi z důvodů jim nepochybně dobře známých a ponechali jej na dožití Beatrix Křinecké, pak potětí provdané za Jana Václava z Lobkovic, v rámci velkého velkostatkového komplexu Dětenice — Smidary — Domaslavice — Dobrá Voda včetně pražského paláce u Ungeltu, který z energické, ale bezdětné Beatrix Lobkovicové učinil jednu z nejbohatších feudálek své doby.⁴⁾ Až r. 1610 závětí Beatrix Lobkovicové dostal Jan Král z Dobré Vody, manžel zatím záhy zemřelé Kateřiny Křinecké (po její smrti se znova oženil s Alenou Kateřinou Litickou ze Šonova), a jeho šest dětí po jedné sedmině někdejšího statku svých předků, zachráněného pro ně strýcem Křineckým. Moudrá formulace závětí znemožňovala, aby statek opět jako r. 1591 jejich otec pro-hospodařil.

Jan Král z Dobré Vody se plně postavil za věc povstálých stavů a krále Fridricha Falckého v letech 1618–20, ale jeho postih a trest byl velmi mírný; jeho dvůr a poddaní v Plotištích a jedna sedmina statku Dolní Dobrá Voda byl 9. 11. 1622 výrokem konfiskační komise proměněn v manství.⁵⁾ Tento rozsudek, podepsaný císařem Ferdinandem II., předpokládal podobně jako v desítkách obdobných lehčích rebelů, že odsouzený přijme své někdejší dědičné statky od českého krále v léno a ztratí tak právo je zadlužit, prodat či odkázat poslední vůlí, podrží je do konce života, kdy je po něm za obdobných podmínek přijme opět jako léno jeho syn, který pak za slušné vysoký poplatek dosáhne převodu statku do desek zemských, zrušení lenního charakteru a plnou disponibilitu statkem. V rodu Králů z Dobré Vody však tento případ nenastal a majetkový a rodový vývoj dostal dramatický zvrat, který z dějin východočeského rytířského rodu Králů z Dobré Vody vytváří pozoruhodný a mimořádný tragický i poučný případ.

Václav Král z Dobré Vody, jediný Janův syn, pokřtěný po dědečkovi, byl připomenut poprvé jako zletilý opět v soudních souvislostech r. 1616 ve stopách svého otce.⁶⁾ V době povstání tedy byl nepochybně s otcem na straně protihabsburského povstání, nebyl však nikdy souzen a odsouzen, i když soudní postih vždy se týkal vedle otce i dospělých synů (např. otec a syn Škopkové na Bělehradě). Také v žádných jiných pramenech při případném pojištění věna manželky či při jiných příležitostech se nepřípomíná; je samozřejmě zmíněn v závěti tety Beatrix Lobkovicové jako obmyšlený dědic jedné sedminy statku Dobrá Voda r. 1610. Jeho otec Jan Král nabídl 9. 8. 1624 českému králi změnu posudku z přeměny v manství na peněžitou pokutu 100 kop, tedy třetiny ceny svého jmění. To však byla částka zbytečně vyhozená, kdyby tu byl syn schopný po něm léno podle řádného postupu převzít. Jan Král měl tedy dobrý důvod, proč si udržet dvůr Plotiště v plném disponibilním vlastnictví jako dědičný a volně zcizitelný a proč i za cenu finanční oběti by měl předejít situaci, kdy po jeho smrti by jeho někdejší dědičný dvůr

a nyní již lenní dvůr připadl králi jako odúmrtí. Návrh byl však odmítnut a Jan Král přijal Plotiště 20. 6. 1626 v léno současně se svou sedminou Dobré Vody. Je pak připomenut jako kupní partner Albrechta z Valdštejna, vévody Frýdlantského, který od něho tuto sedminu, mezitím hladce změněnou na dědičný majetek, odkoupil, když od jeho šesti dětí r. 1624 za slušnou částku 12 429 kop (zaplatil jen 1080 kop) získal statek Dobrou Vodu; ten se pochopitelně v soudním řízení vůbec neobjevil a nebyl dotčen ani konfiskací ani přeměnou v manství s výjimkou otcova podílu, takže jej Valdštejn pro arondaci svých statků vykupoval z volné ruky.

Poslední pražská soudní a vyšetřující komise věděla dobře o existenci Václava Krále z Dobré Vody, i když v jejích soudních spisech jako souzený v letech 1621 až 23 neexistoval. Vedla ho v seznamu mezi 511 obeslanými před komisí r. 1630 či 1629 a měl se tedy dostavit do Prahy a za udělený pardon a omilostnění své účasti na povstání 1618–20 měl jako ostatní složit úměrně svému majetku peněžitou pokutu, určenou v rámci této soudní akce na vybudování šlechtické koleje u sv. Jakuba v Praze pro zchudlé šlechtice.⁷⁾ O pokutě Václava Krále však ve spisech komise záznam není a celá akce vyzněla naprázdno. Někdy mezi rokem 1630 a 1634 patrně zemřel, takže v dodatečně listinném pořízení o Dobré Vodě z 13. 10. a 18. 10. 1642 není ani on ani zatím zemřelé tři starší sestry připomenuty jako spoluvlastníci Dobré Vody. Že zemřel před rokem 1635 a před otcem, logicky vyplývá z poslední kapitoly z dějin rytířů Králů z Dobré Vody. V tom roce česká komora ujala jako léno dvůr Plotiště po zemřelém Janovi Královi z Dobré Vody jako odúmrtí a v následujícím roce 1636 již byl dvůr Plotiště králem darován jezuitské koleji v Jičíně, která jej pak postoupila směnou koleji královéhradecké, již náležel až do zrušení jezuitského řádu. Otec Jan Král a jeho syn Václav Král byli tedy posledními mužskými členy rodu Králů z Dobré Vody a rod pak pokračoval jen pěti dcerami Jana Krále, provdanými do nevýznamných rytířských rodin Královéhradecka. Tento konec rodu zachytil v rodokmenu Králů z Dobré Vody r. 1887 A. Sedláček.⁸⁾ Nejasná, klíčová a tragická osobnost Václava Krále z Dobré Vody (nar. kol. 1595, zemř. kol. 1630), patrně neženatého a nemocného, nebyla v genealogii rytířů Králů výjimkou; z deseti známých mužských členů rodu byl Václav čtvrtým, který zemřel bezdětný a pátým, který zemřel v mužném věku okolo 40 let. Rod Králů nevytvořil vedlejší rodové linie, které by se staly populační rezervou a uchránily rod před vymřením a v několika generacích trval rod jen „na dvou očích“, takže jeho vymření bylo očekávatelné. Teprve srovnávací genealogická studie o vymření a populačních debaklech panských a rytířských českých rodů během třicetileté války (Mracký z Dubé, Lobkovic-Hasištejnský, některé linie Šliků a Berků, Pernštejn, Miřkovský z Tropic, Pauzarové, Vachtlové atd.) ukáže, do jaké míry byli plotišťští Králové z Dobré Vody biologickou výjimkou či typem.

2. Poddaní Králové na Opočensku.

Na Opočensku ve východních Čechách, postiženém z hlediska genealogického těžce ztrátou matrik centrální velké farnosti Dobrušky, žila koncem 17. století celá řada rodin poddaných sedláků a mlynářů s příjmením Král. Jen namátkou lze z matrik fary Přepychy uvést k 10. 9. 1961 sedáka Pavla z Mělčan uvedeného jako

kmotr, k 13. 1. 1693 mlynáře Václava Krále z Dobrušky oddávaného s Magdalenou, dcerou neb. Matěje Šrámků z Přepych,¹⁰⁾ k 12. 11. 1696 felčara Jana Jiřího Krále z Opočna křtícího syna Františka Arnošta a dvakrát uvedeného 12. 2. 1696 a 9. 9. 1697 jako kmotra při křestních zápisech,¹¹⁾ k 7. 11. 1697 Václava Krále oddávaného s Alžbětou, dcerou neb. Mikuláše Jeremiáše¹²⁾ a stárka Jana Krále k 21. 5. 1702 oddávaného s Kateřinou, dcerou Jakuba Klejferštejna a křtícího syna Jana Víta 7. 6. 1702²³⁾ Pečlivý přepýšský farář poznamenal u tří zápisů, že pod č. j. 238 vystavil opis křestního listu felčarova syna 1696, pod č. j. 239 opis křestního listu Jana Víta z r. 1702 a pod č. j. 240 opis oddacího listu stárka Jana Krále, vše dne 10. 8. 1892 a uchoval tak doklad o genealogickém zájmu o rodinu Králů v zachovaných přepýšských matrikách.

Mezi poddanské opočenské rodiny Králů patří syn opočenského mlynáře Josef Mirovít Král (nar. 16. 2. 1789), oblíbený, vzdělaný a literárně činný kněz na Hrádku u Opočna a od r. 1831 v Branné u Jilemnice (zemř. 13. 2. 1841). Byl přítelem kněze a buditele Zieglera a vydal kromě církevních a beletristických spisů v letech 1826–27 Průvodce pro biskupství královéhradecké, ve kterém na základě svých archivních studií sestavil monografii předních východočeských lokalit a stal se tak po Bienenbergovi zakladatelem východočeské vlastivědy. Jeho dílo ocenil v přesném a tklivém životopisu Antonín Rybička r. 1865.¹⁴⁾ Navíc tu uvedl A. Rybička v návaznosti na 17řádkové dějiny rodu rytířů Králů z Dobré Vody do české genealogie tvrzení o vymření rodu rytířů Králů slovy: „Rodina trvá až podnes v Čechách, avšak v okolnostech nepřilíš skvělých. K ní se přiznával Josef Mirovít Král, spisovatel český. Nar. 16. února 1789 na Opočně v Hradecku, kdež byl otec jeho mlynářem.“

Před 150 lety v období prvních intenzivních prací F. Palackého na moderních českých dějinách a prací Eichlera a Sommera na vlastivědné topografii Čech a mnoha dalších zpracování dějin měst, farností i obcí bylo pochopitelně lpění na přesnosti citací, uvádění dokladů či citací vůbec a vyžadování obecných zákonitostí společenského vývoje to poslední, co by bylo možno od tehdejších nadšených archivářů, kněží, knihovníků a místních laických kronikářů vyžadovat. Tomuto historizujícímu období bez zkušeností a kritiky, ale zato naplněného zanícenou prací bez nadějí na zbohatnutí a honoráře bylo lehké podsunout r. 1817 falzum královédvorského rukopisu. I mladšímu, ještě naprosto důvěřivému Antonínu Rybičkovu proto stačila jako doklad o genealogické spojitosti rytířů Králů z Dobré Vody a opočenských mlynářů Králů prostá víra ve slovo a tvrzení katolického kněze J. M. Krále, jehož ze lži či nečestných pohnutek nebylo myslitelné vinit. V době navíc poplatné romantice v literatuře i umění byly ty nejpříznivější podmínky pro vznik moderního genealogického libivého mýtu o pokračování rodu staročeských rytířů Králů v rodu prostých venkovských mlynářů, který tak přežil těžká staletí poroby, neponěmčil se, překonal perzekuci a patří tak svými předními členy zákonitě mezi českou vlasteneckou společnost. Víra a přesvědčení kněze J. M. Krále, akceptovaná a publikovaná tehdejšími předními genealogem a historikem A. Rybičkou se tak před 100 lety stala nepochybnou genealogickou realitou a nespornou tezí; důkazy se nepožadovaly.

Uprostřed 18. století v době zvýšené poptávky po dobrých úřednících feudálních velkostatků, zvyšujících

stavy administrativy a písemné evidence peněžní, lesní a naturální, získal zřejmě bez potíží syn jiného opočenského mlynáře Jana Krále, Antonín Král (nar. 1736, zemř. 1836) zaměstnaní ve správě fideikomisního velkostatku hrabat Althanů v Králíkách. Antonín Král založil úřednickou linii mlynářského rodu opočenských Králů. Rodokmen této linie i předků ve dvou starších generacích měl k dispozici A. Sedláček a využil jej ve své stati o rodu rytířů Králů z Dobré vody r. 1900 ve stručném znění. Upustil tu od svého přesvědčení o vymření Králů v Plotišti r. 1635, uveřejněného r. 1887, a přímo označil prvního mlynáře Krále za člena rodu rytířů Králů tak, že „... Dalším předkem Králů byl Václav (zemř. 1671), jenž držel mlýn v Třebechovicích“.¹⁵⁾

Václav Král
n. 1620, zemř. 1671
mlynář, Třebechovice
Jan
n. 1660, zemř. 1737
mlynář, Podchlumí, Opočno
Jan
n. 1710, zemř. 1777
mlynář, Podchlumí
Antonín
n. 1736, zemř. 1832
hosp. úředník hr. Althanů
Josef Blažej
n. 1780, zemř. 1847
silniční komisař, Benešov

Jan Vojtěch
n. 1820, zemř. 1886 n. 1820, zemř. 1880
celní výběrčí, Mladkov zřízenec berního úřadu, Jičín
Vojtěch
n. 20. 4. 1844 Mladkov
zemř. 6. 7. 1913 Vavříneč
úředník zemského výboru
Otakar Karel Vladislav Anna

A. Sedláček pak doplnil genealogii rytířů Králů a opočenských Králů připomínkou, že z rodu pocházel kněz J. Mirovít Král a že „... jiní potomci této rodiny žijí v okolí Dobrušky, opustivše již dávno heslo svého rodu“.

Pro posílení pozic nové úřednické linie Králů přišla vhod teze kněze Josefa Mirovít Krále, vzniklá někdy v letech 1820–30 a konstatující, že Králové pocházejí ze zchudlého rytířského rodu, ožebračeného po Bílé hoře a přežívajícího mezi poddanými na Opočensku. Oba synové Antonína Krále, Jan v Mladkově a Vojtěch v Jičíně, se spokojili s tím, že ke svému jménu Král připojili ještě predikát „z Dobré Vody, von Dobrawoda“, ale nepokusili se o prosazení právních nároků na rytířský titul. V německém zápisu z r. 1844 o křtu Vojtěcha, syna Jana Krále, se proto uvádí otec jako „Král Johann Joseph von Dobrawoda“ a v zápisu o svatbě stejnojmenného Vojtěchova strýce r. 1851 se ženich uvádí jako „Král Adalbert von Dobrawoda“.¹⁶⁾ Pokud tedy netrvali na tom, aby byli v úředních listinách uváděni jako šlechtici, rytíři či baroni, oba bratři Králové měli právo své jméno rozšířit o predikát a nebylo třeba tuto formu rozšířeného příjmení legitimovat v matriční agendě. Vzhledem k jejich podřízenému úřednímu postavení celního komisaře a zřízence (Amtdiener) berního úřadu zřejmě nebylo nadějí, že by prosazení a uznání šlechtictví mělo kladný vliv na jejich úřední kariéru, zůstali tedy jen u náznaku šlechtictví připojením predikátu „z Dobré Vody“ a neris-

kovali nařčení z falešného šlechtictví ze ziskuchtivosti. Zcela jiný vztah k takové prosté interní rodové tradici této linie dřívějších opočenských Králů, již po řadu generací žijících odtržené daleko od Opočna, měl Vojtěch Král z Dobré Vody, narozený r. 1844 v Mladkově, kde jeho otec tehdy bydlel v čp. 34 a kde dožil i matčin otec, výměnkář František Gabler v čp. 42.

3. Zásluhy a omyly Vojtěcha Krále v letech 1894–1900.

Dějiny moderní české heraldiky začínají rokem 1894, ve kterém vznikl heraldický odbor při Společnosti přátel starožitností českých v Praze, když výbor SPSC přijal návrh Vojtěcha Krále na jeho zřízení a na zřízení stálé heraldické přílohy k členskému časopisu SPSC. Již 2. 4. 1894 se konala první akce heraldického odboru, přednáška Vojtěcha Krále „O vzniku a vývinu znaku království českého“ a po 14 dnech její pokračování s názvem „O znaku markrabství moravského a vévodství slezského“. Základní význam pro rozvoj mladého vědního oboru měla Králova třetí přednáška 9. 5. 1894 s názvem „Heraldika, její počátky, literatura a heraldické společnosti jinde“ a dvě podzimní přednášky 20. 10. a 12. 11. 1894 „O znaku a jeho součástech a jich podrobný popis“. Přednáškovou činnost V. Krále, který tu uplatnil výsledky svého 10letého studijního úsilí, a další formy spolupráce Vojtěcha Krále se Společností přátel starožitností českých v Praze do r. 1900 zhodnotil po letech v Králově nekrologu někdejší zapisovatel heraldického odboru Antonín Bohouš Černý (předsedou odboru byl JUDr. Julius Nejedlý), který také publikoval v letech 1897 a 1900 dvě zprávy o činnosti odboru a o vydání Heraldiky r. 1900.¹⁷⁾ Zasvěcené vyličení začínající heraldiky a Vojtěcha Krále zdůraznilo oblibu, kterou si získala heraldická příloha časopisu a která se líbila a získala nové odběratele časopisu. Současně však A. B. Černý objektivně vyličil příčiny, které již r. 1898 způsobily, že se Vojtěch Král se Společností přátel starožitností českých rozešel a spolupráci s ní zásadně přerušil jak po linii odborné, tak i společenské a lidské.

Česká heraldika si nikdy nemohla naříkat na nedostatek osobností svých pěstitelů, spíše naopak, a nese si důsledky přebytků vyhraněných osobností i v dnešní době. R. 1898 vystoupil s kritikou Vojtěcha Krále heraldik Antonín Masák právě na půdě Společnosti přátel starožitností českých. Uznal sice lživost kreseb Vojtěcha Krále („byl kreslíř velmi zručný“), ale vytkl mu idealizování a úpravu předloh a malou vědeckou a odbornou úroveň a východisko. Důsledkem střetnutí Krále a Masáka bylo přerušení Králových kreseb pro heraldickou přílohu ČSPSC, kterou od čísla 3 ročníku 1899 převzal sám Antonín Masák. A. Masák také publikoval své programové přístupy k heraldice a výzvu k širokému sběru heraldických pramenů pro monografii o jednotlivých znacích¹⁸⁾ a prosazoval své pojetí („ne pouze pro potěšení sbírky si dělati“) a podporu díla Martina Koláře i v některých referátech heraldické literatury.¹⁹⁾

Vítězství vážnějšího pojetí heraldiky a vytlačení popularizačního pojetí V. Krále z půdy Společnosti přátel starožitností českých v letech 1898–99 mělo pro osobu Vojtěcha Krále a pro českou heraldiku dalekosáhlejší důsledky při publikaci Králova připraveného díla „Heraldika. Souhrn pravidel, předpisů a zvyklostí znakových se zvláštním zřetelem k zemím koruny české“. Původně měl V. Král příslib vydání tohoto svého životního

díla v nakladatelství Vilímkově, pak však se k vydání Heraldiky odhodlala samotná SPSPČ, ale jak se uvádí v Králově nekrologu r. 1913 „s věcí sešlo“.²⁰⁾ Vedle nákladnosti díla argumentovala SPSPČ tím, že Vojtěch Král překročil původní pojetí Heraldiky jako praktické heraldické rukověti a že současně však nesplnil požadavky kladené na vědeckou příručku. Na XI. valné schůzi SPSPČ 23. 3. 1900 bylo prostě k dotazu Dr. Nejedlého sděleno a usneseno „... z podstatných příčin Heraldiku nevydati“.²¹⁾ Ještě r. 1900 však V. Královi jeho Heraldiku s více než 800 kresbami vydal nakladatel Storch. Jak hluboký byl rozkol pro heraldickou přílohu ČSPSPČ a pro vydání Heraldiky a jak tvrdá byla Králova reakce, svědčí dva fakty: Král nikdy nevskočil na půdu Společnosti přátel starožitností českých od r. 1898 a vydal své druhé základní genealogické dílo, ač přesvědčený a militantní Čech, v německém překladu a v německém nakladatelství Taussigově jako „Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien“ r. 1904 s podtitulem zdůrazňujícím úplnost publikovaných povýšení do šlechtického stavu, udělení znaků, znakových změn a inkolátů veškeré šlechty českých zemí. Česká heraldika tak dostala do vínku hned dvě základní příručky, přičemž dopracování Heraldiky Martina Koláře se ujal sám A. Sedláček, jinak protěžující V. Krále, svého pilného ilustrátora Hradů. V dějinách začátků moderní české heraldiky období 1894–98 a období následujícího, zdramatizované právě osobnostmi V. Krále a A. Masáka, bude tvořit poučné a dodnes živé dvě kapitoly o zápase dvou heraldických koncepcí a při 90. či 100. výročí české heraldiky by měly být znovu zhodnoceny i za cenu konstatování, že obě a nově další pojetí přezívají a diaspora heraldiků trvá jako neměnná realita.

Třetí příčina konce plodného a úspěšného heraldického prosluněného soužití Vojtěcha Krále a Společnosti přátel starožitností českých let 1894–98 byla daleko závažnější a spíše povahy genealogické a politické. Upozornil na ni r. 1913 autor nekrologu V. Krále, když hodnotil příznivý ohlas Královy heraldické přílohy časopisu a příliv nových členů-heraldiků, a zdůraznil, že „... mnozí se domnívali, že Společnost vymůže jim hledané šlechtictví i byl nadbytek naivních dotazů, někdy i nepříjemností“.²²⁾ Přímým podnětem akce „staňte se šlechticem“ byla nepochybně přednáška heraldického odboru Společnosti přátel starožitností českých 28. 1. 1895, proslovená Vojtěchem Králem s názvem „O nabytí znaku v době staré a za časů nynějších, o stupních šlechtictví v Rakousku, o znovunabytí znaku starého neb zanedbaného, o rodokmenu a vývodech i o ztrátě šlechtictví dle platných zákonů“.²³⁾ Vojtěch Král se tím pasoval na poradce ve věcech aplikované heraldiky a genealogie, vmanévroval pokrokovou Společnost přátel starožitností českých do nezáviděníhodného postavení rakouskouherské šlechty a těžil z marnivé touhy jedinců vejít mezi šlechtu ne zásluhami či prostě bohatstvím, ale levně jako potomek některého šlechtického rodu po meči vydáním císařského diplomu uznávajícím platnost jeho rodokmenu propojeného s rodokmenem šlechtickým. A to byla osudová časová smyčka v životě Vojtěcha Krále a problematický morální rys tohoto pilného badatele. Nepochybně on sám si dal r. 1892 pátrat v přepýšském a dalším farním archivu a pořizoval si výpisy o rodině felčara Jana Jiřího Krále a stárka Jana Krále z matrik fary Přepychy pro sestavení rodokmenu opočenských Králů. Přitom musel uznat, že spojitost s rodem rytířů Králů z Dobré Vody zdoložena v archiv

ních pramenech nikde není, že jeho prastrýc kněz Josef Mirovít Král se osudově mylil, když se „přihlásil“ k rytířskému rodu Králů a když se jeho otec a strýc začali psát „Král von Dobrowoda“. Místo aby byl hrdý na své statečné předky v bouřlivém Opočensku, podlehl Vojtěch Král vidině, že pochází z rodu rytířů Králů z Dobré Vody a že má nárok i na titul „rytíř“ a i na znak kohouta. V matričním zápisu o křtu Vojtěcha Krále z r. 1844 bylo na faře v Mladkově v nestřeženém okamžiku zpaděláno jméno jeho otce Jana Josefa Krále tím, že mezi slova „Johan Joseph Král“ a mezi slova „von Dobrowoda“ bylo naivně vepsáno slovo „Ritter“. Touto naivní formou, prostřednictvím vyžádání nových křestních listů již s vmontovaným titulem rytířským (predikát tu již byl, ten nebylo třeba podvodně interpolovat), pak mohl legitimovat Vojtěch Král svůj plný rytířský stav před neinformovanou veřejností; pochopitelně se neodvážil takový mladkovský křestní list použít při vyžádání nobilitačního diplomu v kabinetu císaře Františka Josefa I. Před svými čtenáři a posluchači jeho rytířský titul a erb kohouta vykonal své poslání a zvýšil důvěryhodnost jeho díla i umění získat i pro jiné obnovu šlechtictví. I když Vojtěch Král ani zdaleka nebyl vynálezcem takto prakticky využitě a zneužitě genealogie a heraldiky, nelze se divit členům Společnosti přátel starožitností českých, že se od takového počínání distancovali. Vojtěch Král si tak uzavřel další publikační možnosti v oboru heraldiky a naneštěstí i v tak potřebném a zneuznaném vědním oboru o pečetech. Přednesl ještě 28. 10. 1895 přednášku „O pečetech a listinách ve starém věku“ a podal 2. 8. 1906 praktický návod na odlévání pečeti a jejich nepoškození a do r. 1899 otiskoval na pokračování v ČSPSPČ statě o pečetech do 15. století a o otiskování a odlévání pečeti; tyto základní práce však v literatuře české sfragistiky zůstaly ke škodě věci torzem.

Vojtěch Král, ve své době žádaný a uznávaný ilustrátor pro Sedláčkovy Hradky a zámky, pro Zíbrtovy dějiny kroje a další díla, doplatil na svou lásku k heraldice zdravím: na sklonku života téměř oslepl. Stal se příkladem pilného laika, daleko předstihujícího profesionály, jemuž byla heraldika a sfragistika i koníčkem i smyslem života a posláním (zaměstnáním byl od r. 1878 do svého penzionování jako účetní oficiál v českém zemském výboru, v technickém odboru pro vodní stavby). Stal se navíc i příkladem odborníka-samouka, který se snadno ocitá na scestí, jestliže podcení seriózní, teoretické a metodicky přísné základy svého vědního oboru. Od jeho doby se nenalezl druhý heraldik, který by si vytvořil tak solidní základnu pro syntetické heraldické shrnutí v rozsahu Královy Heraldiky.

Jeden ze základních cílů a principů vědecké práce je odhalování omylů i úmyslných falz a stranění pravdě: splnění tohoto poslání je jednou z nepsaných podmínek pro přijetí a zařazení nového vědního oboru mezi vědy. Mladá pomocná věda historická o listinách, diplomatika, dokázala své vědecké kvality v 17. století odhalením listinných falz i za cenu, že tím ochudila patristickou literaturu. Stejně tak museli mladí J. Gebauer a T. Masaryk a další vymazat z českých dějin a literatury rukopis královédvorský před 100 lety jako podvrh V. Hanky, jestliže chtěli uvolnit cestu kritice a vývoji svých vědních oborů. Česká genealogie a heraldika má také před sebou úkol odhalit všechna he-

raldická a diplomatická falza minulého století, spojená se jmény Kosořů-Malovců, Kapounů, Tunklů, Žižků, Kin-
ských (případně Vchynských v 16. století), Kostků a
mnoha dalších a vytěžit pravdu ze soudních procesů
s falzátory období před r. 1918, kdy konečně vylepšo-
vání měšťanského původu a vymyšlení šlechtického
původu ztratilo smysl. Bude třeba nelitovat námahy
a očistit českou genealogii a heraldiku od falešných
rytířů a baronů, ne pro zlost a nepřízeň jejich potomků,
ale v zájmu pravdy. Získání rytířského titulu a erbu
rodu Králů z Dobré Vody v minulém století patří do té-
to série, i když je mimořádným případem původně ne-
zištného a nerafinovaného převzetí mýtu romanticky
založeného a věrohodného člena rodu.

Letošní výročí 70 let od smrti Vojtěcha Krále (žil
po penzionování u syna v Vavřinci u Mělníka a je pro-
to pochován v Liblicích) a blíží se výročí 90 let od
založení heraldického odboru v Praze a 140. výročí
od narození Vojtěcha Krále v Mladkově r. 1844 čeští
heraldici jistě využijí k připomenutí nesporných a trva-
lých zásluh Vojtěcha Krále o českou heraldiku a sfra-
gistiku. Nebylo však možno vyhnout se letmému po-
hledu na zajímavé dějiny r. 1635 vymřelého rodu rytí-
řů Králů z Dobré Vody a na neoprávněné užívání ry-
tířského titulu a erbu Vojtěchem Králem; v pojetí Koldí-
nových městských práv z r. 1579 písm. O 5 v článku
c) je stanoveno, že „falše“ se dopustí „požíváním“
ten kdo „... dělá se tím čímž není, na lidské okla-
mání, počítal se za kněze, za pána, za rytířského člo-
vka, za měšťanina a nebyl ním.“

P o z n á m k y :

- 1) Spletité dějiny rozděleného statku Dobrá Voda dosti po-
vrchně vylíčil A. Sedláček, Hradky, zámky..., díl 5.,
Praha 1887, s. 140—141 a připojil rodokmen rytířů Králů
z Dobré Vody končící Václavem Králem a jeho sestrami.
Stručný svod několika zmínek o rodině Králů z Dobré
Vody publikoval A. Rybička, Riegrův Slovník naučný,
díl 4., Praha 1865, s. 939—940. Ten byl zcela antikvo-
ván statí A. Sedláčka o tomto rodu v Ottově slovníku
naučném, díl 15., Praha 1900, s. 39—40. Problémem mo-
nografie rytířů Králů bude jejich chudoba a malý po-
čet deskových zápisů, které A. Sedláček neexcerpoval,
protože šlo o statky bez tvrzí a pro něho nezajímavé.
Klíčový význam má závěť Mikuláše Krále — DZ 24 A 7
z r. 1587.

- 2) Sedláček, Hradky, zámky..., c. d., s. 134, v rozporu
s rodokmenem jej má za syna Jiříka Krále.
- 3) Rybička, c. d., uvádí i osobu Felixe Štastného ze Stře-
zetic, od něhož V. Král koupil Plotiště, slovníková stat'
Sedláčka z r. 1900 je však daleko obsažnější, přesnější
a úplnější než stat' v Hradech, zámcích, c. d., s. 140
až 141. Sedláček tu zná i přesné datum úmrtí Jana
Krále — 28. 8. 1634 a jeho syna Václava Krále — 1636.
- 4) Její životní data naposledy shrnul R. Procházka, Ge-
nealogisches Handbuch erloschener böhmischen Herren-
standsfamilien, Neustadt a. d. Aisch 1973, s. 251, ale
zajímavou osobnost Beatrix Zylvarové, provdané Sadov-
ské, pak Křínecké a nakonec Lobkovicové, bude třeba
vylíčit na základě co nejuplněnější pramenné základny
ze zmínek v Hradech, zámcích..., Bílkových Konfiska-
cích... a z její závěti v DZ 135 B 18 aj.
- 5) T. Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, Pra-
ha 1886, s. 302—303, příp. 1268 s údajem o odkazu Dobré
Vody Beatrix Lobkovicovou.
- 6) Sedláček, c. d., s. 141, podle registra komorního soudu.
- 7) Bílek, c. d., úvod, s. 140.
- 8) Sedláček, c. d., s. 140.
- 9) Státní oblastní archiv v Zámruku, matriky fary Přepy-
chy 136/2 a 136/3, křestní a oddací, Semechnice, fol. 4v.
- 10) Tamtéž, 136/2, fol. 141.
- 11) Tamtéž, 136/2, fol. 72 a 73v a 136/3, odd. Přepychy, fol.
14v.
- 12) Tamtéž, fol. 144.
- 13) Tamtéž, 136/3, fol. 147 a 157.
- 14) Riegrův Slovník naučný, c. d., s. 939—940.
- 15) Ottův slovník naučný, c. d., s. 39—40.
- 16) SOA Zámruks, matriky fary Mladkov, 103-1, fol. 41, Mlad-
kov (křestní zápis Vojtěcha Krále z Dobré Vody), pří-
padně M 3180, fol. 41 (úmrtí Terezie, manželky Jana
Krále z Dobré Vody r. 1845) a matriky fary Trutnov.
M 163-16, fol. 56 (oddací zápis Vojtěcha Krále z Dobré
Vody a Agnes Grussové z 16. 6. 1851). Za jejich vy-
hledání, sdělení a kritické posouzení jsem díkem zavá-
zán Vlastimilovi Kovářovi ze SOA Zámruks.
- 17) A. B. Černý, Vojtěch ryt. Král z Dobré Vody, časopis
Společnosti přátel starožitností českých (dále ČSPSČ),
1913 [r. 21], s. 158—159 (se snímkem V. Krále).
- 18) A. Masák, Přátelům české heraldiky, ČSPSČ, 1900 [r. 8],
s. 170—171.
- 19) Týž, Rf., dr. Fr. Piękosiński „Heraldyka Polska wieków
średnich“, Krakov... 1899, ČSPSČ, [r. 8], s. 35—37.
- 20) Černý, c. d., s. 159.
- 21) A. B. Černý, Ze Společnosti přátel starožitností českých
v Praze, ČSPSČ, 1900 [r. 8], s. 42. S tím ovšem kon-
trastuje zpráva o činnosti heraldického odboru [ČSPSČ,
1897 [r. 5], s. 39], uvádějící členy komise pro vydání
Královy Heraldiky (užší kruh — Herain, Král, Masák,
Trmal, Černý, Nejedlý) a konstatující, že „jedině p. Krá-
lovi jest děkovati za cživení heraldiky“.
- 22) Černý, Vojtěch ryt. Král..., c. d., s. 158.
- 23) Tamtéž, s. 158.

Moravští heraldici

Josef Pilnáček

a František Zvolský jako předchůdci Dřimalovy školy

Heraldika na Moravě v posledních padesáti letech je představována především jmény Josef Pilnáček, František Zvolský a Jaroslav Dřimal.

Dne 21. 12. 1982 uplynulo třicet let od úmrtí Josefa Pilnáčka, rodáka z Černé Hory, který se tu narodil dne 9. února 1883. Při příležitosti Pilnáčkových dvou jubileí byla po zásluze zhodnocena především genealogická složka bohatého díla tohoto badatele¹), kdežto jiná — regionalisticko-historická, jež je s touto v nejužším kontaktu, byla poměrně opomenuta. A právě svému rodnému kraji věnoval černo-horský a blanenský pilný vlastivědný pracovník několik rozsáhlých prací, jež jsou dodnes živé. Jsou to v přední řadě jeho Paměti městyse Černé Hory (1926), Paměti města Blanska a okolních hradů (1927), Nový hrad u Blanska (1927) a Adamovské strojiny 1350—1928, které všechny ku konci dvacátých let představovaly významné moravské regionalistické práce, úzce specializované na historický vývoj sledovaného města nebo hradního objektu či závodu a jež v podstatě navazovaly na jeho rodopiseckou práci Rodokmen a obrazy památek rodu z Boskovic (1925).

Pilnáček v těchto monografiích vychází nejen z dobré znalosti studovaného místa, nýbrž i z pramenné základny archiválií, především z listin někdejšího arcibiskupského archivu v Kroměříži, Zemského archivu v Brně a zejména liechtenštejnského archivu ve Vídni. Na základě přímé excerpcie listin, aktového materiálu, kopií listin, pozemkových knih, urbálů, purkmistrovských register, sirotčích knih aj., podařilo se mu tu shromáždit nepředstavitelné množství bohatého materiálu majícího vztah nejen k jeho hlavnímu předmětu zájmu, k rodopisu, a to nejen šlechtickému, nýbrž i selskému a občanskému, ale především k místní hospodářské historii, ke kulturním událostem a také ke všeobecnému společenskému vývoji. Rovněž heraldická složka v těchto jeho pracích není zanedbána. Přináší ke každému rodu, jehož dějiny ve vztahu k místu popisuje, jeho erb, který překresluje podle archivního materiálu, dále i obecní a městské znaky a pečeti a jejich chronologizaci. Pilnáček si všiml bedlivě i literárních památek v regionu, zejména pamětních knih a kopií korespondence. Tak např. pro dějiny Černé Hory znamenitě těžil z kopií Albrechta Černo-horského z Boskovic i mladšího Kopíře Žalkovského, jehož autorem byl blanenský úředník Jiří Skřivánek. Toto dílo ponejvíce excerpoval pro předbělohorské dějiny Blanska, které jsou v jeho monografii vylíčeny tak detailně, jako u málokterého jiného města na Moravě. Zejména jejich složka materiálová je tu výrazně podtržena a jsou tu rovněž sestaveny hospodářsko-

výrobní tabulky o místní produkci a o majetku velko-statku i poddaných. Pilnáček si všiml obdobně památek epigrafických v Blansku a v jeho okolí, reprodukoval je fotografiemi a provedl jejich transkripci, stejně tak jako i řady listin, jejichž cizojazyčné texty popřípadě též přeložil.

Ze čtyřicátých let pak pochází Pilnáčkova monografie 250 let blanenských železáren 1698—1848 (1948), sledující vývoj tohoto podnikání v Blansku, které se stalo základem rozvinutého průmyslu a vlastního růstu tohoto města. V tomto je J. Pilnáček předchůdcem moderněji pojatých zpracování Miloše Krepsa (Dějiny blanenských železáren, I+II, 1978—83).

Základní genealogické práce Pilnáčkovy, jimž není cizí ani složka heraldická, a to jak jeho Staromoravští rodové (1926—1930), tak posthumně vydané Rody starého Slezska (1969—1972), byly již mnohokrát hodnoceny jako nejceněnější příručky v tomto směru a Staromoravským rodům se dostalo fotoreprintu v r. 1972 péčí Státního oblastního archivu v Brně; doplněné vydání na základě Pilnáčkových poznámek a novějších připomínek kritických se připravuje.

Je-li Pilnáček mimo jiné zakladatelem feudálně šlechtické heraldiky na Moravě svými rešeršemi a kresbami ve Staromoravských rodech i v Rodech starého Slezska, je jeho pokračovatelem a zakladatelem heraldiky městské příslušník mladší generace nadšených badatelů moravských František Zvolský²), jehož odkazu si tu blíže povšimneme.

František Zvolský (nar. 14. 4. 1905 v Brně-Králově Poli, zemř. 28. 1. 1983 v Brně) studoval na někdejší klasickém gymnáziu v Brně a na státní obchodní škole; krátkou dobu působil jako úředník Rolnické pojišťovny, ale pro vážnou chorobu musel již v r. 1939 přejít do invalidního důchodu, v němž mu byla jedinou zálibou vlastivěda a zejména heraldika. Po intenzivním archivním studiu vydal v r. 1947 vlastní nákladem knihu Znaky moravských měst (Brno, 76 s., 30 tab.), a to jako první svazek proponovaných Heraldických kapitol. Jde o základní práci týkající se moravských městských znaků s cennými teoretickými úvahami. Nejlépe je propracována jeho stať věnovaná znaku města Brna. Nejstarší městský znak zjistil na pečeti z r. 1247, je to věž s branou a s hradbami zakončená vížkami a na štítu je dvouocasý lev; od roku 1315 je pak znám již zcela jiný znak, dnešní. Důležitý materiál shromáždil František Zvolský i k městům jižní a severní Moravy, především k Břeclavi, Blansku, Podivínu, Bzenci, Hodonínu, Jevišovicím, Znojmu a také Přerovu, Ostravě aj. Teoreticky závažné svoje poznatky soustředil jednak do vyhodnocení devíti typů moravských městských znaků (s. 16—17), jednak do zjištění heraldických pravidel, která byla pozdějším vývojem porušena (s. 64—66). K monografii o znacích moravských měst je přidána ještě kapitola o znaku Moravy (s. 71—74). Touto záležitostí se autor zabýval rovněž později ve studii Šachovaná moravská orlice (Moravské numismatické zprávy 6, Brno 1959, s. 28—30), v níž zjistil, že původní hladká orlice se stala šachovanou v r. 1297 v souvislosti s korunovaci Václava II. jako nového zemského znaku; i když šachování nemělo žádného symbolického významu, sloužilo jen k odlišení od jiných orlic. František Zvolský reagoval z heraldického pohledu i na významnou práci Pavla Radoměnského, Koruna králů moravských (Sborník Národního muzea v Praze 1958), a to svou prací

Křídlo či koruna? (Moravské numismatické zprávy 5, Brno 1959, s. 10—13), v níž dokázal, že erb rodu Lomnických i znaky z něho odvozené od nejstarší doby mají znamení křídla a nikoli čelenky z královské koruny (především podle pečeti Tasa z Tasova a z Lomnice z doby kolem r. 1270), čímž jednu z hlavních Radoměřského argumentací o reflexi velkomoravské koruny vyvrátil. Posledními pracemi Zvolského, když se mu nepodařilo ukončit jeho druhý svazek Heraldických kapitol, obsahujících Znaký českých měst, vydané jen torzovitě (1948—1949), jsou jeho Poznámky a doplňky ke znakům moravských měst a městeček ve dvou svazcích; první vydal Kroužek sběratelů a přátel drobného umění při ZV ROH n. p. Geotest v Brně (1980, 28 s.), druhý Genealogický a heraldický klub při ZK ROH Královopolské strojírně v Brně jako přílohu časopisu Genealogické a heraldické informace (1982, 30 s.). I když s řadou soudů Zvolského se neztotožňujeme, pokud jde o heuristickou složku jeho díla, je vždy zastoupena velmi precizně, neboť jeho studium bylo vedeno upřímnou snahou po uplatnění vědní disciplíny heraldiky co nejprecizněji.

Věnovali-li jsme výše v tomto medailónu pozornost dvěma amatérským — v nejkrásnějším slova smyslu řečeno — badatelům v heraldice v posledních padesáti letech na Moravě, Josefu Pilnáčkovi a Františku Zvolskému, bylo by nevděkem nepřipomenout právě v souvislosti s městskou heraldikou a také s Ostravou

heraldickou složku díla doc. dr. Jaroslava Dřímala (9. 7. 1905 Bezměrov — 11. 8. 1975 Nové Město na Moravě), někdejšího ředitele Archivu města Brna.

V Ostravě totiž po archivní konferenci v r. 1967 vzniklo základní rozhodnutí stran koncepčního uspořádání a také návrh na vydání monografie Znaký a pečeti jihomoravských měst a městeček (1979), jíž se ujal Jaroslav Dřímál a k níž sestavil pracovní kolektiv. Toto dílo, redakčně po Dřímalově předčasně smrti dokončené I. Štarhou, lze chápat jako kolektivní monografický počín Dřímalovy školy v heraldice, jež heuristicky excerpovala všechny dosud známé prameny a literaturu k předmětu svého zkoumání, k moravské heraldice městské, jejíž předchozí badatelskou bázi vlastně poprvé důstojně uzavřela na materiálu Jihomoravského kraje.

Poznámky:

- ¹⁾ Nekrolog J. Pilnáčka přinesl R. Fukal, VVM, 1953 (r. 8), s. 103—109; srov. k němu moje doplňky v článku Oslavy 700. výročí trvání Černé Hory, Vlastivědná ročenka okresního archivu Blansko, 1980, s. 69—70. Poslední hodnocení díla J. Pilnáčka je v článku Mojžíra Švábenského, Sté výročí narození Josefa Pilnáčka, VVM, 1983 (r. 35), s. 107—108 a v redakční vzpomínce v Genealogických a heraldických informacích, 1983, č. 1, s. 3—4.
- ²⁾ Ke Zvolskému srov. J. L. Bílý, Nad dílem Františka Zvolského, Genealogické a heraldické informace, 1983, č. 1, s. 56—58.

O Václavu Vojtíškově jako heraldikovi

9. srpna tohoto roku uplynulo 100 let od narození výrazné osobnosti české historiografie a archivnictví, univerzitního profesora pomocných věd historických na Univerzitě Karlově, archiváře hlavního města Prahy a ředitele Ústředního archivu ČSAV akademika Václava Vojtíška. Vojtíšek se za svého dlouhého života (+ 22. srpna 1974) zapsal výrazně do řady vědeckých oborů a jeho dílo a život v celku byly několikrát zevrubně zhodnoceny. Není proto třeba se k těmto otázkám vracet a lze — v souladu se zaměřením tohoto setkání — upozornit jen na jeho zakladatelskou činnost v oblasti české heraldiky a s ní úzce spojené sfragistiky.

Vojtíšek byl jedním z prvních a snad nejvěrnějším z žáků Friedrichových (1871–1943) a stal se mu pak i blízkým spolupracovníkem. Protože však Friedrich ve svých univerzitních čteních heraldice pozornost nevěnoval, byl tu Vojtíšek odkázán na své vlastní studium, i když heraldická práce na přelomu století a poté vykazovala velká díla zejména z heraldiky šlechtické a obecné, charakterizovaná především rozsáhlými, ale tradičními pracemi Sedláčkovými, Kolářovými či Královými. Tento způsob práce ovšem Vojtíškově exaktního ducha nemohl uspokojit a tak to byla zejména diplomatika a pražská regionalistika, jež byly náplní vědecké práce jeho prvních let, i když není pochyb o tom, že už v jeho počátcích při poznávání Prahy zprostředkovaném zejména Janem Herainem na heraldické památky narážel v hojné míře.

Počátky jeho zvýšeného zájmu o tyto doklady nelze zatím přesněji časově fixovat: první práce literární sahají do let 1918 a 1919 a i když stručně, přesto zřetelně naznačují oba pozdější hlavní směry jeho bádání. Byly to nejprve erby státní a poté erby městské, tedy kategorie, které dotud do značné míry stály mimo vědecký zájem, jenž se upíral k erbům šlechtickým či duchovenským, jež Vojtíška naopak vůbec nelákaly.

V obou naznačených směrech publikoval pak Vojtíšek řadu prací časopiseckých a knižních a byl i aktivním účastníkem tvorby nových znaků v těchto oblastech, jak si to vyžadovala doba po r. 1918, kdy vznik samostatného státu přinesl tu nové problémy. V oblasti státní heraldiky zůstává dodnes aktuální stostrávková knížka *Naše státní znaky* (staré i novější) z r. 1921, v otázkách heraldiky městské to je jeho dílo z r. 1928 *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*, obě doprovázena celou řadou studií. Zatímco v oblasti státní heraldiky sledoval Vojtíšek mimo jiné počátky erbu českého krále, v heraldice městské sledoval Vojtíšek nadále nejen problematiku konkrétních měst, zejména královských, nýbrž vytvořil teorii, která v souvislosti s vývojem politickým a vojenským hledala vznik našich městských erbů až v době husitské revoluce. Jeho názory byly zakotveny v rozsáhlém materiálu a opíraly se o znalosti i cizích literatur, vzbudily však už při první formulaci i hlasy protivné, proti nimž Vojtíšek svá stanoviska znovu a znovu obhajoval, a prohluboval.

I když zejména jeho hlavní téze o vzniku našich městských erbů neodolala kritice, přesto jsou tyto jeho práce stále ještě zdrojem poučení pro své materiálové bohatství, jasnost jazyka a množství dalších informací. Můžeme současně i říci, že to byl on, kdo přivedl heraldickou a sfragistickou problematiku jako integrální složku pomocných věd historických na univerzitní katedru a získal pro pěstování tohoto oboru i další školené historiky, jejichž práce jsou dalšími mezníky ve vývoji oboru.

S vděčností je třeba právě na tomto fóru vzpomenout nejen vědeckých zásluh Vojtíškových, ale i jeho podmanivé, i když někdy i autoritativní osobnosti. Nenadsazujeme, jestliže konstatujeme, že Vojtíšek byl první, kdo naši heraldiku tradoval v plném smyslu tohoto slova jako vědeckou disciplínu historickou a využíval ji jako autonomního, ale přitom významného nástroje k hlubšímu poznání našich národních dějin. I v tomto směru, ba především v něm, je jeho heraldický odkaz živý a následováníhodný.

Poznámka:

Bibliografie Vojtíškových prací přichází v jeho Výboru rozprav a studií, Praha 1953, s. 555–577, dodatky ve Sborníku prací k počtům 75. narozenin akademika Václava Vojtíška, AUC 1958, Phil. et histor. II, s. 241n. Z literatury viz. I. Hlaváček, *Sto let od narození Václava Vojtíška*, Archivní časopis, 1983 (r. 33), s. 129–137, kde odkazy na starší literaturu.

Opavský heraldik Jan Havlica

Ve svém krátkém příspěvku chci vzpoménout opavského heraldika inženýra Jana Havlicu (nar. 17. 5. 1909, zemř. 21. 8. 1978). Jan Havlica, původním povoláním stavební inženýr, tak jako ostatně mnozí jiní zájemci o heraldiku, genealogii a další pomocné historické vědy, začal propadat svému koníčku někdy v polovině 60. let, kdy se u nás počíná obnovovat zájem o tyto vědecké disciplíny. Než ale začal malovat znaky a později náhrobníky, pilně se věnoval turistice, jak pěší, tak cyklistické a svých znalostí kraje a lidí pak později dobře využíval při vyhledávání různých epigrafických památek. Jeho zájem o historii byl navíc podnícen i rodově. Havlicovým tchánem byl totiž známý organizátor novodobé slezské numismatiky a nás a přední badatel František Papoušek (1880–1957), jehož numismatické a jiné sbírky dnes tvoří součást muzejního fondu Slezského muzea v Opavě.

Po počátečním tápání a sbírání zkušeností upoutaly turistu J. Havlicu náhrobky a vůbec epigrafický materiál. Jako obratný kreslíř, vyzbrojený i jazykovými znalostmi, počal na svých výletech, které absolvoval povětšinou sám, zkoumat kostely, kaple, hřbitovy, zámky a jiné objekty a pečlivě si zakresloval náhrobníky, epitafy, erby a jiné památky, na nichž se vyskytovaly heraldické symboly. Věděl, že v této dlouhodobé a nekonečné práci si musí najít nějakou mez, kam až by měl dojít. Za tuto mez si nakonec zvolil Severomoravský kraj a území bývalých knížectví opavského, těšínského, krnovského a nízkého a jejich renesanční náhrobky. Jan Havlica si povšiml, že právě náhrobníky jsou nevyčerpatelným zdrojem lepšího poznání historie jednotlivých rodů, heraldiky, dějin umění i místních a církevních dějin. Povšiml si, že těmito památkami se doposud v Severomoravském kraji nikdo komplexněji nezabýval. Navíc mu bylo jasné, že tyto jedinečné doklady postupně nenávratně zanikají za přispění člověka a jeho negativní činnosti, a to buď neodborným zacházením při opravách staveb, v nichž jsou umístěny, nebo znečišťováním ovzduší.

Za metodu dokumentace památek si zvolil J. Havlica kresbu. Proč, to zdůvodňuje ve svém zřejmě nadeslaném dopise z roku 1976 jednomu pražskému genealogovi. „Náhrobky nefotografuji, pouze kreslím a snažím se je zachytit tak, jak v dnešní podobě vypadají. Pro fotografování jsem se neodhodlal, jelikož tento sport je pro důchodce sám o sobě drahý a za druhé při nepodařeném snímku musel bych místo nálezu znovu navštívit a postup opakovat.“

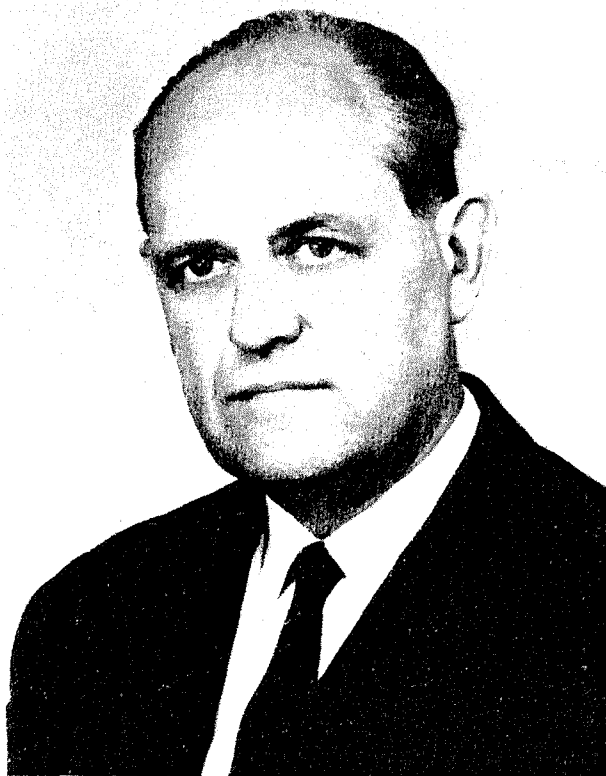
Usilovnou mnohaletou prací vznikl úctyhodný soubor několika stovek kreseb náhrobků gotických, renesančních, ale i barokních a novějších, které se mu měly stát podkladem k připravované edici renesančních náhrobních kamenů Severomoravského kraje. K té se bohužel nedostal, zemřel dřív, než mohl svoji práci dokončit. Část jeho soupisu pro tisk se dochovala v rukopise, a to okresy Bruntál, Frýdek-Místek a Nový Jičín. V budoucnu by se mohlo uvažovat o dodatečném vy-

dání tohoto soupisu, jako hrubého a výchozího materiálu i se všemi chybami, které obsahuje.

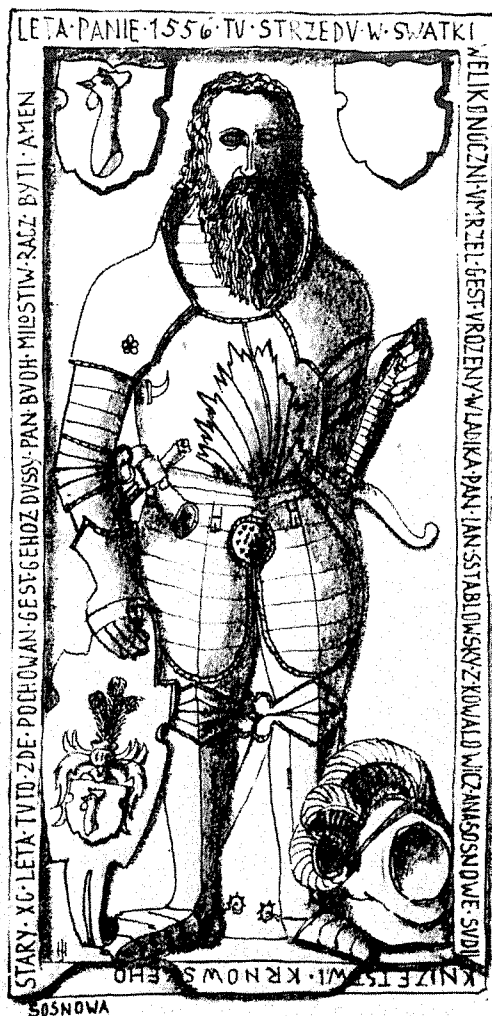
Havlica bohužel nebyl publikačně činný a kromě příspěvku, v němž ohlásil nález dvou neznámých renesančních náhrobků na Krnovsku, konkrétně z Hošťálkov u Krnova a Bohušova u Osoblahy, nikdy nic nepublikoval. Vše si chtěl vynahradiť zmíněnou edicí renesančních náhrobníků.

K Havlicovu způsobu práce budou, až se badatelé lépe seznámí s jeho pozůstalostí, jistě námitky. Přepisy legend na náhrobních kamenech nebývají někdy přesné a rovněž i celková kresba objektu se občas v detailech vzdaluje skutečnosti, přesto však se jeho kresby vyznačují kvalitním a čistým provedením se smyslem pro zachycení detailu, což často fotografie nedokáže podchytit. Již ze zběžného pohledu na Havlicovy kresby je patrné, že jim autor vdechł osobitý charakter a že mu nešlo jen o pouhé dokumentační skicy. V určování jednotlivých objektů si Havlica samozřejmě často vypomáhal studiem literatury a archivních pramenů. K významným kusům a celkům si pořizoval genealogické vývody a rozrody, které mu napomáhaly v určování daných a nejasných náhrobních kamenů. Součástí Havlicových poznámek jsou i stovky kolorovaných znaků, které nacházel vytesané na náhrobcích, pochopitelně v nebarevné podobě. I ty mu pomáhaly při určování nejasných a nezřetelných epigrafických památek.

Sbírka několika set kusů kreseb náhrobníků, znaků a dalšího pomocného materiálu z oblasti Severomoravského kraje a některých přilehlých částí Polska je dnes uložena ve Slezském muzeu v Opavě, a to na jeho pracovišti starších dějin. Stala se velmi dobrým pramenem ke studiu nejrozličnějších náhrobních

Ing. Jan Havlica

Sosnová, okr. Bruntál. Náhrobek Jana Štáblovského z Kovalovic + 1556

památek nejen kraje, který zemřelý dokumentoval. Materiál je navíc zkvalitněný, na rozdíl například od obdobných pozůstalostí Houdkovy a Kratochvílovy, uložených ve Státním oblastním archivu v Brně, bohatou obrazovou dokumentací. Havlica svými kresbami zachytil sice velké většiny těchto památek v 1. polovině 70. let a je zajímavé a bohužel i smutné, že mnohé doznaly za pár let od zdokumentování vlivem lidské činnosti takových změn, že můžeme J. Havlicovi po-smrtně jen za jeho práci a námahu poděkovat. Šlo o práci, která za jeho života mu nepřinesla uctění.

Nedávno jsem si prohlížel náhrobní kameny umístěné v kostele ve Velkých Heralticích na opavském okrese a v kostele v Bruntále, které vlivem povětrnostních podmínek za posledních deset let jsou tak zne-

Sosnová, okr. Bruntál. Náhrobek Doroty Švejnicové z Kolbnic + 1577

hodnoceny, že J. Havlica byl zřejmě poslední, kdo je zachytil v původním stavu. A toto bude platit o dalších a dalších heraldických památkách, zachycených J. Havlicou.

Literatura a prameny

V. Ficek, Biografický slovník širšího Ostravska, sešit 4. Opava 1981, s. 37.

J. Havlica, Nález dvou neznámých renesančních náhrobků na Krnovsku, Vlastivědné listy, 1977, (r. 3), s. 32.

E. Šefčík, Za inženýrem Janem Havlicou, Vlastivědné listy, 1980, (r. 6), s. 36.

E. Šefčík, Renesanční epigrafické památky z Fulneku, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, č. 31, 1983, s. 26 až 34, [kde byly otištěny tři Havlicovy kresby].

Pozůstalost J. Havlici, fond E VII, Slezské muzeum Opava, historické sbírkv.

Znakové galerie jako heraldické kategorie

Máme-li na mysli komplexní využití jednotlivých pomocných věd historických, nemůžeme se spokojit s jejich tradičním pojetím a jeho interpretací. A lze přímo říci, že boj proti tradičnímu pojetí v jejich rámci je nejaktuálnější právě v heraldice a s ní nejúže spojené disciplíně — genealogii. Je proto velkou zásluhou všech ústavů, společností i nakonec některých jednotlivců, jestliže dávají prostor těmto oborům v jejich plné šíři, zejména ovšem jako vědeckým disciplínám, neboť je známo, že nedůvěra v některých směrech v širší odborné veřejnosti v různých formách přetrvává.

Nemám pochopitelně v úmyslu bagatelizovat otázky základní „abecedy“ heraldiky, které si nutně zachovávají svou váhu jako primární dorozumívací prostředky mezi heraldiky různých specializací teritoriálních i společenských vrstev, ani problematiky právních aspektů vedení erbů, nicméně myslím, že neméně aktuální jsou i otázky další. Domnívám se, že to jsou zejména tyto dva problémové okruhy: 1) Systematická heuristika a zejména její publikace podle jednotlivých kategorií pramenů, které by snad bylo možno nejlépe dělit podle jednotlivých druhů výskytů heraldického materiálu na sfragistické, numismatické, kodikologické (včetně erbovníků), diplomatické, umělecko-historické v užším slova smyslu (ty pak ovšem opět dále podle druhu umělecko-historické produkce na sochařské, malířské, uměleckořemeslné ap.) a ovšem i na vlastní doklady vojenského rázu, pokud nejsou integrovány do skupiny předchozí. Jakkoli by bylo zajímavé věnovat těmto otázkám určitější pozornost — snad to bude možné, ba nevyhnutelné při jiných dohledných příležitostech — chtěl bych říci pár úvodních slov či úvah o druhém okruhu, který z nedostatku lepšího pojmenování označuji jako otázku potřeby obecně historické interpretace a analýzy těch skupin heraldických pramenů, které mají svá některá specifika. Protože není možno jít do větší šířky — bylo by to téma na několik sympózií — dotknu se v následujícím jen jedné kategorie produktů umělecko-historických, totiž znakových galerií. Ty ovšem v rámci výše zmíněné umělecko-historické produkce a stratifikace prolínají její jednotlivé kategorie, nicméně lze je z funkčního hlediska vydělit jako samostatný fenomén.

Úvodem nejdříve pár poznámek obecného charakteru. Tak, jako jednotlivý znak — podle charakteru svého umístění diferencovaně — vydává (resp. měl vydávat) jednoznačné svědectví o identitě příslušného držitele v souvislosti s označením jeho majetkových práv či nároků jako výraz jeho vůle, tak soubory znaků, které pracovně a částečně i z nedostatku lepšího a zřetelnějšího, totiž výraznějšího označení nazývám znakovými galeriemi, mají rovněž svou specifickou funkci. Zpravidla nebyly dosud traktovány jako

obecný fenomén s pokusem o patřičnou vlastní klasifikaci a kritiku, nýbrž byly probírány toliko u jednotlivých izolovaných analyzovaných památek jako pouhý doklad pro výskyt těch či oněch erbů. Tu se ovšem shledáváme aspoň s prvními náběhy v našem slova smyslu, zatím nezevšeobecňovanými. O tom, že tuto otázku lze, ba je třeba legitimně řešit, nelze pochybovat, jak mj. svědčí i analogie s moderními přístupy k pramenům jiných kategorií. Snad postačí uvést otázku „vztahu k listině“ resp. funkci listiny v diplomatické, primární resp. sekundární funkci literárního rukopisu v kodikologii, aby se uvedly alespoň dva výrazné příklady.

Vracíme-li se k naší otázce, je třeba ji nejdříve specifikovat, a to v tom smyslu, co pod znakovou galerií třeba rozumět. Snad by bylo lze konstatovat, že je za ni možno považovat každý takový stabilní soubor erbů, který je soustavně či alespoň do jisté míry veřejně přístupný, je vypracován tak, aby působil i s odstupem, tj. ve větších dimenzích, je neopakovatelný (ovšem ve smyslu své primární funkce, čili nikoliv, pokud jde o kopie ap.), a který výrazně manifestuje určité politické, vojenské, kulturní, náboženské, právní, genealogické či společenské skutečnosti a nároky, nebo fixuje památku takových událostí. K této formulaci je třeba několika upřesňujících vysvětlení. Nejprve tedy jde o otázku umístění, kdy je nutno vést dělítko mezi galeriemi exteriérovými a interiérovými, tedy na, nebo v budovách. Další základní otázka se dotýká rozsahu takových galerií, zejména pokud jde o minimální počet znaků. Protože pochopitelně platí, že už jediný znak může manifestovat určitý stav či aspiraci, i když zpravidla velmi omezeně, a může tedy tvořit zárodečné stádium takových galerií, lze za galerie považovat již soubory dvou — tří erbů, které ovšem mají spíše omezené uplatnění. Ale již z této skutečnosti plyne, že je potřeba provést určitější dělení znakových galerií co do rozsahu — aniž by se tím ovšem klasifikoval jejich význam, jenž je dán jinými faktory, zejména stářím, vážností vyjadřovaných skutečností a způsobem provedení. A tu snad lze přijmout hrubé rozdělení na tři základní skupiny, totiž na malé, střední a velké galerie. První by byly asi tak od tří do pěti znaků, střední od šesti do dvaceti, nad toto množství bychom mohli hovořit o galeriích velkých. Je ovšem jasné, že to je zcela nepochybně věc konvence a mohou být navrhována i třídění jiná.

Možností, ba nutností veřejného působení je dáno, že z tohoto okruhu se nutně vydělují např. erbovníky či jiná kodikologická znázornění erbů a stejně tak i větší počty erbů, přicházející zejména na některých panovníckých pečetích, i když ovšem i ty výrazně vyovídají o aspiracích svých majitelů. Ovšem základní rozdíl je v tom, že v případě pečeti všechny znaky tu vyjadřují komplexnost moci svého držitele, opakovanou nadto zpravidla v pečetním opisu. Tato funkce je naopak u galerií poměrně řídká, resp. přichází u znaků teritoriálního rázu, ač ani tu ne bez výjimek. Stejně tak sem nespádají krátkodobé shluky volně spolu spojených erbů příležitostného charakteru (soubory erbů na štítech při turnajích, cestách, pohřebních slavnostech ap.), i když jejich závažnost i v širším politickém kontextu nelze podceňovat. Nicméně mají svá specifika, jimiž se tu nelze zabývat.

Bylo už řečeno, že obecná závažnost těchto gale-

říí v době jejich vzniku, resp. živého působení, nebyla dána vždy jen jejich rozsahem (to ovšem nemusí mít nic společného s jejich závažností historickou a heraldickou z našeho dnešního hlediska), a proto je třeba uvést do jejich klasifikace a analýzy zejména hledisko druhové, tj. zda-li jde o erby institucionální či osobní (resp. rodové), u erbů osobních pak, zda jsou vyjádřením jejich funkcí úředních či zda je reprezentují jako osoby soukromé atd. To umožňuje hlubší obnažení konkrétních důvodů vzniku, byť právě to bývá nejožehavější otázkou, protože zpravidla nemáme výslovné písemné svědectví o tom, jaké byly záměry iniciátora těchto děl. Je ovšem třeba jít dál a u erbů institucionálních rozlišovat instituce státní, církevní a městské, které už svým charakterem naznačují, zda jde v příslušných galeriích o aspirace politické (tu ovšem třeba rozlišovat politiku „velkou“ — zahraniční, či mezinárodní a politiku lokální, mohli bychom i říci komunální), vztahy genealogické či posléze více nebo méně zřetelné deklarace ambicí či závazků religiozně politických. Je ovšem pochopitelné, že dochází — i když poměrně zřídka — i k tomu, že se mohou příslušné typy znaků prolínat, čímž ovšem dochází k dalším kategoriím těchto galerií, které pochopitelně ukazují velkou variabilitu, současně však umožňují eventální hlubší obecně historickou interpretaci, ovšem vždy až po primární analýze heraldické. Ostatně platí rovněž, že nemusí být v souzvuku původní ambice inspirátorovy s jejich dopadem a už vůbec ne s dnešním hodnocením oné matérie.

Celkovou funkcí a tendencí těchto galerií je dáno, že měly být co nejvíce na očích, ať už v rámci určité společenské vrstvy (v prostorách interiérových), či v rámci veškerenstva konkrétního většího či menšího regionu, aby byly připomínkou toho, co nárokovaly, představovaly či konzervovaly. A tu můžeme říci, že jejich funkcí je v podstatě dána i míra jejich obecné přístupnosti, i když pochopitelně jako vždy výjimky mohou potvrzovat pravidlo. Konkrétně řečeno, galerie výrazně politického charakteru jsou zpravidla realizovány v exteriérových prostorách (viz. např. galerii státních znaků Karla IV. na Staroměstské mostecké věži a obdobnou Václava IV. na příjezdové bráně hradu Točnicku), i když specifika situace mohou zdůvodnit i umístění interiérové, jako tomu je např. obzvláště výrazně na hradu Laufu, v píseckém hradě a podobně. Obdobně jsou situovány převážně mimo uzavřený prostor i malé galerie genealogického rázu, a to zejména na vstupech do příslušných architektur, které vlastnický označují (hradů a zámků), galerie kommemorativního rázu, jejichž specifickou odnoží tvoří galerie úřednické v reprezentativních prostorách příslušných institucí (např. na Pražském hradě, ale i v radnicích různých měst atd.), či religiozně politické v reprezentativních či jinak vybraných interiérových prostorách příslušných architektur (znakový sál

na zámku v Jindřichově Hradci či ve velkých sakrálních prostorách).

Bylo by možno nad jednotlivými fenomény tohoto zajímavého jevu heraldické tvorby, který se táhne vlastně takřka celými dějinami živé heraldiky až do současnosti — i když oprávněnou historickou důležitostí s odpovídající funkcí, byť často velmi přechodnou, přepisujeme jen dokladům starým do 16., maximálně 18. století — uvažovat ještě dále, provádět určitější specifikaci a stratifikaci jednotlivých dokladů atd., nicméně nechci tu déle zdržovat. Šlo mi jen o to, ukázat na možnosti, které i v heraldice jsou dosud doslova skryty pro obecně historické zobecňování, jejichž pomocí můžeme hlouběji proniknout — opět z jiného konce — do každodennosti a způsobu myšlení určitých vrstev našich předků.

Bibliografická poznámka: Není možné upozorňovat tu na různé práce, které se dotýkají tohoto tématu obecně a tak jen některé poznámky o pracích, které uvádějí do tématu bezprostředně, resp. rozebírají jednotlivé galerie. Záměrně uvádím jen práce posledních let, abych tento aparát zbytečně nezatěžoval. Podle M. Pastoureaux, *Traité d'héraldique*, Paris, 1979, s. 233n, patří galerie mezi heraldické prameny archeologické, i když nejsou samostatně zmiňovány. Z konkrétních prací našich o jednotlivých dokladech, buďte uvedeny: pro galerie státoprávního charakteru V. Vojtíšek, *O erbech na staroměstské mostecké věži*, *Knihy o Praze*, 1958, s. 72—78 a K. Adamová, *K heraldické výzdobě staroměstské mostecké věže*, *Pražský sborník historický* 15, 1982, s. 44—62; ke galeriím šlechtickým, byť různé funkce, R. Nový, *Jindřichohradecká znaková galerie z r. 1338*, *Z pomocných věd historických*, Na památku 100. výročí narození prof. dr. Gustava Friedricha, *AUC Phil. et. histor.*, 1971, č. 3—4, s. 179—197; V. Růžek, *Znaková galerie české šlechty na hradě Laufu u Norimberka z r. 1361*, netištěná disertační práce z pražské FF z r. 1979, J. Vidím, *Znaková galerie na hradě Písku a její rozbor*, netištěná diplomová práce na pražské FF z r. 1981 a pro církevní P. K. Pokorný, *Znakový portál v Mladotově domě*, *Heraldická ročenka* 1983, s. 68—87. Obecněji je zaměřena práce H. Mannlové, *Historický vývoj středověkého znaku spjatého s architekturou*, netištěná diplomová práce na pražské FF z roku 1967. Z galerií úřednických se dostalo zpracování znakovému souboru zemskodeckových úředníků, a to P. Burdovou, *Zemský soud v malbách na Pražském hradě a v rukopisu Stavovského archivu*, *Sborník archiv. prací*, 1981, (r. 31), s. 207 až 226 a v netištěné diplomové práci M. Švecové na pražské FF z roku 1983. Z prací cizích uvádím aspoň J. Łojko, *Fryz heraldyczny z kaplice Św. Jakuba w Łądzie*, *Studia źródłoznawcze*, 1977 (r. 22), s. 126—150 a J. Bretsch, *Der Wappensaal im Schloss Köpenick*, *Archivum heraldicum* 95, 1981, s. 2—14 s pokračováním v následujícím čísle.

Cod. 8330 ŐNB jako stavovský erbovník 16. století

Papírový rukopis Rakouské národní knihovny ve Vídni uložený pod sig. Cod. 8330 je fóliového formátu o 98 listech velikosti 410krát 280 mm. Knižní blok je opatřen prostou červenou ořízkou a svázán v jednoduché kožené vazbě 16. století. Býval uzavírán dvěma sponami, které dnes chybějí. Užití papíru se shodným filigránem svědčí o tom, že rukopis vznikl jako jednotlivý celek a přes vnitřní členění nejde o náhodný konvolut.

Na fol. 5a začíná titulním listem, nesoucím v architektonické kompozici portrétní medailony Karla IV. a jeho manželky, figurální lucemburský rodokmen vedený od biblického Noe, přes trojského Priama ke králům francským a Karlu Velikému. Dále odbočuje k vévodům lotrinským a brabantským a dcerou brabantského vévody Jana Markétou, provdanou za Jindřicha VII., přechází na Lucemburky. Série postav končí Karlem IV. a jeho první manželkou Blankou.¹⁾ Od fol. 62 následují kopie tří scén z výzdoby Svatováclavské kaple katedrály sv. Víta. Václav na říšském sněmu, Václav kope hrob a přenesení sv. Václava do Prahy, tedy výjevy ze západní a severní stěny kaple.

Na fol. 65a je v obdobně komponovaném rámci titulního listu jako v případě prvním korunovaný erb Českého království provázený v horní části dvěma medailony ve vavřínových věncích s profilovými portréty císaře Maxmiliána II. a jeho manželky Marie. Místo pro nápis ve spodní části listu zůstalo prázdné. Pak následují čtyři štíty korunních zemí a na fóliích 67a až 97b pokračuje soubor 235 erbů české šlechty. Fólia 65 b, 66b a 70a jsou prázdná a na fóliích 73b–74b a 98 jsou pouze obrysy štítů s pokryvadly.

Rukopis se dostal do fondů knihovny r. 1783 z císařské klenotnice, ale odborné veřejnosti byl zpřístupněn až stručným popisem v tištěném katalogu r. 1871, kde je datován jen všeobecně do 16. století a po obsahové stránce označen jako obrazy předků Karla IV., vybrané scény z českých dějin a erby českých šlechtických rodů opatřené nápisy.²⁾ Z našich badatelů jej měl poprvé v rukou patrně Martin Kolář za své návštěvy ve Vídni někdy v 80. letech minulého století a pořídil si z erbovníku četné výpisky. Ty pak byly druhotně použity Augustem Sedláčkem při edici Českomoravské heraldiky.³⁾ Teprve r. 1896 si rukopisu blíže povšiml Josef Neuwirth, který identifikoval jeho figurální část jako kopii lucemburského rodokmenu z císařského paláce na Karlštejně a o rok později ji vydal ve světlotiskových reprodukcích.⁴⁾ Úvodu k této edici erbovník sumárně zhodnotil jako skvěle provedenou sbírku znaků, odvodil z něho dataci a dále mu nevěnoval pozornost. Od té doby vznikla obsáhlá domácí i zahraniční literatura umělecko-historická, která však pracovala s Neuwirthovou edicí a znakovou část zcela opomíjela.⁵⁾ Od roku 1933 je známa další replika lucemburského rodokmenu, tzv. Heidelberský kodex uložený dnes v Národní galerii

v Praze, který se stal východiskem literatury novější. Ten však znakovou část neobsahuje a tak erbovník vídeňského rukopisu zůstává dosud zcela neznámým. Takřka úplně jej opomíjela i dosavadní literatura heraldická, včetně ve Vídni žijícího Josefa Pilnáčka, a tak stručná zpráva Kolářova a jeho druhotně použitá excerpta jsou dosud vším, co o tomto znakovém souboru víme.⁶⁾ Využívám tedy této příležitosti, abych zde podal prvou ucelenou informaci o rozsahem největším erbovníku předbřlohorských Čech.

Za titulním listem s erbem království českého komponovaným do architektonického rámce následují zemské znaky Slezska, Moravy a obou Lužic. První a třetí je korunován knížecím kloboukem, další dva korunou se sedmi špicemi provázenými perlami, která tedy významově představuje korunu markrabství. Na fol. 67a začíná vlastní erbovník českých rodů. Každá strana nese čtveřici přesně vymalovaných erbů opatřených až na dvě výjimky kaligrafickými nápisy uvádějícími jméno rodu, doplněné na prvních listech i zastávaným úřadem. Nápisy jsou zpočátku německé, na fol. 73a a od fol. 89a do 97b české, nebo alespoň podle česky znějící předlohy. Autor však zjevně nejen česky neuměl, ale neznal ani české realie a tak při přepisu jména rodů silně komolil, místy až k úplné nezřetelnosti. Ve jménech jsou běžné nejen deformace českých koncovek, přesmyčky, ale i chyby takového druhu, že autorem nemohl být ani domácí Němec.⁷⁾

Výskyt erbů drobných českých rodin nesporně ukazuje na domácí původ ne-li samotného rukopisu, tedy alespoň předloh, podle kterých byl pořízen. I řada zkomolenin ve jménech prozrazuje chybné čtení pů-

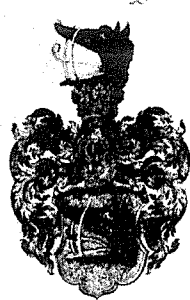

ŐNB Cod. 8330, fol. 65

Her. Slavuta von Blum
und Rosenburg.

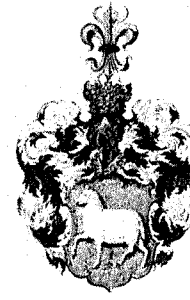
Her. von Selmburg.

Her. von Selmburg.

Dilansky von Dylban obrište
Landschreiber.

ÖNB Cod. 8330, fol. 68 b

vodní české předlohy. Písmo je sice k rukopisu současně, ale nelze vyloučit, že byly nápisy pořízeny dodatečně mimo české prostředí. Tomu by snad nasvědčovala i absence nápisů u dvou erbů a byly by vysvětleny i písarské omyly.

Po výtvarné stránce máme před sebou dílo prvotřídní kvality. Malíř byl skutečný heraldický mistr. Štít, přilba i klenot jsou ve svých proporcích maximálně vyvážen. Malba je provedena jasnými barvami s výrazným smyslem pro renezanční detail, zdůrazněný lehkým zlacením. Pole štítů jsou protkána jemným damaskováním a figury dosahují uplatněním světla a stínů výrazné plastičnosti. Přilby jsou orientovány podle klenotu buď en face, nebo častěji v polovičním profilu. I zde je stínováním dosaženo výrazně plastického dojmu a s jemností filigránů jsou propracovány i další detaily (nejméně mřížky visírů turnajských přileb, ale i monile a jednotlivé nýty). Snad ještě přesněji jsou provedeny koruny a točenice působí dojmem nejjemnější provzdušněné látky. Erby jsou malovány do předtištěných štítů s pokryvadly, pouze tam, kde je více klenotů, jsou malovány přímo, nebo přes předchozí předtisk. Tvary štítů jsou vždy stejné, ale podle kompozice pokryvadla zjišťujeme užití čtyř rozdílných šablon. Jejich vzájemné seskupení se mění a je tedy zřejmé, že netvořily jednu desku, ale samostatné štočky, které byly pro tisk sestaveny do lisu nejméně dvakrát.⁶⁾ Odpovědné posouzení heraldické správnosti maleb nelze zatím provést, neboť chybí to nejdůležitější, totiž údaje o barvách. Řada erbů zejména méně známých rodin je však dosud známa pouze z tohoto pramene, pokud jsou známy vůbec, a tak i při úplnosti

Her. von Selmburg.

ÖNB Cod. 8330, fol. 68 b, detail

informací by byly závěry pouze relativní.

Nyní věnujme pozornost obsahové stránce celého erbovníku. V prvních 24 erbech zjišťujeme přední zemské rody obou stavů, které odpovídají pořadí ve sněmovní relaci, takže je možné je identifikovat na jednotlivé osoby.

Jindřich ml. z Plavna.

Vilém z Rožmberka a na Krumlově, správce a vladař domu rožmberského, nejvyšší purkrabí.

Ladislav z Lobkovic na Chlumci a Jistebnici, nejvyšší hofmistr.

Jan z Valdštejna a na Hrádku n. Sáz., nejvyšší komorník.

Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic na Ličkově, nejvyšší sudí.

Vratislav z Pernštejna na Tovačově a Litomyšli, nejv. kancléř.

Adam ze Švamberka na Přimdě a Volši, nejv. sudí dvorský.

Jan Bořita z Martinic a na Smečně, purkrabí karlštejnský.

Zbyněk Berka z Dudč a Lipého na Zákopí, nejv. mistr královské komory.

Jan z Říčan na Kosově Hoře a Orlíku nad Humpolcem.

Jaroslav ze Smřic a na Kostelci, dvorský maršálek.

Mikuláš Zajíc z Hazmburka na Budyni.

Diviš Slavata z Chlumu a z Košumberka na Košumberce.

Zikmund ze Šelmburka a z Kosti, na Vrchovině a Chocni.

Zdeněk ze Šternberka na Blatné a Lnářích.

Oldřich Dubanský z Duban na Liběšicích a Ploskovicích, nejv. písař.

Burian Trčka z Lípy a na Světlé n. Sáz., podkomoří. Mikuláš Miřkovský z Tropčic a na Miřkově, purkrabí karlístejnský.

Zdeněk Malovec z Malovic a na Kamenici.

Albrecht Kapoun ze Svojkova na Hlušicích, purkrabí kraje hradeckého.

Jan Leskovec z Leskovce na Cerekvici a Leštně.

Jiří Kokořovec z Kokořova a na Štáhlavech.

Michal Španovský z Lisova a na Pacově, podkomoří královny.

Bernard Hodějovský z Hodějova na Chotěšicích.

Poté je v rukopise prázdná strana a dalších 23 erbů náleží nesporně panskému stavu. Vyskytují se tu i některé rodiny moravské, ale pořadí se zatím nepodařilo blíže určit, i když je zřejmé, že skupina tvoří určitý uzavřený celek. Ten zdá se nebyl dokončen, protože v jeho závěru je celkem 5 prázdných předtisků. Snad zde měl být původně počátek dalšího okruhu a domalovány složitější erby jako na počátku u zemských hodnostářů. Prázdná zůstala i následující čtveřice a na fol. 75a začíná soubor 188 erbů českých rytířských rodin. Jejich vzájemné seskupení se zatím nepodařilo uspokojivě vysvětlit, i když fakt, že nejmladší rody jsou alespoň částečně v jeho závěru, by mohl být určitou stopou. Jisté je, že pořadí se liší od sněmovních relací a neodpovídá ani teritoriálnímu členění země, jak tomu bývá například v berních rejstřících.

Rukopis sám je nedatovaný a starší popisy jej kladly pouze obecně do 16. století. Již Neuwirth si však povšiml uvedení zemských úřadů a vymezil na základě úřadu purkrabí karlístejnských dataci léty 1569 až 1575. Tohoto datování se s drobnými korekcemi termínu post quem přidržela veškerá další literatura.⁹⁾

Datovat jej lze ovšem velice přesně, a to právě na základě první části erbovníku. Jako zemský písař je tu uveden Oldřich Dubanský z Duban, který byl instalován do úřadu 26. 5. 1570 a ve funkci se připomíná ještě 30. 4. 1571. Ještě téhož roku však zřejmě zemřel, neboť v Tituláři z r. 1572 jeho jméno chybí.¹⁰⁾ Dvorským maršálkem je ve vídeňském rukopise Jaroslav ze Smiřic, který se jím stal v roce 1571. K uvedení do úřadu však došlo nejdříve v květnu, protože ve sněmovní relaci z 30. dubna je uváděn ještě bez této hodnosti. Konečně, jak již řečeno, pořadí předních panských a rytířských rodů přesně odpovídá uvedené relaci.¹¹⁾ Termínem ante quem je 22. leden 1572, kdy vymírá Jindřichem VI. z Plavna česká linie rodu, jehož erb je uveden na prvním místě celého souboru.¹²⁾

Podle medailonů na titulním listě je rukopis považován za dar císaři Maxmiliánu II. Rozsah i náklady na jeho pořízení téměř vylučují jako objednavatele jednotlivce a lze se tedy právem domnívat, že šlo o dar širší stavovské obce.¹³⁾ Celková struktura kodexu se zdůrazněním domácí císařské tradice v podobě lucemburského rodokmene a snad přece jen s reminiscencí karlístejnskou¹⁴⁾, fresek ze Svatováclavské kaple jako ústředního místa v korunovačním ceremoniálu českých panovníků a jistě ne náhodně volenou scénou českého vladaře — světce na říšském sněmu a rozsáhlý soubor erbů zemské nobility, je zřejmě manifestací české státnosti a státoprvních nároků reprezentovaných oběma stavy. Zde je pochopitelně na místě otázka po účelu takového daru. Vztah mezi panovníkem a stavy se po krátkém počátečním vyčkávání stále zhoršoval. Již od

roku 1565 se na zemských sněmech formuje výrazná stavovská opozice jak proti panovníkovi, tak proti královským městům, a to bez ohledu na konfesijní rozdíly uvnitř stavovské obce. Maxmilián II. se sice snažil pokračovat v centralistické vládě svého otce, ale neúspěchy v zahraniční politice a vleklé finanční obtíže vedly nutně k oslabení vládního systému. Koncem 60. let umírají téměř všichni osvědčení stoupenci habsburské politiky v zemských úřadech a jejich nástupci v čele s Vilémem z Rožmberka již zdaleka nezastávají tak pevně panovnické zájmy. Pokusy Maxmiliána II. přimět české stavy ke zvýšení berní a vojenské pomoci narážely na jednotný odpor celé stavovské obce. Ta nebyla schopna především neochotu panovníka přijet do země a projednat na sněmu její vlastní požadavky domáhající se povolání arciknížete Rudolfa do Čech, respektování kompetence zemského soudu, doplnění zemské vlády, ekonomické sféry a v neposlední řadě i prohlubujících se problémů náboženských. Zejména sněmy let 1570 a 1571 zatlačily panovníka do defenzivy a přinesly faktický úspěch jednotné stavovské opozice. Situace se ještě vyhorčila otevřeným požadavkem katolické části stavů po náboženské svobodě.¹⁵⁾ Za tohoto stavu věcí, kdy jednotně postupující stavové přinutili krále prakticky k ústupu, je vznik rukopisu jako daru přímo pro Maxmiliána nanejvýš problematický a motivaci či přesněji určení je nutno hledat někde jinde. Jediným momentem, s nímž je možné takový počín spojit, je skutečnost, že po ozákovském naléhání stavů přijel konečně roku 1571 do Vídně Maxmiliánův syn Rudolf, vychovávaný až dosud na španělském dvoře.¹⁶⁾

Rukopis je tedy stavovským darem pořízeným r. 1571

Janovský Janovský

Kolomořský

Plavna

Plavna

při příležitosti návratu korunního prince ke dvoru. Podle absence nápisů na titulních listech i prázdných fólií v erbovníku je možné se domnívat, že nebyl dokončen,¹⁷⁾ i když z druhé strany jeho pozdější uložení v císařských sbírkách svědčí o tom, že byl svému adresátu přece jen doručen.

Zatím je nutno nechat otevřený problém autora a místa vzniku, který vyžaduje podrobnější srovnání dobové heraldické tvorby a v neposlední řadě i podrobnější informace o barevném provedení originálu.

P o z n á m k y :

- 1) Podrobný popis této části kodexu podává Alphons Lhotský: *Apis Colonna, Fabeln und Theorien über die Abkunft der Habsburger*, MIOG, 1944 (r. 55), s. 243. Dále srov. pozn. 4)
- 2) *Tabulae codicum manu scriptorum...* In *Bibliotheca palatina Vindobonensi asservatorum*, Vol. V, Vindobonae 1871, s. 239. O nic podrobnější nejsou popisy ani v dalších katalozích a inventářích. *Ausstellung von Habsburger Cimeilien*, Wien 1909, s. 24, č. 161. Franz Unterkirchner: *Inventar der illuminierten Handschriften, Inkunabeln und Frühdrucke des Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien 1957, Theil I, s. 119. Zde je rukopis datován do 3. čtvrtiny 16. století. Dosud nejlepší popis uvádí Karl Schwarzenberg: *Katalog der kroatischen, polnischen und tschechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien 1972, s. 301. Rukopis datuje do let 1571–1575. Na starším katalogu je zcela závislý i inventární soupis bohemik pořízený Karlem Beránkem: *Bohemika archivní povahy v rukopisném fondu rakouské Národní knihovny ve Vídni*, SAP, 1974 (r. 24), s. 113 a s. 119.
- 3) Mezi prameny české heraldiky připomíná celý rukopis s upozorněním na chyby ve psaní jmen (ČMH I, s. 102). Ve 2. díle jsou celkem na 95 místech přímá odvolání na tento erbovník.
- 4) Joseph Neuwirth: *Der Bilderzyklus der Luxemburger Stammbaumes aus Karlstein*, Prag 1897, 54 s. + XVI tab. Edice obsahuje reprodukce figurální části a ukázkou 2 erbů z erbovníku (Martinic a Miřkovský z Tropicic).
- 5) Literaturu shrnuje Karel Stejskal: Matouš Orny a jeho „Rod císaře Karla IV.“, *Umění*, 1976 (r. 26), s. 13–58. Patrně jediným, kdo znal rukopis z autopsie, zůstává Karel Chytil: *Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská*, Praha 1906, s. 187–190. U mladší literatury je závislost na edici tak absolutní, že se běžně hovoří o miniaturních kopiích (reprodukce byly proti originálu podstatně zmenšeny) a speciální monografie hovoří o 21 erbech ve vídeňském exempláři, které v pražském (viz dále) chybí. Antonín Friedl: *Mikuláš Wurmser, mistr královských portrétů na Karlštejně*, Praha 1956, s. 47.
- 6) Pilnáček se na rukopis odvolává ve svých *Staromoravských rodech* pouze sedmkrát, z toho jednou je citace převzata z ČMH (č. 862, 873!, 1093, 1509, 1516, 2066 a 2378). V *Rodech starého Slezska třikrát* — I, 170 č. 22 (převzato z ČMH), III, 82 č. 1487 a IV, 45 č. 1740 (omylem zde zaměnil erb Bydlinů z Nužkovic za Tarla z Vi-

tovic a klade rukopis do počátku 17. st.). S pouhým konstatováním existence kodexu se spokojila i speciální studie o heraldických rukopisech. Karl Ausserer: *Die heraldischen Handschriften der Wiener Nationalbibliothek*. *Festschrift der Nationalbibliothek in Wien*, Wien 1926, s. 16.

- 7) Rossenburg místo Košumberk, z Hrzenitz místo Rehnic a konečně Aussig místo Sezimovo Ústí svědčí o chybném čtení předlohy, neznalosti jazyka i českého místopisu. Aussig (= Ústí n. L.) se v německých textech domácího původu v jiném významu nevyskytuje. Sezimovo Ústí bývá označováno jako Aust nebo Alt Tabor.
- 8) Při tisku na fólový arch dochází k rubových stranách obou listů k zrcadlovému převrácení. Označíme-li I. typ ABCD, vzniká na rubu pořadí DCBA. Takto jsou tištěna dnešní fólia 67b — 74b, 79a—84b, 87a—88b, 93a—94b a horní polovina této sestavy fol. 67a a 74a, kde se již při tisku počítalo s domalováním složitějších erbů. II. typ tvoří sestava DABC, resp. CBAD. Tím jsou tištěna dnešní fólia 75a—78b, 85a—86b, 89a—92b, 95a—98b. Archy byly tištěny do zásoby a malíř je používal zcela náhodně. Tak došlo v konečném uspořádání a vazbě k promíšení obou typů.
- 9) Chytil vymezil rozborem zemských úřadů dobu vzniku léty 1570—1575 a Schwarzenberg léty 1571—1575. Ostatní literatura přebírala buď datování Neuwirthovo, nebo kladla vznik před r. 1575. Teprve K. Stejskal, který psal o rukopise jako poslední, jej víceméně hypoteticky bez znalosti originálu klade přímo do r. 1575.
- 10) V exempláři Šudova Tituláře z r. 1567 Státní knihovny ČR (sig. 54 F 194) jsou marginální přípisky dokládající obsazení zemských úřadů v květnu 1570. U Dubanského z Duban je již poznámka i o úmrtí, že bez přesného data.
- 11) *Sněm české III*, s. 612—614.
- 12) Berthold Schmidt: *Heinrich Burggraf IV. zu Meissen Oberstkantzler der Krone Böhmen*, Gera 1888, s. 396. Známý spor knížat z Plavna s Rožmberky o prvenství v zemi byl vyřešen kompromisem a Vilém z Rožmberka získal prvenství pouze na zemském soudu. O problému nejnověji pojednává Jaroslav Pánek: *Zápas o vedení české stavovské obce v polovině 16. století* [Knížata z Plavna a Vilém z Rožmberka 1547—1556], ČSCH, 1983 (r. 31), č. 6, s. 855—884.
- 13) Za dar některého ze zemských úředníků považují rukopis Vlasta Dvořáková — Dobroslava Menclová: *Karlštejn*, Praha 1956, s. 66.
- 14) Dosud ustálené tvrzení, že rukopis je kopií karelštejnských fresek z pol. 14. stol., vyvrátil Karel Stejskal (viz pozn. 5), který jej autorsky připsuje Matouši Ornysovi. Přes nesporný přínos a řadu vtipných postřehů nesdílím zcela autorovy závěry. Nemohu se zde jimi detailně zabývat a vrátím se k nim při jiné příležitosti.
- 15) Politickou situací v zemi se podrobně zabývá Jaroslav Pánek: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547 až 1577*, Praha 1982.
- 16) K příjezdu Rudolfa do Vídně došlo někdy v průběhu podzimu r. 1571. Tvrzení o příjezdu do Čech, uváděné starší literaturou a kladoucí jej na základě omylu Brezanova do ledna téhož roku, je mylné. Za upozornění děkuji PhDr. Jaroslavu Pánkovi, ČSc.
- 17) Na možnost, že rukopis nebyl dokončen, upozornil již Josef Krása: *Renesanční nástěnná výzdoba kaple svato-václavské v chrámu sv. Víta v Praze*, *Umění*, 1958 (r. 6), s. 39.

Heraldická výzdoba zemských desk opavských a krnovských

Jedním z nejvýznamnějších fondů, které chová Státní oblastní archiv v Opavě je „Slezský stavovský archiv v Opavě“ z let 1318—1850. Vedle velkého množství listinného materiálu je jeho součástí také rozsáhlý soubor úředních knih, tvořený především 56 svazky zemských desk opavských a 18 svazky zemských desk krnovských. Zatímco opavské desky, zvané též knihy zadní, jsou dochovány až od svého obnovení po požáru roku 1431, první zápisy v deskách krnovských pocházejí již z roku 1404. Od uvedených let vytvářejí zemské desky dvě nepřetržité řady až do poloviny 19. století, kdy byly 30. června 1850 definitivně uzavřeny.¹⁾

Z uvedeného počtu obsahuje 30 svazků zemských desk opavských a 11 svazků zemských desk krnovských heraldickou výzdobu, na kterou zaměříme pozornost.²⁾ Zatímco moravským zemským deskám se v tomto směru dostalo alespoň částečného zhodnocení již na počátku tohoto století³⁾ a později pak v souvislosti s jejich edičním zpřístupněním⁴⁾, výtvarné stránky opavských a krnovských zemských desk se doposud dotklo jen několik málo prací. Jako první podal stručný a ne zcela přesný přehled obsahu jejich výzdoby A. V. Šembera v roce 1846.⁵⁾ O necelých 30 let později popsal jejich heraldickou výzdobu v samostatném článku Anton Peter.⁶⁾ Stručný popis výzdoby 3. a 4. svazku opavských desk přinesla počátkem tohoto století Kaprasova edice⁷⁾, ve které později pokračoval Miloslav Rohlík a podrobněji popsal 5.—10. svazek.⁸⁾ Rohlík také uveřejnil rozsáhlé pojednání o zemských deskách opavských, v němž rovněž stručně charakterizoval jejich malířskou výzdobu.⁹⁾ V poslední době se těchto otázek dotkl ještě okrajově Bohumír Indra.¹⁰⁾

Jak vyplývá z uvedeného výčtu, byla výzdobě zemských desk opavských věnována s výjimkou prvních deseti vydaných svazků jen zcela minimální pozornost. Krnovské zemské desky pak stály v tomto směru od uveřejnění práce Peterovy úplně stranou zájmu. Úkolem tohoto příspěvku je opět po delší době upozornit na danou problematiku, charakterizovat heraldickou výzdobu obou řad zemských desk v jejich vývoji a ve srovnání s veřejností mnohem známějšími zemskými deskami moravskými.

Zemské desky opavské a krnovské se liší od moravských už časovým rozsahem výskytu své heraldické výzdoby. Ta se v moravských deskách objevuje již v prvních svazcích ze 14. století¹¹⁾, v opavských deskách ji však nalézáme poprvé ve 3. svazku z roku 1486 a v krnovských ještě později, ve 2. svazku počínajícím rokem 1528. Zatímco však v zemských deskách moravských je veškerá výzdoba přerušena na delší dobu ve druhém desetiletí 17. století¹²⁾, v deskách opavských a krnovských přetrvává téměř o dvě století déle — v krnovských do roku 1793 a v opavských až do roku 1802. Velkou předností iluminací v zemských deskách je jejich přesná datace, která tvoří integrální součást

výzdoby velké většiny svazků. Tato datace svědčí o skutečnosti, že výzdoba vznikala souběžně se založením příslušné knihy.¹³⁾ Jen v několika málo případech byl zjištěn časový rozdíl, většinou jednoletý, mezi datováním výzdoby a prvním zápisem v daném svazku.¹⁴⁾ Výzdoba zemských desk opavských a krnovských tak tvoří názornou ukázkou vývoje heraldické tvorby od poslední čtvrtiny 15. století do konce století osmnáctého a je vzhledem ke svému přesnému datování velmi vhodná pro komparaci s jinými druhy heraldických pramenů.

Malířská výzdoba zemských desk moravských je soustředěna na pergamenové obaly jednotlivých svazků, a to často na jejich přední i zadní stranu.¹⁵⁾ U zemských desk opavských a krnovských, jejichž vazba je ve většině případů provedena z lepenkových desek potažených pergamenem, kůží nebo sametem, je však koncentrována pravidelně na první folio svazku, výjimečně na přídeští.¹⁶⁾ Přestože od poloviny 18. století přestal být pergamen psací látkou zemských desk, pro jejich výzdobu byl i nadále používán. Samostatné pergamenové listy pak byly vevazovány na počátek tehdy již papírových svazků. Tato praxe končí v 90. letech 18. století a výzdoba v následujících svazcích je již provedena na papíře.¹⁷⁾

Obsahovou náplň heraldické výzdoby opavských a krnovských zemských desk tvoří většinou znak nejvyššího zemského komorníka, jakožto jejich správce. V některých svazcích se však vyskytuje jeho znak ve spojení s erby ostatních nejvyšších úředníků, případně i panov-

Obr. 1

Obr. 2

níka. Tak je tomu již v roce 1483, kdy ve 3. svazku zemských desk opavských nalézáme vedle sebe znaky Matyáše Korvína, jako uherského a českého krále a moravského markraběte, Jana Bělíka z Kornic, hejtmána Horního Slezska, Jindřicha Donáta z Velké Polomě, komorníka, Jana Stoše z Kounic, sušího, a Jana Reničky z Čermník, písaře.¹⁸⁾ V následujících svazcích se však výzdoba omezuje pouze na znak komorníka. Ke změně dochází až na přelomu 17. a 18. století, kdy v období let 1691–1726 je komorníkův erb provázen znaky sušího a písaře, avšak v dalších letech je tento typ vystřídán opět pouhým znakem komorníka. Poslední svazky s heraldickou výzdobou, počínaje rokem 1792, pak přinášejí znaky císaře, panujícího knížete Lichtenštejna a všech čtyřech nejvyšších zemských úředníků. V zemských deskách krnovských se s výjimkou posledního svazku s heraldickou výzdobou z roku 1793 setkáváme pouze se znakem nejvyššího zemského komorníka.¹⁹⁾

Pomineme-li specifickou výzdobu již zmíněného 3. svazku zemských desk opavských, jsou počátky výzdoby této řady desk z první poloviny 16. století velmi podobné malbám v deskách moravských. Platí to především o mimořádně kvalitní iluminaci ve 4. svazku z roku 1523, přinášející znak Ojíře z Fulštejna. Ústřední prvek — komorníkův znak s bohatě rozvinutými překryvadly, doplněný nahoře prostou nápisovou páskou, je lemován širokým rámcem vyplněným figurálními, zoomorfními i vegetabilními motivy. Použití plátkového zlata jen podtrhuje reprezentativní charakter výzdoby

Obr. 3

tohoto svazku, která se sice nápadně přibližuje malbám v olomouckém svazku zemských desk moravských Kryštofa z Boskovic z roku 1530²⁰⁾, kvalitou svého provedení je však výrazně převyšuje.²¹⁾ Po nepodařené a umělecky bezcenné výzdobě 5. svazku z roku 1538 se znakem Oldřicha Tvorkovského z Kravař (obr. 1), následuje podstatně zdařilejší výzdoba svazku šestého. Znak komorníka Jana st. z Vrbna a nápisová páska s jeho jménem a datací jsou lemovány pásem pestrobarevných rostlinných úponků (obr. 2).

Počínaje následujícím svazkem soustřeďují se tvůrci výzdoby především na její heraldickou stránku a potlačují okolní dekorativní motivy. Ve středu folia se nyní nachází celý komorníkův znak, tedy s přílbou, klenotem i překryvadly, umístěný zpravidla v různě provedeném věnci s barevným, bohatě damaskovaným pozadím, provázeným nahoře i dole více či méně zdobnými nápisovými páskami. Dolní páska nese jméno a titul komorníka, případně i dataci, horní je většinou vyhrazena pro heslo nebo zůstává prázdná. Výjimku tvoří pouze 10. svazek zemských desk opavských z roku 1609, ve kterém je znak Hynka st. Bruntálského z Vrbna doprovázen ve spodní polovině listu samostatným výjevem znázorňujícím Poslední soud (obr. 3). Výše uvedený typ prochází s různými menšími obměnami téměř všemi svazky ze 17. století. První svazek zemských desk krnovských s heraldickou výzdobou z roku 1526 přináší prostý štít se zavinutou střelou, znak komorníka Jindřicha Tvorkovského z Kravař (obr. 4).

V dalším vývoji je pak výzdoba krnovských desk v podstatě totožná s deskami opavskými. Ve výzdobě zemských desk opavských a krnovských ze 16. a počátku 17. století však nikde nenalézáme zobrazení erbovních vývodů jednotlivých komorníků či dokonce pokus o portrét samotného komorníka, jak se s tím setkáváme v tomto období v zemských deskách moravských.²²⁾

Změnu typu přináší přelom 17. a 18. století v souvislosti s rozšířením počtu zobrazovaných znaků o erby nejvyššího zemského sudího a písaře. Uprostřed listu jsou nyní malovány na stejné úrovni znaky komorníka a sudího, pod nimi pak znak písaře. Nápis se jménem úředníka, případně pouze s jeho iniciálami, je ovinut kolem znaku. Seskupení erbů je nahoře doplněno heslem v kartuši, nesené někdy anděličky, dole je uvedena datace.²³⁾

Od 30. let 18. století se výzdoba vrací k původnímu typu se samostatným znakem komorníka, přičemž pochopitelně její dekorativní prvky odpovídají době vzniku. V roce 1743 dochází ke sloučení zemských úřadů opavského a krnovského knížectví, i když i nadále jsou pro obě knížectví vedeny samostatné řady zemských desk. Od poloviny 18. století nacházíme tedy v opavských i krnovských zemských deskách výzdobu zcela totožnou, neboť její objednatel — nejvyšší zemský komorník nechával malovat svůj znak většinou současně do příslušných svazků obou řad. Velmi zručný malíř vyhotovil výzdobu 30. a 31. svazku zemských desk opavských a 11. svazku zemských desk krnovských v letech 1761—1766. V členité rokokové kartuši nacházíme znak Jana Ondřeje Pina z Friedenthalu. Dolní páska nese komorníkovu jméno, horní heslo. Datace, podobně jako v téměř všech svazcích z 18. století, je uvedena v rozích listu. Pozoruhodná je rovněž výzdoba 34. svazku desk opavských a 13. svazku desk krnovských z roku 1783 se znakem Františka Antonína z Eisenwerthu. Provedení velmi připomíná miniatury z erbovních listin a není vyloučeno, že erbovní listina zde sloužila jako předloha.²⁴⁾

Typovou řadu výzdoby opavských a krnovských zemských desk uzavírají 35.—38. svazek desk opavských a 16. svazek desk krnovských z let 1792—1802. Jak již bylo výše uvedeno, tvoří jí zobrazení znaku císaře, knížete Lichtenštejna a všech čtyř nejvyšších zemských úředníků — hejtmana, komorníka, sudího a písaře, seřazených hierarchicky pod sebou. Znaky jsou doplněny nápisovými páskami se jmény a tituly úředníků.

Závěrem ještě několik slov ke tvůrcům heraldické výzdoby opavských a krnovských zemských desk. Jména objednavatelů jsou nám známa, byli jimi sami nejvyšší zemští komorníci, jimž byly zemské desky svěřeny do péče.²⁵⁾ Avšak podobně jako u zemských desk moravských jména vlastních tvůrců výzdoby nám zůstala utajena. Z anonymity vystupuje částečně pouze malíř znaku Ojře z Fulštejna ve 4. svazku zemských desk opavských z roku 1523, jehož iniciály EK či FK nacházíme v levém dolním rohu listu.²⁶⁾ Druhou a poslední výjimkou je následující svazek opavských desk z roku 1538, který má svou výzdobu signovanou vpravo pod nápisovou páskou vedle klenotu: M B s datací 1538.²⁷⁾ Oba malíři však dosud zůstali blíže neidentifikováni. Zjistit, kolik rukou se v průběhu tří století podílelo na výzdobě zemských desk opavských a krnovských, je velmi obtížné. Malířům sloužily většinou jako předloha předchozí svazky a pouze ti zručnější vynikli

nad průměr a vtiskli svému dílu osobité rysy. Celkem lze napočítat 28 rukou, včetně obou výše uvedených malířů, které se na výzdobě opavských a krnovských desk vystřídaly.²⁸⁾ Zatímco v 16. a 17. století byla výzdoba každého nového svazku svěřována jinému malíři, od konce 17. století se situace mění a často výzdobu několika za sebou jdoucích svazků vytvořila ruka jediná.²⁹⁾ Avšak tato, zatím pouze povrchní zjištění bude nutno v budoucnu ještě hlouběji propracovat společně s provedením celkové podrobné analýzy heraldické výzdoby opavských a krnovských zemských desk — pramene, který si tuto pozornost rozhodně zasluhuje.

Poznámky:

- 1) Státní archiv v Opavě, Průvodce po archívních fondech, Praha 1955, s. 10—15, Slezský stavovský archiv v Opavě 1318—1850, inventář StA Opava, sest. S. Drkal, Opava, 1965, 312 s., kde uvedena starší literatura. Naposledy stručně M. Kouřil, Moravské zemské desky, Zpravodaj ČHGS, 1981, č. 1—2, s. 88—89.
- 2) Ze zbývajících svazků zemských desk opavských (dále jen ZDO) a krnovských (ZDK) patrně většina výzdobu vůbec neměla. Avšak z 24. a 27. svazku ZDO byla první folia vyříznuta. Ve druhém případě muselo k vyříznutí dojít po roce 1871, neboť A. Peter (viz pozn. 6) výzdobu tohoto svazku ještě popisuje. Byla zřejmě totožná s výzdobou 9. svazku ZDK. Heraldickou výzdobu mají také některé další knihy Slezského stavovského archivu, například několik svazků Půhonů a nálezů knížectví opavského, Protokolů zemského práva téhož knížectví a další. V tomto příspěvku je však necháváme stranou, i když charakter jejich výzdoby je v podstatě totožný se zemskými deskami, neboť vznikala souběžně a často rukou stejných tvůrců.
- 3) V. Houdek, Drobnomalby moravských desk zemských, Časopis Matice moravské, 1915 (r. 39), s. 77—97.
- 4) Přehled vydaných svazků moravských zemských desk podává například J. Skutil, Heraldické a genealogické prameny v moravských muzeích a archívech, Sborník příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1980, s. 21, pozn. 4. Fotografie výzdoby vybraných svazků přinesli Houdek, c. d., tab. I—XIII; F. Hrubý, Moravské zemské desky z let 1348—1642, Brno 1931, 74 s.+44 obr.; Středověké malířství v rukopisech Státního oblastního archivu Brno, Brno 1980, 16 s.+42 obr.
- 5) A. W. Šembera, Staré desky zemské i manské w Morawě a w Opawsku, Časopis Českého museum, 1846 (r. 20), s. 712—730.
- 6) A. Peter, Die Wappen in den schlesischen Landtafelbüchern, Heraldisch genealogische Zeitschrift, Vídeň 1871 (r. 1), s. 49—50, 60—63, 71—72.
- 7) J. Kapras, Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského, Díl 2. — Desky zemské, Část první (1431 až 1536), Praha 1908, s. 6—7.
- 8) M. Rohlík, Opavské zemské desky, Knihy zadní 1537 až 1613, Opava 1961, s. 19—28. V textu je odkazováno na obrazovou přílohu, která však nebyla vydána.
- 9) Týž, Zemské desky opavské — Knihy zadní 1431—1802, Slezský sborník, 1951 (r. 49), s. 299—301.
- 10) B. I., Malířská výzdoba zemských desk opavských, Informace Severomoravského Státního archivu v Opavě, č. 17, prosinec 1977, s. 10—11, kde pouze shrnul údaje uvedené Rohlíkem, viz pozn. 9. Pro úplnost je třeba dodat, že některá vyobrazení ze ZDO a ZDK popisují také ve svých pracích Sedláček a Pilnáček.
- 11) Houdek, c. d., s. 78.
- 12) Tamtéž, s. 79. Výzdoba se vyskytuje například ve svazcích uložených dosud u Státního notářství v Brně. Literatura se však o ní nezmiňuje.
- 13) K rozdílu mezi pojmem svazek a kniha viz Rohlík, Opavské zemské desky, c. d., s. 14—15.
- 14) Vročení výzdoby předchází o 1 rok dataci prvního zápisu v 6. svazku ZDO a 8. svazku ZDK. Naopak výzdoba byla vyhotovena až během užívání 5. a 13. svazku ZDO a 10. svazku ZDK.

Obr. 4

¹⁵⁾ Houdek, c. d., s. 78.

¹⁶⁾ Některé svazky ZDO však mají heraldickou výzdobu i na vazbě. Na 3. svazku jsou nalepeny na kůži malované znaky komorníka, sudího a písaře. Vyobr. E. W. Braun, Die historische Abteilung der schlesischen Handwerkaustellung zu Troppau 1909, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreich-Schlesiens, 1910 (r. 5), obr. 8. Desky 10. svazku mají supralibros se znakem Hynka st. z Vrbna a desky 12. svazku se znakem Karla Eusebia knížete z Lichtenštejna.

¹⁷⁾ Tak 35.—38. svazek ZDO a 16. svazek ZDK.

¹⁸⁾ Stručně popisuje též Braun, c. d., s. 73. Vyobrazení v Archivy ČSR, Praha 1974, obr. 38 a 39 a část v Z.

Konečný — F. Mainuš, Stopami minulosti I, Brno 1979, obr. 25.

¹⁹⁾ Přehled nejvyšších úředníků opavského a krnovského knížectví podává V. Prasek, Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku, 12. program českého gymnasia v Opavě, Opava 1895, s. 3—11. K této problematice viz též J. Zukaš, Rozepře mezi stavem panským a rytířským o zemské úřady knížectví Opavského, Věstník Matice opavské, 1913 (r. 21), s. 26—51.

²⁰⁾ Hrubý, c. d., obr. 24 a 25.

²¹⁾ Rohlík, Zemské desky opavské, c. d., s. 301 a po něm též B. Indra, Opavští malíři od poloviny 16. do první pol. 18. století, Časopis Slezského muzea, série B, 1980 (r. 29), s. 61, pozn. 1, soudí, že výzdoba velmi připomíná práci italských iluminátorů. Stručně popisuje též Braun, c. d., s. 73, kde též obr. 9. Další vyobrazení například v Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild, sv. 17 — Mähren und Schlesien, Vídeň 1897, s. 617; Státní archiv v Opavě, Průvodce, c. d., obr. příl.; Archivy ČSR, c. d., obr. 44.

²²⁾ Houdek, c. d., s. 78—79.

²³⁾ Tak 17., 19.—23. svazek ZDO. Ve 20.—23. svazku je datace uvedena v podobě chronogramu.

²⁴⁾ Johann Schmid, měšťan a radní z Opavy byl nobilitován 2. 5. 1634 s predikátem „von Eisenwerth“ (A. Doerr, Der Adel der böhmischen Kronländer, Praha 1900, s. 115; K. Blažek, Der Adel von Oesterreichisch-Schlesien, Norimberk 1885, s. 139, tab. 74). Jiný erbovní diplom pro tuto rodinu literatura neuvádí. Způsob provedení znaku, působící pro rok 1783 anachronicky, naopak odpovídá stylu miniatur z erbovních listin 1. poloviny 17. století. Proto se lze domnívat, že při výdobě 34. svazku ZDO a 13. svazku ZDK sloužila jejímu tvůrci jako předloha zmíněná erbovní listina z r. 1634.

²⁵⁾ Viz Hrubý, c. d., s. 69—70. Podobně výzdobu knih půhonů objednávali nejvyšší zemští písaři, jak o tom svědčí zápis ve knize Půhonů a nálezů knížectví krnovského z roku 1686, fol. b, kde Karel Jindřich Brix z Moncle, místodržící nejvyššího písařství knížectví krnovského, píše: „... Zu Einem Ewigen andencken... Wappen durch mich damahligen Landtschreiber Hinein Mahlen Lassen...“.

²⁶⁾ O existenci této signatury se zmiňují pouze Braun, c. d., s. 73, a B. I., Malířská výzdoba, c. d., s. 10, aniž však uvádějí její znění.

²⁷⁾ Signaturu uvádí Rohlík, Zemské desky opavské, c. d., s. 301, avšak datací četl: 1539. Podle něho též B. I., Malířská výzdoba, c. d., s. 10, a Indra, Opavští malíři, c. d., s. 61.

²⁸⁾ Tuto problematiku však nelze řešit s vyloučením ostatních knih Slezského stavovského archivu, které mají heraldickou výzdobu (viz pozn. 2). Předběžně lze takto rozlišit 35 různých rukou.

²⁹⁾ Souvisí to také s tím, že starší svazky obsahují zápisy z mnohem delších časových období než svazky z 18. století.

Knihy ohlášek snoubenců a jejich využití

Nikdo již nepochybuje o tom, že vedle matrik jako hlavního pramene genealogických studií je třeba využívat i dalších pramenů, především pozemkových knih, katastrů, urbářů a jiných soupisů poddaných a jejich povinností, sirotčích rejstříků a písemností vrchnoporučenské patrimoniální správy, týkajících se povolení učení se řemeslu, propuštění na jiné panství, povolení sňatků atd. Potíž spočívá ne tak v tom, že by o těchto písemnostech genealogové nevěděli, jako spíše v pracnosti takto koncipovaného studia. Jedině správným využíváním všech pramenů se jednostranně utilitaristické rodopisné studium dostane na vyšší úroveň, kdy přerůstá ve studia k poznání všech stránek života našich vesnic a měst v minulosti. Aby však studium pramenů přinášelo prospěch a užitek, musí si každý badatel předem uvědomit, co chce v příslušném prameni najít a zda příslušný údaj v něm skutečně najít může. Znamená to tedy alespoň základní znalost nauky o pramenech a základního vývoje správy.

Ve svém příspěvku se chci zaměřit na ten typ pramenů, který doposud většinou stál na okraji pozornosti genealogů i archivářů, totiž na knihy ohlášek snoubenců. Doposud se o těchto knihách zmínili pouze archiváři v souvislosti s diskusí o pořádání farních archivů.¹⁾ Stranou pozornosti zůstaly i v podnětné knize o rodopisu Ignáce Horníčka,²⁾ z níž čerpali první poznatky možná i mnozí zde přítomní, i když jeho údaje o archívech se po vybudování socialistického archivnictví přezily. O knihách ohlášek se pochopitelně nezmiňuje ani Jaroslav Lameš ve své závažné stati o dokumentární hodnotě matričních dokladů³⁾, v níž velmi podrobně a přehledně rozebírá všechny druhy dokladů, s nimiž se může badatel setkat, a hodnotí jejich duplicitu a význam pro další historické a genealogické studium. Tato statí je velmi závažná jak pro archiváře, tak i pro genealogy a neměla by být opomenuta. Jediný zdroj, v němž najdeme bližší poučení o knihách ohlášek snoubenců, jsou Pravidla pro vedení matrik pro arcidiecési olomouckou z roku 1903⁴⁾, vydaná česky i německy za episkopátu olomouckého arcibiskupa Kohna. Ten ve snaze vytvořit ze své arcidiecése vzornou instituci, na přelomu 19. a 20. století stanovil mj. i zásady pro administrativní pořádek na všech farách. K těmto jeho snahám patří jak například norma pro pořádání farních archivů z roku 1896, tak i tato Pravidla.

Všechny křesťanské církve i státní normy a zákony až do konce roku 1949, kdy byla zákonem ze dne 7. prosince 1949 č. 268/49 Sb. přenesena působnost v matričních záležitostech na národní výbory, vyžadovaly jako nezbytný předpoklad k uzavření manželství trojí ohlášení úmyslu snoubenců vstoupit do manželství, aby bylo zjištěno, že proti tomuto manželství nestojí v cestě žádné překážky. Toto ustanovení pochází již z doby tridentského koncilu, který roku 1563 ve 24. zasedání

o reformě manželského práva stanovil, že dříve než bude uzavřeno manželství, má farář obou snoubenců ve třech svátečních dnech v kostele veřejně během bohoslužeb oznámit, kteří snoubenci hodlají manželství uzavřít. Jestliže se po tomto ohlášení neprokáže žádná zjevná překážka, může se přistoupit k uzavření manželství podle církevních předpisů. Toto nařízení převzaly postupně i ostatní nekatolické církve a přešlo i do státních nařízení a předpisů, když stát počal zasahovat i do sféry, jež do té doby spadaly výlučně pod pravomoc církve. Stalo se tak především za Marie Terezie a Josefa II., kdy byla poznána důležitost řádně vedených matrik pro evidenci obyvatelstva, takže již v roce 1781 byla matrikám přiznána průkaznost a právní platnost veřejných knih. Duchovní, spravující matriky, se dostali podle tohoto ustanovení i nařízení dalších do postavení státních funkcionářů, ovšem pouze při výkonu této či jiné státem přikázané agendy. Současně byly státem vyžadovány i ohlášky sňatků, až nakonec obecný zákon občanský z roku 1811 v § 69—74 přímo o ohláškách hovoří. Podle ustanovení § 71 mají být snoubenci ohlášení o třech nedělích nebo svátcích při obvyklém shromáždění věřících v příslušné farnosti a bydlí-li každý snoubenec v jiné farnosti, v obou farnostech. Jak státní, tak církevní předpisy připouštěly a v některých případech i vyžadovaly nutnost vykonat ohlášky na všech místech, kde se snoubenci zdržovali po dosažení 14—16 let, zvláště pak tehdy, jestliže se přistěhovali do nového bydliště teprve krátce před ohláškami. Oba snoubenci se měli dostavit osobně před duchovního správce, pokud možno i s rodiči a svědky, a předložit příslušné doklady o narození a křtu, stavu, bydlišti a případných dalších náležitostech, především o povolení sňatku tam, kde toho bylo zapotřebí — například u vojáků a u některých státních a veřejných zaměstnanců, jakož i o prominutí některých možných překážek pro vstup do manželství. Ustanovení o překážkách pro vstup do manželství byla diktována různými hledisky — jak zdravotními a (řečeno moderním termínem) eugenickými, tak církevními a společenskými. Oba snoubenci museli být občanskoprávně dospělými — dlouhou dobu byla dospělost omezena dosažením 24 a od roku 1919 21 let, svobodnými nebo vdovci, v krajním případě církevně rozloučenými, nesměli být v příbuzenském poměru ani nesměli být mezi nimi poměr adoptivní, nesměli být vázáni jiným manželským slibem, tj. zasnoubení s jinou osobou, ani vázáni slibem čistoty a chudoby atd. V těchto a jiných případech museli zažádat o dispens od určité překážky⁵⁾, který uděloval buď církevní ordinář — biskup, nebo státní úřad, případně oba. Ke zkrácení lhůty tří ohlášek si rovněž museli zažádat o případný dispens. Po prozkoumání všech těchto náležitostí a po sepsání tzv. snubních protokolů byla stanovena data ohlášek a datum sňatku, který se nesměl konat v den posledních ohlášek, v období adventu a před velikonoce.⁶⁾

Při ohláškách měl duchovní v kostele oznámit snoubence, kteří hodlají uzavřít sňatek — obvykle bylo toto oznámení uváděno floskulí „Oznamuje se láskám vašim, že v stav manželský vstoupiti míní...“, další údaje o ženichovi a nevěstě — povolání, bydliště, odkud pocházejí a později i datum a místo narození, stav, náboženství (v případě, kdy se již mohlo jednat o smíšené manželství) a údaje o jejich rodičích a vyzvat věřící, aby skutečné překážky včas oznámili. Současně mělo být sděleno, pokudikáté se ohlašují. Ne-

mělo být uváděno to, co by snoubence zahanbovalo nebo zneuctivalo či účelu ohlášek neprospívalo — především nemělo být hovořeno o nemanželském původu, legitimaci a adopci, rovněž tak mělo být oznámeno prominutí veřejně známých překážek, tedy například prominutí určitého stupně příbuzenství.

O konání ohlášek měla být vedena samostatná kniha, odlišující se od knihy ohlášek o bohoslužbách a jiných údajích, která měla být věřícím rovněž sdělována. Každý snoubenecký pár měl být zapsán pod pořadovým číslem v příslušném kalendářním roce a ostatní náležitosti měly být blízké knize sňatků. Po vykonání ohlášek mělo být v poznámce zapsáno, kde a kdy byli snoubenci oddáni.

Autor těchto Pravidel zdůraznil, že „píše-li se kniha ohlášková přesně podle předpisu, jest matrikáři nejbezpečnější rukojetí a pomůckou pro všechny pozdější zápisy do knihy oddavkové, rodné i úmrtní“. V dalším se toto tvrzení zdůvodňuje tím, že v knize ohlášek lze předpokládat správný způsob psaní rodných jmen i dalších údajů, neboť jsou doloženy osobním vyptáním a doklady. Pravidla pak závěrem charakterizují ohláškovou knihu jako původní pramen, z něhož matrikář může bezpečně čerpat ve všech potřebách, pokud se týká rodiny snoubenců. Toto konstatování možno považovat mj. i za nepřímé doznání různých nepřesností a omylů v matrikách, jichž jistě každý zkušený badatel může uvést dostatek. Překvapuje však, že se tyto omyly a přepsání připouštějí i pro nejnovější dobu.

Jak tedy knihy ohlášek posuzovat? Jistě je nebude me zaměňovat nebo jimi nahrazovat matriky sňatků. Ani zápis o vykonání všech tří ohlášek neznamena, že se sňatek opravdu uskutečnil, i když bez provedení ohlášek sňatek nemohl být uskutečněn. Nejstarší dochované knihy ohlášek pocházejí zpravidla z 80. let 18. století. Bohužel nebývají vždy vedeny tak, aby mohly beze zbytku splnit požadavek autora Pravidel vedení matrik stát se základní pomůckou matrikářů. Přesto

byly tak i chápány, a proto se při předávání matrik počátkem 50. let dostaly spolu s nimi i do archívních matričních sbírek. Plní a vždy plnily funkci pomocného, podpůrného, i když nezbytného pramene k zápisu do veřejné knihy o vykonaném právním aktu. Lze jich využít k řešení některých nejasných a neúplných zápisů v matrikách sňatků, například když se některý ze snoubenců narodil mimo obvod farnosti, v níž se sňatek konal. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že kniha ohlášek mi poskytla cennou informaci, když již všechna pátrání selhala.⁷⁾ Proto se domnívám, že nebude bez užítu porovnat ve složitějších případech zápis v matrice se zápisem v knize ohlášek. Hodnotme tedy tento pramen strážlivě, ale využijme ho v plné míře.

Poznámky:

- 1) Jiří Sochr, Pořádání a inventarizace farních archívů, Archívni časopis (AČ), 1962, s. 19—25; Vladimír Spáčil, K otázce pořádání a inventarizace římskokatolických farních archívů v oblasti olomoucké arcidiecése, AČ, 1963, s. 76—81.
- 2) Ignác Horníček, Kniha o rodopisu. Praktické uvedení do rodopisu s přílohou o obecních kronikách, Vyškov 1939.
- 3) Jaroslav Lameš, Matriční doklady a jejich dokumentární hodnota, AČ, 1979, s. 20—51; doklady k matrice sňatků se autor zabývá na s. 32—48.
- 4) Pravidla pro vedení matrik pro arcidiecési Olomouckou, Olomouc 1903, s. 32—33; německy pod názvem Matriken-Vorschriften für die Olmützer Erzdiözese. Obdobnou pomůcku vydaly i ostatní diecése v českých zemích.
- 5) Viz též pozn. 3.
- 6) Řadu pokynů a vysvětlení k této značně složité agendě manželského práva přináší úřední věstníky jednotlivých církví, v církvi římskokatolické především kurendy jednotlivých diecézí i stručné poznámky v časopisech Rádce duchovní, Pastýř duchovní a Časopis katolického duchovenstva; bibliografický přehled poskytuje publikace Josefa Tumpacha a Antonína Podlahy, Bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 do konce roku 1913, Praha 1912—1923, II. část, s. 725—728.
- 7) Za cennou pomoc a za upozornění na význam knih ohlášek srdečně děkuji JUDr. Janu Haubertovi.

Městská heraldika ve sbírkách odznaků Moravského muzea

Předmětem naší úvahy nebude analýza sfragistické sbírky historicko-archeologického oddělení Moravského muzea¹⁾ se zřetěním k městské heraldice, ale sbírky moderní soudobé dokumentace oddělení nových dějin této instituce, zachycující jednak odznaky²⁾, jednak řady, vojenská vyznamenání a příležitostné medaile. Pro nově vznikající disciplínu představující sbírání, třídění, popis a klasifikaci odznaků s jistými pochybnostmi zavádíme termín signistika nebo signologie³⁾, popřípadě se držíme staršího pojmu aplikovaná, užitá novodobá heraldika, přičemž bychom signistiku chápali jako jedno z jejích možných využití, neboť bychom uplatnění aplikované heraldiky viděli i jinde (například na poštovních známkách, na firemních vývěskách, na vignetách piv, vín apod.).

Sbírka odznaků se počala v Moravském muzeu v Brně vytvářet zhruba od šedesátých let našeho století, kdy zcela splyvala v jediný celek i se získaným materiálem vojenských řádů a vyznamenání aj., aniž by tu došlo k formálnímu a tematickému roztržení různorodého materiálu. Tehdy se uskutečnily také prvotní zápisy předmětů se stručným jejich popisem v evidenčních knihách někdejšího historického oddělení tohoto ústavu. Daleko více pozornosti však bylo v Moravském muzeu věnováno odznakům v sedmdesátých letech, a to jak po stránce nákupu sbírek, tak zejména pokud jde o jejich muzeologické dochování i o jejich odbornou deskripci. Došlo k rozsáhlým nákupům celých souborů odznaků a k jejich přesné evidenci v 1. a zejména ve 2. stupni, jež pak umožnila i jejich odborné třídění. V r. 1980 zakoupilo Moravské muzeum z podnětu vedoucího oddělení nových dějin Zdeňka Vardana, prom. historika, téměř unikátní sbírku doc. dr. ing. Zdeňka Tkaného, CSc., vojenských řádů a vyznamenání čítající přes 500 kusů jednotlivých předmětů zahrnujících produkční dobu 1914–1975; její cena spočívá v relativní komplexnosti veškerého ikonografickovojenského materiálu řádů a vyznamenání (zahrnuje i některé řady a odznaky civilní povahy celostátního charakteru i mezinárodního významu) a také v jeho odborném zpracování, které pořídil zčásti Z. Tkaný sám, zčásti správce sbírky, autor tohoto referátu. V r. 1981 byla pak zakoupena sbírka cyklistických odznaků a těchže předmětů vydaných cyklistickými kluby z Moravy a zčásti i ze sousedních zemí od Františka Juránka⁴⁾, v r. 1982 od Přemysla Ježka sbírka sportovních odznaků a v témže roce i část kolekce dr. ing. Františka Chaluse, CSc., československých účastnických olympijských medailí. Paralelně dále byl doplňován i fond odznaků, který lze v podstatě rozdělit na podnikové, závodní, městské a turistické předměty. V těchto je nejbohatěji reflektována právě městská heraldika, s níž se však setkáváme i u odznaků cyklistických a sportovních z uvedených zakoupených sbírek, často i v olympijských medailích, i když v nich jde o heraldiku mimočeskoslovenskou.

Při rozboru celého bohatství tohoto signistického fondu dáváme plně za pravdu mnohým názorům Jaroslava Honce⁵⁾ teoreticky zobecňujícím poměr mezi laickou veřejností a odbornými badateli v heraldice.

V souvislosti s analýzou tohoto materiálu si uvědomujeme, že tu může jít o výtvarnou reflexi provedenou několikerým způsobem, a to jednak klasickým zobrazením městského znaku, jednak symbolizací města nebo jiného místa (památné hory, samoty, historického objektu), typizováním „pars pro toto“ výrazného městského nebo přírodního fenomenu nebo spojením obou zřetelů, tj. heraldického a symbolistického v jeden celek (například při odznaku Brna spojením známého motivu brněnského krokodýla s městským znakem) nebo inkorporací městského znaku do symboliky závodu, tělovýchovné instituce či jiného zájmového sdružení. Nejzřetelnější je to u odznaků závodů spadajících přímo do správy města, například dopravních podniků, nebo zařízení okresní povahy, tj. okresních stavebních podniků apod. Cyklistické organizace a automotokluby sdružené například v Brně, v Králově Poli, v Třebíči, v Náměšti nad Oslavou, v Prostějově aj. byly z hlediska historického prvými institucemi, jež se počátkem našeho století hrdě přihlásily k městskému zignu a veřejně jej začaly používat. S celostátní heraldikou se pak bohatě setkáváme téměř na každém vojenském odznaku, na řádech a na vyznamenáních.

Nejbohatěji je městská heraldika zastoupena na samostatných odznacích symbolizujících konkrétní město. I když si sbírka odznaků oddělení nových dějin Moravského muzea nečiní nikterak nárok na komplexnost zachycení vydaných odznaků tohoto druhu, chceme tu přinést její informativní soupis, pokud jde o města z českých zemí, aby tak vznikl prvý přehled o emisích tohoto materiálu z posledních dvou desetiletí, který ukáže rovněž na desideria našeho fondu. Současně upozorňujeme, že ve sbírkách je dochován rovněž duplicitní materiál, v mnohém se navzájem lišící, jehož si povšimneme podrobněji níže. Seznam odznaků s městskou heraldikou samostatně reprodukovanou uvádíme v abecedním soupisu s inventárním číslem podle sbírky; jde o tato města:

Aš (č. Ao-4116), Benátky nad Jizerou (4051), Bělina (4115, 4117), Blatná (3007), Brno (3938, 3984), Bojnice (4033), Citochleby (4049), Čáslav (4075), Častolovice (4109), České Budějovice (4074, 4098, 3982, 4074), Český Krumlov (4068, 4016), Děčín (4058), Dobruška (4091), Domažlice (4088), Dubí (4045), Dvůr Králové (4053), Frýdek-Místek (4028, 4048), Gottwaldov (3986, 4011, 4080), Horažďovice (4027), Hradec Králové (3993, 4085, 4087), Hrádek u Nechánic (4017), Chrudim (3999, 4000, 4105), Jablonec nad Nisou (4055), Jihlava (4025), Jindřichův Hradec (4046), Kaplice (3994), Kamenice nad Lipou (4022, 4095), Karlovy Vary (4021, 4023), Kladno (4067), Klatovy (4114), Konopiště (3987), Kroměříž (4050), Křivoklát (4057), Ledce nad Sázavou (3981), Liberec (3989, 4003, 4118), Lipnice (3979), Litoměřice (3992), Litomyšl (3976, 4054), Louny (4056, 4093), Mezihoří (4059), Mikulov (4038), Mnichovo Hradiště (4066), Most (4040, 4110), Náchod (4001), Nymburk (4041), Olomouc (4111), Opava (4070), Ostrava (4078), Pardubice (3998), Pelhřimov (4097), Písek (4018, 3996), Plzeň (4004, 4005, 4006, 4032, 4083), Poděbrady (4064), Polička (4072), Praha (4107, 4108, 4119, 4120, 3995), Praha-Vysočany (4081), Prostějov (4015), Přerov (4099, 4065), Příbram (4044), Slaný (4035), Svitavy (4024),

Tábor (4079), Třeboň (4047), Týnec nad Lužnicí (4020), Uherský Brod (4026), Uhlířské Janovice (4063), Ústí nad Labem (3978), Velhartice (4014), Veselí nad Lužnicí (4069), Vítkovice (4071), Vrbové (4106), Volyně (4034), Znojmo (3990, 4090), Žatec (4073), Žďár nad Sázavou (4089).

Multiplicitní odznaky s městskou heraldikou se od sebe liší většinou pozměněnou barevností, zřídka kdy jiným provedením. Odznak Bíliny č. 4077 přináší městský znak, kdežto č. 4117 běžnou symboliku lázní. Odznaky Brna č. 3983 a 3984 se liší jen velikostí, takže tvoří v podstatě jistou sérii, znak Českých Budějovic u č. 4098 a 3982 se odlišuje výrazností barev a č. 4074 jiným provedením lemování. Znak Českého Krumlova má u č. 4068 černou bránu, kdežto u č. 4016 modrou; rozdíl je také v umístění jména města na obou odznacích. Městský znak na odznacích Frýdku-Místku má u č. 4028 černý podklad, kdežto u č. 4048 modrý, takže oba lze chápat jako sérii, protože jde o podklad pod textem jména a nikoli o různé heraldické ztvárnění samotného odznaku. Rovněž oba odznaky města Gottwaldova zvýrazňují původní znak města Zlína, přičemž se č. 3986 a 4011 liší jen barevností; č. 3986 má barvy tmavější než č. 4011, zatímco č. 4080 se od obou zmíněných liší charakterem štítu, sytostí barev a také horní částí symboliky stříšky ve znaku a jejím provedením. Erb Hradce Králové u č. 3993 je vsazen do siluety města lemované chrámem sv. Ducha, kdežto č. 4085 přináší jen městský znak s písmenem G a č. 4087 představuje rozdělený odznak: v pravé části je městský znak a v levé silueta jako u č. 3993. Odznak Chrudimi č. 3999 má pod erbem modrý podklad, kdežto u č. 4000 červený, odznak na č. 4105 se od obou liší svým provedením. Městský znak Kamenice nad Lipou u č. 4022 a 4095 se liší jen formou štítu, nikoli barvami, zato však se liší od sebe znaky Karlových Varů na odznacích č. 4021 a 4023, což vyplývá z adaptability k formě obou štítků, kruhové a podlouhlé. Znak Liberce u č. 3989 a 4003 má jiné barvy: má-li č. 4003 v symbolice domu barvu světle červenou a zlatou, pak č. 3989 využívá tmavě červené až hnědé barvy s tmavě zlatým podkladem při kresbě; s prvním z uvedených se shoduje i č. 4118. Zásadně rozdílné heraldické zpracování je u městského znaku Litomyšle: č. 3976 představuje bílou lilii a č. 4054 pernějšanského černého zuba se zlatými rohy a s proraženým chrípím. Diferenci nacházíme rovněž ve znaku města Louny: č. 4093 prezentuje konkrétní lounské chrámové věže zlaté, kdežto č. 4056 všeobecně ztvárněné gotické bílé věže; především barevně se liší heraldická symbolika dvou odznaků Mostu, č. 4040 přináší stříbrné a černé vykreslení znaku, kdežto č. 4110 bílé a zlaté. Znak Písku u č. 3996 prezentuje tmavě bronzovou věž, kdežto č. 4018 světle bronzovou. Plzeň je zastoupena několika odznaky: č. 4004 a 4005 se od sebe liší jen velikostí, č. 4006 patří do stejné

série a liší se jen barevností, č. 4032 má horní levou čtvrtinu zlatou, kdežto všechny výše uvedené žlutou a pravé horní pole má též zlaté č. 4083. Znak Prahy u č. 4119 má pozadí štítu bronzové, kdežto č. 4120 červené a bránu modrou jako č. 3995. Moderní znak s rudou hvězdou uprostřed, s husitskými palcáty představuje pak č. 4108. Rovněž dva odznaky města Přerova se od sebe liší barvami: č. 4099 zobrazuje bronzovou věž, č. 4065 má v pozadí štítu dvě bílé věže se zlatým orámováním. Znak Znojma na č. 3990 prezentuje orlici na modrém štítu, jež je bílé a tmavě bronzově šrafována, kdežto č. 4090 umísťuje přemyslovskou nešachovanou orlici s písmenem Z na světle modrém štítu.

Městská heraldika suplovaná typickou kresbou pro civitas je sice vizuálně i pamětně často výraznější než městský znak, vyžadující si dokonalou historickou a heraldickou znalost a umělecké propracování; jeho náhrada jinou kresbou není nijak historicky opodstatněná, aby nějakým způsobem město prezentovala a také je právně bezvýznamná. Přece se však s ní na odznacích velmi často setkáváme, tak například Praha je symbolizována Karlovým mostem nebo Hradčany, Brno Špilberkem či Petrovem, Štramberk známou Štramberskou trúbou, Liberec Ještědem, Valtice zámeckým krkem, Lednice minaretem apod. Leč tato druhotná výtvarná městská symbolika nemá nic společného s heraldikou a nemůže ji nikterak nahradit. O vkomponování městského znaku do závodních odznaků byla již zmínka výše: ve sbírkách Moravského muzea je tomu v případě odznaku Stolařských závodů v Bučovicích (č. 2488), u Dopravního podniku města Olomouce (2077) aj.; této problematice jsme si všimli již dříve.

Městská heraldika na odznacích je dokladem její životnosti a účelnosti; sbírání těchto odznaků patří nejen k úkolům současné dokumentaristiky, nýbrž i samotné heraldiky.

Poznámky:

- 1) Jan Chaloupka, Cechovní pečetidla ve sbírkách historického oddělení Moravského muzea, Časopis Moravského muzea, 1971 (r. 58), s. 127–137; Týž, Brněnská cechovní pečetidla, Tamtéž, 1977 (r. 62), s. 45–53+25 obr.; Týž, Městská a obecní pečetidla ve sbírkách Moravského muzea, Tamtéž, 1978 (r. 63), s. 55–61.
- 2) Jan Skutil, Sbirka aplikované (užitě, upotřebeně) novodobé heraldiky v Moravském muzeu v Brně, Časopis Moravského muzea, 1980 (r. 65), s. 81–92+2 s. příloh.
- 3) Týž, K problematice signistiky, tj. ke sbírání, třídění a hodnocení odznaků, Sb. Signum, Brno 1984 (v tisku).
- 4) Viktor Palivec, Odznaky a vlajky ve sportovní heraldice, Edice Sběratel, sv. 3, Praha 1970, 64 s.; Jan Skutil, Cyklistické odznaky ve sbírkách Moravského muzea, Zpráva JKGHO, 1982 (r. 4), č. 4, s. 14–15.
- 5) Jaroslav Honc, Stěžejní úkoly České heraldické a genealogické společnosti a jejich řešení, Heraldika a genealogie, 1 ad, 1983, s. 1–28.

Vztahy numismatiky k heraldice, sfragistice a genealogii

Specializace vědy v minulém a v našem století postupně přesně ohraničila předměty a metody jednotlivých pomocných věd historických. Toto rozčlenění badatelských zájmů však neznamenal, že nebyly využívány vzájemné souvislosti mezi pomocně vědními disciplínami, což se ukázalo jako prospěšné při řešení řady problémů. Dnes tyto potřeby vzájemné spolupráce vystupují do popředí zvláště zřetelně. Uvědomujeme si přitom, že jednou z překážek ještě hlubší spolupráce je neuspokojivá situace ve vydávání pramenů.

Naše dnešní jednání je věnováno také vztahu heraldiky, sfragistiky a genealogie k jiným vědám, v tomto příspěvku se chceme krátce zastavit u numismatiky. Pokusíme se ukázat na výsledky dosavadní spolupráce a snad i na některé možnosti, které se zde ještě nabízejí.

Z disciplín, jimiž se dnes zabýváme, má k numismatice asi nejbližší sfragistika. Zde se zájem badatelů soustřeďoval kolem dvou okruhů problémů. Tím prvním jsou společné výrobní podmínky, neboť řada pečetních typů a mincovních kolků vznikla v téže dílně, u téhož mistra. Druhým širším problémem je sledování období v ikonografické výzdobě numismatického a sfragistického materiálu. Širší potud, protože při řešení těchto otázek musíme vycházet ze středoevropského, ne-li evropského prostředí, ale i proto, že k mincím a medailím a pečetím mohou přistupovat další prameny, jako drobná plastika, grafika, zlatnická díla apod.

Sledujeme-li české mince a pečetě od jejich počátků, najdeme v dosavadním bádání již celou řadu pozitivních výsledků. Není jistě náhodou, že ve srovnávání mincí a pečetí byli aktivnější numismatici, kteří zřejmě potřebovali naléhavěji zapojení další pramenné základny.

V mnohém vzorovou je v tomto směru studie Gustava Skalského o pečetích a denárech 11. a 12. století. Rozborem dochovaného materiálu našel styčné plochy ve výrobě (odlévání, užití punců) a v materiálu 12. století našel kusy, které vznikly ve společné dílně. Zlom nastává v roce 1210, kdy došlo k ražbě velkých brakteátů a kdy vidíme, že česká pečeť na krátkou dobu typologicky ustrnula.¹⁾

Ovšem pokud čeští Přemyslovci užívali majestátního typu pečetí, trvala mezi pečetěmi a brakteáty souvislost ikonografická. Pro 13. století nacházíme podobných ikonografických souvislostí ještě celou řadu. Byly to především erby, které pronikly do obrazu mincí i pečetí. Dále najdeme na obou typech pramenů, byť jen v omezené míře, různé symboly, které čerpaly z křesťanské symboliky (kříž, lilie apod.). V omezené míře proto, že pečetě duchovních feudálů a institucí, kde bychom tyto symboly nejvíce předpokládali, byly v té době převážně zaplněny postavami samých majitelů. Již Jindřich Šebánek upozornil na příbuznost námětu

na pečetě mincmistra Jindřicha Ptáka (1258) a na moravském brakteátu Václava II. s obrazem ptáka, snad pelikána.²⁾

Mnohem těsnější souvislosti nacházíme mezi nejstaršími pražskými groši a několika takřka současnými pečetěmi. Emanuela Nohejlová-Prátová došla na základě jejich srovnávání k názoru, že typáře pražských grošů Václava II. a typáře několika pečetí vznikly ve společné dílně. Její stanovisko podpořil František Beneš poukazem na společné rysy v epigrafické části obou typů památek. Tyto názory se pokusil korigovat v poslední době Pavel Brodský, který rozhodně popřel možnost, že autor první sekretní pečetě Elišky Přemyslovny a mincovní pečetě Jana Lucemburského je také tvůrcem pražských grošů Václava II.³⁾

Pro další vývoj již dosavadní výsledky studia nejsou tak konkrétní. Mincovní obrazy a pečetní plocha se ubíraly rozličnými cestami a po výtvarné stránce se dosti lišily. Jen na jedné zkušební uherské ražbě Vladislava II. Jagellonského najdeme ikonografické schéma panovníka v majestátě podané tak, jak je známe z jeho uherské pečetě. Toto schéma pak bylo užito ve výzdobě erbovní listiny pro Menší Město pražské z 8. května 1507.⁴⁾

Po roce 1526 se situace změnila. Ferdinand I. si nechal pořídit typář své velké znakové české pečetě, který byl užíván až do 18. století s tím, že bývalo přerýto jméno panovníka. Jen z písemných dokladů zjistíme, že pečetě panovnických úřadů vznikaly v některých mincovnách.

Tím se ovšem možnosti mincovních řezačů nevyčerpávaly. Z prací Emanuela Lemingera je známo, že kutnohorskí řezači vytvořili celou řadu pečetí jak pro samotné město, tak i pro jeho cechy a v neposlední řadě i pro jednotlivé osoby.⁵⁾

Stejně tak našel Viktor Katz autory některých městských pečetidel mezi krušnohorskými medailéry.⁶⁾ Právě v tomto směru by další bádání, které by se zaměřilo na několik vhodných sond do sfragistického materiálu, mohlo přinést řadu konkrétních dokladů sepečetí mincí, medailí a pečetí. Takové okruhy jako pečetě mincovních úředníků, pečetě obyvatel měst, v nichž byly mincovny, jsou k tomu přímo předurčeny.

Ukazuje se to na příkladu olomouckého biskupského mincovnictví, při jehož zpracovávání narazil Jan Šmerda na signovaná pečetidla z tohoto okruhu. Ale i nesignované pečetě z 2. poloviny 17. století se svým ztvárněním blíží soudobým biskupským mincím a medailím, a tak ukazují na společnou dílnu, v níž vznikly.

Zmiňovat se o spolupráci mezi numismatiky a heraldikou je částečně snazší, protože na tomto poli již bylo dost vykonáno. Zde to byly spíše problémy heraldické, které si vyžádaly, aby se mince staly pramenem heraldiky. Nejlépe jsou snad prozkoumány proměny státního znaku na mincích a medailích. Stěžejním badatelským problémem se stala otázka, jak interpretovat vyobrazení lva, lvíce a orlice na našich denárech 12. století. Záhy byla rozpoznána obecná symbolická hodnota těchto obrazů na denárech, které teprve později nabyly heraldického významu. Tím byly opuštěny některé nekritické pokusy a zrekonstruován pravděpodobný vývoj státních symbolů na mincích, který odpovídá poznatkům, opírajícím se o jiné prameny. Je kladem našeho numo-heraldického bádání, že se ne-zastavilo na úrovni 12.–13. století, ale že otázky stát-

ního erbu byly dovedeny až do 19. století. A vlastně až do současnosti, jestliže si připomeneme diskuse, které se rozbíhají nad každou naší novou pamětní mincí.⁷⁾

V numismatické literatuře jsou pochopitelně dobře zpracovány rozbory erbů, které užívaly tzv. soukromě mincující rody nebo instituce. Erbů na českých medailích využíval jako pramene již August Sedláček ve svém kompendiu. Další numismatické bádání si těchto medailí všímalo i po stránce genealogické.⁸⁾

Stejně tak bylo využito heraldických poznatků při určování mincmistrovských značek, které často čerpaly z erbu příslušného úředníka.

Jsou však některé otázky, kde by heraldické vyřešení přineslo zpřesňující poznatky pro numismatiku. Jako příklad lze uvést výklad erbu na Joštově dukátu nebo objasnění erbů na některých drobných ražbách 15. století.⁹⁾

Jestliže jsme si nechali na závěr vztah numismatiky a genealogie, je to proto, že badatelské kontakty jsou zde nejvolnější. V řadě genealogických kompendií najdeme mince a medaile zařazené mezi obrazové prameny genealogie. Portrét na minci či medaili je vydáván za pramen, který pomůže badateli zkoumat dědičné rysy dotyčného rodu. Musíme jistě přiznat, že mince a medaile nám velmi zužují okruh osob a rodů, které bychom takto chtěli zkoumat. Vždyť i u řady soukromě mincujících rodů najdeme jen málo těch, u nichž bychom mohli z mincovních obrazů sestavit rodinnou portrétní galerii. Proto zůstanou mince a medaile spíše jen doprovodným a ilustračním materiálem pro genealoga. O to cennější je proto příspěvek Jana Mezníka, který z hlediska lékaře a numismatika rozebral portréty Habsburků na mincích a medailích a zaměřil se na jejich portrétní dědičné rysy.¹⁰⁾ Skutečně jen ilustračním materiálem mohou být tzv. genealogické medaile, na nichž máme zachycen v dobovém ztvárnění celý rodokmen určitého rodu. Vznikaly až v 17. a 18. století a jejich údaje si prostě zjistíme z jiných pramenů. Ostatně tyto medaile v našem materiálu nemáme vlastně doloženy.

Náš stručný přehled snad zachytil všechny podstatné jevy, s nimiž se při sledování vztahu numismatiky k našim disciplínám můžeme setkat. Snad je také patrné, že dosud nebyly vyčerpány všechny možnosti, které tato problematika skýtá.

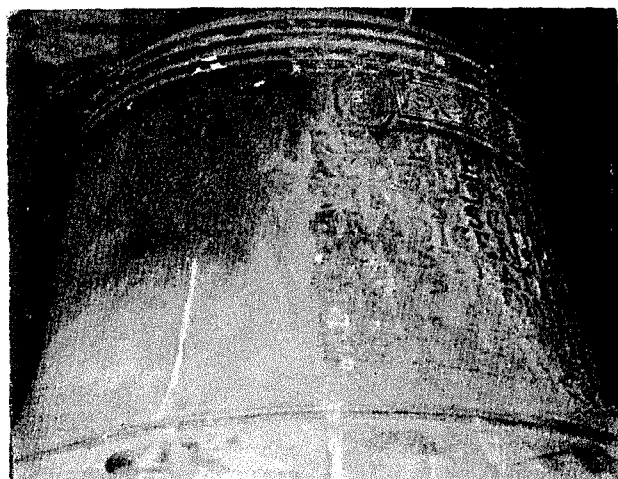
Poznámky:

- ¹⁾ G. Skalský, České mince a pečeti XI. a XII. století, Sborník Národního muzea I, 1938, s. 1—58, 5 tab.
- ²⁾ J. Šebánek, Heraldické obrazy na moravských mincích 13. století, Sborník II. numismatického sympozia v Brně 1969, Brno 1976, s. 139—143.
- ³⁾ E. Nohejlová-Prátová, Pražský groš Václava II. (1300 až 1305) a české pečeti, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity 9, 1960, historie, č. 7, s. 95—103; Fr. Beneš, Doplněk ke studií o pražských groších Václava II. (1300—1305) a českých pečetích, Numismatické listy, 1961 (r. 16), s. 168—171; P. Brodský, Pečeti Jana Lucemburského, Časopis Národního muzea, 1981 (r. 150), řada hist., č. 3—4, s. 117—137.
- ⁴⁾ L. Huszár, Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute, Budapest 1979, s. 127, č. 822, zlatá zkušební ražba ve váze tří goldguldenů; V. Vojtíšek, O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých, Praha 1928, tab. XXIII.
- ⁵⁾ E. Leminger, Umělecké řemeslo v Kutné Hoře, Praha 1926, s. 31, 41, 44, 45—s. 24: Blažek Dráb, řezač kolků v král. minci dostal půl kopy za rytí královské pečeti; Týž, Královská mincovna v Kutné Hoře, Praha 1912, s. 218, 373—374.
- ⁶⁾ V. Katz, Die erzgebirgische Prägemedaillen des XVI. Jahrhunderts, Prag 1932, s. 52, 57, 115, 130.
- ⁷⁾ P. Radoměřský, 800. výročí českého království ve světle numismatických památek, Časopis Národního muzea, 1958 (r. 128), s. 43—67; V. Ryneš, Ikonografické poznámky k ražbám českého povstání 1619—1620, Numismatické listy (dále NL), 1964 (r. 19), s. 143—151; Týž, Babenberský erb na českých mincích a medailích, NL, 1966 (r. 21), s. 65—71; Týž, Z osudů českého lva na mincích nové doby, Časopis Nár. muzea, 1972 (r. 141), s. 34—45; Týž, Znaková symbolika na korunovačních jeckonech 18. století, NL, 1973 (r. 28), s. 106—110; Týž, Dočasný znak českého státu v zrcadle mincovní heraldiky 1804 až 1918, Heraldika, 1979 (r. 9).
- ⁸⁾ F. K. a J. O. Miltner — J. Neumann, Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen, Praha 1852; E. Nohejlová-Prátová, České medaile Severina Brachmana, Sborník Národního muzea I, 1938, s. 61—119.
- ⁹⁾ J. Sejbal, Moravská mince doby husitské, Praha 1965, s. 70—82; E. Nohejlová-Prátová, Dukát moravského markraběte V. Jošta: Sborník věnovaný prof. dr. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám, Praha 1931, s. 281—290; K. Castelin, O písmenu „I“ na jihlavských mincích, NL, 1954 (r. 9), s. 10—11; Týž, Ještě o písmenu „I“ na jihlavských mincích, NL, 1954 (r. 9), s. 54—55; K. Ditrich, Štítek na prsou orlice na „jihlavském“ penízku, NL, 1954 (r. 9), s. 14—28.
- ¹⁰⁾ Jan Mezník, „Habsburský ret“ a „Habsburská čelist“, Drobná plastika (dále DP), 1974, č. 3; Týž, Dědičné znaky habsburské v rakouské linii, DP, 1975, č. 2; Týž, O vzniku dědičných znaků habsburských, DP, 1976, č. 2; Týž, Dědičné znaky habsburské ve španělské linii rodu, DP, 1977, č. 1; Závěrečná studie o dědičných znacích habsburských, DP, 1977, č. 2.

Znaky a pečeti na zvonech severní Moravy

Málo využívaným hmotným pramenem k regionálně zaměřenému studiu rodové, církevní a městské heraldiky, sfragistiky i vlastivědy jsou zvony.¹⁾ Nedostatečný zájem o tento druh důležitého srovnávacího materiálu vyplývá ze všeobecně špatné dostupnosti kampanologických památek, zavěšených většinou v obtížně přístupných kostelních, zámeckých a radničních věžích a pokrytých velmi často silnou krustou zkorodovaného kovu, ptačím trusem a dalšími vrstvami těžce odstranitelných nečistot. Značné interpretační problémy, typické především pro některé starší kampanologické památky, může způsobit i samotná malá čitelnost na nich se vyskytujících znaků, které byly odlity v nízkém či vysokém reliéfu nejčastěji metodou ztraceného vosku. Důvodem závažnějšího poškození znaků, tvořících na zvonech významnou složku jejich reliéfní plastické výzdoby, bývá buď špatně zvolená technologie formování či odlévání, nebo malé řemeslné zkušenosti příslušného zvonařského mistra, z jejichž důsledky se setkáváme zejména u plasticky méně náročných zvonů, určených pro vzdálené venkovské lokality. Současně je třeba počítat i s možností značné stylizace, případně se špatnou interpretací použité heraldické předlohy, jak je tomu například na zvonu olomouckého zvonaře Martina Ilenfelda z roku 1530 v expozici Moravské galerie v Brně, na jehož krku se vyskytuje všeobecně známý rodový znak někdejšího moravského hejtmana Václava z Ludanic v jiné nedoložené variantě, porušující vedle rodového úzu i jedno ze základních pravidel heraldiky.²⁾

Přes tyto i další neuvedené obtíže poskytují zvony poměrně cenný komparační materiál, použitelný k heraldickému studiu nejlépe prostřednictvím vhodně zvoleného odlitku, otisku, fotografie, kresby a frotáže.³⁾

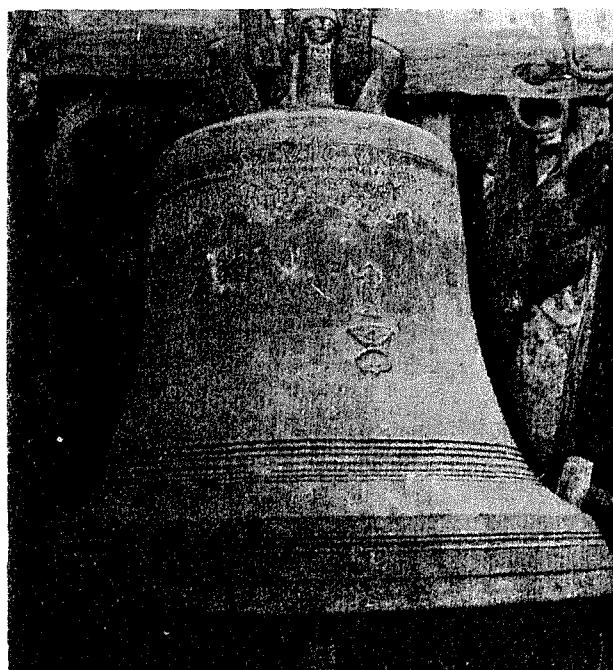
Detail zvonu s osmihrannou pečeti opata Bedřicha Valentina Schinala na zvonu z roku 1650 ve Štěpánově

U převážné většiny zvonů je znám rok jejich ulití, jméno uživatele znaku, provenience díla i místo jeho určení, což podstatně usnadňuje interpretaci i zařazení znaků a vzácně se vyskytujících pečeti do eventuelních vývojových posloupností a typologických řad.

Pro všeobecné využití tohoto málo známého heraldického srovnávacího materiálu by optimálním řešením bylo souhrnné publikování všech na zvonech se vyskytujících znaků a pečeti i jiných z hlediska pomocných věd historických využitelných reliéfů a nápisových legend, sestavených do přehledných katalogů podle jednotlivých regionů a zpřístupněných pomocí všech druhů použitelné dokumentace. Realizace takto koncipovaných katalogů by si však vyžádala dlouhodobý systematický terénní průzkum poměrně početného pracovního kolektivu, který je zatím s ohledem na technické i organizační problémy neuskutečnitelný. Většina dosud publikovaných kampanologických prací má proto charakter předběžných heuristických sond, kterým je komplexní pojetí analýzy dochovaných zvonů z hlediska epigrafického, heraldického, sfragistického, muzikologického, umělecko-historického i technologického zatím ještě velmi vzdáleno.⁴⁾

Rodové a městské znaky a pečeti jsou na zvonech nejčastěji umísťovány na střední část krku. Pouze v ojedinělých případech tvoří přímo součást nápisové legendy a mají vedle své základní funkce i význam děličního znaménka. Uživatel znaku má vždy výrazný podíl na vzniku zvonu a bývá proto pravidelně zmiňován také v nápisové legendě. Tvar štítu vychází z dobových zvyklostí a obecného vývoje a nevykazuje významnější varianty. Klenot a přilbice většinou chybí, častěji se vyskytují pouze na aliančních znacích v období manýrismu a baroka. Tinkтуры nebývají většinou znázorněny.

Systematický průzkum a následné publikování celého souboru dochovaných zvonů je, jak již bylo naznačeno, prozatím velmi vzdálené. Bude proto vhodné alespoň dílčím způsobem upozornit na některé význam.

Zvon ve farním kostele v Bílovci z roku 1736

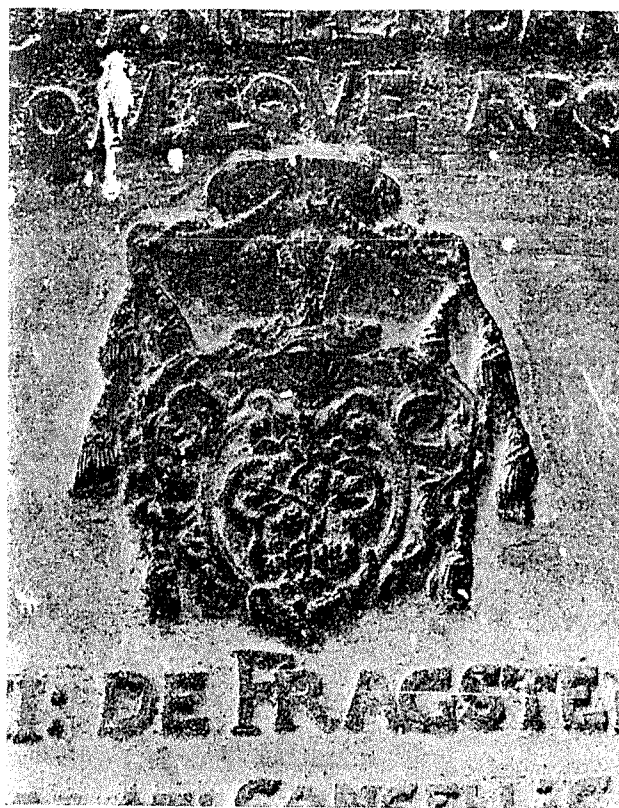
Rodový znak Bruntálských z Vrbna, detail zvonu z roku 1660 ve farním kostele sv. Kateřiny v Hrabové

nější znaky a pečeti, vyskytující se na zvonech severní Moravy, a vzbudit tak zájem o tuto dosud okrajovou problematiku heraldického a sfragistického bádání.⁵⁾

Nejranější použití znaku a současně i otisku pečetního typáře je na území Severomoravského kraje doloženo na zvonu ve farním kostele v Ostravě-Zábřehu, který pochází podle dosud předběžně provedených analýz z počátku 14. století a je zřejmě nejstarším zvonek Moravy. K dělení jeho lapidární nápisové legendy je užito 4,8 cm vysokého gotického štítu s heraldickou figurou českého dvouocasého lva v poli a otisku kulatého, snad klášterního pečetního typáře o průměru 4 cm s nečitelným opisem majuskulí a reliéfem vítězného beránka v pečetním poli.⁶⁾

Na zvonech ulitých v 15. století se znaky vyskytují zatím pouze na třech kampanologických památkách. Z roku 1464 pochází znak města Lipníku nad Bečvou, vymodelovaný na patrně jediném dochovaném kovolijském díle olomouckého konváře a zvonaře mistra Jakuba. Přibližně stejné stáří má na naše území importovaný zvon ve farním kostele ve Vendryni, připisovaný krakovskému zvonaři Janu Freudenthalovi, na jehož krku je vedle znaku města Krakova umístěn gotický štít se slezskou orlicí v poli.⁷⁾ Kovolijsky velmi kvalitní znak s heraldickou figurou kapra v poli španělského štítu je vymodelován na čepci zvonu z roku 1476 ve farním kostele v Dubicku. Patří tehdejšímu držiteli panství Jiřímu Tunklovi z Brníčka.

Největší počet rodových a městských znaků se na zvonech severní Moravy zatím podařilo zjistit v období pozdní gotiky a renesance. Vedle celkového historického vývoje mělo na toto rozšíření značný vliv další zdokonalení zvonařské technologie, umožňující v daleko větší míře zhotovování náročnějších odlévacích forem

Znak vratislavského svěřícího biskupa Karla Maxmiliána Fragsteina z Načeslavic, detail zvonu z roku 1728 ve farním kostele v Dolním Domašově

mnohem početnějšímu okruhu konvářských a zvonařských mistrů.

Ojediněle bylo k plastické výzdobě zvonů užíváno pečeti, které lze na severní Moravě doložit u třech kampanologických památek. Vedle již zmíněné pečeti v Ostravě-Zábřehu je to kruhová pečeť z roku 1585 v Drahotuších a osmihranná pečeť z roku 1650 ve Štěpánově. Pečeť o průměru 3,2 cm uplatnil společně s městským znakem na svém zvonu, ulitým v drahotušské cihelně, opavský zvonař Albrecht Steiner. Jeho zásluhou můžeme nyní posunout nejstarší doklady o původní podobě městského znaku a pečeti z dosud udávaného letopočtu 1612 do roku 1585.

Dvou zcela identických pečeti použil k plastickému členění pláště zvonu původem lotrinský zvonař Štěpán Molot. Oba nyní málo zřetelné reliéfy využil k uvození nápisové legendy na zvonu z roku 1650 ve Štěpánově, který dal poříditi 47. opat hradiského premonstrátského kláštera Bedřich Valentin Schinal z Loun. Shodnou osmihrannou pečeti pečeti opat také smlouvu hradiského konventu s olomouckými jezuiti, sepsanou 24. dubna 1653, která je uložena ve Státním oblastním archivu v Brně. Prokazuje to, že pečeti dochované na zvonech jsou otiskem skutečných městských a konventních typářů a že je proto nezbytné s nimi při sfragistických studiích počítat.

Jeden z hlavních důvodů užívání pečeti na zvonech vyplývá přímo ze specifické technologie formování jejich plastické výzdoby, prováděné nejčastěji metodou ztraceného vosku. Z vosku předem zhotovené reliéfy, ornamenty a písmo nápisové legendy byly při formování připojovány na tak zvaný falešný zvon a při vy-

palování hliněné formy se po předchozím otlačení do její horní části rozpustily a vsákly do svého okolí. Protože pečete byly zhotovovány přibližně ze stejného materiálu, bylo jejich uplatnění při uvedeném způsobu formování poměrně snadné. Většímu využití však v zásadě bránilo příliš drobné měřítko většiny pečeti i velmi jemný reliéf pečetního pole a písma opisu, které se při převodu do hliněné formy, jejím vypalování a následném náročném procesu odlévání málokdy stávaly dostatečně čitelnými.

Přehled zjištěných znaků a pečeti na zvonech severní Moravy:

14. stol. **Ostrava-Zábřeh** — znak s českým lvem a pečť s vítězným beránkem.
- 1464 **Lipník nad Bečvou** — znak města Lipníku nad Bečvou, ulil Jakub konvář z Olomouce.
15. stol. **Vendryně** — znak města Krakova a znak se slezskou orlicí, ulil Jan Freudenthal z Krakova.
- 1476 **Dubicko** — znak Jiřího Tunkla z Brníčka.
- 1547 **Olomouc-Nové Sady** — znak města Olomouce, ulil František Ilenfild z Olomouce.
- 1560 **Fryčovice** — znak města Krásna nad Bečvou?, ulil Jiří Solník z Valašského Meziříčí.
- 1562 **Trnávka** — znak Chorynských z Ledské, ulil Jiří Solník z Valašského Meziříčí.
- 1567 **Rohle** — znak města Uničova, ulil Jan Plebán z Uničova.
- 1579 **Starý Jičín** — znak Karla z Žerotína a jeho manželky Johany Černčické z Kácova, ulil Jiří Pamfilus z Valašského Meziříčí.
- 1582 **Tovačov** — znak pánů z Pernštejna a znak města Tovačova, ulil Jan konvář z Vyškova.
- 1585 **Drahotuše** — znak a pečť města Drahotuše, ulil Albrecht Steiner z Opavy.
- 1593 **Hradec nad Moravicí** — znak Kašpara Pruskovského z Pruskova a jeho manželky Barbory, ulil Jiří Hechperger z Olomouce.
- 1603 **Velké Losiny** — znak Jana st. z Žerotína, ulil Zachariáš Milner z Olomouce.
- 1604 **Lipník nad Bečvou** — znak Jiřího Bruntálského z Vrbna a znak města Lipníku nad Bečvou, ulil Zachariáš Milner z Olomouce.
- 1607 **Holčovice** — znak Jaroslava Bernarda Skrbenského z Hříště, ulil Adam Schraub z Nisy.
- 1615 **Úsov, zámek** — znak Hanuše Petřvaldského z Petřvaldu a jeho manželky Kateřiny, ulil Kašpar Geister z Olomouce.
- 1615 **Opava, hláska** — znak města Opavy, ulil Hans Sturm z Opavy.
- 1616 **Javorník, zámek** — znak vratislavského biskupa arcivévody Karla, ulil Adam Schraub z Nisy.
- 1624 **Razová** — znak s císařskou orlicí, ulil Hans Knauff z Opavy.
- 1629 **Příbor** — znak olomouckého biskupa kardinála Františka Ditrichštejna.
- 1631 **Všechnovice** — znak olomouckého kanovníka Ondřeje Orlíka z Laziska.

- 1632 **Bravantice** — znaky Rohrů z Kamene, ulil Hans Knauff z Opavy.
- 1642 **Bílá** — znak Ludvíka Tharoula z Tharoulu, ulil Kryštof Gampke z Opavy.
- 1650 **Štěpánov** — pečť hradiského opata Bedřicha Valentina Schinala z Lounů, ulil Štěpán Mollot.
- 1660 **Ostrava-Hrabová** — znak pánů Bruntálských z Vrbna, ulil Hans Knauff z Opavy.
- 1689 **Olomouc-Kopeček** — znak hradiského opata Norberta Želeckého z Počenic, ulil Jáchym Gross z Vídně.
- 1694 **Bruntál** — znaky tří členů řádu německých rytířů, ulil Hans Knauff z Opavy.
- 1711 **Bohušov** — znak Františka Antonína z Hodic, ulil Jiří František Reimer z Olomouce.
- 1728 **Dolní Domašov** — znak vratislavského světícího biskupa Karla Maxmiliána Fragsteina z Načeslavice, ulil Jan Jakub Krumfert z Vratislavi.
- 1732 **Lešná** — znak Rudolfa Podstatského z Prusinovic, ulil Jan Antonín Behr z Olomouce.
- 1736 **Bílovec** — znaky pánů Sedlnických z Choltic a pánů z Fulštejna a znak města Bílovce, ulil Olaus Oberg z Olomouce.
- 1745 **Šternberk** — znak převora šternberského augustiniánského kláštera Jana Josefa Glätzla.
- 1753 **Hustopeče nad Bečvou** — znak Alexandra Podstatského z Prusinovic, ulil Valerius Obletter z Olomouce.
- 1753 **Příkazy** — znak Leopolda Antonína Podstatského, ulil Melchior Schwan z Olomouce.
- 1756 **Velké Hoštice** — znak Ignáce Chorynského z Ledské.
- 1766 **Velké Hoštice** — znak Ignáce Chorynského z Ledské.⁸⁾

P o z n á m k y :

- ¹⁾ Uvažovat o pečetích na zvonech je na první pohled z hlediska funkčního dost neobvyklé. Protože však vlastně jde o věrnou kovolijecovou reprodukci skutečných pečeti, má toto pojetí své odůvodnění. Vedle pečeti bylo k výzdobě zvonů používáno i dalších druhů otisků, jako byly například medailóny, plakety nebo části vegetace.
- ²⁾ L. Mlčák: Zvon olomouckého zvonaře Martina Ilenfilda z roku 1530 v Moravské galerii v Brně, Vlastivědný věstník moravský, 1984 (r. 36), s. 78–79.
- ³⁾ Metodu odlitků propracoval V. Chocholoušek, Nový způsob snímání reliéfních nápisů, Časopis Národního muzea, oddíl věd společenských, 1960, s. 80–82.
- ⁴⁾ V tomto ohledu je velkým vzorem Deutscher Glockenatlas, vydávaný od roku 1959. Z proponovaných 20 svazků zatím vyšly 3 díly o více než 500 stranách s bohatými fotografickými přílohami, opírající se o rekviziční údaje i o terénní průzkum.
- ⁵⁾ Uvedený přehled si nečiní zdaleka nárok na úplnost. Vyčerpávajícím způsobem jsou do něho zahrnuty pouze okresy Olomouc a Ostrava. U ostatních částí kraje není terénní výzkum stále ještě ukončen.
- ⁶⁾ Zvonu bude nutno s ohledem na jeho mimořádné stáří věnovat hlubší pozornost v samostatném příspěvku.
- ⁷⁾ J. Londzin: Dwa starodawne dzwony krakowskie, Gw. Cieszina, č. 46 ze dne 12. 6. 1923.
- ⁸⁾ Pokud není uvedeno jinak, jsou zvony zavěšeny v příslušném farním nebo filiálním kostele.

Technické výkresy jako pramen genealogie a heraldiky

Historické technické výkresy jsou snad v každém archívním inventáři. Dokumentační hodnota těchto archíválií spočívá zejména v jejich svědectví o technické úrovni doby, ve které vznikly a přímo ukazují na způsob technického myšlení určité vrstvy obyvatelstva pověřené výstavbou, údržbou, provozováním a správou technického díla. Různá technická schemata, plány a mapy dokreslují ostatní archívni materiál.

V Muzeu pražského vodárenství¹⁾, které je nedílnou součástí Podnikového archivu Pražských vodáren, je v různých formách zpracování dochováno několik plánů vodovodní sítě, které jsou velmi bohatým zdrojem informací pro genealogie i heraldiky.

Počátky pražského vodárenství nutno klást do 1. pol. 14. století, kdy vznikl současně s výstavbou Nového

Města pražského skutečně první veřejný vodovod na území hl. města Prahy.²⁾ Vodovody, které před tímto obdobím byly v provozu, tj. pro Vyšehrad, zbraslavský klášter a Hrad, měly povahu soukromého vodárenského zařízení.³⁾

Nejstarším plánem vodovodního distribučního systému je plán trubní sítě Starého Města pražského nakreslený kolem r. 1690. V Muzeu pražského vodárenství je vystavena jeho retušovaná fotozvětšenina, kterou provedl v r. 1946 arch. Vratislav Mayer. Originál tohoto plánu je údajně uložen v Muzeu hl. města Prahy pod č. inv. 3739.⁴⁾ Tuto skutečnost však nebylo možno ověřit.

Plán vodovodní sítě Nového Města pražského z r. 1728 se dochoval také pouze ve fotozvětšenině. Uložení originálu se nepodařilo zatím vypátrat.

Velmi významným dokladem je plán trubní sítě Starého Města pražského z r. 1729. Originál tohoto plánu, který byl v majetku Archivu hl. města Prahy, shořel při požáru Staroměstské radnice v květnu 1945. Retušovaná fotozvětšenina z negativu Podnikového archivu Pražských vodáren, kterou provedl ve spolupráci s firmou Illek a Paul arch. Vratislav Mayer v r. 1948, je proto dokladem, který dokumentuje podobu tohoto technického výkresu a je nutno jej považovat za „originál“.⁵⁾

Plán vodovodní sítě Starého Města pražského z konce 17. stol.

Při pohledu na tento plán upoutá genealoga popisná část. Ve třech sloupcích jsou zde vyjmenovány všichni odběratelé vody ze Staroměstské vodárny. Označení těchto spotřebitelů arabskými a římskými číslicemi a velkými písmeny koresponduje s polohou soukromých a veřejných kašen (stojanů). Srovnáním s mladšími plány lze doložit i bydliště jednotlivých konzumentů vody ve Starém Městě pražském.

Srovnání tohoto plánu se současnými katastrálními mapami a dohledání dnešních čísel popisných provedl první archivář Pražských vodáren Otakar Müller v r. 1960.⁶⁾

Seznam kašen podává také přehled o rozsahu zásobování vodou ve Starém Městě pražském koncem 17. století.

Heraldickou výzdobu reprezentuje dvouhlavý korunovaný orel držící v pravém pařátu žezlo a v levém meč. Samotný orel je velmi dobře prokreslen, podoba koruny se bohužel nedochovala celá.⁷⁾ Dalším heraldickým symbolem je vyrůstající lev držící v levé tlapě říšské jablko.⁸⁾

Plán vodovodní sítě Nového Města pražského z r. 1728

Tento plán zobrazuje zásobovací distrikt z Šitkovské vodárny (zal. 1495) a Novomlýnské vodárny (zal. 1536).

Ve spodní části plánu je v sedmi sloupcích uvedeno 137 soukromých a veřejných kašen, které lze, obdobně jako u předcházejícího plánu, využít zejména pro genealogické bádání.

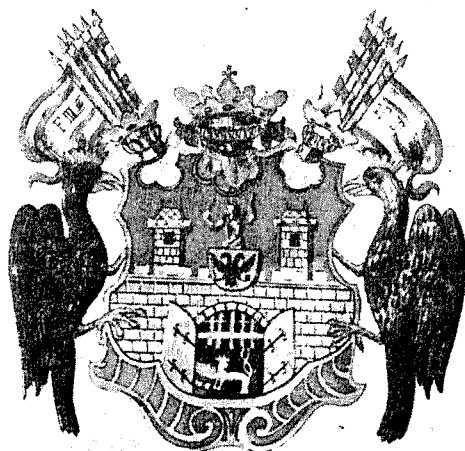
Heraldickou výzdobu tvoří znak Nového Města pražského umístěný v pravé části plánu. Je užito znaku platného od r. 1649.⁹⁾ Koruna je kreslena poněkud neobvykle, ale autor byl technik, nikoliv heraldik.

Plán vodovodní sítě Starého Města pražského z r. 1729

Autorem plánu je místopřísežný mlynář a zeměměřič Václav Johan Wesel. Plán uvádí nápisem: „Sprawedlwy Grund-Riss a wiobrazenj niekterich przedniegssich Staweni Kral. Star.: Miasta Prazskeho, a Polozenj wodnych Trub, gak podle Regule Hydrostaticke rozdiele-

Lev z plánu konce 17. století

Znak Nového Města pražského na plánu z roku 1728

Plán vodovodní sítě Starého Města pražského z roku 1729

leny begt magj. Kdežto nasledugiczy Traktat s Pržiloženima Figurama, Grundt-townie wiswietluge“. Následuje komplexní rozpis odběratelů. Jelikož je tento plán vykreslen v měřítku 1:200 sáhů, lze také provést topografické srovnání a tím i přesně identifikovat bydliště odběratelů.

Z úvodu navíc vyplývá, že tento plán je s největší pravděpodobností projektem generální rekonstrukce vodovodní sítě. To dokládá i relace pražských přísežných mlynářů ze dne 9. června 1727.¹⁰⁾ Zda se tento projekt realizoval, nelze doložit.

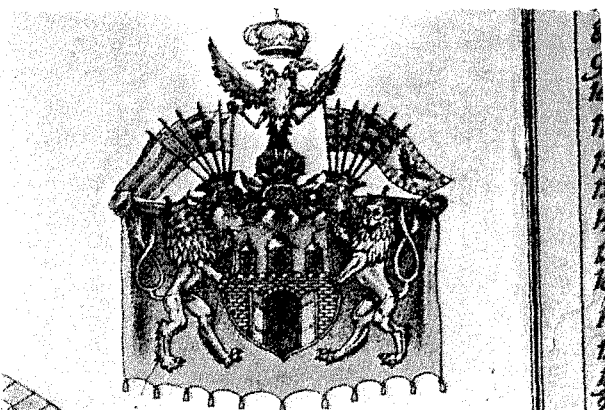
Plán vodovodní sítě je vyzdoben velice svérázným znakem Starého Města pražského. V době vzniku plánu se užíval znak z r. 1649. Na znaku zobrazeném na plánu chybí v bráně mříž a ozbrojená paže a na prsou orla litera F III. Orel v klenotu drží navíc jablko a žezlo a štít se štítonoši (lvi) je umístěn na baldachýn. Orel v klenotu je korunován jednou korunou.¹¹⁾ Zůstává otázkou, zda se této podoby znaku skutečně užívalo, či jde o parafrázi pramenící z neznalosti. Jelikož znak kreslil technik, je nutno se přiklonit ke druhé možnosti. Kresba však zůstává zajímavým dokladem.¹²⁾

Mnohé údaje uvedené v technických výkresch jsou bohatou škálou informací pro genealogy a mohou poskytnout informace tam, kde oficiální listiny selhávají. Grafická výzdoba těchto výkresů se při pečlivém studiu

stává srovnávacím materiálem i pro heraldiky, zejména v oblasti užívání znaku či erbu. Nezájímavá nejsou ani zjištění o chápání heraldiky ze strany neheraldických oborů.

Poznámky:

- 1) Sídlo Muzea pražského vodárenství je v budově ředitelství Pražských vodáren, Národní tř. 13, Praha 1.

Znak Starého Města pražského na plánu z roku 1729

- ²⁾ Jaroslav Pavlánský: Vývoj zásobování vodou hlavního města Prahy od XV. století do konce roku 1927, Praha 1928, s. 1.
³⁾ Jaroslav Jásek: Z historie pražského vodárenství, Zpráva-
 vodaj Pražských vodáren, 1982 (r. 5), č. 1, s. 5—6.

- ⁴⁾ Otakar Müller: Dva nejstarší plány trubní sítě Starého
 Města pražského, Praha 1960 (rukopis).
⁵⁾ Müller, c. d.
⁶⁾ Müller, c. d. (doslovná citace rukopisu):

„Wiznamenani Wssech Stoganuw ktore se Užiwagi z Wodarny Staro Miestske“.

I. Řad hořejší Perštýnský:

(Za počtem stojanů jsou uvedena č. p.)

1. V domě obecním mlýnském	1 — č. p. 203 Annenská 2
2. U pana Dvořáka	1 — č. p. 209 Annenské nám. 4
3. U Pachtů	1 — č. p. 208 Annenské nám. 6
4. Na kláštere sv. Anny	3 — č. p. 211 Annenské nám. 10
5. U pana Zatočila	1 — č. p.? (mezi klášterem sv. Anny a sv. Jiljí)
6. {chybí}	
7. U pana Švagerky	1 — č. p.? (mezi klášterem sv. Anny a sv. Jiljí)
8. U Halánků pana Zatočila	1 — č. p. 269 Betlémské nám. 1
9. V zahradě pana Dobřenského	1 — č. p. 271 Náprstkova 12
10. V pivovare pana Globicze	1 — č. p. 309 (?) Bartolomějská ul.
11. U pana Bindry	1 — v sousedství č. p. 309
12. V konviktu u sv. Bartoloměje	3 — č. p. 295 Konviktská ul.
13. V zahradě pana Reismany	1 — č. p. 307 Bartolomějská 7
14. Ve vinopalně téhož	1 — č. p. 296 Konviktská 12
15. V zahradě pana Buzka	1 — Konviktská ul.
16. U pana Wendelýna	2 — č. p. 299 ul. Kar. Světlé 14
17. V pivovare Sv. Jezu	2 — č. p. 316 ul. Kar. Světlé 13
18. U Bergdolta Kováře	1 — č. p. 301 ul. Kar. Světlé 8
19. V zahradě pana Stuparta	1 — č. p. 340 Národní tř. 23
20. U pana Kučery	1 — č. p.? ul. Na Perštýně
21. V domě pana Reysmana	1 — č. p. 348 ul. Na Perštýně
22. V pivovare na Haldě	1 — č. p. 346 ul. Na Perštýně 9
23. U paní Malanotovy	1 — č. p. 311 Bartolomějská 8
24. V purggrabském pivovare	1 — č. p. 356 Na Perštýně 12
25. V Nebi	1 — č. p. 355 Na Perštýně 14
26. V pivovare pana de Bossi	1 — č. p. 527 roh Perštýna a Skořepky
27. V domě paní Bíčkové	2 — pravděpodobně ve Vejvodově ul.
28. V kláštere sv. Jiljí	2 — č. p. 235 Husova 8
29. Na Perštýně	1 —
30. V pivovare pana Vokouna	1 — č. p. 420 Uhlý trh 1
31. Na faře sv. Martina	1 — č. p. 417 Národní tř. 35
32. V obec. kašně na Uhlém trhu	1 —
33. V domě u Břekovců	1 — č. p. 359 Martinská 3
34. V kláštere sv. Michala	1 — Michalská ul.
35. V kašně u Kotců	1 —
36. U pana Blovského	1 — č. p. 427 Uhlý trh
37. V kláštere sv. Havla	1 — č. p. 539 Rytířská 31
38. U zlatého Wokouna	1 — č. p. 400 — Rytířská 28
39. Obecní kašna za Karolínem	1 —
40. V domě bukvojském	1 — č. p. 562 Celetná 20
41. V domě Kaplířově	1 — č. p. 651 Celetná 18
42. V obecním domě v Temple	1 — Templová ul.
43. V královském dvoře	1 — č. p. 654 Obecní dům hl. m. Prahy
44. U Fišerů	1 — č. p. 451 Jilská 20
45. U Wsnaberského	1 — č. p. 508 Havelská 9
46. U hraběte Herzána	1 — č. p. 588 Celetná 12

Suma všech stojanů, které se užívají z řady Perštýnského=53

II. Řad Dlouho-Střidský:

I. V domě pana Binagi	1 — č. p. 188 Karlova 4
II. U paní Kromholzové	1 — č. p. 221 Liliová 17
III. V koleji Jezovitské	4 — Klementinum
IV. V obecní kašně Seminarium	1 — Klementinum
V. Ve špitále u Mostu	3 — č. p. 191 Křížovnické nám.
VI. U zlatotepců	1 — č. p. 13 U radnice 8
VII. V Židech kašny	3 —
VIII. V kláštere sv. Mikuláše	1 — Staroměstské nám.
IX. U Binagů na Rynku	1 — č. p. 935 Staroměstské nám.
X. V domě pana Schuknechta	1 — ?
XI. U hraběte z Trautmansdorffů	1 — č. p. 922 Dlouhá tř. 11
XII. Obecní kašna U Hlavů	1 —
XIII. U Hlavy Mydláře	1 — č. p. 859 Kozí 11
XIV. V zahradě Czelestinovic	1 — asi mezi ul. Kozí a Věžeňskou
XV. V obecním dvoře	1 — č. p. 800 U obecního dvora 9
XVI. V kláštere u sv. Annýssky	1 — č. p. 811 U sv. Anežky
XVII. U cisařského rychtáře	1 — Dlouhá tř.
XVIII. V pivovare p. Doc. Rosi	1 — č. p. 739 Dlouhá tř. 27
XIX. V pivovare u Štiků	1 — č. p. 705 Dlouhá tř. 18
XX. U pana Čermáka	1 — č. p. 706 Dlouhá tř. 22

XXI. Obec. kašna u kamenné Panny
 XXII. Na Slachtě
 XXIII. U pana Čečelického
 XXIV. V pivovaře u Hrubého muže
 XXV. V pivovaře u Pepřů
 XXVI. U pana Kunka
 XXVII. U pana hraběte Laššanského
 XXVIII. U pana Hüttla
 XXIX.

1 — č. p. 693 Rybná 22
 1 — č. p. 714 Dlouhá tř. 38
 1 — č. p. 752 Haštalská 14
 1 — č. p. 731 Dlouhá tř. 41
 1 — č. p. 730 Dlouhá tř. 43
 1 — č. p. 179 Karlova ul.
 1 — č. p. 239 Husova ul.
 1 — U sv. Jiljí
 1 — v místech Clam-Gallasova paláce

Suma stojanů v řadě Dlouho-Střídském=35

III. Řad Rynečný:

A. U pana hrab. Czabelyckého
 B. U pana hrab. Sternberg
 C. V Seminariu
 D. V koleji S. Jezu pro ryby
 E. V Ziehvorský kašně na rynečku
 F. V mramorový kašně
 G. U zlaté trouby
 H. U Paulánů
 I. U Sšeydlerů
 K. V Renthauzu
 L. U paní hrab. Sternbergovy
 M. U p. z Rohlfssberku
 N. V klášteře sv. Jakuba

1 — č. p. 189 a 197 Karlova 2
 1 — č. p. 186 Annenská 5
 1 — č. p. 190 Klementinum
 1 — č. p. 190 Klementinum
 1 — Malé nám.
 1 — Staroměstské nám. (Krocínova kašna)
 1 — č. p. 933 Staroměstské nám.
 1 — č. p. 930 Staroměstské nám.
 1 — č. p. 606 Staroměstské nám. 16
 1 — vedle č. p. 606
 1 — č. p. 608 Staroměstské nám. 14
 1 — mezi Ungeltem a Masnými krámy
 1 — ul. Malá Štupartská

Suma stojanů řadu Rynečného=13

Suma všech řadův stojanův které se užívají ve Starém Městě Pražském=96. Těch pak které se neužívají a vody do nich neteče, zůstává jich (nevyplněno)

A. V domě u Jarošů nyní p. Voříkovského
 B. U dolejších Kobrů
 C. U hořejších Kobrů
 D. U p. Pergmistra
 E. U zlatého prstenu
 F. U Kolců
 G. U Ursynů

1 — č. p. 219 Liltová 7
 1 — u kostela sv. Jiljí
 1 — u kostela sv. Martina
 1 — Staroměstské nám.
 1 — č. p. 630 Týnská ul.
 1 — č. p. 739 Dlouhá tř.
 1 — u Masných krámů

Suma=7.

¹⁾ Otto Posse. Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806, III. Band 1493—1711, Dresden 1912. Srov. s tab. 67. Srov. též s podobou tolaru Leopolda I. z r. 1674, Numismatické listy, 1982 (r. 37), č. 5—6.

²⁾ Srovnávací materiál ke lvu s říšským jablkem jsem nenalezl.

³⁾ Václav Vojtíšek: O pečelích a erbech měst pražských i jiných českých, Zprávy památkového sboru hlav. města Prahy, Praha 1928, s. 164—165.

⁴⁾ Müller, c. d. „Žádného divu není, že do ulic a míst vzdálenějších málo vody po trubách se dostává, poněvadž hned po prvním střiku veliké množství stojanův a rozvádění vod v zbytečné hojnosti se nachází, skrze což není možná, aby vzdálenější místa když je voda v trubách zemdlaná důstatek ředrována býti mohla...”

⁵⁾ Vojtíšek, c. d., s. 149—150.

⁶⁾ Fotografie jsou pořízeny z negativů Podnikového archivu Pražských vodáren. Repro J. Beneš.

České heraldické písemnictví v letech 1901-1980

(Dílejší výsledky bibliografické excerpcce oborových periodických tiskovin)

V letošním roce bylo zahájeno vydávání „Bibliografie české práce heraldické 1901–1980“, díl I., výsledek pětiletého pracovního úsilí malého autorského kolektivu. Tato práce představuje v dějinách české heraldiky první komplexní anotované zpracování českého heraldického písemnictví, obsaženého v oborových periodických tiskovinách, vycházejících v české řeči na území ČSR. Koncepce bibliografické práce byla podrobně vyložena v úvodních kapitolách; nepovažuji proto za účelné nadále se jí na tomto místě zabývat, neboť předmětem této statě jsou některé jevy, které se podařilo při bibliografické práci průběžně sledovat a eliminovat.

Komplexní bibliografickou excerpcí jsme získali obraz o kvantitě určité části — podle mého názoru však částečně kvantitativně podstatné — českého heraldického písemnictví. Následná anotace přinesla dokladový materiál k tomu, abychom mohli posoudit také kvalitu, resp. odbornou úroveň té určité části. Dále uváděné názory nevycházejí tedy ze subjektivních dojmů autorů Bibliografie, ale jsou výsledkem společné a náročné práce. Podívejme se tudíž na některé charakterové rysy českého heraldického písemnictví ze zorného úhlu bibliografické práce.

Heraldika je v současné době konstituována jako jedna z disciplín pomocných věd historických, přičemž je ovšem nutné vzít v úvahu i nesporný aspekt umělecký. Právě na tomto ne zcela jasně formulovaném rozhraní přestává — podle mého názoru — být heraldika vědní disciplínou a stává se předmětem záliby. Nikomu nelze mít za zlé, jestliže si zvolil právě tuto stránku heraldiky za předmět svého zájmu, který se v praxi může projevovat různými způsoby, například sestavováním heraldických sbírek, praktickou kresbou a malbou erbů apod. Proti takovému pojetí heraldiky nelze nic namítat za předpokladu, že zvolené způsoby jsou prezentovány v adekvátních formách a prostředích. V posledních letech jsme však svědky toho, že někteří jednotlivci permanentně nekriticky přeceňují své možnosti a schopnosti, neuvědomují si charakter heraldiky jako vědní disciplíny, resp. její dialektickou jednotu s ostatními příbuznými disciplínami, a publikují výsledky své privátní zájmové činnosti, snaží se vydávat je za vědecké heraldické bádání. Neznevážuji pozitivní stránky laického pěstování heraldiky, avšak domnívám se, že je nezbytné, aby byla stanovena zřetelná hranice mezi laickým a odborným přístupem k heraldické materii. V řadě jiných oborů takové rozlišení existuje. Nynější nedůstojné postavení heraldiky je, bohužel, i nadále prosazováno v některých případech

prostředky, které nelze dosti dobře označit za fair play.

Ze zpracovaného bibliografického materiálu by bylo možné vysledovat projevy, formy a metody nejen určité části laické veřejnosti, která pěstuje heraldiku jako zálibu a — po pravdě řečeno se publikačně příliš mnoho neprosazuje — ale především určité skupiny diletantů, kteří se prosazují vždy a mnohdy značně neomaleně. Tito jedinci, mající přístup k tzv. heraldickým pramenům, přičemž za prameny považují i články z denního tisku, zaplavují české heraldické písemnictví výtvary, které v podstatě představují doslovné či částečně stylisticky upravené výpisy a opisy z úzkého okruhu literatury 1. poloviny 20. století, včetně naší nejrozšířenější encyklopedie. Dále možnosti kompilátorů zpravidla nesahají. Část těchto výtvarů bývá vyzdobena tzv. heraldickými kresbami od tzv. heraldických výtvarníků, kteří v některých případech bezostyšně plagují nejen kresby ze starší literatury, ale i kresby současných heraldických výtvarníků.

Za další negativní rys považuji nedostatek teoretických prací obecně ve všech oblastech heraldiky. Z výsledků bibliografické excerpcce uvedu některá konkrétní zjištění.

Ve skupině **Obecné teoretické otázky a problémy** (0.10) je registrováno 6 záznamů, z toho pouze jeden postihuje problematiku heraldiky a genealogie v širších souvislostech.¹⁾

Ve skupině **Dějiny české práce heraldické** (1.01) je registrováno 16 záznamů; teritoriálně postihují problematiku v širších souvislostech 4 články.²⁾

Ve skupině **Dějiny a vývoj heraldiky** (2.00) je registrováno 31 záznamů. V obecné rovině se danému tématu věnují 4 statě;³⁾ články, zabývající se problematikou dějin a vývoje jednotlivých národních heraldik jsou zpracovány výhradně s použitím zahraniční literatury, která není zpravidla dostupná ani ve větších knihovnách.⁴⁾

Ve skupině **Heraldické prameny a pomůcky** (3.00) je registrováno 216 záznamů rozdělených dále do několika podskupin. Přestože zde uvedené statě a studie představují v mnoha případech materiál skutečně velmi dobré úrovně⁵⁾, jedná se vesměs o konkrétní badatelské objekty různé významové a lokální důležitosti.

Ve skupině **Teorie heraldiky** (5.00) je registrováno 72 záznamů. Zjištění jediné teoreticko-praktické práce, která je navíc více méně zdařilým shrnutím stávajících heraldických znalostí, je nanejvýše varovným svědectvím o zarážejícím stavu této základní heraldické oblasti.⁶⁾ V dílčích skupinách žádnou teoretickou statí či studií rovněž nenalezneme, pouze články zabývající se jednotlivinami, přičemž jejich odborná úroveň je v některých případech zcela mimo diskusi.⁷⁾

Kamenem úrazu české heraldiky je terminologie. Vyjděme opět z bibliografických zjištění. Ve skupině **Terminologie** (0.40) s podskupinami **Teoretické práce** (0.41) a **Termíny** (0.42) je registrováno pouhých 12 záznamů, chronologicky zařaditelných mezi léta 1941 až 1980.⁸⁾ Z těchto 12 záznamů se teoretickým otázkám věnují pouze krátké články Josefa Mildeho⁹⁾, který se terminologickou problematikou zabýval ve 40. letech. Přestože jsem měl možnost seznámit se s některými skutečnostmi, které se týkají Mildeho terminologických zájmů, nepovažuji se za kompetent-

ního činit o nich byt jen předběžné závěry; z poznaného mohou pouze konstatovat, že Milde pracoval především s literaturou. Je tedy skutečně na pováženou, že za celých 80 let se v podstatě žádný heraldik soustavně nevěnoval terminologické problematice v takové míře, aby výsledky jeho práce mohly sloužit alespoň za výchozí pozice k vypracování základů české heraldické terminologie. Tento zásadní nedostatek nemohou nahradit příslušné pasáže věnované terminologii v dílech předních českých heraldiků — Krále, Koláře, Sedláčka, Schwarzenberga a nakonec i Štorma. České heraldické písemnictví je terminologickou rozkolísaností zásadně poznamenáno; v některých případech se lze setkat s heraldickou mluvou takového kalibru, nad níž zůstává rozum stát.¹⁰⁾

K dalším negativním jevům českého heraldického písemnictví patří nedostatečná bibliografická orientace, která však spíše pramení z povrchnosti a paušální výmluvy na nedostupnost heraldické literatury. Tato tzv. nedostupnost není tak katastrofální, jak se mnohdy líčí; s využitím moderních reprografických prostředků si lze legálními a slušnými formami přístup k literatuře zajistit. Nedostatečný přehled o literatuře způsobuje stav, kdy se autoři omezují na citaci obecně známých prací, z nichž poté čerpají takovou měrou, že výsledky jejich námahy nelze nazvat jinak než kompilací. Nedostatečné bibliografické zázemí rovněž způsobuje, že jsou zpracovávána shodná témata, a to i v časově velmi blízké době.¹¹⁾

Ke klíčovým otázkám odborné úrovně heraldického písemnictví však patří nedostatečné využívání dosud nezpracovaných písemných i hmotných pramenů. Bibliografickou excerpcí jsme zjistili určité množství statí, v nichž autoři zásadně vycházejí z pramenné základny a literatura jim sloužila pouze jako složka komparační, resp. v některých případech byly opraveny chybně uváděné údaje.¹²⁾ Na druhé straně jsme se bohužel ve většině případů setkali s články, které jsou podprůměrné po stránce faktografické, terminologické a dokonce bývá problémem i správná citace využití literatury. Články tohoto charakteru nejenže nepřinášejí vůbec žádné nově zjištěné poznatky, ale naopak vnášejí mezi širokou heraldickou obec zmatek právě svou celkovou pochybeností.¹³⁾

Uvedený výčet charakterových rysů českého heraldického písemnictví je v daném případě pouze orientační, neboť celá problematika by si vyžádala důkladného propracování s podrobnými exkursy k jednotlivým tematickým okruhům. Avšak i z tohoto stručného pohledu vyplývá zásadní poznatek: česká heraldika, pěstovaná převážně laickými zájemci, je vytrhována z rámce pomocných historických věd a stává se samoučelnou sběratelsko-konzumní záležitostí se všemi důsledky z toho plynoucími.

Kdo za daný stav nese odpovědnost? Se zřetelem k bibliografické excerpci a anotaci materiálu bych míru odpovědnosti rozdělil takto:

- a) Především široká obec laických zájemců a přátel heraldiky, z níž někteří jednotlivci evidentně postrádají nutnou míru sebekritiky. Jejich výtvoř a úpornou snahu po publicitě lze právem nazvat grafománií.
- b) Vydavatelské skupiny těch tiskovin, které zpravidla přijímají k tisku vše, co jim je předloženo. Nelze tedy takové skupiny označit za redakční rady v pravém slova smyslu, neboť se spíše sta-

rají o potlačení určitého počtu stran, než o kvalitu obsahu, omezující se na vágní prohlášení, že „za obsah a původnost ručí autor“.

- c) Určitou část odpovědnosti nese i úzká vrstva odborníků, kteří se buď distancují od těchto „diletantských pokusů“¹⁴⁾, nebo z různých důvodů nemožnou prosadit střízlivý hlas vědy.

V pěti sešitech Bibliografie je registrováno 3928 záznamů, z nichž však řada je buď zařazena duplicitně do příslušných skupin, nebo analyticky rozepsána. Autoři Bibliografie sdílejí názor vyslovený některými profesionálními historiky, že většina excerpovaného materiálu je z hlediska heraldiky jako vědní disciplíny irelevantní. Na rozdíl od nich jsme však přesvědčeni, že i tento materiál a takto zpracovaný má v Bibliografii své místo, neboť poskytuje zevrubný obraz o vývoji české heraldické práce za uplynulých 80 let.

Je nutné vzít rovněž v úvahu, že dosud byl excerpován materiál pouze z oborových tiskovin a s tímto vědomím je nutné přistupovat k názorům zde prosloveným. Domnívám se však, že ani v budoucnu nebude třeba podstatných korekcí, neboť zatím provedené excerpční sondy v ostatních tiskovinách nepřinášejí převratných výsledků.

Má tedy česká heraldika zřetelně negativní a regresivní charakter? Nikoli, to by byl naprosto povrchní úsudek, neboť nelze nevidět kvalitní práce nejen profesionálních historiků, ale také laiků, kteří pilným privátním studiem získali bohaté vědomosti a schopnost uvědomělé badatelské práce. Na nich právě záleží, aby dokázali z české heraldiky vymýtit lacinou povrchnost, diletantismus a grafománii, aby prosadili hledisko kvality nad hlediskem kvantity. V současné době existuje několik zájmových pracovišť, která sdružují jednotlivce různého stupně odbornosti. Domnívám se, že v čele těchto sdružení by měli stát lidé, kteří by zájmovou činnost dokázali nejen dobře organizovat, ale také svými osobními kvalitami ukazovali směry vývoje české heraldiky. Druhé setkání genealogů a heraldiků, uspořádané v relativně krátké době, je nepodcenitelným výsledkem pozitivních stránek české heraldiky.

P o z n á m k y :

- 1) J. Honc: *Možnosti a cíle české kvantitativní genealogie a heraldiky*. GHL, 1976, 4. ř., seš. 1, s. {1} — 13, pozn. 13.
- 2) Pro Moravu:
J. Skutil: *Potíže při rozvoji genealogického a heraldického bádání na Moravě*. GHL, 1971, č. 14, s. 5.
J. Skutil: *Genealogie na Moravě*. GHL, 1972, díl II., č. 20, s. 23 — 25.
—js— (Jan Skutil): *Vývoj genealogie a heraldiky v českých zemích, především na Moravě v posledním desetiletí*. HGR, 1978, s. 47 — 50.
Pro Slovensko:
J. Novák: *Súčasný stav heraldického a genealogického bádania na Slovensku*. SPO, 1980, s. 13—14, prameny a lit. 18.
- 3) A. Markus — J. Pálnáček: *Znamení a znaky nešlechticů*. I., II. ČRSČ, V./1933, seš. 1, s. 28—35; seš. 3—4, s. 112—123, obr. e. 23, pozn. 28.
B. Šimek: *Rukověť heraldikova*. Heraldika, IV./1971, č. 3, s. 21—28; č. 4, s. 39—54. V./1972, č. 1, s. 25—58, ilustr. Zvl. ot.: Jílové u Prahy, Heraldická sekce při MTZZ 1971 — 1972, 57 s., 240 obr. v textu, ilustr. obálka.
V. Štěch: *Heraldická tvorba v průběhu staletí*. Heraldika, IX./1976, č. 3—4, s. {1}—28, obr. 52.
B. Štorm: *Heraldika a naše doba*. ČRSČ, XVII.—XVIII./1945 až 1946, s. 1—4, s. 79—85, obr. 11.

- 4) J. A. Kovařík: *Napoleonská heraldika a šlechta císařství*. HR, 1975, s. 19—34, obr. 16, lit. 8.
Další statě v Bibliografii, záznamy č. 942—951.
- 5) V. Růžek: *Znakové soubory v Evropě*. HR, 1979, s. 69—93, pozn. 73.
P. R. Pokorný: *Knižní vazba pro Muschingera*. HR, 1975 s. 98—101, obr. 1, lit. 6.
P. R. Pokorný: *Supralibros Viktorina Vokouna ze Sá-zavy*. HR, 1978, s. 59—61, obr. 1, pozn. 3.
V. J. Sedlák: *Erbovní vývod v kostele ledečském*. GHL, 1971, č. 14, vložka, s. 1—12, obr. 13, pozn. 7.
V. J. Sedlák: *Valdštejnský vývod v Dobrovici*. Heraldika, XIII./1980, č. 4, s. 154—171, obr. e. 6, pozn. 4.
- 6) B. Šmek: *Rukověť heraldikova*. [viz. pozn. č. 3].
- 7) K. Liška — Z. Borek: *Znamení kohouta v městské heraldice*. GHL, 1878, 6. ř., květen, s. 98—100, obr. e. v Zásobníku znaků, č. 41—46, s. 123—128.
Z. Slováček: *Kohout v české heraldice*. ZGHSP, 1980, č. 3, s. 58—77, obr. e. v Zásobníku znaků, č. 200—221, s. 66—77, prameny (spr. lit.) 6.
J. Vykouk: *O galském kohoutu*. Heraldika, XIII./1980, č. 3, s. 121—122, obr. 1.
K. J. Kuba: *Rohy nebo parohy u spárkaté zvěře*. Heraldika, VII./1974, č. 3—4, s. 44—46, obr. e. 2.
P. Marek: *Trubka v heraldice*. ZGHSP, 1980, 7. ř., č. 1, s. 3—10, obr. e. v Zásobníku znaků, č. 87—111, lit. 6.
- 8), 9) Bibliografie, záznamy č. 59—70.
- 10) Popis znaku města Rájec-Jestřebí:
Na štítu jsou dvě barvy. Štít je dělený, hlava štítu červená, ostatní štít zelený.
Na štítu jsou tři stříbrné heroltské figury.
V hlavě štítu silueta vzhůru letícího rozpjatého jestřába, hlava štítu je oddělena pilou se zuby dolů obrácenými od ostatní plochy, na níž je umístěna křížem radlice a krojídlo.
Doslovný přepis z článku M. Chlebka, *Znak města Rá-jec-Jestřebí*, publ. v Heraldické a genealogické ročen-ce, Rájec-Jestřebí 1978 — Brno, s. 4.
S podobnými terminologickými skvosty je možné se setkat v současné heraldické literatuře velmi často, aniž by to odpovědným „redaktorům“ nějak vadilo, neboť „za původnost a obsah“ ručí autor.
- 11) V. J. Sedlák: *Milci mladého krále*. JM, 1979, (59 s.), obr. e. 36, lit. 3.
J. Jareš: *Dvorský okruh krále Václava IV.* ZGHSP, 1980, 7. ř., č. 2, s. 65—91, obr. e. v Zásobníku znaků, č. 130 až 185, lit. 16.
- 12) T. Krejčík: *Tři neznámé erbovní listiny*. HR, 1977, s. 77 až 80, obr. 2, pozn. 7 [A další statě téhož autora uvedené v Bibliografii, záznamy č. 963—966; obdobně také statě P. R. Pokorného, záznamy č. 972, 873, 985 a jiné].
- J. Honc: *Rudolfův klenotník David z Bruselu a vy-měnění rytířů Bryslů z Bryslu v Kratonohách roku 1692*. GHL, 1977, 5. ř., září, s. 114—128, gen. tab. 2, pozn. 52.
- J. Bernard: *Úředník a feudál Burjan Svítkovský ze Škudl, jeho rod a velkostatek Skalice (1531—1605)*. GHL, 1977, 5. ř., červen, s. 54—65, gen. tab. v textu, pozn. 33.
- Fr. Vachtová: *Hrad Valdek, tři sňatky panny Adličky z Valdeka a problémy české genealogie doby Karla IV. v letech 1352—1377*. GHL, 1978, 6. ř., září, s. 185 až 198, gen. tab. a tab. v textu, obr. e. v Zásobníku znaků, č. 49, s. 215, pozn. 19.
- 13) J. Strnad: *Sedmý, osmý a devátý listopad 1620*. JM, 1980, 58 s., 14 portrétů, 14 obr. e., gen. tab. Jakuba I. a Anny Dánské, lit. 10.
L. Šviha: *Tvrze a hrady a jejich držitelé na Jílovsku (výběr článků)*. Heraldika, VII./1974, č. 1—2, s. 3—30, obr. e. 29.
J. Strnad: *Kladno*. Heraldika, X./1977, č. 4, s. 129—147, obr. e. 4, obr. 7, prameny (spr. jen lit.) 3.
P. Marek: *Méně známé znaky Lanškrounska z let 1267 až 1780*. GHL, 1977, 5. ř., prosinec, s. 154—155, obr. e. v Zásobníku znaků, č. 1—14, s. 223—236, lit. 4.
Fr. Šírl: *Řitka*. Heraldika, XIII./1980, s. 3, s. 88—113, obr. e. 20.
Za faktograficky správné články, avšak s výrazným sběratelským charakterem, je možno považovat např. kalendářové soubory, publikované v některých Heraldických ročenkách. Do této kategorie patří také např.: V. Ryneš: *Jezuitští spisovatelé ze starých českých ro-dů a jejich erby*. EK, 1940, s. 69—87, obr. e. 9.
Alf. Wierer: *Heraldika třicetileté války*. ES, 1970, č. 6—7, s. 1—31, obr. e. 36.
P. R. Pokorný: *Poprava na Staroměstském náměstí*. ES, 1971, č. 10, s. 17—32, obr. e. 18, prameny a lit. v tex-tu.
- 14) V posledních letech poněkud ožila činnost různých „diletujících spolků přátel heraldiky“, z nichž některé se snaží i o vydávání publikací, do nichž členové ukládají své příspěvky;...
Takto charakterizoval Zdeněk Fiala ve statí „*Pomocné vědy historické v ČSR 1960—1969*“ situaci na konci 60. let. Stať vyšla v přetisku v bulletinu Heraldika, IV./1971, č. 4, citát ze s. 37.

Městské pečeti - obsah a význam jejich opisů

Převážná většina městských pečeti vyjadřuje v textech opisů pouze charakter města či městečka, od nejstarších dob v jazyce latinském, v češtině a němčině, některá místa však obohacovala opisy i výrazy z oblasti politiky a náboženství a kladla také důraz na vyjádření významu a důležitosti města uvedením sebevědomých titulů, jistě i s uvědoměním o významné úloze pečeti v administrativě i styku s jinými městy, úřady a institucemi.

V obrazech pečeti se projevuje také výtvarné umění a představivost rytců i snahy představenstev o zobrazení historie i současné doby, v níž pečetidla vznikala, a můžeme je považovat za skutečně umělecké a citově založené památky. Nejen městské znaky, ale i symboly na vesnických pečetích a razítkách ukazovaly život obyvatelstva; známe hodně pečeti se znamením vinné révy a hroznů, zvláště na jižní Moravě, i zemědělských, řemeslnických a hornických nástrojů a nářadí. Také znamení z rostlinných a živočišných oblastí přírody měla vztah k životnímu prostředí obcí a jejich okolí.

Samostatné rozhodování obcí o užívání vhodných symbolů trvalo od nejstarších dob až do roku 1948, kdy byla zavedena jednotná úřední razítka s nynějším státním znakem jak pro města, tak i pro obce bez městského statutu. Ještě v letech 1945–1948 užívalo mnoho měst i při názvu místní národní výbor ve svých razítkách městské znaky. Jako pěkný příklad uvádím razítko městečka Rejštejna v klatovském okrese, jež kromě starobylého znaku vložilo do opisu název SVOBODNÉ KRÁLOVSKÉ ZLATOHORNÍ MĚSTO REJŠTEJN. To vyjadřovalo hrdost občanů na významnou historii těžby zlata. K podobné jednotvárnosti úředních razítek došlo u nás již jednou, když císař Josef II. zavedl zřizování magistrátů ve městech. V rámci tehdejší germanizace byly zavedeny jen německé nápisy, začínající slovem MAGISTRAT, pravidelně uprostřed razítka na místě znaku, v opise pak název města. Používání těchto razítek trvalo až do dob obrozených.

Uvádím několik zajímavých městských pečeti: na velké pečeť města Pelhřimova z rozhraní 17. a 18. století je v dolní části pečetního pole oválný městský znak, obklopený válečnými symboly, prapory a zbraněmi, v horní části pečetního pole je obraz císaře sedícího na trůnu a po jeho stranách po čtyřech kurfiřtech, nad nimiž jsou jejich znaky. Latinský opis: SIGILLVM REGIAE SEMPERQVE FIDELIS CIVITATIS PILGRAMIENSIS — Pečeť královského a vždy věrného města Pelhřimova. Také Plzeň se na pečeti ze 17. století přiznává ke katolicismu. V pečetním poli je velký znak, udělený papežem Řehořem XIII. v roce 1578, kolem latinský opis: SIGILLVM CATOLICAE CIVITATIS PILSNAE. Na několika mladších pečetích se stejným znakem jsou opisy: SIGILLVM RE-

GIAE AC DISTRICTVALIS VRBIS PILSNAE — Pečeť královského a krajského města Plzně. Městečko Davle v okrese Praha-západ má v pečeti z roku 1665 městský znak s hlavou sv. Jana Křtitele na míse s opisem PECZET OBCE MIESTIS DAVLE PODANICH KLAS-TERA S. IANA W SKALE. Městečko Chroustovice v chrudimském okrese má na pečeti ze začátku 17. století městský znak s obrazem sv. Jakuba, kolem štítu je opis S. IAKVBE ORODVG ZA NAS, vnější opis PEGET MIESTYS CHRAVSTOWIC. Benešov u Prahy má na nejstarší velké pečeti opis: SIGILLVM MAIVS CIVITATIS BENESSOWIENSIS — PROPE ARCEM KONOPISST — Pečeť větší města Benešova — poblíž hradu Konopiště. České Budějovice na třech pečetích ze 17. století mají opis SIGILLVM LIBERAE MONTANAE CIVITATIS BVDVICENSIS — Pečeť svobodného horního města Budějovic, Kutná Hora na velké pečeti z roku 1347: S. MAIVS IVRAIORVM ET COMMVNI-

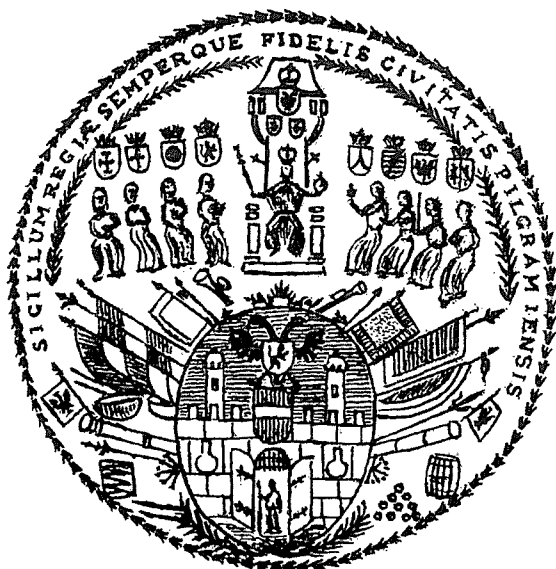
Nový Jičín

Sovinec

Olešnice
v Orli horách
(okr. Rychnov n. Kn.)Stružná
(okr. Karl. Vary)

TATIS MONTIS CHVTENSIS — Pečeť větší přísežných a obce Hory Kutné. Most má na třech nejstarších pečetích opisy SIGILLVM VNIVERSITATIS CIVIVM IN BRVCKE — Pečeť všeobecná(?) města Mostu. Pecka v jičínském okrese má na dvou pečetích z roku 1633 opisy: SIGILLVM OPPIDI PETZKENSIS CARTVSIANORVM. Tento opis připomíná dobu udělení městského znaku za valdických kartusiánů; také na hradební zdi ve znaku městečka jsou písmena F. P. B. P., zkratka latinského nápisu FECIT PHILIPVS BVSSEK PRIOR — Učinil Filip Bušek, převor. Starobylé město Rábí v klatovském okrese má na pečeti z roku 1516 latinský opis: SIGILLVM CIVITATIS SVB CASTRO RABI — 1516 — Pečeť města pod hradem Rábí. Radomyšl ve strakonickém okrese obdržel v roce 1605 privilegium na pečeť od velmistra maltézského řádu Matyáše Leopolda z Lobkovic se znamením orla z jeho rodového erbu a nad ním je maltézský kříž. Opis zní: SIGILLVM DATVM AD MATHEO DEOBOLDO DE LOBKO: OPPIDO RADO: — Pečeť dána Matyášem Leopoldem z Lobkovic městečku Radomyšli. Smitčice v okrese Hradec Králové mají na kovovém razítku z druhé poloviny mi-

Pelhřimov

Píseň

Rejštejn

Chroustovice

Břidličná
(Frýdlant nad Moravicí)

nulého století městský znak a kolem něj ojedinelý opis KRAJINSKÉ MĚSTO SMÍŘICE. Městečko Strážov v klatovském okrese soustavně uvádělo na nejméně třech pečetích: PECET PVRMISTRA A KONCELV MISTECKA STRAZOWA. Tábor má na nejstarší pečetě z roku 1437 opis: SIGILLVM CIVITATIS HRADIST DICTI THABOR ET CETERA — Pečeť města Hradiště řečeného Tábor a ostatní..., význam posledního slova je neznámý. Městečko Uhelná Příbram v okrese havlíčkobrodském má v opisu pečetě asi ze 17. století: PECET PAMĚTNY MĚSTYS PŘIBRAMĚ UHLÍRSKE. Některá pečetidla byla po větším opotřebení obnovována, což bylo v opisu poznamenáno: u města Unhoště čteme na pečetě ze 17. století: SIGILLVM CIVITATIS UNHOSSTIENSIS MIN. RENOVATV. Také města Rovensko pod Troskami a Žebrák mají podobnou zmínku o obnovení pečetě. Zbraslav, nyní část Prahy 5, má na kovovém razítku z první poloviny 19. století opis ZBRASLAWSKY MIESTANOVSKY OUŘAD.

Na Moravě má zajímavou pečeť město Břidličná (dříve Frýdlant nad Moravicí). V pečetním poli je ve štítu znak se znamením andělské hlavičky se zkříženými křídélky pod bradou a pod tím zkřížená hornická kladívka. Nad štítem je letopočet 1575, po obvodu opis: S. VRIDLAND. PAX. ORBIS. TERRARVM. Je

to tedy pečeť trojnásobně mluvící o míru: Friedland — země míru, andělek míru ve znaku a text v opisu znamená Mír zemím světa. Horní Město v bruntálském okrese (dříve Hankštejn) má na pečetě z roku 1580 honosný opis: S. DER KAISERLICHEN FREIE PERCKSTAD HONGESTEIN — Pečeť císařského svobodného horního města Hankštejna. Na razítku z roku 1909 má město Karviná německo-polský opis: MARKTGEMEINDE VORSTAND KARWIN — PRZEŁOŻENSTWO GMINNE MIASTECZKA KARWINA. Luhačovice mají na pečetě s letopočtem 1691 opis PECZET DIEDINI LVHACZOWICZ — výraz dědina je ještě z doby před povýšením na město a byl velmi často užíván na vesnických pečetích na Moravě. Nový Jičín měl na velké pečetě ze 16. století opis: SIGILLVM MAIVS CIVITATIS ET REIPVBLICAE NEOTITSCHENNSIS. Stejný výraz REIPVBL. nacházíme na třech pečetích města Trutnova ze 16. a 17. století. Velmi krásná je gotická pečeť městečka Sovince v bruntálském okrese s českým opisem Pecet miesteczka Sowyncze — je považována za nejstarší pečeť (z 15. stol.) s českým opisem a také doklad o původním českém osídlení do třicetileté války. Mnohá významnější města užívala na svých pečetích latinských opisů SIGILLVM SENATVS POPVLIVQE CIVITATIS... — Pečeť senátu a li-

du města..., např. Olomouc, Litovel, Kyjov, Horní Slavkov a Krásno v sokolovském okrese a další.

U některých pečeti dochází ke skutečným záhadám. Jedním takovým příkladem je malá pečeť městečka Olešnice v Orlických horách, v okrese Rychnov nad Kněžnou. Na městečko byla Olešnice povýšena v roce 1706 a v roce 1710 si dala zhotovit pečtidlo s městským znakem, s letopočtem 1710 a legendou ST. KISIBEL (ST. pravděpodobně zkratka názvu Städtchen). Když profesor pražského akademického gymnázia Josef Eichler ve dvacátých letech minulého století podnítil akci pro shromažďování topografických údajů ze všech oborů lidské činnosti, popisů přírody, měst a obcí ve všech tehdejších 16 krajích Českého království, žádal také o popisy městských znaků a otisky pečetidel měst, obcí, cechů a církevních institucí. Dne 10. 7. 1834 byl do Prahy zaslán otisk popsané pečeti v hlášení Colloredo-Mansfeldského panství v Opočně, jemuž tehdy městečko náleželo. Zanedlouho na to došlo ke zmíněné záhad-

né události: dne 18. 8. 1834 zaslal farář Norbert Beer ze Žalmanova u Karlových Varů otisk pečeti obce Kysiblu v loketském kraji (nyní Stružná v okrese karlovarském), tedy na opačném konci Čech. Tato pečeť je úplně stejná jako pečeť Olešnice. Jak si vysvětlit tuto záhadu? Snad je možné, že když si Olešnice objednala u některého rytce, pravděpodobně v Praze, zhotovení pečtidla, odeslal je rytec omylem do Kysiblu u Karlových Varů. Tam pečtidlo s radostí přijmuli, zaplatili a tím to skončilo — ovšem jen pro tento Kysibl. Když na druhém konci Čech marně čekali na vyřízení objednávky, zaslali konečně rytci urgenci. Ten se jistě ulekl, když si uvědomil omyl, jehož se dopustil, ale rozřešil celou věc tím, že zhotovil nové pečtidlo a odeslal je na správnou adresu. Bylo to nejlepší řešení, jinak by byl nucen žádat o vrácení pečtidla z Kysiblu v západních Čechách a ještě vrátit peníze.

Tolik o několika zajímavostech z oblasti znamení a opisů městských pečeti.

Znaky a pečeti západočeských měst - zpráva o připravené publikaci do tisku

Již na prvním setkání genealogů a heraldiků v Ost-
ravě roku 1980 bylo předneseno několik příspěvků,
které si všimaly problematiky městské heraldiky a sfrag-
istiky v ČSR i SSR. Zejména v příspěvcích dr. Ivana
Štarhy a dr. Ladislava Baletky bylo upozorněno na
skutečnost, že městská heraldika je u nás v současné
době skutečně nejživější odnoží heraldiky. Na minu-
lém setkání byla podrobněji charakterizována velká
publikace o znacích měst a městeček ČSR, jakýsi ko-
dex městských znaků, který je již v tisku a je dílem
dr. Jiřího Čarka, akademického malíře Valáška a ko-
mise pro znaky měst při Archivní správě ministerstva
vnitřní ČSR. Vedle této připravené publikace vyšlo pět
krajových přehledů — Znaky severočeských měst od
Vladimíra Rudy a kolektivu (Most 1970), Znaky a pe-
četě středočeských měst od Aloise Příbyla a Karla Liš-
ky (Praha 1975), studie Ladislava Baletky Znaky měst
a městeček Severomoravského kraje ve Sborníku Stát-
ního archivu v Opavě 1968—1971 (Opava 1971), kniha
téhož autora a Jiřího Loudy Znaky měst Severomorav-
ského kraje (Ostrava 1980) a konečně kniha vydaná
pod redakcí Jaroslava Dřímala a Ivana Štarhy Znaky
a pečeti jihomoravských měst a městeček (Brno 1979).
V plzeňském Západočeském nakladatelství se přípra-
vuje na rok 1985 vydání mé knihy Znaky a pečeti zá-
padočeských měst, s níž vás chci stručně seznámit
v tomto krátkém diskusním příspěvku.

Publikace má přes 500 rukopisných stran a podrobně
popisuje vývoj všech známých znaků, pečeti, případně
i razítek 129 měst a městeček, která jsou na území
dnešního Západočeského kraje.¹⁾ U těchto 129 lokalit
jsou popisovány zmíněné městské symboly vzniklé od
12. století až do současnosti. Některá západočeská mē-
sta a městečka však městské symboly neužívala, větši-
nou proto, že byla městskými sídlišti krátkou dobu.
Tyto lokality nejsou v knize podrobně popisovány, ale
jsou pouze zmíněny v historickém úvodu. Jsou to místa,
která byla městečky již v předhusitské době a později
poklesla na ves (Malý Bor, Nové Městečko, Prameny
a Výrov) nebo zase městečka údajně až z předbēlo-
horské doby, která stihl stejný osud (Brod nad Tichou,
Čejkovy, Hrádek v okrese Klatovy, Klenová, Libá, Vel-
ký Bor, Zvíkovec), případně ještě mladší městečka
s tímž osudem (Lesná, Roupov). Symboly zřejmě ne-
používal ani Měčín, který byl městečkem asi již od
předbēlohorské doby a ani nepoklesl na ves. Podobně
si nestačily zavést symboly i některé novodobé mē-
stysy (Dešenice, Luka, Svatava od roku 1903, Železná
od roku 1905, Třemošná od roku 1906) a dokonce ani
novodobá města (Prameny, Stará Role od roku 1926,
Třemošná od roku 1972 a Hrádek v okrese Rokycany
— nejmladší město Západočeského kraje od roku 1975).
Do řady západočeských měst a městeček můžeme tedy

počítat dalších 21 lokalit. Celkem tak jejich počet do-
sáhne čísla 150.

Na 23 tabulích budou v knize barevná vyobrazení 178
znaků, protože u 39 lokalit je zachyceno více vývojo-
vých fází znaku. Dále bude v knize třicet tabulí s čer-
nobílými kresbami (pérovkami) 263 vybraných pečeti.
Autorem všech kreseb chystané publikace je pražský
malíř a heraldik Karel Liška, spoluautor knihy o stře-
dočeských městských znacích a pečetích z roku 1975
a Klíče k našim městům z roku 1979. Autorská spolu-
práce s ním byla výborná.

Součástí připravované knihy měly být původně i texty
o stručných dějinách a současnosti všech popisovaných
měst a městeček, v nichž jsou vylíčeny základní rysy
politického, správního, sociálně ekonomického, demo-
grafického a kulturního vývoje každého místa. Podob-
ně tomu mělo být i se vši výběrově uvedenou důleži-
tější historickovlastivědnou literaturou o příslušném
místě, v níž jsou uváděny v abecedním pořadí jednak
práce vydané samostatně nebo publikované v časopi-
sech, novinách a sbornících do roku 1981 včetně. Z tex-
tů o dějinách a současnosti a dále z výběrových biblio-
ografií jednotlivých městských lokalit jsem však na-
konec po jednáních se Západočeským nakladatelstvím
sestavil samostatnou knihu „Města a městečka Zápá-
dočeského kraje“, kterou jsem opatřil úvodem s podrob-
ným popisem vzniku západočeských městských lokalit.
Tato kniha vyjde již v roce 1984, tedy o rok dříve než
vlastní znaková publikace, jako zájmový náklad pro
okresní archiv v Chebu. Bude encyklopedickou pomůc-
kou (s rozsahem přes 500 rukopisných stran) a prvním
příspěvkem k historickému slovníku našich měst.²⁾ Vy-
tvoří s připravenou publikací o znacích a pečetích zá-
padočeských měst celek, který bude pomůckou k po-
znání dějin a současnosti západočeských měst a mē-
steček.

Ve vlastní knize o znacích a pečetích je věnována
mj. pozornost 25 zachovaným originálům znakových
privilegií z let 1466—1680 (1466 Plzeň, 1481 Domažlice,
1502 Poběžovice, 1514 Kozojedy, 1525 Strážov, 1546 Hor-
šovský Týn, 1546 Jáchymov, 1547 Krásno, 1547 Horní
Slavkov, 1555 Horní Blatná, 1559 Žihle, 1561 Loket,
1562 Rokycany, 1572 Kašperské Hory, 1578 Plzeň, 1584
Rejštejn, 1587 Hostouň, 1594 Oloví, 1596 Poběžovice,
1602 Bor, 1616 Kladruby, 1637 Hory Matky Boží, 1651
Chlum nad Ohří, 1661 Planá, 1680 Klenčí pod Čercho-
vem) a 27 privilegiím přibližně ze stejné doby, které
se zachovaly v různých opisech a konfirmacích (1469
Stříbro, 1472 Kozlany, 1478 Toužim, 1485 Krajková, 1499
Libštejn, 1500 Toužim, 1511 Nečtiny, 1513 Rabí, 1514 Va-
leč, 1520 Jáchymov, 1522 Hory Matky Boží 2X, 1530
Stříbrné Hory, 1540 Žlutice, 1541 Strážov, 1543 Město
Touškov, 1545 Pňovany, 1547 Kralovice, 1570 Všeruby
v okrese Domažlice, 1570 Kdyně, 1592 Chudenice, 1604
Ostrov, 1607 Hartmanice, 1622 Horšovský Týn, 1660 Mi-
chalovy Hory, 1669 Chyše, 1672 Přebuz). Podrob-
ně je rozebíráno i deset znakových privilegií z éry
kapitalismu (1866 Mariánské Lázně, 1892 Nýřany, 1895
Chodov, 1898 Zbiroh, 1902 Plesná, 1906 Mýto,
1908 Nové Sedlo, 1910 Liblín, 1912 Nejdek, 1917
Rybáře) a také deset znaků vzniklých v současné so-
cialistické době (1960 Železná Ruda, 1962 Cheb, 60. léta
Stod, 1970 Holýšov, 1975 Rotava, 1975 Habartov, 1978
Plasy, 1978 Bělá nad Radbuzou, 1980 Březová, 1982 až
1984 Nová Role). K nejstarším západočeským městským
znakům, vzniklým již v předhusitské době, můžeme po-

čítat s největší pravděpodobností znaky královských měst Plzně, Klatov, Stříbra, snad i Lokte a zřejmě i znak horního města Rejštejna. Hypoteticky můžeme předpokládat již v této době existenci znaků u poddanských měst Žlutice, Bochova a snad i Manětína. V knize je zachycena geneze i současný stav městských znaků. Relativně dosti místa je věnováno rozboru a výčtu chyb, ke kterým docházelo v kresbách, popisech a jiných zpodobněních jednotlivých znaků.

Městské sfragistice je po zásluze věnována rovnocenná pozornost jako heraldice. Celkově je v knize podrobně popsáno více než 660 pečeti a 280 razítek, v nichž se odrážel vývoj městských znaků. Vedle toho je popsáno přes 30 dalších pečeti a razítek. Prvním městem na území našeho státu, které mělo pečeť, byl Cheb roku 1242. To však Cheb ještě nepříslušel k České koruně a patřil římsko-německému císaři nebo králi. Všimáme-li si nejstarších zachovaných zmínek o pečetích, případně nejstarších originálních dokladů, dostaneme do počátku 15. století tuto orientační posloupnost pro západočeské města: 1242 Cheb, kol. 1257 Stříbro, 1289 Klatovy, 1290 Sušice, 1300 Horažďovice, 1307 Plzeň, po 1312 Kolinec, 1318 Domažlice, 1318 Kladruhy, 1. čtvrtina 14. století Loket, 1345 Kašperské Hory, 1351 Horní Slavkov, 1362 Tachov, 1374 Rokycany, 1375 Žlutice, 1378 Dobruška, 1381 Teplá, 1386 Hroznětín, 1395 Radnice, 1400 Kralovice, 1413 Nepomuk, 30. léta 15. stol. Bečov, 1432 Ostrov, 1433 Planá, 1437 Bochov, 1439 Úterý, 1466 Útina, 1468 Luby, 1477 Kynšperk nad Ohří, 1483 Krásno, 1485 Krajčová, 1489 Karlovy Vary, 1491 Toužim, 1491 Krásné Údolí, 1497 Dolní Žandov. Již v 15. století prokazatelně pečetily také Bezručice, Mnichov, Nýrsko, Přimda, Rabštejn nad Střelou, Sokolov, Starý Plzenec a Stráž. Ze 16. století máme doklady o nejstarších pečetích pro dalších 42 měst a městeček. Z dalších století mají nejstarší pečeti doloženo: 19 městských lokalit ze 17. století, jedna z 18. století, osm z 19. století a tři z první poloviny 20. století. V západočeských městech a městečkách se zachovalo do dnešní doby 263 městských typářů, které jsou v knize též popisovány. Ze západočeské oblasti známe 41 případů udělení práva pečeti červeným voskem (1464 Klatovy, 1466 Plzeň, 1469 Stříbro, 1471 Cheb, 1472 Sušice, 1474 Tachov, 1481 Domažlice, 1500 Toužim, 1502 Horažďovice, 1503 Teplá, 1513 Rabí, 1514 Rabštejn nad Střelou potvrzení, asi 1517 Planá, 1520

Jáchymov, 1522 Hory Matky Boží (2×), 1538 Kašperské Hory, 1540 Žlutice, 1547 Horní Slavkov, 1547 Kralovice, 1547 Krásno, 1549 Švihov, 1561 Loket, asi 1561 Úterý, 1562 Rokycany, 1562 Manětín, 1570 Radnice, asi 1577 Mutěňín, 1587 Hostouň, 1594 Karlovy Vary, 1594 Oloví, 1596 Poběžovice, asi konec 16. stol. Staré Sedliště, 1602 Bor, 1604 Ostrov, 1612 Čistá, 1612 Kynšperk nad Ohří, 1613 Bečov, 1616 Kladruhy, 1637—1657 Chyše, 1642 Plánice) a 15 případů udělení práva pečeti zeleným voskem (1485 Krajčová, 1499 Libštejn, konec 15. století Kladruhy, konec 15.—17. stol. (?) Kožlany, 1514 Valeč, 1541 Strážov, 1543 Město Touškov, 1545 Pšovany, 1559 Žihle, 1570 Všenory, okr. Domažlice, 1592 Chudebnice, 1607 Hartmanice, 1608 Útina, před 1638 Krásné Údolí, 1660 Michalovy Hory).

V knize jsou všechny heraldické a sfragistické prameny, uložené především v západočeských i centrálních archívech, doloženy podrobným poznámkovým aparátem. Za mimořádnou zmínku stojí bohatý sfragistický materiál uložený ve velmi rozsáhlých korespondencích z 15.—17. století, které se zachovaly v archívech měst Cheb (je uložen v chebském okresním archívu) a Horní Slavkov (je uložen v Okresním archívu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích).

Poznámky:

- 1) Území dnešního Západočeského kraje bylo ve středověku rozděleno do tří, respektive i více odlišných historických regionů Plzeňska, Loketská, Chebska, malá část dnešního kraje (Sušicko a Horažďovicko) patřila Prácheňsku a velmi malé části náležely Rakovníku a Žatecku. O vymezení západočeského regionu srv. naposledy Antonín Faltys: Plzeňsko, Karlovarsko, nebo západní Čechy, (příspěvek do diskuse), *Minulost Západočeského kraje III*, Plzeň 1969, s. 19—26.
- 2) Nebude však popisovat umělecko-historické památky, ani nebude rozebírat stavební a kulturní vývoj jednotlivých městských sídlišť, protože o tom existuje jiná literatura. Potřebu vydání slovníku českých měst, který by podával základní informace o jejich historickém vývoji v nejširším slova smyslu, naposledy podrobně zdůvodnil Ivan Hlaváček ve studii „Poznámky k potřebám historiografie českých měst zejména ve starším období“ ve sborníku příspěvků II. severočeského archívního sympozia „Dějiny měst a jejich současnost“, Litoměřice 1979, s. 36—49. Autor upozorňuje i na podobné zahraniční slovníky měst v oblasti německé, rakouské a polské. Srv. nejnovější slovník o městech Německé demokratické republiky „Lexikon Städte und Wappen der Deutschen Demokratischen Republik“, který vyšel v Lipsku roku 1979.

Tvarový vývoj štítu v průběhu 13.-15. století

Mezi součástmi znaku náleží štítu místo nejpřednější. Každý heraldický motiv ob stojí bez přilbice, bez klenotu i bez přikryvadla, pouze úloha štítu je nezastupitelná. Pochopitelně primární byla funkce štítu jako ochrany bojovníka proti účinku chladných zbraní. Takto využívali štít již barbaři všech kontinentů, antické civilizace i ranně středověká Evropa, ovšem členění či pomalování těchto štítů nebylo řízeno žádnými zvláštními pravidly, ani případné dekorativní motivy nebyly nerozlučně spojovány s osobou bojovníka a jeho rodem, ba ani s kmenem či určitou populací. Jejich význam byl pouze zdobný a snad v některých případech psychologický — měl podtrhnout statnost, sílu a moc bojovníka a zastrašit nepřitele.

Teprve heraldika přičkla štítu novou, můžeme říci, čestnou funkci, teprve rytířská kultura vymezila štítu roli ve skvělém divadle rytířských her a klání, přenesla jej na pečetidla, na mince, nad brány hradů a do rytířských síní, do chrámů a na náhrobníky, na nábytek, oděvy i nádoby. Ničím nenahraditelná úloha štítu v heraldice tak způsobila, že tvarový vývoj štítu můžeme považovat za zrcadlo celého slohového vývoje heraldiky. Z toho lze vyvodit, že přisuzujeme-li heraldice jako stěžejní úkol být pomocnou vědou historickou v pravém slova smyslu, t. j. napomáhat obecné historii, dějinám umění i dalším disciplínám v datování, v určování provenience, někdejšího vlastnictví artefaktů a pod., je tvar štítu důležitým kritériem pro stanovení termínů post quem, po případě i ante quem ve smyslu vertikálním, jakož i geografického místa vzniku ve smyslu horizontálním.

Ve 12. století, od jehož poloviny jsou prokazatelně známy první heraldické památky, byl užíván tzv. štít normanský. Býval svrchu zaoblený, oválný a půlkruhový, v patě protažen do hrotu, byl určen k ochraně pěšího i jízdního bojovníka v kroužkovém brnění, a jeho velikost dosahovala až do tří čtvrtin mužské postavy. Předheraldické štíty byly zhotoveny ze dřeva, uprostřed a po obvodu okovány, mezi kováním potaženy koží. Pozdější doba klade na štít erbovní figury vykrojené z tenkého plechu, případně malované. Obecně se má za to, že z obvodového kování vznikly lemy štítů, velice časté zejména v heraldice západních zemí.

Patrně nejstarší památkou s evidentně heraldickou náplní, která se dochovala do dnešních dnů, je v emailu provedené vyobrazení Gottfrieda Plantageneta, hraběte z Anjou, který zemřel roku 1151 a byl pochován v katedrále normanského města Le Mans. Na vyobrazení spatřujeme postavu šlechtice ve slavnostním oděvu, který v pravici drží vyťasený meč a v levici vysoký, v patě výrazně hrotitý štít s heraldickými figurami lvů (4—2—1). Email se původně nacházel nad hrobem Plantagenetovým, nyní je chován v muzeu města Le Mans¹⁾.

Z českého prostředí známe použití normanského štítu až na výjimky pouze z předheraldického období. Příkladem mohou být známé fresky přemyslovských knížat v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě ze 30. let 12. století nebo plastika sv. Václava z doby před rokem 1165, která se nachází na jižní stěně kostela sv. Jakuba ve stejnojmenné vesnici u Kutné Hory. Stojící rytíř tu přidržuje levicí za horní okraj typický mandlovitý štít, bezpochyby zavěšený přes pravé rameno, zatím co pravou rukou třímá vztyčený meč.²⁾ Literaturou bývá uváděno nejstarší použití heraldického motivu — svatovávčanské orlice — na štítě normanského tvaru na pečeti knížete Přemysla (později krále Přemysla Otakara I.) z let 1192—93.³⁾

13. století je dobou vlády tzv. trojhranného, neboli gotického štítu. Vývoj probíhal tak, že nejprve se horní okraj dosavadního normanského štítu vyrovnal, pak se štít započal zkracovat a celkově zmenšovat, až se podobal téměř rovnostrannému trojúhelníku s mírně vypouklými bočními stranami. Proměny je možno sledovat nejen na známých pečetích přemyslovských králů,

Obr. 1

nýbrž i na sfragistickém materiálu z prostředí české šlechty. Jako příklad ranně gotického štítu budiž uveden erb Ondřeje z Kavčí Hory u Benešova podle pečeti z roku 1284.⁴⁾ Podobný tvar štítu je použit i na nejstarším funerálním objektu s heraldickou náplní, tj. na náhrobníku zvíkovského purkrabího Hirza z r. 1275.⁵⁾

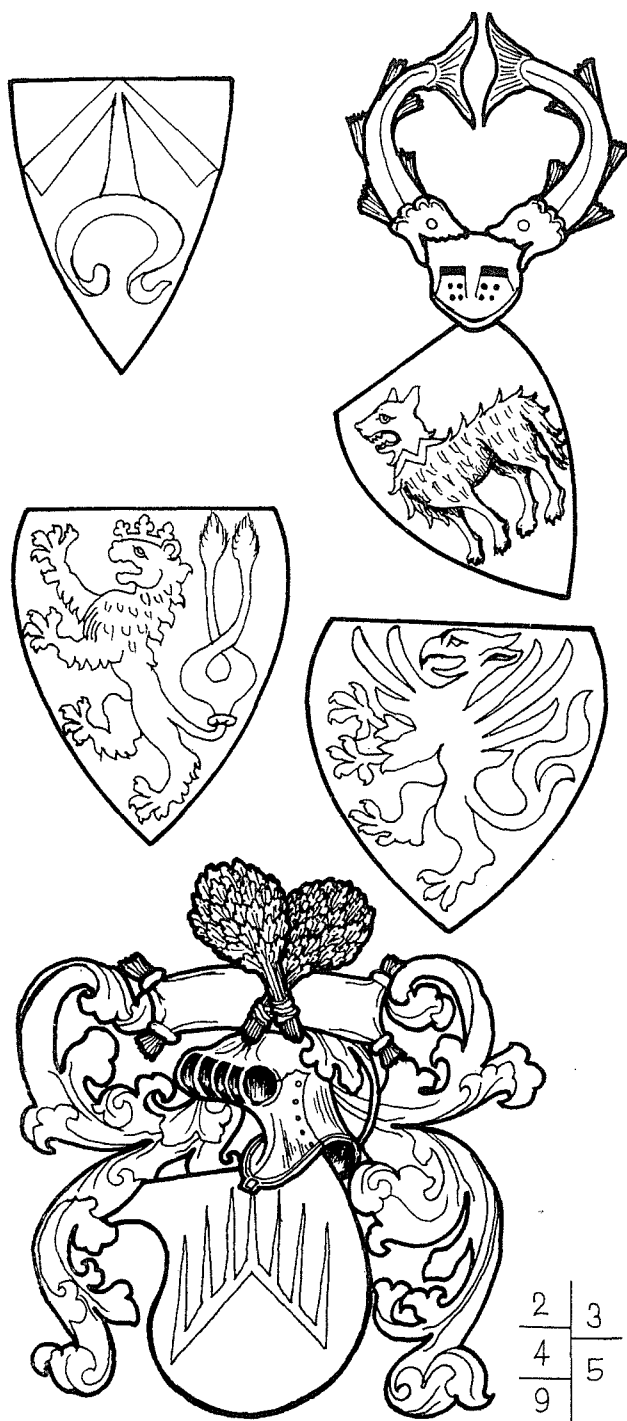
I když se v době posledních přemyslovských a prvních lucemburských králů tvar heraldického štítu dosti ustálil, přesto můžeme pozorovat určitou variabilitu a vývoj. Povšimněme si slohu z přelomu 13. a 14. století, který reprezentuje ukázka z Kodexu Manesse,⁶⁾ jakož i příkladu přibližně o 20 let mladšího — českého znaku z titulní strany Pasionálu abatyše Kunhuty.⁷⁾ V obou případech je štít nejširší přibližně ve dvou třetinách výšky, nikoliv při samém okraji. To je kvalitativní změna proti slohu 13. století. Podobně je tomu i na znacích vytvořených parléřovskou hutí v poslední čtvrtině 14. věku.⁸⁾ Také tam je štít nejširší asi ve dvou třetinách výšky a vespod je stále hrotitý. Podstatný je však rozdíl v proporcích. Vyjádříme-li je poměrem největší šířky k výšce štítu, vychází u Manesského rukopisu přibližně vztah 1:1,35, u Pasionálu abatyše Kunhuty 1:1,20, v triforiu svatovítském pouze 1:1,05 až téměř 1:1, jinými slovy štít by téměř bylo možno vepsat do čtverce.

Během poslední čtvrtiny 14. století dochází k další pozvolné změně, která však předznamenává celý další vývoj. Dosavadní hrotitý štít se počíná v patě zaoblovat. Tato tendence se v domácím prostředí prosadila v miniaturách Jihlavského právního kodexu Jana z Gelnhausen z let 1406—07. Štíty jsou sice proti šířkovému rozměru převýšeny, dole však téměř oblé, oválné.⁹⁾

Počátky zaoblování štítu byly patrně dosti rozpačité a závislé na tvůrcově manýře. Zaměříme-li pozornost na tvary štítů ve známém klasickém amoriálu herolda Gelre z let 1369—96,¹⁰⁾ zjišťujeme, že např. na fol. 55v je erb dánského krále pojednán na štítě se zřetelně zaoblenou patou, zatímco na fol. 97v je štít hraběte holštýnského s patou hrotitou. Podobně poukazuje na odlišnost heraldického slohu na jednotlivých foliích Kodexu Figdor ve své práci Ivan Hlaváček.¹¹⁾ Kupříkladu erb Bořivoje ze Svinař na fol. 36v je zobrazen na štítě se zřetelně zaoblenou patou. Připomeňme, že jde o znakový soubor z let 1394—1407.

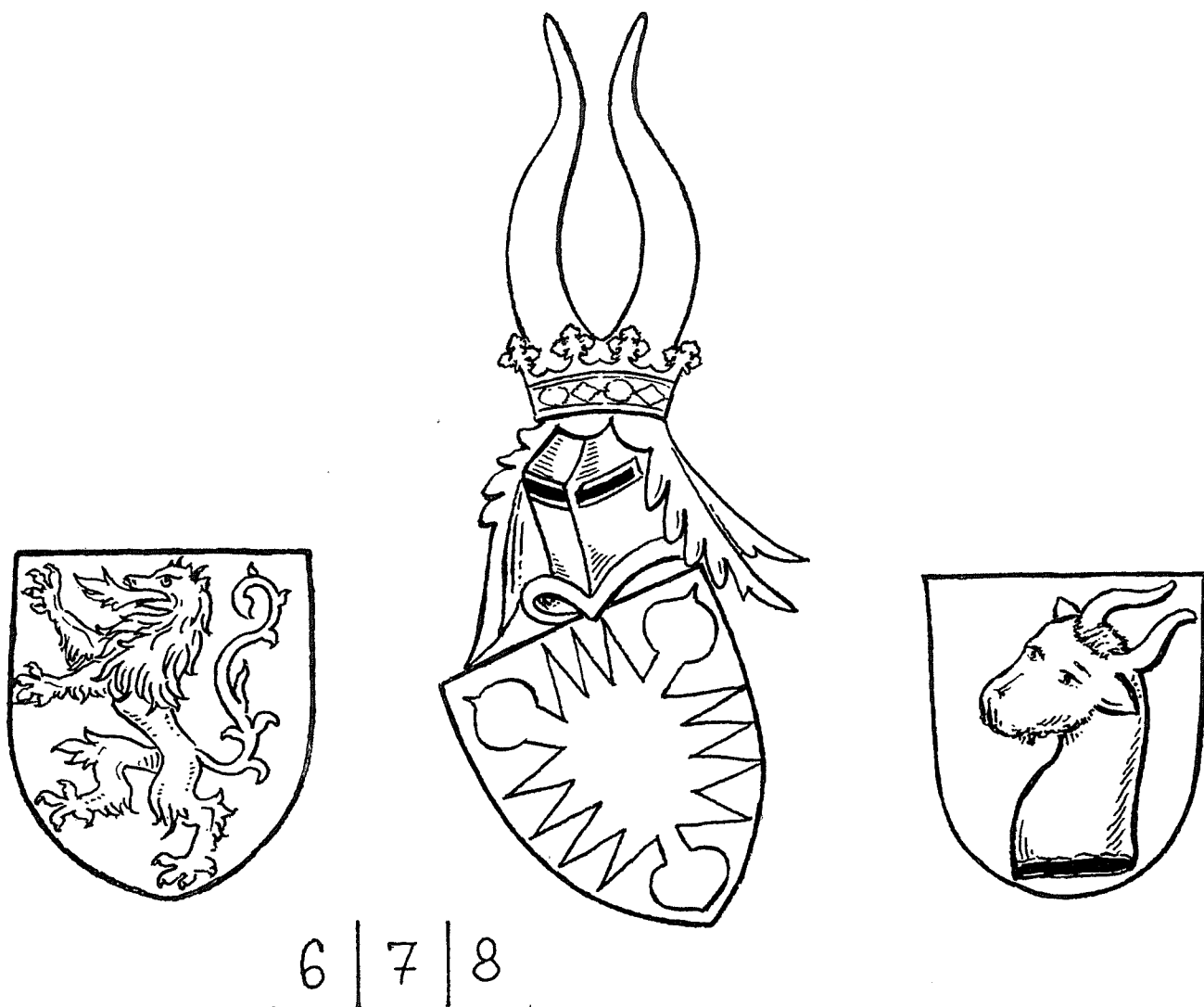
Zatímco až do konce 14. století probíhal vývoj štítového tvaru jednak pozvolna a jednak více méně přímočaře, přináší století 15. několik typů, které se vyskytovaly zcela souběžně nebo se alespoň jejich výskyt časově značně překrývá. Z období husitských bouří je dochováno poměrně málo dokladů heraldiky, ovšem patrně je manýristické opakování vzorů z období přelomu 14. a 15. století. Tak například na pečeti císaře Zikmunda z r. 1436¹²⁾ spatřujeme štíty tvarově téměř totožné s miniaturami Gelnhausenova kodexu. Užití pavézy, která byla ochrannou zbraní pěchoty a bývá mylně považována za štít typicky husitský, se vymyká heraldice, na pavézu býval v menším měřítku malován štít feudálního pána, příp. u husitů odznak jejich vojsk, nelze tedy pavézu považovat za štít heraldický.

Okolo poloviny 15. století však můžeme v české provenienci pozorovat náhlou změnu — téměř současně se počínají vyskytovat, vedle již zmíněného štítu půlkruhově ukončeného, štít kolčí neboli terč a štít s ukončením ve tvaru převráceného oslího hřbetu. Bývá zvykem v heraldické literatuře tyto štíty nazývat ne zcela přes-

Obr. 2—5, 9

ně podle údajného původu v tom kterém národě. Tak štít půlkruhový se nazývá španělský, štítu kolčímu se říká také německý a štít ohraničený v patě pozdně gotickým motivem oslího hřbetu se pojmenovává francouzský. Mám za to, že to zcela nevystihuje místo vzniku těchto typů, snad to více vyjadřuje jejich oblibu v pozdějších dobách. Pokud je tedy v dalším výkladu užito termínů štít španělský nebo francouzský, činí se tak především z toho důvodu, že jde o názvy vžitě a proti ostatním popisům stručné. Všechny tři jmenované typy štítů došly uplatnění v období pozdní gotiky, ale jejich užití daleko přesáhlo 15. století a zejména

Obr. 6—8

Štít španělský se stal velmi oblíbeným a pro znakovou kresbu je patrně dosud nejpoužívanějším typem.

Nejprve však věnujme pozornost štítu kolčímu. Jeho vznik souvisí s rozvojem rytířských turnajů. Pro 15. století je charakteristické, že čím více se vlivem rozšíření palných zbraní a žoldnéřské pěchoty stává rytířský způsob boje přežitkem, tím hojněji a okázaleji se provozují rytířské hry a klání. Pro tuto mužnou zábavu byl vynalezen nesouměrný štít s výřezem na předním okraji, jímž prý bylo možno prostrčit dřevec. Kolčí štíty byly poměrně malé a měly značnou tvarovou variabilitu, například v patě dva půlkruhy rozdělené hrotitým zářezem, různě vykrajovaný také horní okraj, celkové sférické prohnutí, takže hlava i pata štítu jsou od štítonoše odkloněny apod.

Použití kolčího štítu je od poloviny 15. století velice hojné, zejména v knižní malbě, odkud je možno jako příklad uvést erbovní vývod na přidešší bible Jana ze Šelmberka, kde kromě sviní hlavy šelmberské, nacházíme krásné vyobrazení erbů pánů z Boskovic, z Kunštátu a Hechtů z Rosic.¹³⁾ Povšimněme si na této památce, typické pro sloh poloviny 15. století, kombinace kolčích štítů s turnajskými přilbicemi. Zásadu

„ke kolčímu štítu také kolčí přilbu“ je nutno ve světle dobových památek brát se značnou rezervou.

Krásné ukázky kolčích štítů nacházíme také v ilustracích zemských desek knížectví opavského z roku 1486,¹⁴⁾ na známé a často reprodukované Klaudiánově mapě Čech z roku 1518¹⁵⁾ a ve Znojenské právní knize Wolfganga Fröliche z r. 1523.¹⁶⁾ Na všech uvedených příkladech spatřujeme, že štít se stává více předmětem výtvarné spekulace než ochrannou zbraní, kolčí štíty jsou totiž v zájmu souměrnosti a courtoisie natočeny zářezy proti sobě.

Jako příklad využití tvaru štítu pro časové zařazení vzniku památky uvádím dataci náhrobníku, který byl objeven při archeologickém průzkumu objektu benediktinského kláštera v Sázavě a zařazen do tamní expozice s chybným časovým určením vzniku ze 14. století. Pojednání náhrobního kamene (s odlomenými spodními rohy) je dosti primitivní, větší část plochy vykřívá obtížně čitelný nápis gotickou minuskulí. Ve spodní části náhrobníku se spatřuje kolčí štít s erbovním znamením dvou břevien v horní polovině děleného štítu. Použití kolčího štítu samo o sobě svědčí proti původu náhrobníku ze 14. století, jistoty však nabudeme při po-

zornějším posouzení epigrafičkém, jímž je možno rozluštit jak jméno pochované — panna Apolona z Kunštátu — tak i rok úmrtí 1502. Nesprávnost určení zakotveného v libretu expozice je možno doložit i historicky — Zajímačové z Kunštátu získali zástavou sázavské klášterství teprve po jeho dobytí husitskými vojsky v roce 1421 a drželi je do roku 1518.¹⁷⁾

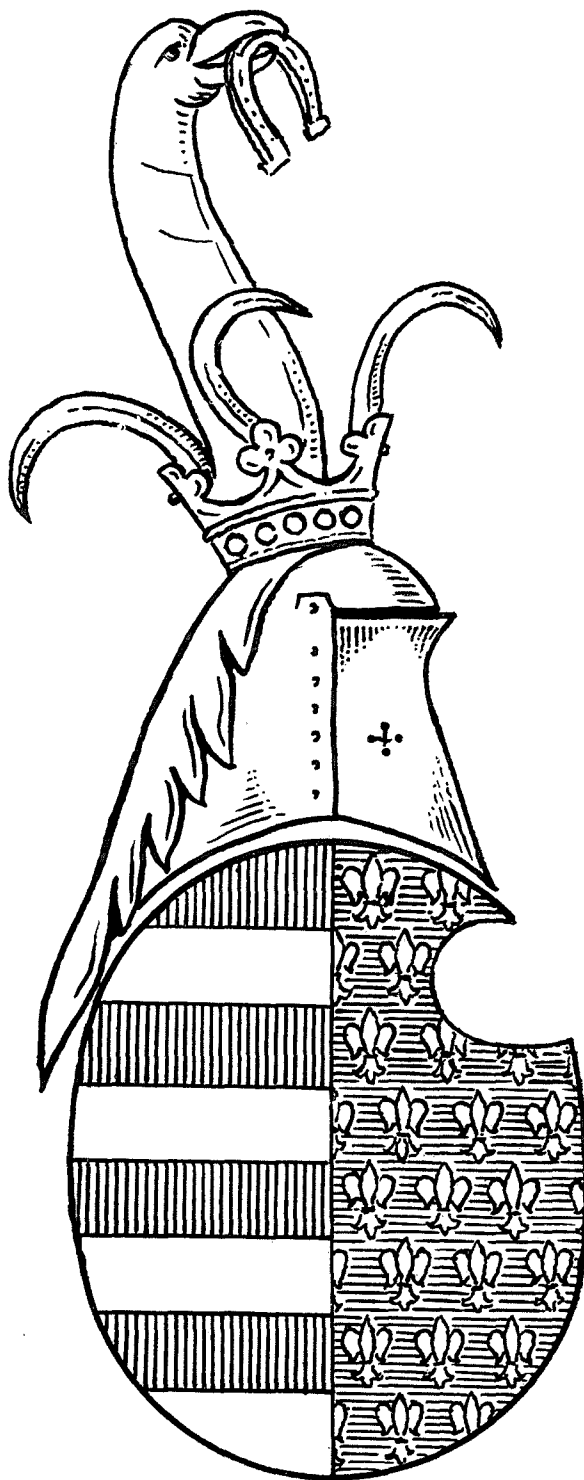
Doposud byly uváděny příklady typické, je však třeba vzít v úvahu, že čas od času se narazí také na ukázky, které se zcela vymykají pravidlům a jsou výjimkou. Navštívíme-li v současné době v bývalém Svatojiřském klášteře na Pražském hradě výstavu „Parléřovské umění z Porýní“, kterou uspořádala Národní galerie v Praze ve spolupráci se Schnütgenovým muzeem v Kolíně n. R., můžeme tam spatřit dvě dvojice mimořádně krásných pluvíálových spon s erbovními motivy Uher a Polska z pokladu dómu v Cáchách, které jsou darem krále Ludvíka z Anjou, datovaným do let 1371—81. Dvojice spon s bohatým dekorem, čerpajícím z prvků architektonického tvarosloví, je jistě uměleckořemeslně cennější,¹⁸⁾ zato druhý pár spon představuje pozoruhodnou památku heraldickou. Navzdory své době vzniku jsou použity oválné tvary štítů s kolčími zářezy na vnitřní — ke druhému štítu přivrácené — straně. Jak již bylo svrchu uvedeno, jde o ukázkou netypickou, při jejímž vzniku je možno předpokládat vzhledem ke kulturním vazbám anjouovské dynastie spojitost s uměleckořemeslnými školami italskými a francouzskými.

V další části věnujme pozornost štítu francouzskému.

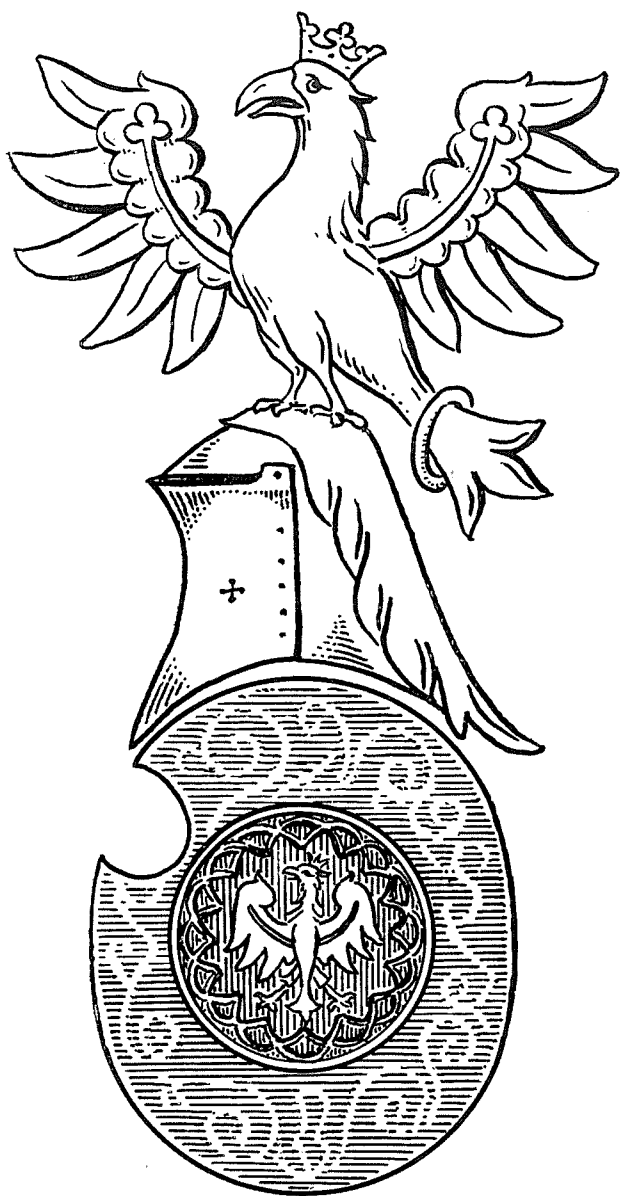

Obr. 10

Právě tak jako raně a vrcholně gotickému tvarosloví náleží strmý lomený oblouk a jemu odpovídající trojhranný štít, podobně je pro pozdní gotiku typický útvar oslího hřbetu, který nalezl odraz i v heraldice 15. století. Také v našich zemích nacházíme ukázky tak řečeného francouzského štítu již okolo jeho poloviny. Z příkladů uvádím erb Zajíců z Hazmburku z roku 1459, který se nachází na náhrobníku v kostele ve Sv. Dobrotivě — dnešním Zaječově,¹⁹⁾ dále pak erb z náhrobníku Mikuláše z Lobkovic, který zemřel roku 1462 a pochován

Obr. 11

Obr. 12

byl v Kadani. Byl manželem Žofie ze Žirotna, poslední členky starožitné rodiny, jejíž erb přijal ke svému.²⁰⁾ V obou případech raného použití francouzského štítu jde o erby čtvrcené. Dá se soudit, že čtvrcení bylo jednou z okolností, které urychlily nástup štítů španělského a francouzského typu, protože do těchto tvarů je možno více polí nejpohodlněji nakreslit.

K charakteristice štítů 15. století, které spolu s dozníváním gotiky přesáhly hluboko do věku 16., zbývá uvést pár slov k použití štítu půlkruhového neboli španělského. Ponechávám tento typ nakonec, přestože o zaoblování paty štítu byla již zmínka v souvislosti s koncem 14. století. Hranice mezi tupě zahroceným a půlkruhově ukončeným štítem byla totiž neostrá a přechod poznenáhle, právě tak jako pokračování španělského štítu v průběhu 16. století se nezdá být časově omezeno a jeho tvar se stal po renesančním ovlivnění základem pro další typy štítů s rozličně členěnými okraji. Půlkruhový štít je také nejpozdějším typem, který mohl být užít v boji, všechny pozdější tvary štítu již náležejí heraldice

Obr. 13

papírové, u které již zcela zanikla původní funkce rytířské ochranné zbraně.

Příkladem z poloviny 15. století je alianční dvojice erbů nad vstupní bránou do vodního hradu Blatná. Právý čtvrcený štít se lvem v 1. poli, sviní hlavou ve 2. a 3. poli a střelou Bavorů ze Strakonice ve 4. poli náleží Lvu Jaroslavovi z Rožmitálu (+ 1485), levý štít s orlicí jeho manželce Elišce z Kolovrat (+ 1489).²¹⁾

Jiným typickým příkladem je opět alianční dvojice štítů, tentokrát na náhrobníku Viléma z Ilburka v kostele P. Marie v Charvatcích, okres Litoměřice. Po nepokojném životě, plném šarvátek ve vnitrozemských sporech, zemřel Ilburk roku 1489 a byl pochován pod náhrobkem vynikajícím uměleckou hodnotou.²²⁾ Jeho slohovým rozbořem se zabýval v nedávné době Jan Chlíbec,²³⁾ nedořešená zůstává otázka výskytu erbu Hazmburského v alianční dvojici, jelikož literaturou bývá uváděno, že manželkou Viléma z Ilburka byla Mandaléna z Koldic.²⁴⁾ Ani v tomto příspěvku není však cílem vyslovovat genealogické domněnky, ponechme tedy přesné určení příbuzenského vztahu v alianci pro budoucí rodopisům.

Tím je možno základní charakteristiku štítů středověké periody považovat za vyčerpanou. Sloh dosáhl formální vybroušenosti a ovlivňoval pak ještě dlouho vývoj renesanční, který však již ve své podstatě žil z jiných zdrojů a impulsů.

Poznámky:

- 1) Jiří Louda — Michael MacLagan, *Heraldry of the Royal Families of Europe*, New York 1981, vyobr. na s. 11; Carl Alexander von Volborth, *Das Wappen — Still und Form*, Limburg/Lahn 1977, s. 19, tab. 1, obr. d.

Obr. 14

Obr. 15

- 2) České dějiny v obrazech, Praha 1948, vyobr. č. 8.
- 3) Václav Stěch — Vladimír Jan Sedlák: Heraldická tvorba v průběhu staletí. Heraldika IX/1976, č. 3—4, s. 4.
- 4) Dobroslava Menclová: České hrady I., Praha 1972. Vyobr. s. 315.
- 5) Umístěn v klášteře Zlatá Koruna, vyobrazení viz. pozn. 4), s. 213.
- 6) Datováno podle Vladimír Růžek: Znakové soubory v Evropě. Heraldická ročenka 1979, s. 70.
- 7) SK Praha, sign. XIV A 17, fol. 1.
Josef Petráň: Český znak, Praha 1970, Vyobr. na s. 25.
- 8) Jde například o znaky doprovázející jednotlivé podo-

bizny ve známé plastické portrétní galérii triforia svato-vitské katedrály.

- 9) OA Jihlava.
Josef Petráň: Český znak, Praha 1970, Vyobr. na s. 32.
- 10) Viz pozn. 6), s. 73.
- 11) Ivan Hlaváček: Miscelanea k české heraldice doby Václava IV. (Bohemika Insbruckého rukopisu bratrstva sv. Kryštofa na Arlberku.) ČNM — řada historická, CXLVII/1980, č. 1—2, Praha 1980, s. 20—28.
- 12) Dobroslava Menclová: České hrady II., Praha 1972. Vyobrazeno na s. 239.
- 13) Památník národního písemnictví — Strahovská knihovna. MS DG III 15.
Josef Petráň: Český znak, Praha 1970, vyobr. na s. 16.
- 14) SOA Opava.
Archívy ČSR, Praha 1974. Vyobr. č. 38, 39.
- 15) SOA Litoměřice.
Viz pozn. 14), vyobr. č. 43.
- 16) OA Znojmo.
Josef Petráň: Český znak, Praha 1970. Vyobr. na s. 48.
- 17) Riegerův slovník naučný, díl osmý, Praha 1870, s. 166.
- 18) Katalog výstavy Parléřovské umění z Porýní, Praha 1983. Vyobrazení spony se znakem Uher na obr. č. 8.
- 19) Dobroslava Menclová: České hrady II, Praha 1972. Vyobr. na s. 174.
- 20) Marie Lobkowiczová: Vývoj znaku pánů z Lobkowicz, Heraldická ročenka 1980, Praha 1981, s. 62—73.
- 21) August Sedláček: Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův, Praha 1914, s. 85. Zde uvedeno, že jde o trojkoutní vývod, kde pole se střelou Bavorů ze Strakonice znamená třetího z předků.
- 22) Ottův slovník naučný, 12. díl, Praha 1897, s. 501.
- 23) Jan Chlábek: Náhrobek Viléma z Ilburka a figurální náhrobní plastika pozdní gotiky v Čechách, Muzeum a současnost, 3/80, Roztoky u Prahy 1980, s. 65—76.
- 24) Viz pozn. 22).

Seznam vyobrazení:

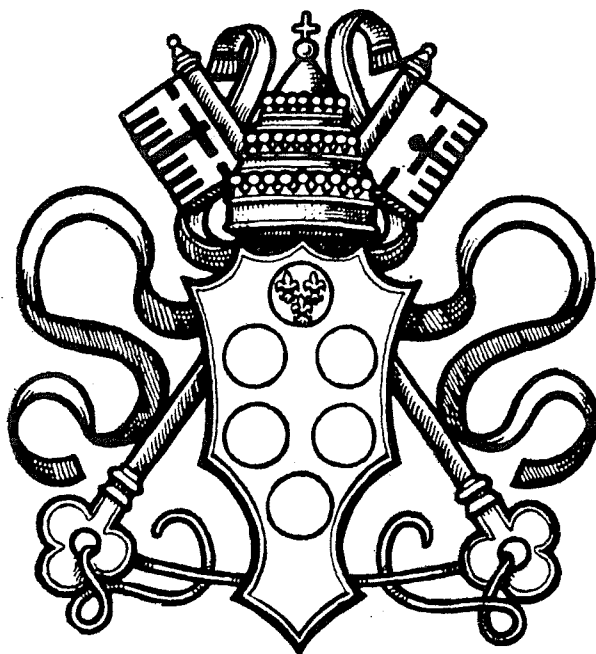
- 1) Gottfried Plantaganet, hrabě z Anjou, s heraldickým štítem normanského typu. Reprofoto Roman Maleček.
- 2) Erb Ondřeje z Kavčí Hory u Benešova, podle pečeti z roku 1284. Kresba Emil Konopásek.
- 3) Erb hraběte Krafta von Toggenburg podle kodexu Manesse. Kresba Emil Konopásek.
- 4) Erb českého krále podle titulní strany Pasionálu abatyše Kunhuty. Kresba Emil Konopásek.
- 5) Rodový erb Alžběty Pomořanské (4. manž. Karla IV.), podle plastiky v triforiu chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Kresba Emil Konopásek.
- 6) Znak Štýrska podle Jihlavské právní knihy Jana z Gelnhäusen. Kresba Karel Liška.
- 7) Erb holštýnského hraběte podle armoriálu Gelre. Kresba Karel Liška.
- 8) Erb Bořivoje ze Svinař podle kodexu Figdor. Kresba Karel Liška.
- 9) Erb pánů z Boskovic podle erbovního vývodu z bible Jana ze Šelmberka. Kresba Emil Konopásek.
- 10) Náhrobník Apolony z Kunštátu z expozice v bývalém klášteře v Sázavě. Foto ing. František Kučera.
- 11) Znak Uher za krále Ludvíka z Anjou podle pluvíálové spony z chrámového pokladu v Čáchách. Kresba Karel Liška.
- 12) Znak Polska za krále Ludvíka z Anjou podle pluvíálové spony z chrámového pokladu v Čáchách. Kresba Karel Liška.
- 13) Náhrobník Mikuláše II. z Lobkovic z kostela v Kadani. Foto dr. Heide Mannlová.
- 14) Erby Lva Jaroslava z Rožmitálu a Elišky z Kolovrat z hradu Blatná. Foto Jiří Štrupl.
- 15) Náhrobník Viléma z Ilburka z kostela v Charvatcích, okres Litoměřice. Foto dr. Jan Smetana.

Tvarový vývoj štítu v renesanci a baroku

Chtěl bych ve svém příspěvku navázat na předchozí referát, který se zabýval vývojem tvaru štítu ve 13.—15. století a využíváním tohoto tvaru pro přibližnou dataci památek. V období na přelomu 15. a 16. století, tedy za vlády Jagellonců, kdy v českých zemích ještě vládne gotika, na jihu Evropy a zvláště na území pod vlivem italských městských států se již téměř celé století uplatňuje nový sloh — renesance. Tento sloh, který znamená vlastně obrození antiky, přinesl mohutný rozmach filozofie, přírodních věd a umění. Naše území však plně opanovala renesance až po nástupu Habsburků na český trůn, do té doby byla pouze ovlivňujícím prvkem a až na několik málo výjimek se výrazně neprosadila. O to rychleji však vytlačila pozdní gotiku právě ve 20. letech 16. století.

Vraťme se však nyní k tomu, jaký vliv měla renesance na heraldickou tvorbu a zvláště pak na používané tvary štítu. Pokud bylo výše řečeno, že v průběhu 15. století ztrácí štít díky změněnému způsobu vedení boje funkci ochranné zbroje a používá se pouze k rytířským hrám, tak během století 16. i tato klání pozvolna mizí a štít dostává pouze funkci dekorativní. V této době je tvorba erbů záležitostí výlučně výtvarnou, ať už je prováděna rukou malíře, sochaře či kameníka.

Když si všimneme zpětně vývoje štítu ve staletích minulých, vidíme, že se tvarově mění jen velmi zvolna a spíše proporcionálně než zásadně. S nástupem renesančního umění dostává štít zcela jiné formy, od sou-

Obr. 1

měrně pojatého štítu kolčího přes štíty všelikým způsobem zaoblenými a s nasekanými okraji až po kartuš.

Všeobecně se dá říci, že hlavním tvarujícím prvkem je kruhový oblouk a zaoblená křivka. Dále se uplatňuje symetrie, a to podle svislé osy štítu. Takovouto souměrnou úpravou kolčího štítu vzniká v té době velmi oblíbený štít s kruhovým výřezem i v levé polovici, který je podle území jeho největšího rozšíření nazýván štítem polským.

Vůbec prvním druhem renesančního štítu, vzniklého kolem poloviny 15. století v kolébce tohoto slohu — Itálii, je symetrický štít, jehož vnější tvar je vytvořen

Obr. 2

Obr. 3

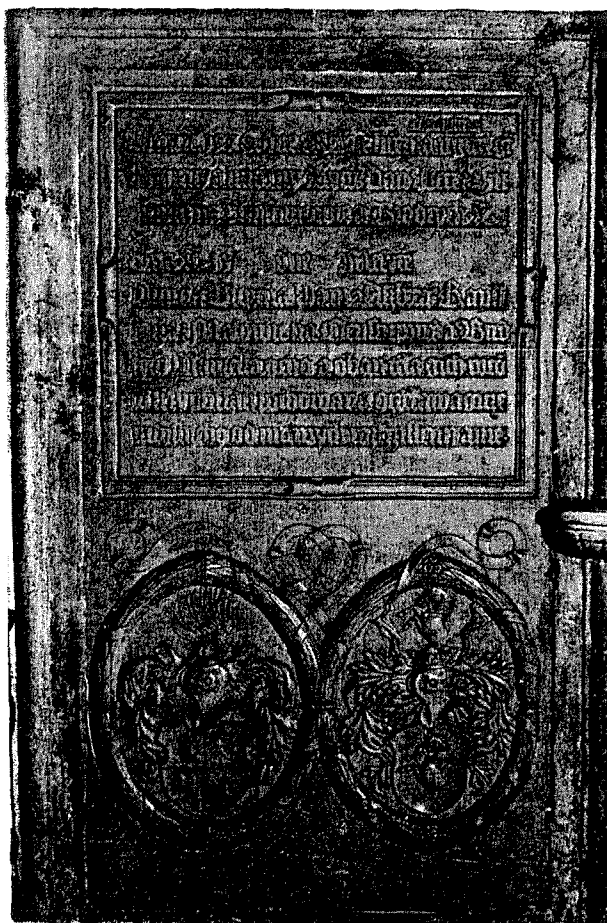

Obr. 4

několika kruhovými vyduťmi, tedy konkávními řezy různého poloměru. Napojování jednotlivých oblouků je hrotité. Svým tvarem a poměrem výšky k šířce, který bývá 2:1 a někdy i větší, je podobný obrysu čelní partie hlavy koně. V německé heraldické terminologii je pro něj dokonce stanoven termín „Rosstirnschild“.

Tento štít si můžeme prohlédnout na ukázce z knihy C. A. von Volbortha „Das Wappen — Still und Form“ (Limburg/Lahn 1977), která přináší znak papeže Pia IV. z rodu Medici podle benátského dřevěného štítu z r. 1568 (obr. 1). U nás se vyskytuje tento štít pouze ojedinelé, například na portálu domu č. 101 na náměstí v Prostějově z r. 1571, kde je jediný ve společnosti 6 štítů české proveniencí (obr. 2). Štíty tohoto typu byly však záležitostí výlučně italskou. Typ ožívá v 19. století a setrvává do dnešní doby v italské městské a církevní heraldice.

16. století přináší také další novum v zobrazování figur. Jestliže figury na gotických erbech byly stylizovány z toho důvodu, že je bylo nutno připevnit ne-

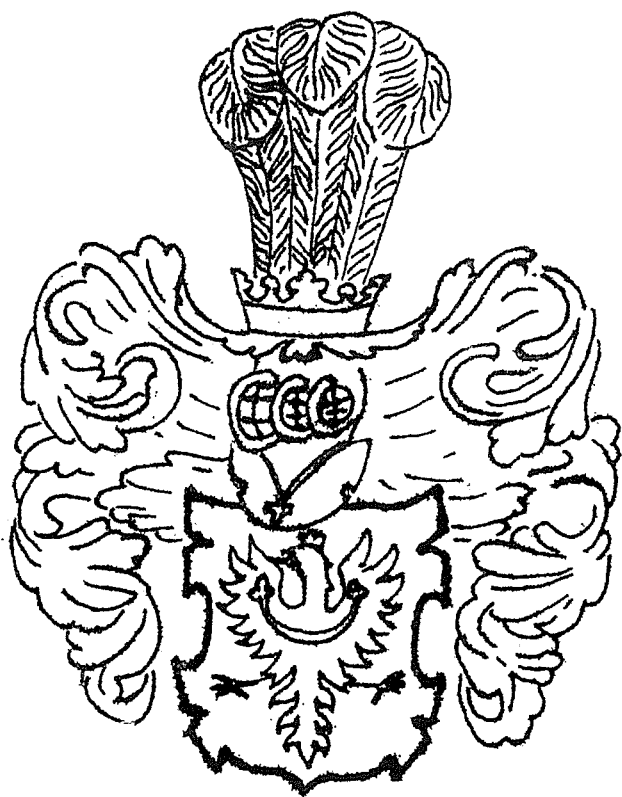

Obr. 5

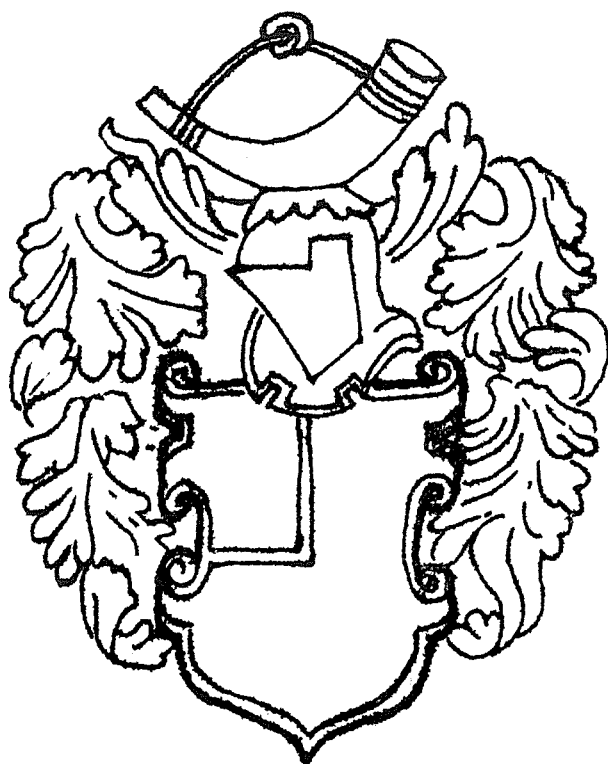
bo zobrazit na skutečný štít, renesanční dekor už tuto potřebu nemá. Záleželo tedy jen na umělci, jak tu kterou figuru zobrazí a je zcela samozřejmé, že v duchu doby byly figury kresleny realisticky, většinou až do nejmenších podrobností, což bylo někdy heraldice více ke škodě než ku prospěchu. Totéž se dá říci o tvorbě přikryvadel. Přestávají být pouhými rouškami a nabývají tvaru ornamentu, obklopujícího štít, jsou bohatě rozvinuty v nepřeborném množství různých stylizací od prolínajících se pruhů rozsekané látky až po tvary nejpodivnějších způsobem zprohýbaných listů, kde umělec mohl dát naplno vyniknout své tvůrčí fantazii.

V době pozdní gotiky se vývoj ubíral po třech hlavních liniích, jejichž konečná podoba vyústila do štítu kolčího, francouzského a španělského. Nastupující renesance přebírá z každého typu určité prvky a spojuje je na jediný štít. V průběhu 16. století se v Čechách objevují nejrozumnější tvary obloukovitě vykrajovaných štítů a štítů s krajovými partiemi svíjenými do závitů a vytvářejícími voluty. Těchto různých tvarů je tak značné množství, že zdaleka není možno vytvořit model nebo šablonu, které by se daly aplikovat jako vzor. Bylo vybráno několik ukázek, které se liší nejen svým tvarem, ale i proporciemi.

Na první ukázce (obr. 3) jsou štíty z honosné tumbly Vojtěcha z Pernštejna z r. 1531 z chrámu sv. Bartoloměje v Pardubicích, náležející jeho vývodu. Po pravé straně hlavy ležícího pána je štít perštejnský, který je komponován jako polský. Horní i spodní strana štítu jsou vytvořeny vždy dvěma kruhovými oblouky, stýka-

Obr. 6

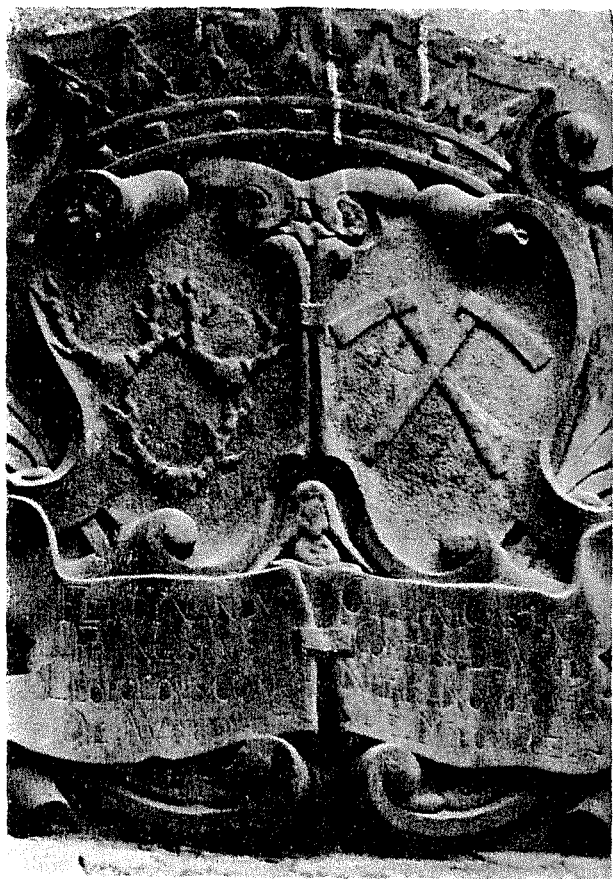
Obr. 7

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

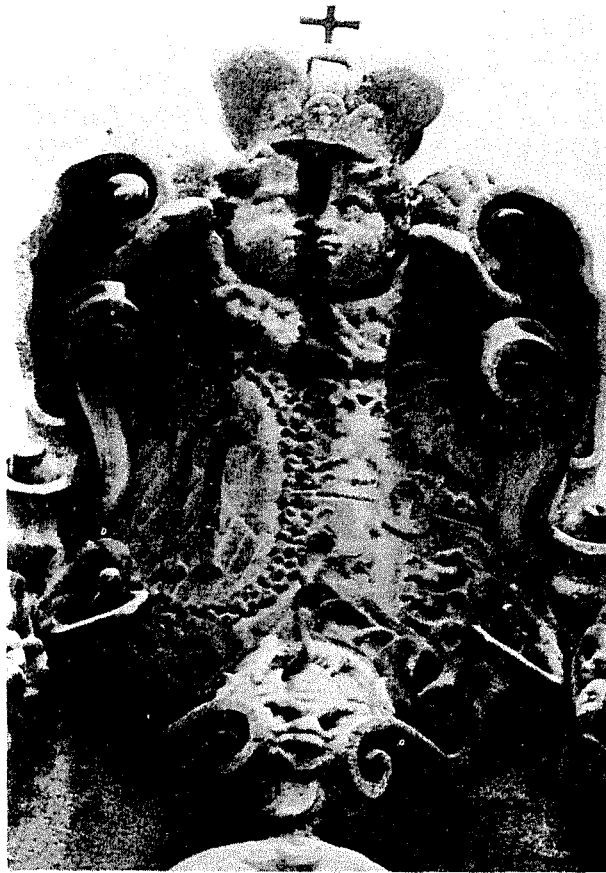
jícími se v podélné ose, kde vytvářejí zahrocené zářezy. V místě styku obou oblouků jsou zhotoveny voluty dovnitř štítu. Svými proporcemi a zaoblenými rohy by se dal štít téměř vepsat do kruhu. Druhý je štítek vladyk z Liblic, jehož vnější podoba připomíná obdélník, i když vytvořený z oblouků. Horní hrana je vytvořena podobně jako u štítku pernštejnského včetně voluty, spodní část však vybíhá v hrot. Boční hrany vznikají spojením tří oblouků, v místech styku jsou opět voluty.

Na druhé ukázce (obr. 4) z náhrobníku v kostele v Domašíně je erb Jindřicha Řísnického z Řísnice z r. 1562. Zvláštní vykrajování štítu na bocích a poměr výšky k šířce byly důvodem k jeho vybrání, neboť se svým vnějším obrysem zhruba podobá výše zmíněnému štítku italskému.

Kombinaci dvou štítů, jednoho s hrotitou a druhého se zakulacenou patou štítu, lze doložit na umělecky velmi hodnotném náhrobníku Petra Kaplíře ze Sulevic a jeho manželky Elišky z Malovic z r. 1576. Erby jsou umístěny ve vavřínových věncích, což bylo v renesanci velmi časté (obr. 5).

Ze všech dostupných příkladů vyplývá společná vlastnost všech renesančních štítů, chybí na nich totiž vytvoření některé hrany štítu přímou linií, jak tomu bylo v gotice. Renesance prostě přímku ve svém výtvarném pojetí heraldiky zcela vypouští.

Dalším plodem renesance, který výrazně ovlivnil heraldickou tvorbu a vzhled erbu, je kartuš, v dřívějších slozích zcela neznámý pojem. Na rozdíl od renesančních štítů, které se objevily zcela náhle a ihned vytlačily veškeré dřívější formy, u kartuše lze sledovat její pozvolný vývoj. Kartuš je v podstatě plocha různého tva-

Obr. 11

ru v bohatě utvářeném ornamentálním rámci, která sloužila k umísťování letopočtů, nápisů či maleb. Vyskytuje se dokonce velmi často samostatně pouze jako dekor, zvláště později v baroku a rokoku. V heraldice se kartuš vyvinula ze štítů s okraji nasekanými na dílce. Tyto výseky byly později zavinovány do volut a vytvořily tzv. rolverkový okraj štítu. Vývoj se dá doložit na dvou ukázkách.

Na náhrobníku Mandeliny Věžníkové z Adlaru v Radošovicích u Vlašimi (obr. 6) jsou okraje nasekány, na kameni Lukaveckých v Domašíně (obr. 7) je patrný zavíjený ornament — rolverk.

Nejběžnějším způsobem užití kartuše v heraldice na přelomu 16. a 17. století bylo vytvoření ozdobného rámce, do něhož byl vsazován štít ve formě oválu. Na tuto kartuš pak byla umístěna přilba s klenotem a přikryvadly, pokud nebyla kartuš užívána samostatně.

Zpočátku bylo provedení kartuše poměrně jednoduché, okraje byly pouze ozdobně tvarovány, ještě bez zavíjení, později byly kartuše honosnější. Příkladem je náhrobník Kristiny Zahrádkové z Divic z r. 1580 na kostele sv. Petra a Pavla v Bílině, kde je motiv kartuše dokonce dvojnásobný (obr. 8). Úplný erb je umístěn na větší kartuš, jejíž okraje již jsou zavíjeny, a tato vytváří dominantu celé památky.

V prvním desetiletí 17. století renesance začíná ustupovat a je ovlivňována barokem. Tento sloh vznikl opět v Itálii v polovině 16. století, do našich zemí se však plně rozšířil až po bitvě na Bílé hoře a ovládal české umění až do 2. poloviny 18. století, kdy končí svou zjemnělou a poněkud dekadentní formou — rokokem.

Je paradoxem, že baroko, které použilo sice základní

prvky renesančního slohového tvarosloví, ale dodalo jim příděch bojového protireformačního pathosu, sloh, který zanechal u nás památky světové proslulosti a formoval celou českou krajinu svými dominantami od honosných zámků přes nádherné chrámy až po prostá boží muka v polích, nepřineslo v heraldice žádné pronikavější novoty. Spokojuje se pouze rozvíjením toho, co vzniklo staletým vývojem. Heraldika se v 17. a 18. století stává pouze symbolem, mluvíme o jejím úpadku. Znaky v baroku se tvoří tak, že se klade důraz na jejich stále větší honosnost, ovšem bez citu pro znakové umění.

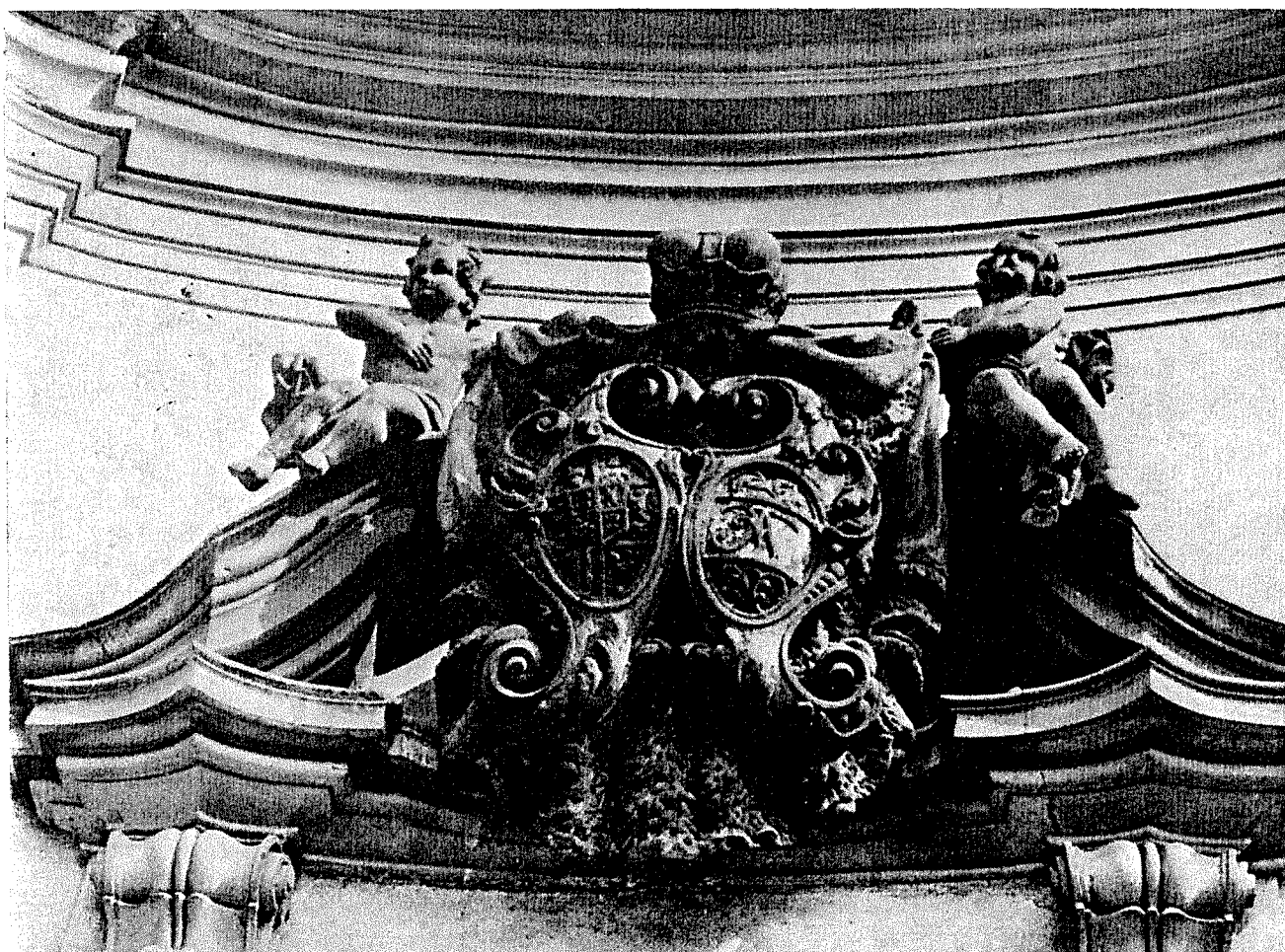
To, že původně renesanční tvarové formy přetrvávají hluboko do 17. století, lze doložit na ukázce náhrobního kamene Zdenka Trmala z Toušic a jeho syna Jana, umístěného na vnější zdi kostela sv. Martina ve Vrchotových Janovicích a pocházejícího z roku 1669 (obr. 9). Je na něm umístěn úplný erb se štítem poněkud bizarního tvaru se zcela zřejmým vlivem renesance. Úpadek heraldického cítění vyplývá hlavně z proporcionálně velmi malé přílby ve vztahu ke štítu.

Další přetrvávající renesanční formou, ovšem v baroku neustále rozvíjenou do nejružnějších tvarů, je souměrná kartuš. Oproti renesanci bývá provedena v daleko plastičtější formě, typický je pro ni hluboký reliéf. V ornamentálním rámci se střídají voluty, boltce, často s penízkovými motivy, později akantové listy, pásy a mřížky a v době vrcholného baroka i mušle. Ze znaků v kartuši je vypouštěna přílba s klenotem

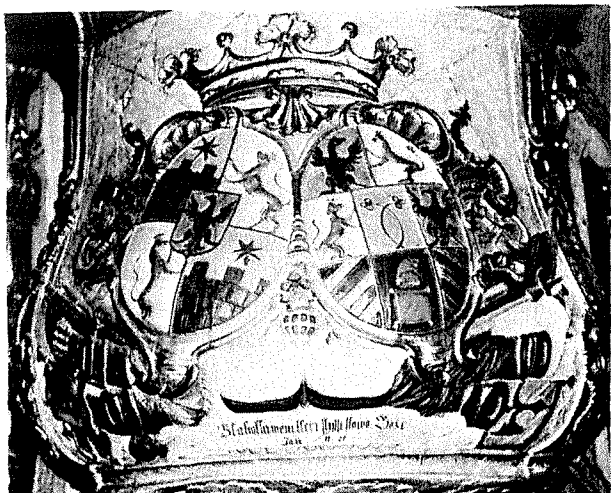
a přikrývadly, na kartuš se pouze pokládá panská koruna, ze které se později vyvinuly koruny hodnostní. Lze říci, ač názory na kartuš se velmi různí a většinou je pokládána za útvar neheraldický, že tím, že se podílí na tvorbě štítu po několik staletí, si své místo v heraldice vydobyla.

Typickou pro baroko je také tvorba nejružnějších aliancí, ať už jde o aliance světské, tedy manželské, nebo aliance církevních hodnostářů. I když tato spojení se objevovala ojediněle v 15. i 16. století, barokní heraldika jimi přímo překypuje.

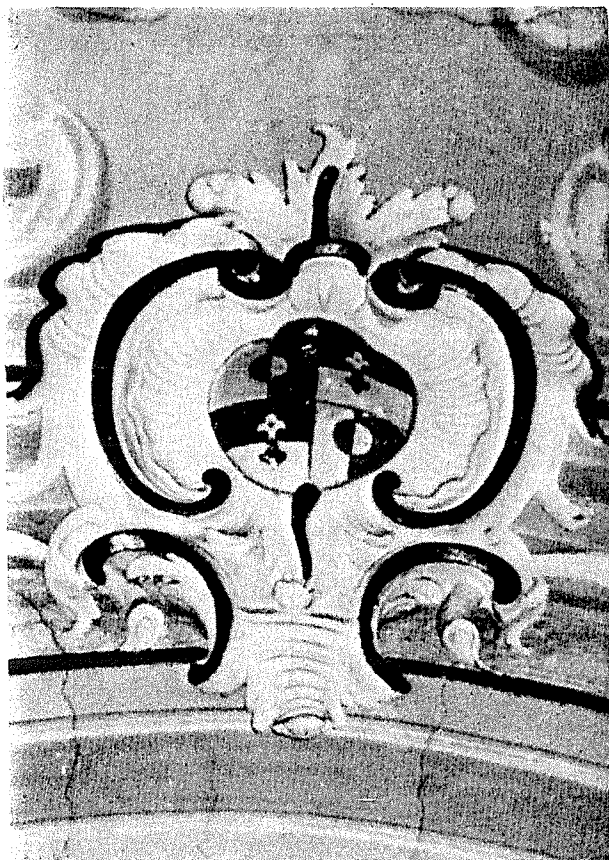
Ukázkou takového aliančního štítu z 2. poloviny 17. století je deska z červeného mramoru, umístěná na průčelí dvorského stavení u zámku ve Vrchotových Janovicích (obr. 10). Obsahuje znaky Ferdinanda Františka Leopolda hr. z Vrtby a jeho manželky Kateřiny Konstancie Radkovicové z Mirovic, umístěné přímo na ploše kartuší ozdobených volutami, stáčenými ven i dovnitř štítu. Další příklad aliančního znaku ze samého konce 17. století je umístěn na zámku v Libochovicích (obr. 11) nad portálem zámecké kaple. Jde o znaky Františka Gundakara knížete z Dietrichsteinu a jeho druhé manželky roz. hr. z Trautsonu. Oválné štíty, vytvořené ve velmi hlubokém reliéfu, jsou položeny na kartuš, štít manželův je ovínut kolanou řádu Zlatého rouna, druhý štít je dekorován stylizovanými listy. Ornamentika kartuše je tvořena plastickými boltci a volutami, na dekorativní rámec je položena knížecí koruna.

Obr. 12

Obr. 13

Obr. 14

Dobu vrcholného baroka lze u nás vložit na přelom 17. a 18. století, kdy přestává být uměním importovaným, nabývá nového domácího zabarvení a evropské úrovně. Později se začíná ornamentika zvolna zjemňovat a objevují se nové formy, jako jsou mušle a ne-

souměrné kartuše, které jsou dále a jemněji rozvíjeny v rokoku. Pro toto období byla vybrána ukázka aliančních štítů Filipa Hyacinta knížete z Lobkovic a jeho druhé manželky Anny Marie Vilemíny hraběnky z Althanu, nacházejících se v Roudnici nad Labem. Eliptické štíty jsou zde vloženy na nesymetrické kartuše zdobené akantem, boltci a bohatě zavinutými volutami; obě kartuše jsou položeny na knížecí plášť (obr. 12).

Baroko přechází koncem 30. let 18. století do rokoka, které však zůstává z hlediska doby trvání pouhou epizodou. Je charakterizováno určitým zjemněním a hravou lehkostí dekorace, tvořenou velmi mělkým reliéfem. Pro heraldiku této doby je opět příznačnou kartuš, ve své ornamentice zdobená mřížováním a jemným nesymetrickým dekorativním prvkem vyvinuvším se z mušle, který dal rokoku své jméno — rokajem (rocaille). Heraldická tvorba se vyznačuje pohráváním si s nepravidelnými štítovými formami, velmi malými přílbami a uplatňováním rankovních korun, položených na štít, nad nimiž se většinou přílba s klenotem a přikrývadly volně vznáší. Tato doba je pokládána za dobu největšího úpadku heraldiky, neboť tvůrci erbů zcela postrádají základní cit pro středověké znakové umění.

Z tvorby a uplatnění znaku v rokokové kartuši jsou připraveny dvě ukázky. V divišovském kostele sv. Bartoloměje je na předprsni kazatelny umístěna alianční dvojice erbů z r. 1751, patřící hraběcím manželům Františku Antonínovi z Roggendorfu a Marii Barboře z Götzů (obr. 13). Oválné kartuše jsou uvnitř rokokového orámování sestávajícím z mušle a rokajů pod společnou korunou. Pod kartušemi jsou umístěny válečné trofeje. Celkové pojetí včetně kresby figur je typické pro polovinu 18. století.

Typickou ukázkou je ve velmi jemném reliéfu provedený štukový polychromovaný znak hrabat z Khuenburgu, umístěný v kartuši na oratoři v mladovožickém kostele (obr. 14). Štít tvaru nepravidelného cválu je dekorován pouze ornamentálním rokajovým lemem.

Na závěr oddílu, který se týká heraldiky baroka a rokoka, uvádím jako zajímavost, že do tohoto období spadá jediné použití routového štítu, který byl již z dřívější doby znám z heraldiky západních zemí. Tento štít byl s polepšením udělen za vlády Josefa II. hraběnce Berlepschové, okněžněné abatyši Novoměstského ústavu šlechtičen od sv. Andělů. Stal se potom znakem instituce, jak je patrné z aliančního spojení, které užívala druhá abatyše ústavu, hraběnka Lažanská, roz. Černínová. Její znak je možno vidět nad portálem domu na náměstí v Manětíně. I když jde o případ v české heraldice zcela ojedinělý, považoval jsem za nutné v souvislosti s popisem tvarového vývoje štítu se o něm zmínit.

S doznáním baroka a rokoka končí slohy, které po staletí zásadně promlouvaly do tvarosloví štítu — od štítů normanských až po kartuše. Vývoj heraldického štítu je již uzavřen, nové štíty se již nevymýšlejí a nastupující slohy čerpají z již vytvořeného, používají při tvorbě znaku starých vzorů v historizujícím pojetí.

Vývoj středověkých přileb obrněného jezdectva v Čechách a na Moravě a jejich používání v heraldice

V tomto příspěvku se chci zmínit o dvou hlavních vývojových liniích přileb obrněného jezdectva. V literatuře dosud nebyly tyto dvě vývojové řady dostatečně rozlišeny.

Obrněné jezdectvo existuje přibližně po celou dobu středověku — uplatňuje se od doby Karla Velikého až do 16. století. Představuje typickou a rozhodující složku středověkého válečnictví. Po celé období obrněného jezdectví byla používána ochrana hlavy jezdce — přilba, helmice.¹⁾

V nejstarších dobách kryla hlavu jezdce přilba kožená, která byla často užívána až do 9. stol. Raný středověk přináší vyztužení této kožené přilby proužky z plechu, spojenými na temeni kruhovým terčíkem a železnou obroučkou kolem obvodu hlavy. Taková přilba je známá už z 6. a 7. století a užívala se také převážně až do 9. století.

Od 9. století se začínají v Evropě používat celokovové přilby. Jsou buď snýtované z více součástí nebo jsou kované z jednoho kusu. Mají převážně kónický tvar.

Kónická přilba stojí na začátku první vývojové linie přileb. Tato přilba kryla jen svrchní část hlavy. Nekryla týl ani boky hlavy. Nahoře nad temenem byla zašpičatělá. Pro zpevnění byl její dolní okraj i hřeben vyztužen páskem. Přilba se nasazovala na hlavu, pokrytou závěsem z kroužkového brnění. Během příštího století začal být tento kroužkový závěs spojován s okrajem přilby, takže chránil týl, boky hlavy i hrdlo. Hlava tak byla celá chráněna až na obličej. Spodní okraj závěsu byl zastrčen do kroužkové košile nebo na ni byl upevněn.

V 10. století se začala nosit tato kónická (kuželová) přilba s nánosníkem, pásem vybíhajícím v ose obličeje po celé délce nosu. Nánosník chránil nejen nos, ale částečně i tvář před ranami, které se vedly na obličej nebo sklouzly po helmici.

Od 9. století se i na našem území vyskytují celokovové přilby, mající známou kónickou podobu. Z 10. století máme nejlepší doklad této přilby v přilbě svatováclavské, která je mírně kónická, vybíhá v ose do hrany a je zesílena na obvodu dole ozdobnou páskou. Horní část obličeje je chráněna nánosníkem. Takové přilby se udržují v Evropě často až do 12. století. Nejčastější formou s nánosníkem známe z miniatur, čeští bojovníci s těmito přilbami jsou například zobrazeni v kronice Petra z Eboli. Tyto přilby se vyskytují i na pečetích a na známém koberci z Bayeux, kde však u normanských bojovníků Viléma Dobývatele vybíhají ostřeji do špičky a chrání i krční partii.

Také kónické přilby bez nánosníku jsou stále ještě

užívány až do 12. století.²⁾ U některých kónických přileb je nánosník sklopný směrem nahoru.

Dalším vývojem z této popsané přilby vzniká kónická přilba, kryjící týl i boky hlavy. Tvář je odkryta obdélným výřezem. Tento typ přilby má vrchol často posunutý směrem dozadu. Přilba má latinský název „cassis“, také „barbuta“ (česky „bradatiče“) nebo „šlap“, jak dokládá Wagner.³⁾

Cassis je nejrozšířenějším typem přilby, který se vyskytuje často na obrazech a ve všech iluminovaných rukopisech po celé 14. století a během první poloviny století následujícího. Cassis byla používána se závěsem, který kryl hrdlo a bradu; později snad tuto funkci plnil plátový podbradník. Pro cassis s podbradníkem, kryjícím bradu, se patrně vyskytoval též výše uvedený název barbuta, bradatiče.

Cassis bývala někdy zdobena páskem na dolním okraji přilby nebo také ve výřezu pro obličej, někdy bývala zesílena nad čelem. Vyskytovala se v různých obměnách — bez nánosníku, s nánosníkem i s nánosníkem sklopným.

Cassis je druhým typem přilby v námi sledované vývojové linii.

Třetím typem přilby je přilba kónického tvaru, kryjící týl a boky hlavy, která však má mřížku, mřížové hledí, sklopné na otočném čepu, umístěném nad čelem. Mřížka je tvořena svislým prohnutým páskem a několika příčnými pásky, jejichž počet kolísá od tří do pěti i více. Toto mřížkové hledí mělo už podstatně vyšší ochrannou funkci než nánosník, užívaný předtím. Poprvé zde dochází k celkové ochraně obličejové části, která dosud byla odkrytá. Nejznámější zobrazení této přilby je na obraze mistra Třeboňského „Zmrtvýchvstání“.

I tato přilba se dále vyvíjí. Jako čtvrtý typ vývojové řady z ní vzniká přilba s plátovým hledím a obdélníkovými průzory. Je to vlastně cassis s přidaným plátovým hledím na otočných čepech. U nás ji známe kromě zámeckých sbírek z obrazů Třeboňského mistra a také z bible krále Václava IV. Pro její charakteristický výběžek v přední části se jí říkalo psí tlama nebo psí čapka — „hunckap“ (z něm. hundscape).

K této přilbě byl ještě v raném stadiu připínán závěs, později už ale plátový podbradník, který chránil i krk a někdy sahal až na prsa. Plátové hledí mělo úzké obdélné průzory, které vybíhaly poněkud dopředu a byly zesílené. Ostrý výběžek pro nos měl dýchací otvory a výřez pro ústa. Většina přileb měla pro otočné hledí čepy po stranách hlavy, někdy však byl jediný čep umístěn nad čelem a hledí se otáčelo do stran, tak jako u přilby s mřížkovým hledím na otočném čepu.

V tomto stádiu vývoje hledí už uzavírá spolu s přilbou celou hlavu bojovníka. Hunckap se vyskytuje u nás, stejně jako v ostatní Evropě, od třetí čtvrtiny čtrnáctého století.

Ostrý tvar hledí hunckapu se začal postupně zaoblovat už začátkem 15. století. Z přilby se zaobleným otočným hledím se vyvinul v druhé polovině 15. století poslední, pátý typ vývojové řady, tzv. „helmet“. Helmet se ještě běžně užíval také v 16. století. Je to přilba sledující tvar hlavy a krku, udržela se v mnoha obměnách velmi dlouho, až do konce obrněného období. Krom zaobleného tvaru otočného hledí a tvaru přilby jsou pro helmet charakteristické drobné dýchací otvory. Mnoho obměn tohoto typu přilby známe z četných sbírek na našich hradech a zámcích.

Popsaná vývojová řada, která obsahuje pět základních příleb, je první vývojovou linií, ze které však přímo nevzešla žádná přilba heraldická.

Heraldické přílby, patřící nerozlučně ke štítu a klenotu, vznikly z druhé základní linie vývoje příleb obrněného jezdeckta, na jehož počátku stojí válcový typ přílbic, který se počíná objevovat v druhé polovině 12. století. Byla to krátká válcová přilba, která kryla jen vrchní část hlavy.

Z krátké válcové přílby záhy vznikla jako druhý typ této vývojové linie přilba hrncová. Název dostala podle své podoby. Přilba hrncová již kryje celou hlavu a má pro výhled jen úzké průzory se zesílenými okraji. Dýchání je usnadněno hustými otvory ve výšce úst, v ose hlavy je vyvýšený hřeben nebo šev přílby pro zvýšení odolnosti proti příčné ráně mečem. Obličejová část je vyklenutá nebo u nosu zalomená. Je to první uzavřená přilba, která kryje celou hlavu jedinou konstrukcí — nemá pohyblivé hledí.

Hrncové přílby byly velmi drahé — spotřebovalo se na ně mnoho železa, byly pracné a často byly zdobeny drahými kovy. Hrncová přilba je první heraldickou přílbou. Vzniká koncem 12. století. Plochý vršek této přílby začíná být kolem roku 1200 — hlavně ovšem od 13. století — zdoben klenotem, heraldickou ozdobou přílby. Klenot však také zpevňoval přílbu proti úderu shora. Ještě před vznikem klenotu byla tato přilba zdobena heraldickými motivy.

Hrncová přilba byla používána v boji i při turnajích, které se rozšířily koncem 12. a začátkem 13. století. Právě turnaje pomohly vytvořit tento nový tvar přílby, která dobře chránila obličejovou část hlavy jezdce proti úderu dřevcem a kopím.

Nejstarším dokladem hrncové přílby je jezdecká pečeť krále Richarda Lví Srdce, která je z doby před rokem 1199. Král má zde hrncovou, nahoře zaoblenou přílbu s chocholem. Hrncové přílby se brzy rozšířily i v českých zemích, ale nejstarší dochovaný doklad je až na pečeti Vítka z Hradce z roku 1255 a na pečeti krále Přemysla Otakara II.

Hrncová přilba byla velmi dobrou ochranou hlavy, byla však těžká a proto byla nošena jen přímo v boji nebo na turnaji. Seděla jezdci na temeni hlavy, otáčela se ještě stále — oproti kbelíkové přílbě — s hlavou jezdce. Nebyla bezprostředně spojena s brněním.

Koncem 13. a počátkem 14. století začala hrncová přílbice přecházet do válcového tvaru, který byl nahoře elipsovitý nebo zakulacený a zepředu byl zkosený nahoru. Tento tvar se podobal kbelíku a dal také přílbě jméno — kbelíková. Kbelíková přilba je dalším vývojovým typem této druhé linie příleb. Tato přilba seděla na ramenou rytíře, nikoli na temeni hlavy jako přilba hrncová. Uvnitř ponechávala hlavě dost prostoru k volnému otáčení. V ose obličeje byla opět zpevněna silným švem. Také na oční průzor byl nanýtován silný pásek železa. Přilba byla řetězem připevněna k brnění. Tato přilba se uplatňovala na konci 13. a po celé 14. století. Byla používána při turnajích i v boji. Tak jako přilba hrncová nesla klenot a pokrývadla, pokud se používala v turnajích, v boji byla vyzdobena převážně chocholem.

S hrncovou a kbelíkovou přílbou se podstatně zvýšila bezpečnost rytíře v boji. Zmenšovalo se nebezpečí, které hrozilo při proniknutí do nepřátelských řad. Dříve byl takový osamělý útočník, který předběhl útočnou řadu, rychle zabít nebo zajat, ale od konce 12. století

— se zavedením hrncové přílby — často vydržel na předsunutém místě až do chvíle, kdy se k němu probíli jeho druhové. Jako příklad z naší historie je uváděn úspěšný boj pana Plichty ze Žirotnice v bitvě u Mühlendorfu roku 1322, kdy se prý probil celkem sedmkrát nepřátelskými řadami, než byl zabít.

Je to možné vysvětlit právě vývojem přílby. Do konce 12. století nekryla přilba obličej, takže bojovníci viděli na všechny strany a jezdec, který pronikl mezi ně, byl jimi napaden z obou stran, nebo také zezadu současně a byl rychle přemožen. Když však přilba (zvláště přilba kbelíková) zakrývala celý obličej, byl rozhled omezen na úzký průhled hledím, prakticky pouze dopředu. Proto jezdci, kteří byli vedle útočníka v protisměru nebo dokonce za ním, nemohli na něho útočit, aniž by obrátili koně. Útočník tedy zápasil stále jen s bojovníky stojícími proti němu a nebyl vystaven současnému útoku ze všech stran.⁴⁾

Čtvrtou přílbou v této vývojové linii je od počátku 15. století přilba kolčí, která se vyvinula pro potřeby kolby a turnajů z přílby kbelíkové větším zakřivením spodní části pod hledím, kde končila mírnějším nebo ostřejším výběžkem. K brnění byla připevňována řemeny a háky. Ostrý výběžek vpředu přílby sloužil k zakrytí očních otvorů před úderem dřevce, pokud rytíř zdvihl hlavu nahoru. Přilba byla velmi masivní (vážila až 20 kilogramů) a hlavně bezpečná pro účely kolby. Spolu s kolčím štítem tvořila kolčí přilba jedolitý obrněný celek, po němž dřevec buď neškodně sklouzl, nebo se zlomil. Pokud došlo k vyrazení jezdce ze sedla, štít a přilba mu většinou zajišťovaly ochranu před vážnějším poraněním. Také kolčí přilba byla pochopitelně zdobena klenotem. Byla to specializovaná přilba pro zápas s dřevcem a kopím. Byla přepychově vybavena, zdobena drahými kovy a nesla nejtěžší klenoty.

Další specializovanou přílbou, pátým a posledním vývojovým stupněm této řady, je přilba turnajová. Počází opět z počátku 15. století. Také funkce této přílby je čistě heraldická, je určena na turnaje, převážně pro zápas s mečem. Vznikla z přílby kbelíkové rozšířením hledí a přidáním svislých pásků.⁵⁾ Zvětšením hledí se u turnajské přílby podstatně zlepšil výhled. Přilba je připevněna na ramenou rytíře a má uvnitř dost prostoru pro pohyb hlavy. Bývá vyložena kůží, sukem nebo hedvábím, tak jako ostatní heraldické přílby. Často je zdobena drahými kovy a leštěna do vysokého lesku. Také turnajská přilba, stejně jako kolčí, byla při turnajích nemyslitelná bez klenotu.

Variantou přílby turnajové je přilba mřížková s hustě zasazenými pásky příčnými i podélnými, vytvářejícími přes hledí mříž. Mřížková přilba často nebyla typově rozlišována od přílby turnajské.

Kolčí a turnajskou přílbou končí druhá vývojová linie příleb i vývoj příleb heraldických. Oba tyto typy jsou u nás bohatě zastoupeny v hradních a zámeckých sbírkách.⁶⁾

Při kláních a turnajích se také výjimečně používaly další typy bojových příleb — „šalír“ a „burgundská přilba“, která se otevírala do stran. Proto bývaly také někdy tyto přílby zdobeny klenotem. Za heraldické přílby však šalír ani burgundský helm nebyly považovány.

Vývoj bojových příleb se vznikem specializovaných kolčích a turnajových příleb odklonil na vlastní cestu. V druhé polovině patnáctého století mizí starší typy

přileb — z hunckapu se vyvíjí helmet, jak bylo uvedeno, a vedle něho se užívá šalír s hledím a podbradníkem. Kbelíková přilbice vymizela už počátkem 15. století. Dále se v 15. a 16. stol. používaly různé typy helmetu. 16. století je pro tyto kombinace typické. Zásadně nový typ bojové přilby obrněného jezdectva však už nebyl objeven.

Další století znamená nejen konec obrněného jezdectva, ale i konec turnajů. Pozdější doba odložila těžké středověké přilby, ale přilby heraldické si — díky heraldice — podržela.

Sledovali jsme zde dvě základní vývojové linie přileb těžkého jezdectva, z nichž pouze jedna linie vedla ke vzniku přileb heraldických. U obou těchto vývojových linií všechny uvedené typy přileb byly obrněnou jízdou používány. Nezmínili jsme se proto o všech existujících přilbách.⁷⁾ Vynechali jsme přilby, které nesplňovaly toto hledisko.

Poznámky:

- ¹⁾ Lat. „galea“, česky od 14. stol. „přilbicie“, též „helm“ — z něm.
- ²⁾ Např. přilby zobr. v hradní znojemské kapli a také v kostele sv. Jakuba v Rovné.
- ³⁾ E. Wagner — Z. Drobná — J. Durdík: Kroje, zbroj a zbraň doby předhusitské a husitské, Praha 1956. Zde v obr. příloze III, tab. 14, č. 4, 8, 10 vyobrazena italská „barbuta“ se zúženým svislým výřezem pro obličej, který je kombinovaný s příčným otvorem pro oči.
- ⁴⁾ Pavel Choc: S mečem a štítem, Praha 1967, kap. o taktice.
- ⁵⁾ Vzdálenější je její příbuznost s přilbou s mřížovým hledím na čepu a s helmetem.
- ⁶⁾ Heraldické přilby jsou také někdy rozdělovány na přilby zavřené (přilba hrncová, kbelíková a kolčí) a přilby otevřené (přilba turnajová a mřížková).

⁷⁾ Vedle toho nebyla například v článku zmíněna tzv. „železná čapka“ („mitra ferrea“), která se vyskytovala na počátku středověku a poté krátce ve 14. století. Netvořila vývojovou řadu. Také šalír nespádá do uvedených dvou vývojových linií. Burgundská přilba náleží k typům helmetu, je pro ni charakteristický však úzký krátký nákrček.

Literatura:

- Blackmore, H. L.: Arms and Armour. London 1965.
 Blair, C.: European Armour circa 1066 to circa 1700. London 1958.
 Demmin, A.: Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Eine Enzyklopädie der Waffenkunde. Leipzig 1893.
 Das grosse Bilderlexikon der Antiquitäten. Prag 1968.
 Grancsay, S. V.: The interrelationship of Costume and Armour. Bulletin of the Metropolitan Museum of Art, VIII., 1950, č. 5, s. 177—188.
 Choc, P.: S mečem i štítem. Praha 1967.
 Král z Dobré Vody, V.: Heraldika. Praha 1900.
 Lacroix, P.: Les arts au moyen age et l'époque de renaissance. Paris 1869.
 Mansberg, R.: Waffen und Wicgewaete der deutschen Ritter des Mittelalters. Dresden 1890.
 Müller, H.: Historische Waffen. Berlin 1957.
 Müller, H. — Kunter, F.: Europäische Helme. Erfurt 1971.
 Schoebel, J.: Prunkwaffen. Waffen und Rüstungen aus dem Historischen Museum Dresden. Leipzig 1973.
 Schráníl, J.: O zbroji sv. Václava. Svatováclavský sborník I, Praha 1934, s. 159—172.
 La Tapisserie de Bayeux. Grande-Bretagne 1957.
 Thomas, B.: Harnische. Wien 1947.
 Vesey, N.: Arms and Armour in the Royal Scottish Museum. Edinburgh 1972.
 Wagner, E. — Drobná, Z. — Durdík, J.: Kroje, zbroj a zbraň doby předhusitské a husitské. Praha 1956.
 Wozel, H.: Turniere. Exponaten aus dem Historischen Museum zu Dresden. Berlin 1979.
 Zíbrt, Č.: Dějiny kroje v českých zemích až do války husitské I; II, Praha 1892—1893.

Súčasný smery výskumu genealogie a rodovej heraldiky

Nebývalý záujem o genealogickú a heraldickú literatúru, nielen najnovšiu, ale aj staršiu, ktorá sa občas objaví už iba v antikvariáte, je isto veľmi povzbudivý pre historika — genealóga a heraldika. Tento zvýšený záujem verejnosti o práce z našich dvoch disciplín sa na prvý pohľad javí spontánnym. Má však hlbšie korene. O niektorých príčinách zvýšeného záujmu najmä o genealógiu sa dotknem neskôr.

Že genealóg pri svojej práci musí využívať aj rodovú heraldiku, že je tento vzťah oboch disciplín vzájomne podmienený a že sa vzájomne dopĺňa, o tom teraz isto nie je potrebné hovoriť. Nie je už tak jasný a jednoznačný smer výskumu v oblasti genealogie a v tejto súvislosti aj v oblasti rodovej heraldiky. Máme doslova obrovské dedičstvo staršej genealogickej a heraldickej literatúry. Nemusíme ju ani veľmi podrobne študovať, aby sme v nej zistili tri hlavné zámery. Najobsiahlejšie sú práce profesionálnych historikov, ktorí boli najatí šľachticmi, aby spracovali dejiny ich rodu a tým dokumentovali ich význam v dejinách krajiny a súčasne nepriamo obhajovali opodstatnenosť ich privilegovaného postavenia v dobe vzniku týchto prác. Príznačné pre tieto diela je vykonštruovaný prastarý pôvod príslušného rodu a precenenie skutkov mnohých jeho členov. Najpočetnejšie sú práce, ktorých autorom je člen opisovaného rodu. Temer niet významnejšej famílie, kde by sa nebo našiel niekto s dobrým perom a so záujmom o svojich predkov. Podrobne skúmal pôvod a rozrod svojho rodu, ktorý spravidla neostal iba v rukopise, prípadne v niekoľkých rozmnoženinách pre obmedzený počet najbližších príbuzných. Množstvo jestvujúcich historických a špeciálnych genealogických časopisov poskytovalo širokú možnosť ich publicity a zámožnosť autorov dovoľovala ich vydanie aj vlastným nákladom. Pomerne veľká literatúra vzniká aj ako profesionálna genealogická literatúra, ktorá sa s užším či širším regionálnym záberom snaží poskytnúť genealogický materiál záujemcom o našu disciplínu.

Charakteristickou črtou pre celú staršiu produkciu je snaha poskytnúť čo najpodrobnejšie údaje o rode. Využíva sa každý dostupný historický prameň; nevynecháva sa ani v rode panujúca tradícia, ktorá v jednom prípade predčí i najsmelšiu rozprávkovú fantáziu; z rodostromu je každý člen rodu komentovaný aj napriek tomu, že k nemu žiaden bližší údaj nejestvuje. Autor sa zmieni o ňom aspoň vetou, že Pavol je syn Petra.

Je celkom prirodzené, ba až zákonité, že literárna produkcia jednej generácie ovplyvňuje tvorbu nasledujúcej, ba čo viac, silný vplyv starej genealogickej literatúry badať v plnom rozsahu aj v súčasnosti.

Je nesporné, že celá staršia genealogická a v jej bezprostrednej závislosti aj heraldická literatúra je výsledkom veľkého zanietenia autorov o obe disciplíny. U veľkej väčšiny týchto prác možno plným právom konštatovať, že v minulosti temer všetky genealogické diela vznikli ako koníček ich autorov. Pracovať so zanietením vonkoncom nie je odsúdeniahodná vec. Ba práve naopak. Dielo bez zanietenia neprekročí rámec remeselnej práce a často nedosiahne ani úroveň dobrej remeselnej práce. Koníčkom je genealogický výskum viacerých ľudí i dnes. Je ich prekvapujúce množstvo a ich počet neustále narastá. Skúmajú svojich predkov bez ambície zverejniť svoje výsledky. A tu sa rysuje prvý neuh súčasného záujmu o genealógiu, ktorým je snobizmus. Nie je to úprimný vzťah k poznaniu osudov autorových predkov. Motiváciou je získať doklad o šľachtickom pôvode, poznať svoj erb a v kruhu najbližších sa z neho tešiť. Nevyrieknuté ostáva potešenie z toho, že je potomkom niekdajších urodzených pánov — má hodnotu, ktorá sa v súčasnosti už nedá získať. Pre našu disciplínu je to nepríjemný jav, avšak nie je potrebné sa s ním osobitne zaoberať. Je objektívne smiešny a v našej spoločnosti bez akéhokoľvek vplyvu. Iba sám snob sa ochudobňuje o zdravý životný pocit, pretože takáto chimerická hodnota, ktorá sa nestretá s kladnou odozvou, viac rmúti ako teší.

Súčasný záujem o genealógiu s určitými odbornými ambíciami je už vážnejší problém. A tu by som sa rád trochu hlbšie pozastavil nad nie práve želaným vplyvom staršej genealogickej tvorby. Uviedol som o nej, že je predovšetkým veľmi podrobná, že sa snaží uverejniť čo možno neúplnejšie poznatky o jednom rode, alebo o viacerých rodoch určitého menšieho či väčšieho regiónu. Ko sa hoci len trochu venoval skúmaniu sebamenseho genealogického problému, veľmi rýchlo musel zbadať, že narazí na množstvo nepreklenuteľných ťažkostí. Utopí sa v množstve k dispozícii stojacich prameňov na preštudovanie; málokedy nájde práve hľadaný príbuzenský vzťah; veľmi zriedka natrafí na dokumenty, ktoré odhaľujú relatívne úplný biografický profil skúmanej osoby, atď. Snaha po úplnosti vedie spravidla k samoúčelnosti; ktorá je druhým nepríjemným rysom súčasných genealogických snažení.

Odmyslime si bádateľov, ktorí odborne skúmajú pôvod a rozrod svojho rodu. Aj takí sa nájdu a majú zámer svoje výsledky uverejniť. Sú presvedčení, že to má zmysel a význam. Väčšina genealógov nie je dnes na objekte svojho výskumu osobne zainteresovaná; skúma svoj problém ako odborne prospešný. Chybou oboch skupín autorov je podľa môjho názoru snaha po úplnosti, snaha po vyčerpávajúcom pretlmočení prístupných materiálov. Ak tento svoj zámer nerealizujú, ak robia výber faktov a ak sú veľmi úsporní vo vyjadrovaní, robia tak iba preto, že si uvedomujú publikačné ťažkosti a limitovaný rozsah príspevkov. Omedzený priestor ich doslova znásilňuje. Pozrieme sa však na tento povinne skrátenejší výsledok. Koľko samoúčelných informácií je v takejto práci. Koho zaujíma, že Peter mal štyroch synov a dve dcéry, o ktorých už nič bližšieho nevieme. Koho zaujíma, že ten alebo onen bol úradníkom v župe a iný zasa vojenským hodnostárom. Generácie nobilitovaných jednotlivcov pravidelne dokazovali svoj šľachtický pôvod, aby tieto funkcie mohli zastávať. Treba upozorňovať na iné

profesie: na lekárov, technikov, umelcov každého druhu atď. Treba upozorňovať hlavne na tie činnosti jednotlivcov, pri ktorých nebol predpokladom šľachtický pôvod.

Genealógia sa nedostala do povedomia ako všeobecne potrebná disciplína, ktorá by sa mala intenzívne pestovať. Len genealóg vie obhájiť jej užitočnosť. Tú však musí svojou tvorbou aj dokázať. Keďže ide o historickú disciplínu, musí byť predovšetkým histórii prospšná. Toto musí mať každý genealóg na pamäti, pretože ináč náš vedecký výskum je napadnuteľný práve nepotrebnou samoučelnosťou. Aby som bližšie osvetlil, čo mám na pamäti, uvediem príklad.

Je všeobecne známe, že stredobodom pozornosti našej súčasnej historiografie je robotnícke hnutie. V Bratislave na začiatku nášho storočia vznikla tzv. Schulpeho robotnícka kolónia. V Dejinách Bratislavy niet o nej ani zmienky. Príčinu treba hľadať iba v absencii genealogickej literatúry. Z bežných genealogických prác sa o Schulpeovcoch vie iba toľko, že pochádzajú z Westfálska, že sa v 50. rokoch minulého storočia presťahovali do Juhoslávie, do Nového Kneževacu, a ich syn JUDr. Juraj Schulpe (nar. 7. okt. 1867 v Novom Kneževaci, zom. 27. marca 1936 v Bratislave) pôsobil v Bratislave. Zo zabudnutého článku v dennej tlači sa dozvedáme, že do Bratislavy prišiel hneď po štúdiách, kde sa začal zaujímať o sociálne problémy robotníkov a pokúšal sa ich aj konkrétne riešiť. Už r. 1894 začal hnutie za výstavbu zdravých a lacných bytov pre robotníkov. Na svojich pozemkoch vedľa dnešného kina Dukla založil robotnícku kolóniu: 7 budov s 36 jednoizbovými bytmi. Každý byt mal už vtedy splachovací záchod a každej rodine pripadlo 100 m² zeleninovej záhrady. Súčasťou kolónie bol kúpeľ, kasíno, knižnica s 2500 sväzkami, malé múzeum a škola. Prvé kompletne robotnícke sídlisko 7. júna 1904 mestské plénum oficiálne nazvalo Schulpeho kolóniou.

Dr. Juraj Schulpe mal ďalej zásluhu na založení úradu práce v Bratislave. Od r. 1909 sprostredkúval ročne prácu 4—5 tisíc robotníkom. Mnoho finančných prostriedkov vynaložil na rozdávanie mlieka, chleba a knížiek chudobným deťom. Vypracoval rozsiahly program na zlepšenie životných podmienok — presadzoval v ňom myšlienku detských a ľudových domovov. Jeho sociálne reformy ocenili aj v zahraničí. Na robotníckom kongrese v Bordeaux (1895) ho zvolili za podpredsedu a na ďalšom v Bruseli za hlavného tajomníka kongresu.

Rodina ho vydedila, takže všetko odkázal mestu. V záveti žiadal, aby sa z výnosu jeho majetku postavil stánok pre vzdelávací spolok robotníkov pod názvom Urania a 120 tisíc korún odkázal nejestvujúcej ešte Slovenskej vedeckej akademii.⁷⁾

Schulpe je nesporne významná osobnosť, ktorá dala podnet k stavbe ďalších robotníckych kolónií v Bratislave. Som presvedčený, že v ďalších dejinách Bratislavy ocenenie jeho zásluh už nebude chýbať.

Genealógiu musíme pestovať a musíme ju pestovať veľmi intenzívne. Nesmieme sa spoliehať, že základné údaje sú v bohatej staršej literatúre. Ani predchodcovia nevyriešili všetko. Ba práve naopak, viac ostalo nedotknuté, a čo řešili, je jednak veľmi rozptýlené, ťažko dostupné a ich výsledky sú v mnohom skreslené. Prvá požiadavka je začať nanovo.

Ide o obrovský materiál, ktorý by ťažko zvládol aj početný tím. Materiál, ako som už vo svojej prvej práci

ci zdôraznil,²⁾ je možné spracúvať iba postupne — podľa uzavretých celkov. Táto moja prvá práca nie je typická pre koncepciu, ktorú zastávam teraz. Jej obsahom boli konkrétni majitelia erbových pečatí, a tak hlavný dôraz som kládol na biografiu vlastníka pečate a jeho konkrétny erb. Koncepciu genealogického bádania som si ujasnil pri druhej práci, ktorú práve pripravujem.³⁾ Je to zbierka pečatí z prelomu minulého a nášho storočia, v ktorej nie je udaný konkrétny majiteľ, ale priezvisko rodu, ktorému príslušný erb na pečati prislúcha. Keďže ide takmer o súčasné pramene, musím rod sledovať od jeho vzniku, až do súčasnosti. Schéma spracovania je veľmi jednoduchá a stručná, myslím si však, že plne využiteľná ako z hľadiska genealogického, tak aj historického. Metódu práce by som charakterizoval ako metódu encyklopedickú.

Na prvom mieste osvetľujem vznik rodu a jednotlivých jeho vetiev. Potom sledujem jeho rozšírenie do jednotlivých oblastí krajiny, prípadne i do cudziny, aby som upozornil, kde všade sa môže očakávať pramenný materiál k rodu. Ďalej uvádzam, kde je uverejnená alebo v koho vlastníctve je kompletná genealogická tabuľka rodu. (Nie je totiž možné, ale ani účelné, aby sme dnes akoukoľvek formou reedovali obsiahle rozrody príslušných rodov.) Potom upozorňujem na najvýznamnejších členov rodu. Výklad ukončujú dejiny erbu a citácia literatúry a prameňov o rode. Ako konkrétnu ukážku takto spracovaného rodu pripájam svoj výklad o Barčianskovcoch:

Hlavným sídlom rodu od začiatku 13. storočia je abovská obec Barca (okres Košice). Od jej názvu si rod odvolil priezvisko i prídomek. V doterajšej literatúre ho nachádzame pod menom Bárczay. K priezvisku Barčiansky nás oprávňuje nielen pôvod rodu na Slovensku, ale aj slovenská podoba priezviska používaná vo vlastnom rode. Dokladom sú napr. členovia rodu, ktorí v druhej polovici 17. storočia utiekli pred súdnym procesom do Poľska a tu žili pod menom „Barčiansky“ ešte aj v 18. storočí.

Najstarší známy predok rodu je Inach de Barča (Inach = Ivan = Ján), ktorý žil v rokoch 1225—1276. Od neho jestvuje listinne doložený rozrod Barčianskovcov až takmer do súčasnosti. Členovia rodu pôvodne pôsobili iba v Abovskej stolici. Už v 15. storočí získavajú majetky aj na Spiši. O storočie neskôr začínajú pôsobiť v Šarišskej a Turnianskej stolici. V 17. storočí sa rozšírili do Zemplínskej a Saturejskej stolice, i do Poľska. Od 19. storočia ich stretáme aj v Peštianskej a Hevešskej stolici. Bez bližšieho časového určenia sú evidovaní v Brežskej a Boršodskej stolici.

Spomedzi členov rodu si osobitnú pozornosť zasluhuje Štefan, ktorý r. 1484 získal pre seba i potomkov právo meča. Ako prvý toto právo využil Štefanov syn Ján (+1526), ktorý r. 1521 na smrť odsúdil dvoch svojich poddaných za vraždu hospodárskeho úradníka panstva.

Z rodu pochádzajú aj dvaja vysokí cirkevní hodnostári. Peter bol niekedy na prelome 15. a 16. storočia kanonikom v Stoličnom Belehrade (MLR) a jeho brat Ján bol kanonikom v Jágri (MLR). Ján bol aj notárom kráľa Mateja (1458—1490). V tejto funkcii na bratislavskom sneme koncipoval Matejov tretí dekrét. Bol tiež strážcom menšieho pečatidla Vladislava II. (1490 až 1516).

Zaujímavé osudy má Ján Barčiansky — vojak, neskôr stúpenec Štefana Bočkaia. Zúčastnil sa protitureckých

bojov. Pri Jágri r. 1593 padol do zajatia. Väznený bol v Belehrade vo veži zvanej Nebojsa. Zachránil sa útek — spustil sa z veže. Posledná správa o ňom je z r. 1605, keď bol Bočkaiovým poslom v Budíne.

Z mladších členov rodu a osobitne pre naše disciplíny je veľmi významný Oskár (*1847, † 12. apr. 1898). Pôvodne sa i on rozhodol pre vojenské povolanie, avšak zakrátko ho zanechal a venoval sa vede. Svoje odborné štúdie najmä z heraldiky a genealógie uverejňoval v časopise Turul a Archeológia Értesítő. Vydal aj dvojzväzkovú prácu z dejín vojenstva (1895), avšak najvýznamnejšou jeho prácou je príručka heraldiky (1897), ktorá v maďarskej tvorbe doteraz nebola prekonaná.

Najúplnejšiu genealogickú tabuľku rodu z rokov 1225 až 1891 uverejnil O. Bárczay, doplnky k nej do r. 1911 zasa B. Kempelen.⁴⁾

Záverom už iba krátke podčiarknutie môjho zámeru. Opätovný rozmach genealogického bádania u nás je veľmi zodpovedný počin. Treba úzkostlivo dbať o to, aby do dôsledkov plnilo to poslanie, ktoré mu prislúcha. Máme veľkú možnosť prehľbiť poznatky z našej

národnej minulosti v takom svetle, aké neposkytuje žiadna iná disciplína. Dbajme, aby naše práce boli prísne vedecké, čítivé, aby v plnom rozsahu brali ohľad na potreby našej spoločnosti, aby z výsledkov genealogického bádania mohli čerpať odborníci všetkých historických disciplín i ďalších vedných odborov. Genealógia má totiž tú veľkú prednosť, že svojimi informáciami prináša poznatky zo všetkých oblastí ľudskej aktivity. Táto veľká devíza našej disciplíny by mala byť všeobecne známa a prijatá. Realizácia tejto objektívne platnej pravdy je iba v našich rukách.

Poznámky:

- 1) I. Šuchová, Mesto mu nedalo nič. Pravda zo 16. 5. 1967, s. 1.
- 2) J. Novák, Rodové erby na Slovensku, I. Kubínyiho zbierke pečatí, Martin, Osveta 1980, s. 8.
- 3) J. Novák, Rodové erby na Slovensku, II. Peškova zbierka pečatí (v tlači).
- 4) Nasleduje text o dejinách erbu, ktorý na tomto mieste nemá opodstatnenie. Celý text so 16 odkazmi na literatúru bude uverejnený v citovanom 2. zväzku práce.

K metodě genealogického studia zemědělských rodin v českých zemích za kapitalismu a socialismu

Ve svém referátu se budu zabývat problematikou genealogického studia zemědělských rodin ve vazbě na sociologii venkova a historii zemědělství, které by umožnilo realizovat srovnávací studie o životním způsobu a životní úrovni někdejších jednotlivě hospodařících rolníků a současně provádět rozbor mobility geografické i profesionální.

Objektem studia mají být zemědělské rodiny z různých velikostních skupin zemědělských závodů, které žily ve venkovských obcích v různých přírodních a ekonomických podmínkách. Volím záměrně zatím pouze zemědělské rodiny, i když ani v I. polovině XX. století nebylo v četných českých venkovských obcích zemědělství převládajícím povoláním. Vždyť právě československé zemědělství prošlo za posledních necelých 40 let od II. světové války do současnosti většími převratnými změnami nežli dříve za celá staletí. Stačí si jen uvědomit, že generace dnešních padesátníků a čtyřicátníků, která se bude ještě léta aktivně podílet na vytváření naší současnosti, zažila v dětství a v mládí soukromé hospodaření.

Československá historiografie se až dosud zabývala analýzou společenských proměn na české vesnici v historickém vývoji za kapitalismu a socialismu v historických monografiích vesnice, nebo při zkoumání větších regionálních celků. Genealogové mohou jít hlouběji a provádět detailnější mikrosondy, neboť objektem jejich zkoumání je původní zemědělská rodina a její proměny. V jejich výzkumu se zobrazují i životní osudy jednotlivců.

Časový záběr studia: generační výzkum může obsáhnout zpravidla tři žijící dospělé generace, ovšem při pramenných možnostech lze se pokusit tuto škálu ještě o jednu generaci prodloužit. Zabýváme se tedy přibližně časovým obdobím od předmnichovské republiky do současnosti, v krajních případech od počátku 20. století.

Při zpracovávání osudů jednotlivých rodin byla by vhodná buď forma rodinných kronik, nebo při vzorku více rodin forma srovnávacích studií. Autor rodinné kroniky je přímo členem rodiny a má tedy úzký kontakt s respondenty. Srovnávací studie jsou sice méně detailní, zato však metodicky náročnější. Při srovnávacích studiích použijí autoři jak metod historických, tak sociologických metod a technik, neboť jde jak o rekonstrukci minulosti, tak i o analýzu a dokumentaci současnosti a vzájemné srovnávání.

V historickém vývoji se promítanou rozdíly mezi vnitrozemím a pohraničím, mezi výrobními oblastmi, mezi příměstskými lokalitami a blízkostí trhu a možnostmi

dojíždění za prací nebo i s místním průmyslem a naopak vzdálenými dědinami s minimálními pracovními příležitostmi kromě zemědělství a práce v lese — například Šumava, Českomoravská vrchovina. V nejnovější vývojové etapě se uplatní socialistická přestavba vesnice, rozvoj autobusové dopravy, a tím rozhojnění pracovních příležitostí a konečně kvalitativní přestavba venkovského osídlení při zachování struktury osídlení vytvářením střech místního významu, v nichž by měla být soustředěna výstavba bytů, občanské i technické vybavenosti. Při srovnávacím studiu je předělem obou srovnávaných etap základní periodizační mezník — rok 1949 jako počátek socialistické přestavby vesnice.

1. Prameny

Věřejné archívy a spisovny:

— Katastry — stabilní katastr (Státní ústřední archív Praha, I. odd., Státní oblastní archív Brno), parcelní protokol a katastrální mapy — indikační skici, které byly vypracovány ve čtyřicátých letech 19. století, dochovaly se pro každou obec a jejich základní číslování bylo v platnosti až do provádění HTÚP při scelování půdy v JZD. Na ně navazují mladší parcelní protokoly, pozemnostní archy a mapy, uložené v okresních střediscích Geodézie. V nich lze sledovat rozvržení pozemků zemědělského závodu, eventuálně i dalších jednotlivě přikoupených nebo najatých.

— Pozemkové knihy — vedené od roku 1870 jsou uloženy u okresních notářů, starší ve státních archívech.

— Matriky narozených, oddaných a zemřelých — ve státních archívech podle krajů do roku 1900, další u příslušných národních výborů.

— Sčítání lidu z let 1910, 1921 (státní archívy) 1930, 1950 — Státní ústřední archív Praha.

— Okresní archívy: fondy okresních a obecních úřadů, ONV, MNV, starší kroniky obecní, školní, farní aj. mladší jsou ještě u příslušných institucí.

— Registratury JZD.

— Registratury MNV.

„Rodinné archívy“

Osobní doklady: křestní (později rodné) listy, listy oddací, listy úmrtní, rozvodové rozsudky, vysvědčení, vysokoškolské diplomy, výuční listy, čelední knížky, pracovní knížky, cestovní pasy, vyznamenání a čestná uznání; dále kupní, prodejní a pachtovní smlouvy, plány budov a zemědělských staveb, spolkové materiály, programy ochotnických představení, korespondence, fotografie, výstřižky z krajinářského tisku, rukopisy nebo separáty odborných prací členů rodiny aj.

Vzpomínky pamětníků

— pramen povahy veskrze subjektivní. Metodou kontaktů s pamětníky jsou řízené rozhovory, přičemž je třeba zkoumat hodnověrnost pamětníků konfrontací s písemnými materiály. Zvláště nepřesní bývají pamětníci v datech a v číselných údajích. Při generačním výzkumu může náležet i autor mezi pamětníky, pokud jde o vlastní rodinu.

2. Zemědělská rodina v českých zemích za kapitalismu.

Zemědělská výroba

V tomto období se zaměříme nejen na osudy samotné rodiny, ale ve stejné míře i na její materiální základnu — zemědělskou usedlost, na rozvoj zemědělské

výroby, se kterým souvisí i životní způsob a životní úroveň tehdejší zemědělské rodiny.

Základní otázkou je vývoj pozemkové držby a její změny, přikupování či odprodávání zemědělské půdy, dělení zemědělských usedlostí, vývoj ceny zemědělské usedlosti a ceny půdy. Sem patří i problematika I. pozemkové reformy, pokud držitel usedlosti získal půdu v drobném přídělu, a také problematika pachtu.

V rámci studia zemědělské výroby sledujeme vývoj struktury kultur a plodin, a s ním postupující proces intenzifikace zemědělství. Přechod od trojhonné ke střídavé soustavě hospodaření proběhl v českých zemích již v druhé polovině 19. století. Ovšem úroveň hospodaření byla podmíněna výrobními podmínkami, velikostí usedlosti, rozhledem a zámožností hospodáře a jeho možnostmi a schopnostmi investovat a hospodařit. Zcela odlišné možnosti měli velcí sedláci, střední rolníci a maloroelníci.

K intenzivnímu a rentabilnímu způsobu hospodaření náležely: správná struktura plodin, vhodné osevní postupy, hnojení statkovými i strojenými hnojivy, meliorace, zavádění zemědělských strojů a elektrifikace, to vše jsou faktory, které ovlivňovaly výsledky rostlinné výroby — hektarové výnosy jednotlivých plodin.

V živočišné výrobě sledujeme stavy hospodářských zvířat, jejich plemena a užitkovost.

Mezi nejnákladnější investice náležely zemědělské stavby. Pokud zemědělský závod vyráběl pro trh, je třeba popsat i realizační možnosti zemědělské produkce. Velkou pomoc znamenalo pro rolníky i místní zemědělské družstevnictví, zejména družstva úvěrní, nákupní, strojní a elektrárenská. Proto zjišťujeme zapojení hospodáře v jednotlivých typech zemědělských družstev a přínos těchto družstev pro jeho hospodaření. Kromě strojních družstev existovaly v tomto období i strojní spolky se stejnou náplní činnosti.

Zemědělské podnikání bylo závislé na úrodě, na cenových výkyvech trhu, postupná intenzifikace zemědělství vyžadovala poměrně náročné investice. Někdy přistupovaly ke ztrátovým položkám hospodaření i živelní pohromy nebo úhyn dobytka. Tyto hospodářské příčiny vedly k častému zadlužení zemědělců. A nejen to. Finanční zátěž bylo i vyplácení dědických podílů sourozencům, výměnek poskytovaných rodičům, vážnější onemocnění v rodině. Zvláštní formu zadlužení tvořily tzv. ručitelské dluhy, při nichž se hospodář zaručil u peněžních ústavů za jiného dlužníka, nejčastěji za příbuzného, který pak nebyl schopen platit. Zadlužení zemědělců prohloubila podstatně krize z let 1929 až 1934, za níž docházelo k častému předlužení, ke dražbám a exekucím. U této problematiky zjišťujeme příčiny a strukturu zadlužení, formy úvěru, splácení a likvidaci dluhů.

Rodina a rodinné vztahy

Nyní se dostáváme k vlastním osudům zemědělské rodiny, která byla spjata se zemědělskou usedlostí po celé generace, někdy i po celá staletí. Snažíme se získat pokud možno nejúplnější osobní údaje o všech příslušnících každé generace. Tak se dostáváme opět do sféry demografické a sociologické. Snadno lze sledovat v každé generaci porodnost, dětskou úmrtnost, u dospělých osob, jakého věku se dospělí dožili a zjistit příčinu smrti. Velmi zajímavá je mobilita geografická, profesio-

nální i sociální, které věnujeme navíc samostatnou kapitulu.

Zjišťujeme odkud a z jaké sociální vrstvy pocházela hospodyně v každé generaci, jaké měla věno a naopak kam a za koho se vdávaly dcery ze zkoumané zemědělské rodiny a výši jejich věna. Zajímavý je osud bratří hospodáře, výše jejich dědických podílů, zda se přiznili do jiného zemědělského závodu nebo provozovali řemeslo či živnost, vystudovali a stali se příslušníky inteligence. Zajímá nás i osud svobodných sourozenců, kteří zůstávali doma a pracovali v příslušném zemědělském závodě. Leckdy zasáhla do osudu rodiny citelně i I. světová válka, ve které padl hospodář nebo jeho předurčený zástupce a příštím hospodářem se stal jedinec původně předurčený pro studia nebo jiné povolání.

Provoz zemědělského závodu určité velikostní skupiny vyžadoval stálý počet pracovních sil. Zde si všímáme pracovních sil vlastních a najatých a dělby práce, případně i výpomoci výměnkářů a školních dětí.

Důležité je hmotné zajištění výměnkářů ve stáří, v kolika letech hospodář předával zemědělský závod, stanovení výše výměnku, zda byl postačující nebo naopak tak vysoký, že hospodáře neúměrně finančně zatěžoval.

Zjišťujeme též, zda žili tehdy na zemědělské usedlosti někteří členové rodiny, kteří se věnovali nezemědělskému povolání, uvádíme, kde byli zaměstnáni, případně kam dojížděli za prací.

Postavení čeledi — její počet a pracovní náplň, platy a naturální zaopatření, bydlení, vztah k rodině hospodáře, kolik let jednotliví čeledínové a děvečky v rodině sloužili.

Pokud hospodář či hospodyně získali odbornou kvalifikaci v odborných zemědělských školách či kursech, je to třeba uvést a stejně tak, jaké vzdělání poskytli svým dětem.

U kovorolníků a drobných rolníků má velký význam druhé zaměstnání hospodáře a dělba práce v zemědělském závodě.

Provádíme rozbor tehdejší zemědělské rodiny, zastoupení generací a jejich vzájemné vztahy.

Vybavení domácnosti rolníků

Počet a velikost obytných místností, procento obytné plochy v rámci celkové zastavěné plochy, popis bytového příslušenství. Bytové zařízení obytných místností, vytápění kuchyně (sporák, pec), od kdy bylo zavedeno elektrické osvětlení, zda měla rodina rozhlasový přijímač a od kdy.

Způsob využívání volného času

Politická činnost, spolková činnost, včetně funkcí v zemědělských družstvech, ochotnictví, napojení na obecní knihovnu, tělovýchova a sport, poutě a posvícení, taneční zábavy, sousedské vztahy.

Mobilita

Až dosud jsem se zabývala členy rodiny, žijícími na zemědělské usedlosti. Nyní přicházejí na řadu ti, kteří z domova odešli. Ať už zůstali v obci a vykonávali často jiné nezemědělské povolání, nebo je životní cesty zavedly daleko mimo obec. Ty všechny, i jejich rodiny, bereme alespoň do evidence a zjišťujeme o nich základní údaje. Někdy nás tento postup zavede až hodně daleko za hranice republiky, třeba i do zámoří. Bude velmi zajímavé srovnat četnost případů těchto odchodů, směry a důvody mobility s mobilitou za socialismu.

Osudy rodiny za II. světové války

V časovém toku si budeme všimnout osudů rodiny za okupace, zejména případů persekuce, ilegální činnosti,

účasti v československých zahraničních armádních jednotkách, pokud se v rodině vyskytly. Ale nepomineme ani hospodářskou situaci rodiny.

Období demokratických přeměn 1945—1949

Hlavní úlohu sehrála v rámci společenských přeměn na české vesnici v období po II. světové válce II. pozemková reforma, zejména její I. etapa — proces osídlování pohraničí. Osídlování pohraničí se odrazilo i v hospodaření četných zemědělských vnitrozemských rodin tím, že odešli někteří členové nebo čeleď do pohraničí. Úbytek pracovních sil v zemědělství byl všeobecný a řešil se zčásti zemědělskými brigádami, zčásti dalším rozvojem mechanizace, zejména strojních a elektrářských družstev. Jestliže v rodině taková situace nastala, uvést způsob řešení. Přiděly z II. pozemkové reformy.

3. Socialistická přestavba zemědělství a její společenské důsledky.

Průběh kolektivizace a zapojení zemědělské rodiny do JZD:

Zákon o JZD z roku 1949 znamenal základní převrat v charakteru československé zemědělské výroby. Byl položen základ socialistické zemědělské velkovýroby cestou socialistické družstevní přestavby vesnice. Pro zemědělskou rodinu nastaly zásadní změny v materiální základně, charakteru práce i v životním způsobu.

Takovým historickým mezníkem v osudu konkrétní zemědělské rodiny bylo založení místního JZD. Ovšem ne každá zemědělská rodina vstoupila do JZD hned po jeho založení, a také ne vždy všichni její členové, žijící ve společné domácnosti. Tedy rozhodující je, za jakých okolností se zapojila zemědělská usedlost do JZD a s jakým vnosem: s půdou, hospodářskými zvířaty, zemědělskými stroji a pracovními silami.

Od té doby uplynulo již přes 30 let. Za toto období nastala generační obměna. Původní jednotlivě hospodařící rolníci se převážně, pokud ještě žijí, proměnili v členy — důchodce, do pracovního procesu se zapojili již nejen jejich synové a dcery, ale i vnuci a vnučky.

Tedy jedním ze sledovaných aspektů je vztah těchto tří generací k JZD a jejich zapojení. Není to vlastně ani jejich původní JZD, neboť JZD prošla v rámci koncentrace složitým slučovací procesem. Budeme tedy sledovat zapojení původních členů rodiny do JZD, jejich pracovní zařazení a změny v něm v průběhu sledovaného období, u mladších získávání vyšší kvalifikace. Zajímavé bude zjišťování, kolik příslušníků mladší a nejmladší generace zůstalo věrno zemědělskému povolání a místnímu JZD.

Mobilita

Právě v posledních desetiletích se ve velké míře uplatnila mobilita geografická i profesní. Budeme proto na konkrétních zemědělských rodinách sledovat její příčiny, průběh a směr. V současných vesnicích se již i rodiny dříve čistě zemědělské proměnily vesměs v rodiny smíšené. Rovněž geografická mobilita podstatně zesílila. Zejména v obcích do 2000 obyvatel se v posledních dvaceti letech projevila velký úbytek obyvatelstva ve prospěch velkých lokalit. Protiváhou je rychlý rozvoj obcí, které jsou středisky místního významu a soustřeďování v nich ekonomických i společenských aktivit.

Bydlení a rodinné vztahy

Ve způsobu bydlení a vybavenosti domácností země-

dělských rodin došlo k převratným změnám. Na prvním místě nutno jmenovat přestavby zemědělských usedlostí, rozšiřování obytného prostoru, rušení, nebo nové způsoby využívání hospodářských budov, záhumenkové hospodářství a osobní hospodářství.

Zařízení bytu a vybavení domácnosti: pračka, lednička, televizor a jiné elektrospotřebiče (kdy byly pořízeny). Srovnání způsobu bydlení u tří žijících generací. Někdy mladší dávají přednost bydlení v bytovkách nebo stavějí na pozemku vedle původní zemědělské usedlosti moderní vilu. Rozvoj automobilismu: auto, nebo auta, která kdy rodina vlastnila a vlastní, kdo je majitelem, kteří členové rodiny vlastní řidičský průkaz.

U příslušníků všech tří generací zjišťujeme věk, všeobecné vzdělání, odbornou kvalifikaci, zaměstnání a pracovní zařazení, zda pracují v místě bydliště nebo dojíždějí do zaměstnání, u přírůbků a přivdaných jedinců ještě jejich původ, jak sociální, tak místní, u důchodců výši důchodu a zda ještě pracují.

V rodinných kronikách budeme analogicky jako v předchozím období zaznamenávat všechny závažné události v životě každého člena rodiny: narození, ukončení vzdělání, svatba, význačné pracovní úspěchy a uplatnění v politické činnosti, sportovní úspěchy, zahraniční cesty aj.

Využívání volného času

Zde se projeví jak generační přístup, tak rozdíl mezi muži a ženami. U starší a střední generace bude stále ještě vysoký podíl práce na osobním hospodářství, zejména na zahradě. Další nárok na volný čas vyžaduje zejména u mužů společenskopolitická angažovanost, spolková činnost, tělovýchova a sport. U mladých k tomu ještě přistupují taneční zábavy, ale věková hranice pro účast je nižší nežli ve městech. U žen stále ještě zaostává zájmová činnost a do značné míry vyplňuje volný čas péče o rodinu a domácnost. Ke kategorii volného času náleží i způsob trávení dovolené v jednotlivých generacích. Budeme též sledovat účast na rekreačních a na lázeňské léčbě. Volný čas by měl být využíván i ke kulturnímu vyžití a dalšímu sebevzdělávání. Celé rodiny se v nemalé míře podílejí na sledování televizních pořadů. Bylo by však třeba registrovat i stále čtenáře místních knihoven, abonenty divadelních představení i aktivní účastníky kulturního dění — hudebníky, ochotníky, členy zájmových kroužků. Právě tak je třeba podchytit a zhodnotit úspěšné snahy jednotlivců o zvyšování odborné kvalifikace studiem na Vysoké škole zemědělské nebo na SZTŠ.

4. Závěr

Nastínila jsem v krátkosti problematiku životního způsobu zemědělských rodin za kapitalismu a rodin dnešních družstevních rolníků, jak by se měla objevit na stránkách rodinných kronik zemědělských rodin. Takto pojaté rodinné kroniky by se staly cenným pramenem pro historiky i sociology.

Druhou formou zpracování by byl uvažovaný srovnávací výzkum životního způsobu zemědělců a jejich rodin ve dvou společenských formacích, který by se mohl stát součástí programu pracovní skupiny č. 10 České heraldické a genealogické společnosti a svými výsledky sloužit rovněž sociologům a historikům.

Literatura:

- Franěk, R.: Vývoj sociálně třídní struktury vesnice v Čechách v letech 1918—1938. In: Životní způsob v zemědělství. Sborník ČSS, 1977, s. 205—221.
- Honcová, J.: Metoda a výsledky historických monografií vesnice. Prameny a studie 16, ÚVTI — Zemědělské muzeum, 1976, s. 1—80.
- Táž: Genealogie a sociologie. Zpravodaj KGHO, 1983 (r. 5), č. 2, s. 33—36.
- Lom, F.: Životní způsob v zemědělství za kapitalismu v Čechách. In: Životní způsob v zemědělství. Sborník ČSS, 1977, s. 148—170.
- Týž: Důsledky kapitalistických krizí v zemědělské malovýrobě. Prameny a studie 20, ÚVTI — Zemědělské muzeum, 1979, s. 221.
- Slepička, A.: Venkov anebo město. Praha 1981, s. 367.
- Šíma, J.: Sociální a ekonomické aspekty územní a profesní mobility v zemědělství. Sociologie zemědělství, 1978, s. 19—27.

Několik poznámek ku kontrolním identifikačním rozborům (KIR) v období rané genealogie

Vše to nové, ale hlavně nutné, co v moderní genealogii chceme uskutečnit, vyžaduje preventivně opravdový pořádek v základech, na kterých to chceme vybudovat. Časově to platí v prvé řadě o období rané genealogie, kde na mnohých místech jsme chtěli stavět — promiňte mi ten negenealogický výraz — v pravém slova smyslu na tekoucích píscích. Proto jsem před třemi roky vystoupil na tomto místě s metodou kontrolních identifikačních rozborů, která se měla vypořádat s některými problémy užití občanské genealogie v období před rokem 1785. Dnes bych se chtěl velmi krátce dotknout několika poznámkami výsledků a zkušeností získaných v období mezi oběma sjezdy.

I.

Novou věc hodnotíme hlavně podle výsledků. Proto v první poznámce bych vám chtěl přiblížit regionální oblast Valašska, jak se nám jeví po provedení KIR z genealogického hlediska. Těžiště kontrolních identifikačních rozborů bylo v oblasti fary Vsetín. Zahrnovala v té době velmi značnou část centrálního Valašska — od Hrozenkova po Senici, od Lhoty po dnešní Bystřičku.

Bylo zjištěno, že i tato oblast má v období rané genealogie naprosto neustálená příjmení. Současně bylo prokázáno, že dosavadní klasický způsob bádání, založený na určitém příjmení, nemá naději na úspěch a získané výsledky neodpovídají často skutečným pokrevním vztahům po meči.

O tom, že řešením je pouze důsledné uplatnění moderních rozborových metod, předkládám skutečný případ pokrevního společenství rodu Baletka, sídlícího v té době převážně ve valašských obcích Hošťálková a Ratiboř. Výběr sledovaného příjmení není náhodný. Dr. Ladislav Baletka je ředitelem Okresního archivu ve Vsetíně a jako známý publicista a profesionální odborný pracovník bude do určité míry spolugarantem zveřejněných výsledků. Navíc metodu zná a pracuje s ní. Pokrevní společenství rodu Baletka zahrnuje po meči těchto dalších devět příjmení: Blabla, Češek, Kobylanský, Košťur, Mikovjak, Ondruška, Procin, Staníček a Šabršula. Při tom nebereme do počtu zkomoleniny uvedených příjmení jako Kobelan místo Kobylanský, Šábeš místo Šabršula, Baletčík, Batla apod. Naproti tomu jméno Baletka nesou pouze po přeslici někteří příslušníci rodu Ondra a navíc je k rodu neoprávněně chybou zapisujícího do matrik přiřazen i příslušník rodu Bubela.

Souhlasím, že deset znásobení příjmení u jediného pokrevního rodu je případ výjimečný. Není však zcela ojedinělý: Ve jmenovaných obcích zahrnuje například příjmení Roman, připomínající slavného valaš-

ského hejtmana z období třicetileté války, po přeslici dalších minimálně 7 rodů (Hajný, Havran, Klimek, Končítý alias Konečný, Pagáč, Švejda, Turčák) a příjmení Slovák alias Slováček jen v samotné Hošťálkové nejméně též 10 dalších znásobení.

Vyhrazený čas nedovoluje zabíhat do dalších velmi zajímavých podrobností, ale varující je skutečnost, že v obci Hošťálková známe minimálně jmenovitě 142 znásobení příjmení, přičemž ani tento vysoký počet není konečný, neboť teprve se dokončuje rozbor sousedních obcí s vazbami migrační části obyvatelstva zpětně na tuto obec.

Dalším význačným přínosem rozborové metody je pokus seriózně se vyrovnat s velmi ožehavou otázkou identifikace chyb zapisujícího do matrik. V obci Hošťálková zveřejňujeme zatím asi 55 případů, což je velmi cenným kompromisem mezi skutečností a omezenými dnešními možnostmi plně chybu prokázat, nechceme-li ku škodě věci zaměřovat domněnky s důkazy. Jen bych chtěl vysloveně zdůraznit, že do chyb zapisujícího jsme nezahrnuli chybné údaje o stáří a chyby v rubrice patrini=kmotři.

Jistě jste si všichni uvědomili, že teprve svědomitý KIR otevírá konečně cestu k seriózní kategorizaci matrik podle stupně spolehlivosti. V našich možnostech je odstranění zmatku v příjmeních i náprava značného množství náhodných chyb zapisujícího do matrik, ovšem jsme bezmocní proti nesoustavnému vedení, hlavně rodových matrik, kde jsou vypouštěny údaje, ať již z jakýchkoliv příčin. A tady je jedinou naší obranou vytipovat tyto výjimečné případy. Jen tak můžeme naše matriky bránit účinně před častým nařčením o jejich nespolehlivosti jako celku.

Závěrem této poznámky bych se chtěl vrátit k oblasti Valašska. Nechtěl bych uveřejněnými skutečnostmi vzbudit dojem, že se jedná o oblast nějak výjimečně postiženou neustáleností příjmení. Ano, procento znásobení je zde o něco vyšší než na Hané, v oblasti podhostýnského Záhoří nebo ve Slezsku, ale ne nějak výrazně. Co se zdá být ale typické pro tuto oblast, je vysoká neustálenost příjmení v závěrečném období rané genealogie — tj. v šedesátých letech osmnáctého století, kdy v jiných oblastech již dochází k postupné konsolidaci.

II.

Druhá má poznámka se týká metody samé: Za sedm let jejího trvání — od prvního přednesu na schůzce pobočky GHSP v Brně se vytvořily dvě typické formy jejího využití:

1. Známý komplexní rozbor celých obcí, farností, eventuálně ještě větších celků. Tato forma je nejučinější a vytváří pro genealogii skutečně nové potřebné poznatky — dosud neznámé a nepublikované. Jejím dalším přínosem je konečnost a neměnnost závěrů. Jakýkoliv nový rozbor by při svědomitém provedení prvního rozboru určité oblasti neměl již přinést nějaké zásadní změny co do výsledku. Snad menší doplnění, hlavně v případech, že bude zapojen do rozboru další nový nematriční materiál.

2. Druhá forma — tzv. krácený identifikační rozbor se zaměřuje úzce jen na řešení toho svého dílčího problému. Je nenáročná na pracnost, ale nevytváří ve větším rozsahu hodnoty s širší platností a s pronikavějším významem pro genealogii jako celek. Obě formy kontrolního identifikačního rozboru používají naprosto shodné metodiky — liší se jen rozsahem stanoveného

cíle. Obě tedy ruší výsadní postavení příjmení v období rané genealogie jako rozhodujícího činitele pro určení pokrevnosti a nahrazují jej souřadností většího počtu komponentů. Kromě příjmení jmenují ještě síť kmotrů, kategorizaci podle spřežky křestních jmen rodičů, zákonitost populačních cyklů, pořadovou průkaznost prvků z některých nematričních dokladů atd.

S ustálením obou forem je nutno ustálit i název metody. Název Kontrolní identifikační rozbor — zkratka KIR — je nadřazeným názvem pro obě formy, aniž by se pro některou monopolizoval. V této spojitosti však naléhavou zůstává otázka souběžného rozšiřování stávající genealogické terminologie o nové pojmy v souladu s tak potřebnou modernizací.

Přes přesvědčující výsledky a význam metody pro položení konečných základů pro další úspěšný vývoj naší genealogie nemůžeme být spokojeni s dosavadním rozsahem její aplikace. Nemyslím, že důvodem je její pracnost, hlavně u komplexní formy. Podle zkušeností je příčinou konzervatismus části našich badatelů, nemohoucích se nějak vyrovnat s faktem, že příjmení ztrácí, byť v časově omezeném období, svůj dosavadní dominantní vliv! A brání se proti metodě — ne přímou, to by nemělo naději na úspěch — ale nepřímou. „V mém rodokmenu, v naší obci, v naší oblasti takových zmatků nemáme — metodu novou nepotřebujeme.“ Společný jmenovatel této oponentury je znám. Ani jeden z nich si novou metodou tu svou zájmovou oblast ani

pokusně nezpracoval. V opačném případě by to totiž tvrdit nemohl. Jen zdánlivě je to jejich škoda a důsledky postihnou jejich odborné práce. Bohužel však mnohdy tito lidé rozhodují o náplni kursů pro počínající genealogy. To už pak není pouze jejich škoda a vzniká otázka, proč právo rozhodnout se pro formu a způsob bádání, které důsledně uplatňují pro sebe, odpírají novým adeptům, kteří mají také nezadatelné právo si vybrat. Současně jsem si ovšem vědom, že v boji proti té části tradicionalismu, který brání postupu vpřed, bude nutno postupovat trpělivě a citlivě, ačkoliv zájem genealogie by někdy vyžadoval radikálnější řešení.

III. Závěr

Neustálenost příjmení v období rané genealogie, kterou kontrolní identifikační metody (KIR) prokazují postupně, ale důsledně, zatím pro oblast Čech a Moravy, nedotýká se samozřejmě jen genealogie samé. Tuto skutečnost dříve či později budou muset zákonitě vzít na vědomí i ostatní obory historické vědy, pokud ve svých odborných pracích se dotknou genealogie tohoto časového období. A ne každý bude mít hlavně časové možnosti si potřebný rozbor provést. Potřeba genealogů — specialistů, to je nová situace, týkající se postavení genealogie jako pomocné vědy historické. Situace, která může dát genealogii zítřka partnerství na kvalitativně vyšší úrovni nové moderní naplnění a směr.

UKÁZKY VÝSLEDKŮ METODY KIR:

KIR — obec Hošťálková — o. Vsetín

Příloha č. 1

VÝKAZ ZNÁSOBENÝCH PŘÍJMENÍ (Část — písmena A—E)

Aleniak (Haleníak)	Jan + Anna	viz Gajdošík		
Aleniak (Haleníak)	Martin + Rosina	viz Kovář		
Apoleník	Jan + Kateřina	viz Březina		
1. Baletka	Jan + Anna	Bubela	n = nar.	19. 9. 1743
2. Baletka	Mikuláš + Kateřina	Češek	n	6. 7. 1659
3. Baletka	Mikuláš + Kateřina	Ondruška	s = sňatek	19. 5. 1651
4. Baletka	Mikuláš + Kateřina	Prčín	n	6. 12. 1652
5. Baletka	Jiří + Anna	Šábršula	n	7. 2. 1687
6. Baletka	Jan + Anna	Žabeš	n	11. 2. 1647
Baletka (v. z. obec Ratiboř)				
Barbořák	Jiří + Kateřina	viz Končítý		
Barčák (Bařák)	Jan + Markéta	viz Malý		
Barčák (Bařák)	Josef + Marianna	viz Jančík		
Bednář	Jiří + Alžběta	viz Hruška		
7. Bezucha	Jan + Alžběta	Hrabě	n	19. 12. 1713
8. Bezucha	Jan + Alžběta	Srabina	r.	12. 6. 1722
9. Bezucha	Jiří + Justita	Petula	n	23. 9. 1746
10. Bližniak	Jan + Marianna	Pasecký	s	22. 10. 1737
11. Bližniak	Martin + Suzana	Slovák	n	18. 2. 1665
12. Bližniak	Martin + Suzana	Sošků	n	25. 11. 1660
Bražina	Štefár + Just.	viz Vražina		
13. Březina	Václav + Apol.	Staníček	s	7. 2. 1666
14. Březina	Jan + Kateřina	Apoleník	n	1. 1. 1698
15. Březina	Jan + Anna	Daniš	n	21. 10. 1656
Bubela	Jan + Anna	viz Baletka		
16. Buček	Jan + Anna	Daniš	s	23. 11. 1749
17. Busch (Bačík)	Martin + Marianna	Dania	n	21. 7. 1719
18. Bzdínka	Jan + Rosina	Valčík	s	28. 1. 1760
19. Čabla	Martin + Kateřina	Chovanec	n	20. 7. 1771
20. Čejka	Jan + Rosina	Šenkýř	n	28. 10. 1703
Češek	Adam + Anna	v. z. Gaverda		
Češek	Jan + Marianna	viz Girlicza		
Češek	Mikuláš + Kateřina	viz Baletka		
Čmudík	Josef + Marianna	viz Jančík		
21. Dančík	Václav + Barbora	Jančík	n	26. 12. 1662
Dania	Martin + Marianna	viz Busch (Bačík)		
Daniš	Jan + Anna	viz Březina		
Daniš	Jan + Anna	v. z. Buček		
Dašák	Jan + Suzana	viz Gavenda		
Dašák (Dan'el)	Daniel + Eva	viz Špaček		
Dašák	Jan + Barbora	viz Petřek		

22. Děckulák	Václav + Suzara	Slováček	kmot.	11. 4. 1715
Dedek	Jan + Kateřina	viz Zedek (Zetek)		
23. Dobík	Jiří + Anna	Vdovička	n	22. 11. 1654
24. Dobík	Václav + Kateřina	Slovák	n	19. 6. 1689
25. Dobík	Jiří + Anna	Tobeš	n	10. 3. 1652
26. Drozdek	Mikuláš + Ludmila	Štěpaník	n	20. 1. 1692
Dvacatinský	Jan + Anna	viz Uhřík		
Eliáš	Eliáš + Ludmila	viz Svačina		
27. Elšík	Martin + Kateřina	Ondříš	n	21. 11. 1737 (Pokračování)

KIR — obec Hošťálková — o. Vsetín

Příloha č. 2.a

VÝKAZ CHYB, VZNIKLYCH OMYLEM ZAPISUJÍCÍHO DO MATRIK:

1.a Matrika sezdanych — chybné uvedení křest. jména ženicha:

Jan + Just. Gavenda	21. 9. 1705	správr.:	Georg + Justina Gavenda
Martin + Maria Horačík	7. 9. 1755		Martin + Rosina Horačík
Jan + Anna Ššáš	4. 11. 1653		Matheus + Anna Ššáš
Matheus + Suzanna Vavřík	11. 5. 1732		Václav + Suzanna Vavřík

1.b Matrika sezdanych — chybné uvedení nevěsty:

Václav + Kath. Roháč	21. 1. 1652	správně:	Václav + Anna Roháč
----------------------	-------------	----------	---------------------

2.a Matrika narozených — zdvojení zápisu nar. téhož dítěte:

Matheus + Katharina Ballada	15. 5. 1735 a 15. 8. 1735
Matheus + Rosina Pařenica	16. 5. 1735 a 16. 8. 1735

2.b Matrika narozených — chybné uvedení křest. jména otce:

doslovné znění matriky

Jan + Anna Bednář	20. 2. 1766	Tomáš
Math. + Rosina Horák	29. 4. 1764	Rosina
Jan + Teresia Ivánek	6. 11. 1766	Martin
Georg + Suzanna Kočera	24. 6. 1767	Jan
Jan + Eva Pašek	2. 5. 1761	Jan
Martin + Anna Plcha	14. 8. 1751	Jan
Jan + Anna Plšek	5. 11. 1711	Martin
Georg + Kath. Sypták	9. 1. 1712	Anna

oprava po ověření:

Jakub + Kathar. Bednář
Martin + Rosina Horák
Jakub + Teresia Ivánek
Paul + Suzana Kočera
Martin + Eva Pašek
Georg + Anna Plšek
Mikuláš + Anna Plšek
Martin + Kath. Sypták

2.c Matrika narozených — chybné uvedení křest. jména matky:

Georg + Krist. Aleniak	4. 6. 1766	Martin	Georg + Kath. Aleniak
Georg + Anna Barčák	29. 4. 1720	Kathar.	Georg + Kath. Barčák
Martin + Marie Barčák	30. 3. 1740	Esther	Martin + Just. Barčák
Martin + Kath. Barčák	2. 8. 1723	Eva	Martin + Maria Barčák
Georg + Anna Bližniak	2. 11. 1717	Václav	Georg + Kathar. Bližniak
Georg + Anna Bližniak	20. 10. 1739	Maria.	Georg + Kathar. Březina
Jan + Maria Češek	9. 10. 1753	Kathar.	Jan + Kathar. Češek
Josef + Anna Češek	16. 3. 1691	Dorota	Josef + Maria Češek
Jan + Mariar. Čablík	24. 9. 1725	Kathar.	Josef + Anna Čablík
Jan + Kathar. Gajdošík	25. 3. 1716	Anna	Josef + Anna Gajdošík
Jan + Kathar. Gajdošík	7. 6. 1718	Jan	Jan + Anna Gajdošík
Jan + Rosina Galeta	18. 9. 1748	Teres.	Jan + Kath. Galeta
Georg + Anna Gavenda	5. 2. 1723	Josef	Georg + Maria Gavenda
Martin + Kath. Havlík	23. 3. 1704	Georg	Martin + Anna Havlík
Václav + Anna Hlavíčka	21. 6. 1736	Václav	Václav + Kath. Hlavíčka
Jan + Ludmila Jakeš	1. 11. 1654	Martin	Jan + Hedvika Jakeš
Jakub + Kath. Kovář	13. 2. 1741	Marie	Jakub + Anna Kovář
Václav + Suzana Macza	15. 8. 1703	Václav	Václav + Marg. Macza
Václav + Eva Macza	20. 4. 1705	Anna	Václav + Marg. Macza
Josef + Anna Mareček	15. 12. 1765	Suzana	Josef + Rosina Mareček
Martin + Maria Pagáč	30. 1. 1766	Maria	Martin + Anna Pagáč
Georg + Kath. Balík	14. 4. 1763	Anna	Georg + Maria Palík (Balík)
Jan + Anna Pálenka	1. 4. 1704	Tomáš	Jan + Suzana Pálenka
Jan + Suzana Pařenica	24. 4. 1694	Magd.	Jan + Anna Pařenica
Jan + Suzana Pařenica	24. 4. 1694	Suzana	Jan + Anna Pařenica
Jan + Kathar. Pařenica	1. 2. 1698	Magd.	Jan + Anna Pařenica
Tomáš + Dorota Pařenica	28. 2. 1696	Maria	Tomáš + Suzana Pařenica
Matheus + Maria Plcha	25. 1. 1761	Josef	Matheus + Anna Plcha
Georg + Kathar. Polášek	12. 1. 1766	Suzana	Georg + Anna Polášek
Jan + Anna Polášek	28. 12. 1766	Kathar.	Jan + Maria Polášek
Martin + Anna Polášek	18. 6. 1771	Jan	Martin + Maria Polášek
Tomáš + Kath. Polášek	14. 4. 1766	Georg	Tomáš + Maria Polášek
Martin + Anna Slovák	3. 11. 1735	Tomáš	Martin + Magd. Slováček
Georg + Anna Šimek	22. 12. 1773	Anna	Georg + Magd. Šimek
Matheus + Anna Šimčík	10. 1. 1721	Georg	Matheus + Kath. Šimčík
Georg + Anna Švejda	18. 4. 1691	Anna	Georg + Alžběta Švejda
Martin + Maria Turčák	14. 2. 1745	Jan	Martin + Rosina Turčák
Jan + Suzana Valčík	22. 2. 1768	Georg	Jan + Rosina Valčík
Martin + Anna Valčík	10. 12. 1764	Martin	Martin + Rosina Valčík
Georg + Anna Vítek	29. 4. 1709	Jan	Georg + Suzara Vítek

Problémy genealogického skúmania

Stretávame sa už po druhý raz, aby sme riešili otázky a problémy dvoch tak krásnych historických vedných disciplín ako je heraldika a genealógia.

Prvého stretnutia som sa síce nezúčastnil, napriek tomu som sa však veľmi dôkladne zoznámil so všetkými vystúpeniami, ktoré na ňom odznali, a rovnako dôkladne som si vypočul doterajšie referáty mojich predrečníkov.

Povedalo sa veľa závažných slov, týkajúcich sa tak genealógie ako aj heraldiky. Predsa však ani v jednom z doterajších vystúpení som nenašiel to, na čo som tak čakal, a to nielen ja, ale aj mnohí ďalší autori, zaoberajúci sa genealogickým bádáním. Stále sa hovorilo a hovorí iba a výlučne o nadstavbe, o jednotlivých, čiastkových, i keď určite tiež dôležitých problémoch či otázkach. **Neriešili sa však základné problémy, problémy vedecky spracovanej teoretickej základne, potrebnej nielen v genealógii, ale v každej vednej disciplíne, ktorá si nárokuje patriť medzi seriózne vedy.**

Bez takejto základne sa nenájde ani spoločná platforma pri bádání ani spoločná reč všetkých tých, ktorí sa ňou zaoberajú. Stačí, keď porovnáme napríklad iba tie dve vedné disciplíny, ktorými sa zaoberáme na tomto našom stretnutí, čiže heraldiku a genealógiu.

Z heraldiky poznáme celý rad starších ale i novších či úplne nových prác,¹⁾ zhŕňajúcich všetky jej základné poznatky, definujúcich základné pojmy, určujúcich kritéria skúmania, spôsob zhromažďovania, triedenia, bádania, identifikácie, popisu, vyhodnocovania, atď, atď. V heraldike bez ohľadu na to, či sa niekto zaoberá touto tematikou v Košiciach, Bratislave, Brne či Prahe, alebo prípadne v Budapešti alebo vo Varšave, používa tie isté, pre všetkých spoločné a zrozumiteľné pojmy, definície, kritéria. Pochopiteľnosť, ale hlavne **použitelnosť** takto spracovaných výsledkov je úplne iná ako v prípade genealógie. Uvedomujeme si síce rozdiely medzi heraldikou a genealógiou, spôsobené okrem iného nielen rozdielnym významom jednotlivých kritérií na jednotlivých územiach, ale i rozdielnymi genealogickými prameňmi — v porovnaní s heraldikou, predsa však je priam neuveriteľným faktom, že genealógia, napriek svojej vyše 200ročnej histórii na našom území, a to tak na Slovensku ako i v Čechách, sa nedočkala svojej základnej literatúry, jednej jedinej teoretickej práce, ktorá by komplexne obsiahla, pre genealogické bádanie, všetky potrebné a nevyhnutné poznatky. Kde by nielen začínajúci genealóg, ale nutne aj heraldik, či historik, zaoberajúci sa sociálnymi dejinami, archívár, alebo spisovateľ, píšuci biografie či encyklopedické diela, alebo aj skúsený genealóg našiel odpoveď na celý rad otázok, či metodiku riešenia mnohých problémov, s ktorými sa nutne pri takomto výskume musí stretnúť. Bez takejto práce, budme k sebe úprimní, sme skoro úplne odkázaní sami na seba, ponechaní osudu napospas, bez akejkolvek pomocnej ruky.

Ako môžeme hovoriť seriózne o genealógii, keď ani presne nevieme, čo to vlastne tá genealógia je, keď nie sme zjednotení v tom, ktoré sú jej hlavné a vedľajšie ciele, keď nemáme určené a definované jej základné pojmy, keď nie sú určené ani kritéria, podľa ktorých by sa mali genealogické poznatky vyhľadávať, zbierať, triediť a vyhodnocovať; prípadne, keď už aj sa niektoré kritéria v praxi používajú, ich **rozsah a obsah sa pri rovnakom pomenovaní tak výrazne líši**, že získané výsledky sa často nedajú seriózne porovnať a prípadne aj použiť. Práve ich chýbanie alebo nedostatok spôsobil, že celý rad genealogických výskumov a z nich vyplývajúcich výsledkov je čiastočne, prípadne niekedy i úplne, nepochopiteľný, vzhľadom na to, že nevieme na základe ktorého kritéria autor daného spisu niečo konštatuje alebo tvrdí. Taktiež nemáme žiadnu metódu výskumu, žiadne definície jednotlivých genealogických prameňov a ich význam pre tú ktorú spoločenskú skupinu, vrstvu, triedu alebo stav. Jedným slovom, nemáme **nič**.

Na Slovensku sme do dnešného dňa zaznamenali prakticky iba dva, i to len čiastkové, pokusy. V minulom storočí to bol Peter Kellner Hostinský svojimi „Počiatkami rodopisu slovenského“,²⁾ publikovanými na stránkach Pešbudínskych vedomostí už v 1862 roku, a o vyše sto rokov neskôr Darina Lehotská,³⁾ ktorá pri spracovávaní mestskej komunity v Jelšave, práve v súvislosti s tým, čo sme uviedli vyššie, nutne pocítila potrebu aspoň načrtnúť niektoré základné teoretické genealogické otázky. A to je prakticky u nás všetko.

V Čechách je situácia podľa mne dostupných informácií podobná. Podľa údajov českých kolegov je známa z minulého storočia iba jedna, i to len v rukopise zachovaná práca. Z tohoto storočia literatúra uvádza iba Horníčkovu prácu „Kniha o rodopisu“,⁴⁾ ktorá však taktiež je iba pokusom a zároveň je poplatná dobe v ktorej vznikla. Vzhľadom na vyššie uvedený skutkový stav bolo nutné sa venovať riešeniu tohoto problému, s ktorým som sa aj ja, ako začínajúci genealóg a heraldik, a nielen vtedy, stretol pred 15 rokmi. Po desiatich rokoch intenzívnej práce, vychádzajúcej zo skúseností hlavne poľských a nemeckých autorov, pri úplnej akceptácii slovenských, slovanských a uhorských špecifik, vznikla „Genealógia“, ktorá svojim obsahom by nielen mala pomáhať riešiť načrtnuté genealogické problémy, ale rozvinúť tvorivú diskusiu o ďalšom smere výskumov jednotlivých genealogických oblastí, či už základných pojmov, kritérií alebo genealogických prameňov. Na osvetlenie môjho stanoviska v tejto otázke je však nevyhnutný pohľad späť, aby boli úplne jasné nielen moje snaženia v tejto oblasti, ale i východiskové body, ktoré určili práve takýto a nie iný smer a zameranie tejto práce.

Poznáme celý rad maďarských či prípadne po nemecky písaných genealogických prác, väčšinou maďarských autorov, venovaných rodom, rodinám či osobnostiam, pôsobiacim alebo pochádzajúcim z nášho územia. Tieto práce tak spôsobom spracovania ako aj cieľmi a tendenciami, ktoré obsahovali, boli poplatné práve obdobiu ich vzniku, čiže väčšinou druhej polovici 19. storočia, prípadne prvému deceniu 20. storočia, to jest vrcholu maďarizácie u nás, spôsobenej okrem iného i oslavami milénia uhorskej štátnosti. Preto v tomto

prehľade sa zamerám výlučne na práce tých autorov, ktoré boli písané po slovensky, zo slovenského pohľadu, jednoducho boli naše, i keď často veľmi romantizujúce a nie vždy najobjektívnejšie. Pochopiteľne, že nechcem v žiadnom prípade zavrhnúť celý rad veľmi hodnotných prác iných, cudzojazyčných autorov a naopak mystifikovať alebo nadhodnocovať našich. Záujemcov o skoro kompletný súpis celej genealogickej a heraldickej literatúry, týkajúcej sa nielen nášho územia, ale i územia celého Uhorska, odkazujeme na knihu Štefana Lubyho „Dejiny súkromného práva na Slovensku“.⁵⁾

Prvou praktickou genealogickou prácou je monografia Mikuláša Dohnányho „Podmaninovci“ z 1848 roku.⁶⁾ Neskôr sa k nemu pridávajú ďalší autori väčšinou menšími genealogickými štúdiami, hlavne na stránkach Národných novín,⁷⁾ Pešťbudínskych vedomostí⁸⁾, Letopisu Matice slovenskej a Slovenského letopisu.⁹⁾ Z nich medzi najplodnejších patria Sasínek,¹⁰⁾ Križko,¹¹⁾ Kellner-Hostinský¹²⁾ a Hýroš,¹³⁾ ktorí spolu s Bartákom,¹⁴⁾ Stárekom,¹⁵⁾ neskôr s Holubym¹⁶⁾ a inými autormi¹⁷⁾ sa väčšinou zameriavali na magnátske rody, pôsobiace na našom území. Určitú stagnáciu pozorujeme v prvých dvoch desaťročiach 20. storočia. Z tohoto obdobia si zaslúži pozornosť iba publikácia súpisu šľachty Trenčianskej stolice z prvej polovice 18. storočia od P. Halašu.¹⁸⁾

Výraznu zmenu prináša až vznik Československej republiky. Slovenskí historici a genealógovia, oslobodení od maďarizačného tlaku i od téz, hovoriacich o šľachte ako o typickej predstaviteľke „natio hungarica“ a jednonárodného uhorského štátu, vychádzajú z tradícií slovenských autorov 19. storočia. Ako konštatuje i Darina Lehotská, „štúdium rodových vzťahov a zväzkov v tomto období nadväzuje na tendencie slovenských autorov druhej polovice 19. storočia, čiže na publikovanie prameňov, najmä listín a na práce o významných postavách a rodoch ako reprezentantoch Slovákov, ktoré vyrástli zo slovenského prostredia a nenadväzuje na predprevratové práce, ako to robia i naďalej viacerí maďarskí autori a genealógovia“.¹⁹⁾ Najvýznamnejšími historikmi — genealógmi medzivojnového obdobia sú Mária Opočenská-Jeršová a Alexander Huščava. M. O.-Jeršová sa zameriava hlavne na Turiec, odkiaľ spracováva listiny viacerých Turčianskych zemianskych rodov ako sú Bodovci,²⁰⁾ Veličovci,²¹⁾ Zábořskovci²²⁾ a neskôr hlavne Ivánkovci z Jordánu a Dražkovci,²³⁾ ktorým venovala monografiu, patriacu medzi najvýznamnejšie genealogické diela u nás vôbec. Alexander Huščava sa zaoberá hlavne Liptovom. Okrem prác, venovaných výrazným postavám slovenskej histórie (Zvolenský župan Donč²⁴⁾ a Ján Literát z Maďochian²⁵⁾ spracováva najprv štúdiu a neskôr i monografiu o rode Okoličianskovcov z Okoličného,²⁶⁾ a prácu o rode Bohunka Bossanský.²⁷⁾ Zaoberá sa i hodnotením cudzojazyčnej literatúry, venovanej rodom, pôsobiacim na našom území a okrem toho vydáva i recenzie o slovenskej a maďarskej genealogickej literatúre.²⁸⁾ Z medzivojnového obdobia je tu ešte potrebné spomenúť prácu Belu Kleina,²⁹⁾ taktiež venovanú zemianskym rodom Liptova, Šikurovo „Z dejín kúrii v Slovenskom Pravne“³⁰⁾ a Škultétyho štúdiu, venovanú Matúšovi Trenčianskemu.³¹⁾

Po druhej svetovej vojne, po skoro dvadsaťročnom mlčaní genealógov, vydáva Miloslav Okál prácu venovanú rodu Rakovskovcov.³²⁾ V sedemdesiatych rokoch

v rámci práce o Jelšave, spracováva tamojšie zemianske rody Darina Lehotská³³⁾ a v 1976 roku sa stretávame po prvý raz na tomto poli s teraz najplodnejším autorom genealogicko-heraldických prác, Jozefom Novákom, ktorý publikuje svoje Turčianske rody.³⁴⁾ Tieto neskôr dopĺňa v práci „Erby turčianskych rodov“³⁵⁾ a zatiaľ vrcholom nielen jeho činnosti, ale asi heraldicko-genealogického snaženia u nás vôbec, je jeho prvý diel „Rodových erbov na Slovensku“, ktorý vyšiel v 1980 roku, a ktorého druhý diel je pripravený do tlače.³⁶⁾ A na doplnenie ďalších pripravovaných genealogicko-heraldických prác, autor tohto referátu pripravuje viac-zväzkové dielo, venované rodom Trenčianskej stolice, ktorého prvý diel je už taktiež pripravený, o ktorom sa však bude viac hovoriť v druhom referáte.³⁷⁾

Meštianska genealógia

Napriek tomu, že genealogické skúmanie sa v drvivej väčšine zameralo na privilegovaný stav, čiže na šľachtu, už v minulom storočí sa našiel na Slovensku autor, ktorý pochopil dôležitosť bádania genealogických vzťahov aj v iných spoločenských skupinách a vrstvách. Pavol Križko svojimi nezemianskymi rodinami Turca preto urobil významný krok dopredu, ktorý však, žiaľ, nenašiel patričnú odozvu.³⁸⁾ Preto ďalšiu genealogickú publikáciu, zameranú na túto oblasť, nachádzame až v medzivojnovom období, kedy Felix Kutlík spracoval v podobe monografie dejiny svojho rodu.³⁹⁾ Z tohto obdobia poznáme aj niekoľko ďalších prác, ktoré mali čiastočne genealogický charakter, ich zameranie a určenie však malo predsa iný cieľ, preto ich medzi genealogickú literatúru nemôžeme zaradiť.

Výrazne sa situácia zmenila po druhej svetovej vojne, hlavne v šesťdesiatych rokoch, kedy sa do skúmania sociálne nižších vrstiev stredovekej i novovekej spoločnosti začalo po rokoch nedoceňovania zapájať i genealogické bádanie, pričom sa väčšinou zameralo na mestské obyvateľstvo. V 1965 roku v rámci publikácie o stredovekej Bratislave priložil Július Bartl štúdiu o kupeckom rode Venturovcov,⁴⁰⁾ o rok neskôr Ján Tvarožek-Jurov spracoval monografiu rodu Poláčkovcov z Brezovej pod Bradlom⁴¹⁾ a v 1969 roku vychádza z pera Dariny Lehotskej obsiahla štúdia, venovaná bratislavskému patríciajskému kupeckému rodu richtárov Jakubovcov.⁴²⁾ V 1974 roku tá istá autorka spracováva v obsiahnej práci o Jelšavských rodoch okrem miestneho zemianstva i celý rad nešľachtických rodov.⁴³⁾ V 1983 roku vyšla genealogická monografia, venovaná rodu Štúrovcov,⁴⁴⁾ a na doplnenie výpočtov prác v tejto oblasti autor tohto referátu spracoval niektoré trenčianske meštianske rody, pôsobiace v tejto lokalite od 17.—20. storočia,⁴⁵⁾ ako aj niektoré bratislavské rody, niekedy mylne zaraďované medzi nemeckú komunitu.⁴⁶⁾

A nakoniec v tomto súpise je určite nutné spomenúť i niekoľko desiatok genealogických prác, ktoré nikdy neboli publikované, a ktoré sa vo väčšine prípadov nachádzajú v rukách potomkov rodov, ktorých sa tieto práce týkajú. Ich hodnota je rôzna, často však obsahujú veľmi cenné, niekedy dokonca jedinečné informácie.⁴⁷⁾ Spoločným menovateľom týchto prác je obyčajne autor, na 90 percent pochádzajúci zo skúmaného rodu.

Ako som už v úvode spomínal, chýbanie teoretickej základne výrazne sťažuje systematické a rozsiahle skúmanie rodov, rodín ako i osobností, žijúcich na našom území. Rad chýb meritórneho charakteru u celého radu autorov iba potvrdzuje správnosť požiadavky zavedenia

jednotnej nomenklatúry tak čo sa týka obsahu ako i rozsahu vo všetkých genealogických oblastiach. Vzhľadom na nedostatok miesta a zároveň veľmi veľký rozsah celého radu problémov, zameriam sa iba na niektoré.

Rod — rodina

Najprv sa pristavme pri základných genealogických pojmoch, ktorými sú **rod** a **rodina**. Napriek ich základnému významu v genealógii, väčšina autorov tieto pojmy používa úplne ľubovoľne a svojvoľne, vzájomne zamieňa ich význam, stotožňuje ich, prípadne ich použije úplne nesprávne. A tak časť autorov názvom „rodina“ označuje najbližších príbuzných, niekedy iba pokrvných, inokedy i nepokrvných, iní autori zasa termín rodina používajú na definíciu spoločenstva všetkých spríbuznených osôb, bez ohľadu na stupeň pokrvného či nepokrvného príbuzenstva, prípadne bez ohľadu na stavovskú príslušnosť, a ďalší takto definujú spríbuznené spoločenstvo osôb nešľachtického pôvodu. Pri všetkých týchto definíciách sa vôbec neberie do úvahy časový faktor, ktorý je jedným z určujúcich kritérií, a iba výnimočne sa pri nich stretávame s použitím sociálneho, právneho či biologického a spoločenského definovania tohto pojmu. Stačí však, keď budeme vychádzať zo všeobecne známej a používanej sociologickej definície, podľa ktorej je rodina „základnou sociálno-spoločenskou jednotkou“ a doplníme ju právnou interpretáciou pojmu rodina ako „zväzku rodičovského páru a jeho detí“, aby sme dostali úplne jasnú a jednoznačnú odpoveď na túto otázku. Ináč by sme veľmi ťažko mohli definovať spoločným názvom rodiny dvoch potomkov spoločného predka. Bola by to opäť rodina? A ako potom nazvať rodinu potomka a rodinu predka? Znova rodina? A ako potom nazvať všetky tri vyššie uvedené rodiny? Ďalšou rodinou? Ako ich potom rozlíšiť? A to tu už neberieme do úvahy ani príslušnosť k jednotlivým stavom, ani faktor pokrvného a nepokrvného príbuzenstva, ktorý by nám takto definovaný pojem rodiny rozšíril do neuveriteľných rozmerov.

Rodinou teda v genealógii nazývame zväzok rodičovského páru a jeho detí, pričom časový rozsah existencie takejto rodiny je limitovaný dosiahnutím plnoletosti detí, kedy môže, ale ešte nemusí rodina v tomto zložení prestať existovať. Osamostatnenie detí a založenie vlastnej rodiny, čiže narodenie ďalšej generácie potomkov znamená koniec rodiny a vznik rodu. Rozhodujúce slovo tu teda má časový faktor a sociálny faktor, čiže rodinný stav jednotlivých príslušníkov skúmanej rodiny.

Rod, ktorý väčšina autorov definovala nesprávne ako spoločenstvo spríbuznených osôb šľachtického pôvodu, je teda súborom viacerých rodín, bez ohľadu na stav, obyčajne spojených príbuzenskými vzťahmi. Keď však prechádzame k definovaniu pojmu rod, musíme si postaviť otázku, o ktorom rode vlastne hovoríme. Či o menom rode, založenom na pokrvnom príbuzenstve, ktorého spoločným, vonkajším prejavom rodovej súdržnosti, je spoločný názov všetkých jeho predstaviteľov — čiže priezvisko, niekedy dopĺňované prírnením alebo predikátom? Alebo tu hovoríme o rode heraldickom, vychádzajúcom zo spoločného vlastníctva jedného erb, bez ohľadu na existujúce vzťahy medzi jeho jednotlivými vlastníkmi?⁴⁸⁾ Alebo žeby to boli iba dva prejavy

toho istého pojmu podobného významu a obsahu? Určite základnou otázkou je tu teda určenie ich vzájomného vzťahu.

Koncom stredoveku a začiatkom novoveku je vyriešenie tohto problému obyčajne jednoduché. Väčšinou sa tu stretávame s rodom menným, kým rody heraldické, keď ich niekedy skutočne aj nájdeme, sa obyčajne čiastočne alebo úplne stotožňujú s mennými rodmi, pretože hoci nespĺňajú požiadavku spoločného priezviska, väčšinou medzi jednotlivými predstaviteľmi sú nejaké príbuzenské vzťahy.⁴⁹⁾ Iná je však situácia v 12.—15. storočí, počas vzniku a stabilizácie jednotlivých stavov na našom území, kedy sa stretávame s celým radom heraldických rodov, ktoré však nie sme zatiaľ v stave bližšie určiť a prípadne stotožniť oba typy genealogických rodov.⁵⁰⁾ Pre lepšie pochopenie celého radu javov, súvisiacich okrem iného i so vznikom šľachty a jej pôvodu na našom území, bude nutné tento problém dôkladne preštudovať.

Genealogické tabuľky

Čo sa týka descendentných genealogických tabuliek, väčšina problémov je uspokojivo vyriešená. Grafické riešenie sa v zaužívanej forme používa stovky rokov a skutočne nie je podstatné, či sa rozrod začína vpravo a pokračuje doľava alebo ide zhora zo stredu nadol, prípadne — v prípade nedostatku miesta — v sústredných kružniciach.⁵¹⁾

Dôležitým a doteraz nie príliš úspešne vyriešeným problémom je označovanie jednotlivých osôb tak priamo v tabuľkách ako i, a to hlavne, v písomných doplnkoch. Poznáme niekoľko spôsobov, používaných tak v staršej ako i v novej literatúre, obyčajne založených na kombinácii rímskych a arabských čísiel (rímske označovali generáciu, arabské poradie v rámci generácie alebo v rámci celej tabuľky, prípadne sa každá generácia v rámci celého rodu označovala iným označením kombinácií písmien a čísiel, prípadne rôzneho značkového označenia, atď.⁵²⁾ Nebudem tu vymenovávať celý rad nedostatkov týchto metód, uvediem iba jeden, ktorý je pre všetky doteraz používané metódy spoločný, malá zrozumiteľnosť a preto i malá použiteľnosť, a pritom veľká časová náročnosť.

Vzhľadom na predpokladané zavádzanie výpočtovej techniky do genealogického bádania, o čom budem hovoriť v svojom druhom referáte, ako aj v súvislosti s čo najľahším spôsobom označovania, navrhujem označovanie všetkých osôb daného genealogického rodu arabskými číslami nasledujúcim spôsobom. Zakladateľ rodu bude mať číslo 1. Jeho potomkovia do prvého rozrodu v n-tej generácii číslujeme číslami 2-n. Pri prvom rozrode v rámci rodu v niektorej n-tej generácii si táto generácia ponecháva dosiahnuté číslo n, ku ktorému pridáva svoje číslo, označujúce poradie v rámci súrodencov, od najstaršieho do najmladšieho. Potomkovia každého z členov prvého rozrodu preberajú číslo svojho priameho predka, ku ktorému znova pridávajú svoje poradové číslo.

Ako príklad uvedieme genealogickú tabuľku rodu Kaisenberg.

Podľa tohoto spôsobu je možné okamžite určiť nielen všetkých priamych predkov skúmanej osoby, ale i v ktorej generácii skúmaného rodu nastal prvý rozrod.⁵³⁾ Čiastočnou nevýhodou je veľký počet čísiel vo vzdialenejších generáciách bohato rozrodeného rodu. Priamo v genealogickej tabuľke postačuje uvádzať pri jednotlivých osobách ich čísla v rámci jednej rodiny. Číselný kód hľadanej osoby, potrebný pre vyhľadanie údajov, týkajúcich sa tejto osoby, uvedených v písomnej prílohe obdržíme tak, že pred číslo tejto osoby pridáme postupne čísla všetkých jeho priamych predkov až do prvého rozrodu.

Pri ascendentných genealogických tabuľkách bude potrebné sa dôkladnejšie venovať dvom problémom. V prvom rade je to vyriešenie závislosti úbytku predkov, spôsobeného uzatváraním manželských zväzkov medzi príbuznými, od stavu a spoločenskej triedy, ktorý sme síce už riešili a vyriešili, ale niektoré otázky však naďalej ostávajú nejasné a otvorené. Druhým problémom je vyriešenie závislosti stavovského či triedneho postavenia žien na dĺžke ženskej línie probanta, ktorá, ako je všeobecne známe, je pri tom istom počte pokolení oveľa kratšia ako mužská línia.⁵⁴⁾ Odpoveď na túto otázku nám poskytne celý rad nových pohľadov na život rodín rôznych spoločenských skupín v stredoveku a novoveku.

Filiácia a koičia

Základnými úlohami genealogického bádania je určovanie filiácie a koičia. Veľmi významnú úlohu pri tomto určovaní má terminológia, používaná vo všetkých druhoch dokumentov na označenie rôzneho stupňa príbuzenského vzťahu. Jej význam na tomto mieste asi nie je potrebné zdôrazňovať. Veď často práve iba na základe použitia daného a nie iného termínu v skúmanom dokumente môžeme určiť filiačný alebo koičný vzťah.

Slovanská terminológia, podľa údajov sovietskych i poľských autorov,⁵⁵⁾ patrí v rámci Európy medzi najbohatšie, čo vyplýva okrem iného z dedičského systému našej stredovekej spoločnosti. Väčšina termínov, označujúcich príbuzenské a švagrovské vzťahy, sa zachovala až do dnešných čias a používa sa i teraz, i keď často v modifikovanej forme, čo sa dá vysvetliť dlhodobým výskytom hlavných znakov tých spoločenských štruktúr, ktoré boli charakteristické pre spoločnosť poľnohospodárskeho charakteru, ako i tradicionalizmom a kultom rodinných a rodových vzťahov, tak typických práve pre Slovensko. Skúmaním problémov nielen správne určíme príčinu mnohých javov, vystupujúcich v rôznych spoločenských skupinách medzi osobami, spojenými príbuzenskými či švagrovskými zväzkami, ale takto získame i cenný zdroj informácií o systéme týchto vzťahov ako i o dôležitej časti štruktúry stredovekej a z nej vyplývajúcej novovekej spoločnosti.

Poznáme okolo 100 termínov, ktoré sa častejšie alebo menej často používali. Veľmi zaujímavé je zistenie, že v slovenčine sa napríklad nezachovalo rozlišovanie medzi bratancami a sesternicami, potomkami otcovho brata a sestry alebo matkinho brata a sestry, tak, ako to môžeme doteraz pozorovať napríklad u našich severných susedov, v Poľsku. Podobným veľmi zaujímavým

problémom je rozlišovanie švagrov rôzneho stupňa. K týmto otázkam bude potrebné sa ešte vrátiť. Rovnako bude potrebné vyriešiť otázku, kto v prípade úmrtia rodičov vychovával ich potomkov a spravoval ich majetok. Podľa obyčajového práva to mal byť obyčajne agnátsky príbuzný, a až v treťom poradí kognát, predsa však sme sa stretli aj s prípadmi, že napriek výskytu agnátov bolo dieťa zverené kognátskym príbuzným, pričom rozhodoval nielen vek, ale hlavne spoločenské postavenie ako i majetkový stav žiadateľov. Z toho vyplýva určenie príslušnej dôležitosti vzťahu medzi strýkom, ujom ako i tetou a ich synovcom, ktorí obyčajne v takýchto prípadoch boli určovaní ako jeho poručníci, pretože pre okolie bolo často dôležitejšie, kto je pestúnom danej osoby ako kto je jej otcom. Zároveň bude tieto problémy potrebné rozpracovať samostatne pre jednotlivé stavy, i spoločenské triedy a skupiny v rámci stavov.

A nakoniec by som sa chcel pristaviť pri genealogických kritériách, teda pri jednom z najdiskutovanejších a najpálčivejších problémov súčasnej genealógie nielen u nás, ale i v iných, v genealógii lepšie stojacich štátov. Je pochopiteľné, že genealogické kritéria musia predovšetkým brať do úvahy špecifiká skúmaného územia ako aj národa, ktorý toto územie obýva a podľa ktorých sa určuje tak ich význam ako i použiteľnosť jednotlivých kritérií pre genealogické bádanie.

Rozoznávame preto hlavné a vedľajšie alebo pomocné genealogické kritéria.

Medzi hlavné genealogické kritéria zaraďujem:

- heraldické
- majetkové
- stavovské
- menné
- dedičské
- náboženské

Medzi vedľajšie genealogické kritéria (pomocné kritéria) zaraďujem:

- územné
- právnej blízkosti
- spoločného vystupovania v dokumentoch
- protekcie
- patronátske
- miesta uschovávaní dokumentov
- chronologické
- chronológie vystupovania
- chronológie predchodcov a nástupcov
- rozsahu informácií

Tento počet ako aj názvy jednotlivých kritérií nie sú zatiaľ konečné, podľa môjho názoru však zodpovedajú obsahu toho, čo predstavujú. Vzhľadom na ich veľký počet nie je možné v skratke charakterizovať ani časť z nich, preto sa tu budem venovať iba jednému problému, spojenému s menným kritériom, problému, ktorý v ostatnom čase vzbudil toľko vzruchu, a to nielen u nás, ale hlavne u našich južných susedov. Preto považujem za potrebné zaujať k tomuto problému zásadné stanovisko.

V skratke ide tu o spätné zavádzanie a používanie slovenských foriem priezvisk u celého radu rodov, pôsobiacich alebo pochádzajúcich z nášho územia, čiže

o proces, ktorý prebehol či už v poľskej, nemeckej, rakúskej a taktiež i v maďarskej historiografii už koncom minulého, prípadne začiatkom tohto storočia. Je zaujímavým faktom, ktorý nie je potrebné ináč komentovať, že pomadaľarčovanie stoviek a stoviek typicky slovenských priezvisk Ďurčanskovcov, Čerňanskovcov, Podhradskovcov, Lieskovcov, Bielikovcov, Veľkých, Čiernych atď., atď. na Gyurcsányich, Czernyanszkyich, Podhrygaiov, Lieszkowszkyich, Bellayovcov, Nagyovcov, Feketeovcov atď., nevzbudzovalo a nevzbudzuje žiadne protesty... Tento problém je preto v prvom rade potrebné riešiť bez emócií, na základe objektívneho posúdenia skutkového stavu. Rody, pôsobiace na Slovensku, podľa používaného priezviska a pôvodu, bez ohľadu na stavovské zaradenie, môžeme rozdeliť do troch základných skupín. Do prvej skupiny zaradujeme rody cudzieho pôvodu, do druhej patria slovenské rody, používajúce aj alebo výlučne cudziu — hlavne maďarskú — formu priezviska a slovenské rody, používajúce len slovenskú formu priezviska. Tretiu skupinu preto môžeme zákonite vynechať.

Venujme sa teraz prvej skupine rodov. Rody cudzieho pôvodu, pôsobiace na našom území, si väčšinou ponechali svoje pôvodné priezvisko. U tejto skupiny platia jednoznačne pravidlá slovenského jazyka, týkajúce sa písania cudzích priezvisk ako i príslušné nariadenia ministerstva vnútra. Tieto priezviská sa nemenia a píšú sa podľa pôvodného pravopisu.

Druhú skupinu tvoria práve rody, ktoré vyvolali príslušnú búрку v pohári vody. V prípade, že slovenské rody používajú určitú, slovenčine cudziu formu priezviska, je nutné pristupovať k riešeniu podľa pôvodnej formy priezviska ešte pred maďarizačnou vlnou 19. storočia. V prípade, že nájdeme dokumenty, potvrdzujúce, že aspoň jedna vetva či jedna osoba takáto slovenské priezvisko používala, autor má plné **právo a povinnosť toto priezvisko — a to výlučne — používať v celom texte**. Iné formy priezviska, i keď neskôr používané väčšinou členov rodu, postačuje uviesť na začiatku textu pod alebo vedľa nami uznaného priezviska ako dokumentáciu rôznych foriem priezvisk jedného rodu a za účelom ľahkej identifikácie jeho jednotlivých členov v dokumentoch a literatúre, ktorá mohla používať na ich označenie iné priezviskové formy. Podobná zásada platí v prípade jednoznačného slovenského základu priezviska, v ktorom sa používa maďarský pravopis, ako napríklad Čerňanský-Czernyanszky-Czernaí. Preto ma nikto nepresvedčí, aby som rod Bedjáčovcov, ktorých mimochodom veľmi dobre poznám, a ktorí sa takto písali od druhej polovice 16. do prvej polovice 19. storočia, písal tak ako to uvádza maďarská genealogická literatúra, alebo ako ma o to žiadali niektorí členovia tohto rodu, čiže Begyács. Podobným prípadom je už vyššie spomínaný rod Čerňanskovcov z Malej a Veľkej Černej v Trenčianskej stolici, a takýchto prípadov je možné uviesť stovky. Výnimku môžu tvoriť iba priezviská, ktoré svojej maďarskej forme a napriek čisto slovenskému pôvodu tohto rodu sú natoľko známe a zaužívané, žeby ich poslovenčnenie bolo veľmi násilné. Týchto je však tak málo (väčšinou ide o príslušníkov magnátskych rodov, ktorí zastávali významné funkcie v štátnej správe, prípadne o významné osobnosti vedeckého či umeleckého sveta), že ich počet môžeme v rámci celého Slovenska spočítať na prstoch dvoch rúk. Síce plne chápem námietky dnešných nositeľov v minulosti zmaďarizovaných priezvisk, predsa

však zastávam názor, že je neodškriepiteľným právom každého autora, aby na základe nezvratných dôkazov uvádzal ten ktorý rod pod jeho skutočným, pôvodným, slovenským priezviskom, bez ohľadu na to, či niektoré vetvy toto priezvisko používajú alebo nie.

A nakoniec ešte niekoľko slov na tému koncoviek. V našich priezviskách, hlavne u šľachtických rodov rozoznávame dva druhy koncoviek, pričom obe považujem za naše, pôvodné. Prvou formou je posesionatívna koncovka -ský, používaná hlavne v priezviskách, tvorených od miesta pôvodu, obyčajne zároveň tvoriacich v minulosti vlastníctvo tohto rodu, a koncovka „y“, prípadne „ay“, ktorú používali taktiež príslušníci šľachtického stavu, hlavne tí, ktorých priezvisko nemalo svoj pôvod a základ v nejakom miestnom názve. Pretože máme dokumentovaný celý rad prípadov, dokonca aj zo 16. či 17. storočia, čiže dávno predtým, než sa vôbec začalo hovoriť o slovenskom či maďarskom národe v dnešnom slova zmysle, môžeme hovoriť aj v tomto druhom prípade o našej pôvodnej slovenskej koncovke, ktorú môžeme používať bez toho, žeby sme sa spreneverili zásadám, ktoré sme už uviedli vyššie.

1) V Čechách „Heraldika“ od Z. Zengera, na Slovensku „Heraldika“ od J. Nováka — obe knihy vyšli v sedemdesiatych rokoch.

2) 1862, č. 98—103; 1863, č. 1—2, 7, 22, 25—26, 29.

3) Jelšavské rodiny v svetle najstaršej mestskej knihy od polovice 16. storočia do začiatku 18. storočia. Universitas Comeniana Historica (Zbor. fil. fak. UK), 24—25, Bratislava 1973—1974, s. 169—201.

4) Vyškov 1939.

5) Bratislava 1946, s. 296—307.

6) Levoča.

7) Vychádzali v Martine od 1870 roku.

8) Hlavne publikácie P. K. Hostinského.

9) Listy Benických zo XVI. st., IV SL/165, VI/324. Czoborovské listiny, SL III/70. Listiny Kevických z r. 1589, 1595, 1638 a 1640, písané v Keviciach, SL 1882/309. Listiny Trnovských, SL V/245. Listiny Thurzovské, SL 1877/159. Listiny Vrútockých (Ruttayovcov) z 1572 a 1680 r., písané v Senici a na Vrútkách, SL VI. 1882/165. Listy z Bátoroviec SL VI/3/254. Listiny bečovské SL III/320. Listy z Oslian SL VI 3/252. Listiny k dejepisu Sásova SL III 1879/57. Pokonanie stráňavských r. 1666 v trenčianskej župe, SL I 3/220. Listy z Tekov. Sv. Kríža, SL VI, III/255.

10) Stredovekí oligarchi uhorskí, Slovesnosť III, 1865, č. 22. Listy Palúdske, SL VI/338. Listiny Pongráčovské, Letopis MS X; 1874/78. K rodomu Pongráčovcov, SL VII, 1882/138.

11) Listiny nespalských Justhovcov z r. 1519—1676, SL I 1876/307.

12) Rod Bubešovcov, Pešt. bud. v. II, 1862, č. 90—100.

13) Rodopis Zápoľských, Letopis MS XI/2. Bubešovcov, zámok Likava a jeho páni, Martin 1876.

14) Thurzovci a Fuggerovci, SR, I/30.

15) Matouš z Trenčína, Lumír III, č. 10—11.

16) Obrázky zo života podhradských zemanov v Bošackej doline, Č. lid., IV, 1895, č. 5—6. Stanovy podhradských zemanov z r. 1622, Nár. Nov., XX, 1889, č. 24. Z rodiných listín Ferencovicovských v Zem. Podhradí, Nár. Nov., XXVII, 1896, č. 24.

17) Mišík: Pongráčovci v Ondrašovej, Nár. Nov., XXV. 1894, č. 120. Houdek: Svätýjanský archiv, SMSS, 1928/109. Stanislav: Archiv Svätýjanských v Lipt. Jáne, Bratislava, I/135. Rod Thurzovcu, Evanjelik, III, 1864, č. 28—30. Záborský: Zemanský list rodiny Záborských, Sokol III, 1864, 9. Zmeškalové z Domaníc, Neco ku genealogii šľachtických rodin slovenských, Svetozor, Príl. Sl. Nov., 1859, č. 21.

18) Zemianske rodiny v Trenčianskej, SMSS, 1908/35—42.

19) Viz pozn. 3).

- 20) Listiny rodiny Bodo z Bodoviec. SMSS, 1936, Slov. dipl.
- 21) Listiny rodiny Veličovcov z Lehôtky, SMSS, 1933/36.
- 22) Listiny rodiny Záborských zo Záboria, SMSS 1933/55.
- 23) Rod Ivánka z Jordánu a Dražkoviec, Martin 1937.
- 24) Zvolenský župan Donč zradcom Matúša Trenčianskeho, Bratislava, IX/350. — Znak slov. župana Donča, Bratislava 1937.
- 25) Ján Literát a liptovské falzá, Bratislava 1936. K problémom pôvodu Jána Literáta z Madočian, Hist. slovník, III—IV, 1945—46, s. 120—146.
- 26) Zemianska rodina z Okoličného, Hist. zb., 1943/65. — Archív zemianskeho rodu z Okoličného, Bratislava 1943.
- 27) Spor o zemiansky pôvod rodiny Bohunka-Bossánszky, Hist. zb., II, 1944, 129—174.
- 28) Historica Slovaca, I—XX, 1940—41, 345—346. Kritika práce maď. historika P. Horanského o liptovských zemianskych rodoch Detrichovcov, Lubyovcov, Svätajánskych a iných. — Heraldické a genealogické drobnosti, Hist. Slov., I—II, 1940/1, 345—355.
- 29) Zemianstvo Liptova a jeho slovenskosť, Martin 1925.
- 30) SMSS, XXVII—VIII, 1933—34, 72—93.
- 31) Matúš Čák Trenčiansky a jeho vláda na Slovensku, Martin 1938.
- 32) Rozmach rodu Rakovských v 16. st., Zborník FFUK, Historica XVIII, 1967, 77—107; XIX, 1968, 131—157.
- 33) Viz pozn. 3).
- 34) S. 75—109, Kmetianum 1976, Martin.
- 35) S. 69—100, Kmetianum 1979, Martin.
- 36) Osobná informácia od autora.
- 37) Spoločne s teóriou genealógie.
- 38) Národné Noviny, VIII, 1877, č. 23.
- 39) Bratislava 1931.
- 40) Slavín — Vlastived. roč. Zápisl. kraja, I, 1965, 189—191.
- 41) Rodinná kronika Poláčkovcov, 1966.
- 42) Bratislavská patríciajská rodina Jakubovci, ročenka Bratislava, III, 1967, 58—115.
- 43) Viz pozn. 3).
- 44) P. Horváth: Rodina Štúrovcov, Vlastivedný časopis, 1983, s. 155—160.
- 45) Rody Gavora, Lange, Wágner, Zelenák, Hostinský.
- 46) Rody Klester, Stieglitz, Koch.
- 47) Podrobnejšie sa tomuto problému venujeme v inej štúdii, kde uvádzame i ich podrobnejší zoznam.
- 48) Nutné preskúmať na základe zachovalých dokumentov u daných rodov.
- 49) Udelenie spoločného erbu počas protitureckých vojen sa často udeľovalo celým rodinám, teda i ich ženským, často už vydatým príslušníčkam a teda i ich manželom.
- 50) Rod Hunt-Poznanovcov, či Diviakovcov.
- 51) Veľmi zriedkavý prípad, ktorý som našiel iba v dvoch potvrdeniach šľachtictva v Trenčíne z druhej polovice 18. storočia.
- 52) Takéto značenie sa napríklad používa v Gothajských almanachoch.
- 53) Dôležité hlavne pri používaní dedičského kritéria, kde je potom možné určiť stupeň filiácie či koície medzi jednotlivými členami rodu alebo rodov.
- 54) Spôsobené skorším vstupovaním žien do stavu manželského.
- 55) O. N. Trubačev: Istorija slavjanskich terminov rodstva i nekotorych drevnejšich terminov obščestvennogo stroja, Moskva 1959. M. Koczerska: Uwagi o terminologii pokrewieństwa i powinowactwa w polskich źródłach średniowiecznych, Warszawa 1982.

Boj o odbornou tematiku a kolektivní práci v československé genealogii a heraldice

Boj o odbornou tematiku a kolektivní práci v československé genealogii a heraldice, má-li být úspěšný musí vycházet ze správného hodnocení zralosti situace a lidských i objektivních faktorů. Zkušenosti posledního desetiletí ukazují, že členové České heraldické a genealogické společnosti i ostatních klubovních organizací jsou tvořivou silou a dostatečnou kádrovou základnou, která je již schopna a ochotna plnit i závažné odborné úkoly obou pomocných věd historických. Stejně zkušenosti dále ukazují, že genealogie a heraldika bez profesionálního pracoviště a bez vlastního časopisu trvale stagnuje. Z těchto obou zjištění je možno a nutno vyvodit jedině: hledat formy boje za zlepšení tohoto stavu a za uplatnění členského zájmu obou pomocných věd historických.

1. Postupový plán za zvýšení aktivity a odbornosti členů ČHGS 1983—85

Z pátého sjezdu československých historiků v únoru 1982 si nutně musel každý genealog a heraldik odnést pravdivé, kruté a trpké poučení, že se česká historiografie dobře, snadno a bez potíží obejde bez genealogie a heraldiky, protože čeští historici současnosti stejně jako v době Františka Palackého si musejí všechny potřebné podklady z těchto dvou pomocných věd historických opatřovat, kriticky hodnotit a využívat sami. Přitom ze sjezdového jednání zřetelně vyplynulo jednoznačně, že od předchozího IV. sjezdu v roce 1966 vyrostla celá řada interdisciplinárních historicko-genealogických problémů prvotřídní důležitosti: vznik feudalismu a šlechty jako nové třídy v období etatizace, rodové souvislosti prvních generací Bořivojovců (tak lépe než Přemyslovců) v Praze podle konfrontace z výzkumu jejich kosterních pozůstatků MUDr. Vlčkem, nástup české šlechty v období jagellonském, růst moci a vlivu magnátské šlechty a její krize v období předbřlohorském, politická likvidace českých měst v 16. století a následný nárůst urbanizace českých zemí jako genealogicky sledovatelný populační proces v 18. století a další. Výslovně tu zazněly požadavky účinné interdisciplinární spolupráce na řešení otázek spojených s procesem feudalizace, nutnost zaměření na stranou ponechané dílčí otázky jako tabula rasa a požadavek soustavného sociologického a psychologického studia osobnosti ve feudálním období. Vazby na genealogii a heraldiku bylo možno vycítit i v námětech na přípravu hodnocení B. Balbína a francouzské revoluce (1688, 1789), na analýzu pozemkových knih a na edice k vnitřním českým dějinám po realizaci dokumentů k dějinám třicetileté války.

Zásadní absencí genealogické a heraldické problematiky na sjezdu historiků nebylo pochopitelně míněno

vyloučení genealogie a heraldiky a vůdčím motivem bylo udržení sevřenosti sjezdového jednání na historickou a případně archivní problematiku. Jenže právě od V. historického sjezdu právem bylo očekáváno, že zaujme stanovisko k naprosto neutěšenému stavu české genealogie a heraldiky a k otevřené otázce laických genealogů a heraldiků. I nevěřící část členské genealogické a heraldické základny však musela uznat, že ze strany profesionálních historiků, genealogů a historiků nemohou očekávat pomoc, program a účinnou spolupráci. Otázku „co dělat“ či „čím začít“ si tedy i nadále bude muset zodpovídat členský genealogický a heraldický kolektiv a především jeho část, ochotná zvýšit svou odbornou úroveň a opustit ryze individuální pracovní styl, svépomocí a z vlastních zdrojů.

Po odeznění a přebolení reorganizace členského seskupení českých a moravských genealogů v letech 1980—81 a po vyjasnění a upevnění nových organizací a klubů při vybraných institucích, ústavech a zařízeních v letech 1981—82 nebránilo nic tomu, aby se genealogové a heraldici nevrátili k programu zkvalitnit a rozšířit svou práci ve všech existujících odstínech od pojetí s většími či menšími vědeckými aspiracemi až po pojetí genealogie a heraldiky jen jako výplň volného času. Největší potřeba dohnat několikaleté zdržení a skoncovat se stavem sebevíc pilného a pracného shromažďování informací o svých rodech a pro své znakové sbírky podle individuálních izolovaných zájmů zákonitě nastala u menších, ale organizačně stmelěných a lidsky propojených kolektivů, jakými byla seskupení v Ostravě, Olomouci a v Brně. Jejich výhodou bylo, že se jich jen málo dotýkaly vzedmuté nejistoty a vzniklé proměny při tvorbě nástupnické organizace heraldiků a genealogů a že nepřerušily ani kontakty vzájemné, ani kontakty s Prahou. Olomoučtí genealogové a heraldici, organizačně připojení k jejich olomouckému vlastivědnému muzeu, vytvořili dobrou hostitelskou tradici a poradní základnu pro své kolegy z Ostravy i z Brna a z Prahy. Na svých schůzkách koordinovali publikační, přednáškovou i jinou činnost vlastní i svých speciálně zaměřených pracovních týmů. Závažnou se stala schůzka zástupců genealogických a heraldických klubů konaná v Olomouci 30. 10. 1982, protože vyhlásila nutnost společného hledání cesty, jak nastolit odbornou tematiku a kolektivní pracovní metodu do celé genealogické a heraldické práce. Této myšlence přesně vyhovoval a byl proto příznivě přijat návrh na zřízení minimálně šesti pracovních skupin s vyhraněnou, atraktivní a odbornou tematikou, jak jejich náplň předtím v genealogické sekci ČHGS 5. 10. autor navrhl a sjednal (1. soupis církevních matrik, 2. Databanka rodinných listů ze 17.—19. století, 3. Šlechtické populace jednotlivých oblastí, 4. Ceny poddanských nemovitostí, 5. Soupis heraldických památek v jednotlivých oblastech a 6. Soupis rodin katů v jednotlivých oblastech). Současně s tím byl přijat požadavek pražských a ostravských genealogů a heraldiků nekompromisně vymýtiti lačné, ryze laické a chybné články z členských periodik a zvýšit odbornou úroveň statí, protože publikované výsledky prací jsou nejpřesnějším a nejcitlivějším ukazatelem toho, zda jsou v jednotě slova a činy slibů a programů genealogů, volajících po respektování členských genealogických a heraldických seskupení našimi odborníky a historiky.

Rozhodné pro pokračování v moravské cestě odborné tematiky a kolektivní práce byla jistota, že tyto

požadavky na zkvalitnění práce nevycházely jen od stolu jako prostý funkcionářský a teoretický požadavek, ale měly za sebou první zkušenosti kolektivů pražských i moravských. Pak bylo proto jen otázkou času a příležitosti, aby autor tyto reálné požadavky uvedl do širších a soustavnějších souvislostí a do poučené atmosféry nesmířené s realitou historie bez genealogie a heraldiky a s faktickou likvidací genealogie a heraldiky. Návrh na zvýšení aktivity a odbornosti členů České heraldické a genealogické společnosti 1983 až 1985 byl 8. 12. 1982 předložen výboru ČHGS ve formě sedmnáctibodového postupového plánu na období od 28. 2. do 15. 12. 1983 s přesným rozpisem termínů odpovídajících pracovníků. Východiskem postupového plánu bylo vypracování statí „Stěžejní úkoly České heraldické a genealogické společnosti a jejich řešení v letech 1983—1990“ autorem a členského dotazníku ke zřízení 27 pracovních skupin J. Honcovou s termínem 28. 2. 1982. Stať měla přinést program odborných témat a pracovních skupin, aby byly přijatelné co nejširší členské základně, formulovat předběžně organizační začlenění skupin v rámci ČHGS, nastínit jejich vedení, získání odborného externího konzultanta každé skupině a vyřešit i další činnost těch členů, kteří do pracovních skupin nevstoupí, případně publikační možnosti skupin a organizaci náboru do skupin formou dotazníku. První redakce statí byla pak v termínu předložena výboru ČHGS i oběma sekcím ke kolektivnímu recenzi. Podle nich byly ve statí provedeny úpravy a stať byla rozšířena o závěrečnou kapitolu vylučující zdání, jako by akce zvýšení odbornosti a prosazení kolektivní práce znamenala potlačení či vyloučení dosavadní individuální genealogické a heraldické práce. Konečné znění statě i dotazníku bylo 10. 5. schváleno a doplněno rozhodnutím, publikovat stať jako separát označený ad 1). Výbor ČHGS tak potvrdil, že hodlá podpořit tuto závažnou změnu v dosavadním řízení genealogické a heraldické práce v plném rozsahu a organizačně a administrativně všechny projevy aktivizace, zvýšení odborné tematiky a kolektivní pracovní metodu zajistit.

Při plnění dalších bodů postupového plánu na zvýšení aktivity včetně tisku statě a dotazníku a jeho expedici však nastaly nesnáze a zdržení a místo 31. 5. byla vytištěná stať a dotazník rozeslán až 19. 9.: v desíleté historii snah o zvýšení odbornosti genealogických a heraldických členských organizací samozřejmě tyto 4 měsíce neznamenaly téměř nic.

2. Předběžné výsledky dotazníkové akce ČHGS a přihlášky do pracovních skupin k 11. 10. 1983

Stať „Stěžejní úkoly České heraldické a genealogické společnosti a jejich řešení“ (Heraldika a genealogie. Zpravodaj České heraldické a genealogické společnosti, 1983 (r. 15), ad 1), s. 1—28) vylíčila stručně okolnosti, za nichž akce vznikla, a zdůvodnila nezbytnost nastoupené cesty za zvýšením odborné tematiky a za zakládáním pracovních skupin s určenou tematikou; vybídla pak všechny členy ČHGS k zaslání vyplněného dotazníku o připojení k akci, ke vstupu do některé ze skupin či k navázání spolupráce s ustavenými skupinami. Dotazník počítal i s případy, že z dobrých důvodů se k akci někteří členové nepřipojí, dával příležitost k začlenění do skupin i pracovníkům těch archivů, muzeí a ústavů, které jsou členy ČHGS, a požádal členy o sdělení připomínek, námětů na zřízení

dalších skupin a námětů k Informačnímu listu a k časopisu Heraldika a genealogie.

Protože termín pro zaslání dotazníků s přihláškami do pracovních skupin byl z 31. 7. změněn na 31. 12., nelze splnit bod 13 Postupového plánu na zvýšení aktivity a odbornosti členů ČHGS a podat na II. setkání genealogů a heraldiků v Ostravě 15.—16. 10. 1983 konečnou zprávu o výsledku akce. Očekávaný podíl 10 procent členů, kteří se budou věnovat práci v jednotlivých skupinách, však již byl překročen i v tomto kole. Jasná řec čísel a statistiky určila nejpritažlivější tematiku a nejpočetnější aglomeraci členů i tematiku novou a méně zajímavější členy. Na pořadí skupin budou po konečném sečtení hlasů k 31. 12. provedeny snad některé změny, protože se ve dnech II. ostravského setkání i po něm očekává kolektivní předání dotazníků a přihlášek a osobně předávaných dotazníků jednotlivými členy. Vysoký počet zájemců o odbornou tematiku a kolektivní práci a jejich přihlášky do pracovních skupin není překvapením a potvrzuje správný odhad potřeby spolupráce a prolomení izolace u mnoha členů, zatím jen spojovaným časopisem, informačními listy a nahodilými setkáními.

Pořadí	Číselné a slovní označení pracovní skupiny	Počet členů
I.	13. pro regionální soupisy znaků na stavebních památkách a v terénu	28
II.	8. pro databanku rodinných listů a rekonstrukci občanských a šlechtických rodin	16
III.	1. pro přípravu českého genealogického a heraldického atlasu (slovníku)	12
IV.	12. pro soupis rodových vývodů jako právních heraldických a genealogických dokumentů	10
V.	7. pro edici jmenovitých soupisů obyvatel podle víry z roku 1651	9
VI.	16. pro studium tvorby městských znaků po roku 1945	9
VII.	20. pro genealogii mlynářských rodů jako představitelů horních sociálních skupin	9
VIII.	22. pro vysledování rodového původu předních osobností našeho vědeckého, kulturního a politického života	9
IX.	27. pro genealogickou a heraldickou bibliografii	9
X.	11. pro nasazení výpočetní techniky do evidence rodin, osob a znaků v genealogických a heraldických pramenech a literatuře	8
XI.	21. pro genealogii kovářů jako představitelů progresivních řemeslnických skupin	8
XII.	2. pro přípravu učebnice (rukověti) genealogie a heraldiky	7
XIII.	9. pro studium regionálních šlechtických populací a geografické mobility a struktury šlechty	6
XIV.	18. pro studium cen poddanských nemovitostí	6
XV.	4. pro soupis českých rodinných archivů a osobních pozůstalostí	5
XVI.	10. pro genealogické a sociologické studium změn struktury a pohybu rodin na vesnici po roce 1945	4
XVII.	19. pro genealogii katů, biřiců a pohodných jako nejnižší sociální skupiny	4
XVIII.	3. pro soupis církevních matrik jako základního genealogického pramene	4
XIX.	17. pro pořízení osobního rejstříku k berní rule z roku 1654, zpovědních seznamů z let 1671—1725 a k tereziánskému katastru z let 1713—57	3

Zbývajících osm pracovních skupin získalo zájem jen u desíti členů v jejich dotazníku (5. pro soupis ostatních heraldických a genealogických pramenů v našich

archívech a muzeích, 6. pro edici kvaternů desk zemských, 14. pro studium heraldického zobrazení pracovních nástrojů a nářadí, 23. pro studium výrobních značek a znamení a papírnických filigránů, 24. pro studium přínosu B. Balbína (zemř. 1688) k české genealogii a heraldice, 24. pro studium přínosu G. Dobnera (zemř. 1790) ke kritickým pomocným vědám historickým, 26. pro studium přínosu Vojtěcha Krále (nar. 1844, zemř. 1913) k české heraldice, sfragistice a genealogii a 26. pro upřesnění heraldické a genealogické terminologie). Hlasování členů o nejzajímavější a nejschůdnější genealogické a heraldické tematice touto naváděcí formou dotazníků se ukázalo technicky zvládnutelnější než iniciativní formou, uplatněnou v členské přihlášce nebo v někdejší dotazníkové akci Genealogické a heraldické společnosti. I zde ovšem byla dána příležitost členům, kteří některou další odbornou tematiku pokládají za tak závažnou, aby se pro její řešení ustavily další pracovní skupiny. I těchto osm eventuelních skupin získalo zájem devíti členů (v pořadí podle data došlých dotazníků):

28. pro postavení heraldiky a genealogie v socialistické společnosti,
29. pro církevní heraldiku,
30. pro heraldiku na medailích,
31. pro sfragistiku
32. pro genealogii cizích rodů
33. pro adresář genealogů a heraldiků,
34. pro genealogii ovčáků,
35. pro genealogii rychtářů.

V současné době ještě před uzavřením akce dotazníku a přihlášek budou výborem ČHGS navazovány písemné kontakty s členy, kteří se do skupin již přihlásili, soustřeďovány podklady pro publikování programu skupiny jako kolektivní stať z připomínek členů skupiny s propagačním náborovým přesnějším úkolem, než jaký mohlo splnit několikařádkové nastínění cílů pracovních skupin ve statí „Stěžejní úkoly“; teprve potom dostane skupina svého vedoucího a externího odborného vedoucího — odborníka. Styl práce, termíny dílčích publikací, schůzky a rozdělení úkolů bude pak již na těchto kolektivech samotných. Jejich zatím 176 členů ochotných věc české genealogie a heraldiky cestou odborné tematiky a kolektivní pracovní metodou vést kupředu, má do vínku dík a přání mnoha úspěchů. Došlých 71 dotazníků, jejichž odesílatelé se nepřihlásili do žádné ze skupin z objektivních důvodů věkových či vzdělání či výslovně setrávajících u individuálního pracovního stylu, je také dokladem o realitě a správnosti postupového plánu na zvýšení aktivity a odbornosti členů ČHGS. Dotazníky a přihlášky řady členů byly doplněny cennými náměty a návrhy na další práci skupin a ČHGS a budou realizovány; radostná jsou slova uznání a souhlasu s akcí „Stěžejních úkolů“.

Konečně podrobné shrnutí a zhodnocení dotazníkové akce ČHGS k založení 27 pracovních skupin a ke zlepšení práce ČHGS a závažné rozhodnutí výboru ČHGS o ustavení pracovních skupin budou pak publikovány po 31. 12. 1983 v nejbližším čísle členského časopisu Heraldika a genealogie.

3. Laická a odborná práce a hodnotový zákon

V současné genealogii a heraldice je nesporně svými asi 75 procenty převažující postoj členů ČHGS k jejich genealogické a heraldické práci dán a určen zájmem a nadšením pro předmět těchto obou pomocných věd

historických jako svého vlastního koníčka a formu využití svého volného času. Tento číselný poměr členů setrávajících na laickém přístupu a členů ukládajících si cíle odborné není konečný. Záleží na tom, jak se podaří tyto neaspirující členy zbavit jejich neodůvodněných obav z nedostatku kvalifikace, nevíry v odbornou užitečnost jejich mnohaletých studií v archívech a knihovnách či v terénu. Podaří se to pochopitelně jen laskavou cestou příkladů a individuální pomocí zkušenějších, starších či naopak mladších všem začínajícím, mladým či těm, kteří nahromaděný materiál v závěru jen těžce zvládají sami.

Koníček by bylo možno volně definovat jako takový postoj k vědecké, umělecké a kulturní práci, ke sportu či k jiným oborům, který se vědomě a úmyslně nepodřizuje zákonům a zvyklostem platným pro umělec-kou, vědeckou či jinou profesionální činnost a nevytváří svou činností výlučně připadající do volného času ve zvolených oborech a oblastech zájmů žádné hodnoty směnné, ale jen hodnoty užité.

V podmínkách rozvinuté socialistické společnosti našich dnů jsou již vytvořeny velmi příznivé a početné podmínky pro využití volného času zájmových činností, odpočinkem a reprodukcí pracovní síly a tedy i pro to, aby se každá práce stala pro všechny nej-přednější životní potřebou, radostí a požitkem, a tedy aby se v budoucnosti ztotožnila i práce a koníček. Existující tvořivé síly jednotlivců a skupin uvnitř naší společnosti již nyní v současné situaci se realizují nejroztodivnějšími, nejnápaditějšími a nejnáročnějšími způsoby od vytváření sbírek pivních táčků či drobné plastiky, přes turistiku až po hudební skupiny, ochotnická divadla a akce masových společenských organizací. Nedávno publikovaná stať o genealogické formě využití volného času mladých lidí na příkladu obou Kemrů konstruujících rodokmen až k roku 1575 si položila otázku časové náročnosti takového koníčka. Vyčísli-la jej takovou spotřebou pracovního času, který by stačil na výstavbu velké rodinné vily a naznačila tak i ekonomickou stránku využití volného času, i když jde výlučně o oblast mimopracovní a o terciérní sféru; přesto tedy i práce ve volném čase může být prací tváří a vytvářet hodnoty.

Množství práce vložené do každé zájmové činnosti a do pěstování koníčků je velké a právem si proto původci vysoce cení své vytvořené hodnoty. Jiná je situace u soukromých sbírek mincí, známek, drobné plastiky či jiných předmětů, které mají samy o sobě již hodnotu směnnou a jejich tvůrci a sběratelé tedy sběratelskou činností nevytvářejí také směnné hodnoty a jen jimi disponují. Naproti tomu genealogové a heraldici vytvářejí své sbírky či soubory materiálu z obecně přístupných zdrojů, z archivovaných pramenů, knih a sbírek, jejichž použití je zdarma umožňováno v archívech, knihovnách a muzeích a ani nejsou hodnotami směnnými — zbožím. Krásný vztah genealogů a heraldiků k jejich genealogickým výpisům, dokumentaci a překresleným či reprodukovaným znakům, pokud se týkají předmětu jejich zájmu a koníčka, vysledování dějin jejich rodu či oblastí a uměleckého ztvárnění znaků nebo dalších programů, je obdivuhodný a zasluhuje úcty. Není divu, že pro mnohé z nich je genealogický a heraldický koníček úplnou funkční náplní jejich celého života či závěru života určeného pro odpočinek. Jejich nadšení bezděky upomíná na vlastenecké a buditelské nadšení našich předků před jedním či

dvěma staletími: s nimi mají společné i to, že tvoří výjimečně ostrůvky v moři neprobuzených či intaktních aglomerací a i to, že ocenění a uznání jejich práce, zpředmětněné v jejich genealogických a heraldických dokumentačních souborech, je jen malé. Proti neuznání práce vložené do práce laických genealogů a heraldiků nelze však jen protestovat, je třeba prosazovat její zhodnocení a ocenění.

Cesta k likvidaci despektujícího postoje k výsledkům laické práce využívající volného času je jediná: přeměna užité hodnoty jejich elaborátů v hodnotu směnnou, tedy ve zboží, jehož cena se určuje přesně a nesporně podle přísných společenských hodnotících zákonů trhu, poptávky a nabídky. Nejlépe určuje a vysvětluje rozdíl hodnoty užité a hodnoty směnné starý příklad rolníka, vyrábějícího doma chleba pro svou rodinu — ten má jen hodnotu užitnou — a vyrábějícího chleba pro trh a prodej — ten má hodnotu směnnou jako zboží. Není ovšem pochyby, že pro mnohé stoupence genealogie a heraldiky typu koníčka je tato fáze užité hodnoty fází konečnou a plně vyhovující. Ve své izolaci, někdy úmyslné a jindy dané, si stanoví vlastní měřítko hodnot a smysl své práce — koníčka a ani v nejmenším nehodlají jít se svým produktem — stroze řečeno — na trh a zveřejnit. Mají přitom dobrý důvod a dobré právo nenechat vážit, oceňovat a kritizovat své výsledky, rodokmeny a znakové sbírky tak, aby se staly společensky žádoucími, publikovatelnými a vměstnanými do předpisů tiskových či honorářových. V marxistické politické ekonomii je pochopitelně především věnována pozornost zboží výrobě a výrobě směnných hodnot, daných množstvím společensky nutné práce při jejich výrobě a rozhodných pro určení jejich ceny v penězích. Jsou pak aplikovány i v oblasti společenskovědní na stanovení honorářů a cen literárních a uměleckých děl, hudební produkce a ostatní vědeckou tvorbu. Nelze tedy od nich odezřít při hledání cesty, jak alespoň části genealogické a heraldické tvorby přiznat hodnotu užitnou a cenu: řídí se stejným hodnotovým zákonem.

Každý ze tří čtvrtin členů ČHGS, kteří se nepřihlásili k práci na některém z 27 odborných témat v pracovních skupinách a kteří se neodvažují zrušit svůj prostý zájmový a laický přístup ke genealogické a heraldické práci a sejít z pozic koníčka, přinést svou práci k publikaci a „na trh“ a nechat se tak vtáhnout do mechanismu kritiky, oceňovacího a recenzního řízení a ztratit tu pravou radost z vlastní malé, ale nerušené „vědy“ má tedy kdykoliv možnost ze své izolace vystoupit. Každý i sebemenší soubor rodinných údajů a heraldické dokumentace, ve kterých mají zpředmětněné množství své práce a námahy, je možno přeměnit bytsti v nerozsáhlý přínos oběma pomocným vědám historickým a zabránit, aby nezapadly v pozůstalosti dědiců. Před tvrdými požadavky redakcí a komisí, ať již disponují jen tiskovými možnostmi či i finančními prostředky za převzaté statě a články, není rozhodující, zda autorem je akademicky vzdělaný pracovník či laik: rozhoduje jen vědecká přínosnost a společenská kvalita předkládané práce. Odvaha 75 procent členů ČHGS „jít na trh“ se svými obsahy zásuvek nemá ani nejmenší cíl zkomercionalizovat zájmovou genealogickou a heraldickou činnost. Dát jejich práci i směnnou hodnotu a prosadit jejich publikaci bude radostná příležitost pro ty, kteří z vlastní práce mají již větší zkušenosti, umějí poradit při redakční úpravě, naleznou si čas i při práci na zvolených odborných tématech v pracovních skupinách a vědí ze svých začátků o potížích při zvládání genealogické a heraldické tematiky. Musí být naším společným zájmem dostat na světlo a na vědecký „trh“ každou práci těch, kteří se pokládají za laiky a mají ke genealogii a heraldice vztah koníčka, ale vytvořili již užitnou hodnotu, jejíž přeměna v hodnotu směnnou je možná, dělají vědu aniž to vědí a mohou přispět k poznání zvláštního i obecného v historickém vývoji naší společnosti a zvýšit vědeckou základnu a vážnost genealogie a heraldiky jako pomocných věd historických. A o to nám jde.

Význam lidové občanské genealogie

V celém světě je věda v čele pokroku a přináší i překvapivé výsledky. Důsledek toho je, že se dnes vše posuzuje z hlediska užitečnosti a přínosu vědeckému poznání. Co tomuto pohledu neodpovídá, se často podceňuje, ba i zavrhuje.

Podobný názor často postihuje i lidovou občanskou genealogii. V časovém limitu nemohu detailně ukázat, k jakému nepochopení tu někdy dochází. Přirozeně, že takový názor mají především ti, kteří jsou od této tematiky daleko, ale nezřídka se setkáváme s nesprávnými názory na tuto problematiku i u některých archivářů nebo historiků a proto je především jim určen tento referát. Např. krutě nespravedlivý pohled na občanskou genealogii měl vynikající odborník profesor Vojtěšek.

Máme již více než 13leté zkušenosti z organizované občanské genealogie a heraldiky. Cílem občanských badatelů je především poznání vlastních rodů, kdežto vědečtí badatelé sledují hlavně dosažení nových vědeckých poznatků.

Také u naší dřívější „Genealogické a heraldické společnosti“ docházelo někdy ke střetávání názorů laiků a fundovaných odborných pracovníků. Obráželo se to také i v náplni našeho tehdejšího časopisu. Měli jsme tehdy na 1600 členů, z toho vědecké instituce činily cca 10 procent. 90 procent členů byli lidoví badatelé. V časopise jsme přinášeli články z prací našich členů, články informativní nebo metodické pro členy společnosti. 90 procent členů bylo spokojeno, ale 10 procent projevovalo nevoli nad úrovní časopisu.

Je obecně známo, jaké je poslání vědecké genealogie, méně však je známo poslání občanské genealogie, jak nám dosavadní zkušenosti říkají. Podívejme se tedy na praktickou stránku občanského bádání. Jde-li o mladé badatele, mívají taktó pro svůj volný čas usměrnění často na celý život. Tráví čas užitečně ušlechtilou i zábavnou činností. Odvádí je to od nevhodného trávení volného času. Je jistě lepší, chodí-li 1200 našich dnešních členů např. do archivů, než aby rozmnožovali počet návštěvníků v nevhodných podnicích. Jde-li o starší badatele, zvláště pak o důchodce, naplňuje genealogie jejich život ještě účelněji. Jejich zdravotní stav nebývá vždy takový, aby bez přepínání mohli ve svém zaměstnání pokračovat. Mnozí si nedovedou též přiměřenou činnost najít.

Občanská genealogie, kronikářství, vlestivědná činnost je mimo jiné i lékaři doporučována, aby starý člověk snáze překonal ztrátu svého povolání a měl ještě před sebou nějaké zajímavé cíle, aby se i psychicky udržel stále svěží. Badatelé mají před sebou nové úkoly, mají stále na čem pracovat a tak více myslí na svoji práci, než aby mysleli na neduhy stáří a na fyzické potíže, které stáří přináší.

Badatelská činnost zabraňuje individuálním komplexům, neboť posiluje sebevědomí, sílu i pocit, že badatel

nežije zbytečně, že je stále schopen tvůrčí práce, která mu přináší životní rovnováhu.

Občanská genealogie posiluje rodové povědomí i rodovou tradici. Vědomí rodové tradice připoutává člověka více k rodině i domovině. Jen ti, kteří nemají takové povědomí, nemají ani úctu k tradici a třeba snadno a lehkovážně opouštějí svoji vlast. Genealogie dále vytváří nová přátelství, neboť pomáhá stmelovat všechny dostupné členy rodu a často i takové, kteří o sounáležitosti k danému rodu neměli ani potuchy. Nezřídka se také při tom znovu vynoří i význačné osobnosti, které mezitím upadly v zapomenutí nebo se vědomost o nich ještě prohloubí.

Genealogická práce není práce na měsíce, ale většinou na dlouhé roky. Rodopis vytváří nejen kulturně historické dílo, ale i výchovné tím, že mnozí badatelé po letech dosahují značné badatelské úrovně, že se stávají vyspělými lidovými badateli. Proto se mohla bývalá GHS pustit do spolupráce s některými našimi vědeckými institucemi, např. provést sociálně genealogické studie některých historických postav, na nichž tyto instituce měly zájem.

Obecnou pravdu měl letos jeden náš 70letý posluchač při posledním školení kronikářů a rodopisců, když řekl, že mu rodopisná práce prodlužuje život. Vždyť člověk má v sobě většinou tvůrčí touhu do konce svého života. Je velký objev dnešní doby, že zahálení není odpočinkem, že nevede k ničemu dobrému ani u mladých, ani u starých. Zahálka mladé lidi kazí a starým zkracuje život.

Občanská genealogie přináší nové objevy, navíc uspokojuje zvědavost těch, kteří se chtějí dovědět něco o svých předcích, což jim přináší radost. Vždyť téměř každý rodopisec se stává oráčem na půdě neorané.

Za kapitalismu museli často starší lidé pracovat do úmoru, aby uhájili život. Dnešní socialistická společnost každého pro stáří zajišťuje a dopřává mu, aby volného času užíval podle svého.

Také soustředění archivních fondů a volný přístup do archivů pro každého vytváří vhodné podmínky pro badatelskou činnost.

Lidoví badatelé začínají zpravidla svou činnost bádáním o svých předcích nebo o své rodné obci. Jsou to spojitě nádoby, které se nedají od sebe oddělit. Zájem badatelů i jejich znalosti se postupně rozšiřují. Jelikož je tato činnost zajímavá, dokáží rychle překonat počáteční nesmělost a nezpracovanost. Brzo se naučí číst stará písmena, získávají přehled o archivních fondech a o odborné literatuře, zvláště projdou-li naším kursem. Docilují postupně potřebnou rutinu a pustí se do bádání v celé šíři. Pak si přejí, aby žili do 100 let, protože je badatelské nadšení zcela ovládlo. Jaká je pak jejich radost, když postupně docilují badatelských úspěchů, když udělají objevy, které jsou zajímavé nejen pro ně samotné, ale jsou popřípadě i přínosem z hlediska lokálního nebo i celostátního. Mnozí badatelé si tak osvojili práci v archivech, že po skončení vlastní badatelské práce jsou schopni pokračovat v badatelské práci i pro vědecké instituce. Proti profesionálnímu fundovanému badateli má sice laický badatel řadu nevýhod, ale má velkou výhodu v tom, že svoji práci nemá časově limitovanou a že jí může věnovat tolik času, kolik je třeba. Proto také uvádíme některé příklady, kdy vědečtí badatelé svoji práci ukončili a členové GHS v bádání pokračovali a přinesli další objevy a další poznatky.

Proto také dr. Honc ve svém velkolepém návrhu s lidovými badateli počítá a bez nich by se tento návrh nedal ani uskutečnit.

Uvedme zatím alespoň tyto dva příklady z občanského bádání:

V sešitu Listy GHSP č. 8 z května 1975 jsou publikovány „Nové poznatky o původu Milokáše Alše“, vypracované Jiřím Alešem z Jablonce n. Nisou. Jiří Aleš se nespokojil s dosavadním výsledkem bádání a podařilo se mu posunout znalosti o rodu Mikoláše Alše ještě o plných 220 let, až k r. 1435. Jiří Aleš objevil, že rod Alšů pocházel ze vsi Horouty u Husince. Na tuto jeho práci navázal také ve svém referátě na 1. setkání genealogů a heraldiků Jaroslav Kovář.

Další badatel Karel Sklenář, bývalý bankovní úředník z Prahy, přispěl k vyjasnění případu hostinského u „Zlaté husy“ na Koňském trhu, člena městské rady, Petra Fastra. Ten žil v revoluční době r. 1848 a byl i fundovanými historiky označen za zrádce revolučního boje. Karel Sklenář dokázal pravý opak, očistil památku Petra Fastra a dokázal, že Petr Fastr neutekl z Prahy, ale burcoval na venkově lid, a proto také byl na něj vydán zatykač za jeho buřičskou činnost na venkově. Podrobně je o něm uvedeno ve Zpravodaji GHSP r. 1980 v č. 3.

Čím je člověk starší, tím více se dostává do osamocení. Badatelská činnost sblíží k sobě lidi stejného zájmu. Genealogové jsou mezi sebou jako jedna rodina — mají si co říci a mohou si také stále pomáhat, zvláště jsou-li členy nějaké zájmové organizace kde si vyměňují své zkušenosti a kde si mohou své vědomosti stále rozšiřovat. To je také jeden z hlavních úkolů ČHGS. Právě tato potřeba sblížení občanských badatelů již dříve dala základ ke vzniku několika odborných organizací a rovněž i dnešní „České heraldické a genealogické společnosti“. Tyto organizace vydaly za své existence řadu odborných publikací, které slouží dodnes i četným vědeckým institucím. Rovněž odborné časopisy těchto společností dobře plnily a plní své poslání.

Proto také naše společnost pořádá každoročně kursy pro školení začátečnických rodopisců a kronikářů. S potěšením zjišťujeme, že posluchačů stále přibývá a že mezi posluchači přibývají jak dělníci, studenti, tak i manželské dvojice, což je velmi významné, neboť ne všichni manželé mají stejný kladný vztah ke genealogii. Víme také, že společný zájem manželů prohlubuje dobrý vztah mezi nimi. Máme dokonce případy, že projde kursem celá rodina, např. rodiče a syn, a to je zvláště vítané, neboť tím je zajištěna další generace, která nastoupí jako pokračovatelka v rodovém bádání.

Také genetika se dnes neobejde bez občanské genealogie při řešení četných zdravotních úkolů. Proto vědomost o zdravotním stavu předků nabývá na důležitosti.

Z uvedeného dostatečně vysvítá užitečnost i oprávněnost lidové občanské genealogie. Též zájem o občanskou genealogii se rozšiřuje.

Není bez zajímavosti připomenout, že nebýt lidových genealogů a heraldiků, nedošlo by ani k našemu dnešnímu setkání. Již to samo o sobě je přínos společnosti. Potvrzuje se také známá zkušenost, že kde je organizace, tam je také síla.

Občanská genealogie nemá hlavní cíl přinášet nové vědní poznatky, ale vyspělí badatelé mohou také při-

nášet nové objevy i na poli vědeckém, jak bylo ukázáno na dvou příkladech a jak uvidíme i na dalších.

Závěrem nutno říci, že veškeré lidské snažení směřuje k dokonalejšímu a všestrannějšímu vyžití, působí i k prodlužování lidského života a ke zušlechťování lidské činnosti. Lidová genealogie i heraldika se čestně i úspěšně do těchto snah zapojuje.

A nyní zbývá uvést ještě některé další příklady:

Filozofická fakulta Karlovy univerzity měla zájem na genealogii některých rychtářů, účastníků nevolnického povstání z r. 1775. Ladislav Procházka, bývalý bankovní úředník z Prahy, vypracoval rodopisnou studii účastníků tohoto povstání, a to rychtáře Jiřího Jirouška z Kostelní Lhoty na panství poděbradském a Matěje Šmejkal, jednoho ze tří vůdců protestního pochodu na zámek v Kostelci nad Černými Lesy. Studie je publikována v Listech GHSP, sešit č. 8 z května 1975.

V době rudolfinské a předbřlohorské po absolvování pražské univerzity se proslavil básník Jan Sequenides Cernovicenus, který za své zásluhy byl i povýšen do šlechtického stavu. Po staletí se v literatuře o něm psalo „tzv. Sequenides“, protože nebylo nic známo o původu tohoto jména. Jeden náš člen, bývalý technický úředník v Praze, při svém bádání přišel na jméno otce tohoto básníka — rolníka Václava Sekvence. Tím je vysvětleno, že Sequenides je zlatinštělé příjmení Sekvenc. Tento badatel tedy přispěl tím, že nejen objevil otce slavného básníka, ale též objasnil původ jeho příjmení a dokonce zjistil i místo, kde stál jeho rodný dům v Černovicích na náměstí. Mimo to doplnil vědomost o vlastnictví domů jeho i jeho manželky v Praze na Starém Městě. Byly to domy v Dlouhé třídě č. 716 a č. 718. — V literatuře bývá Jan Sequenides uváděn vedle Jana Ámose Komenského, Pavla Skály ze Zhoře, Pavla Stránského a dalších. Velice si ho vážil mistr Campanus. Také Balbín se o něm pochvalně zmiňuje a řada dalších.

Také ve studii o kovářském rodu Melicharů byl podrobněji popsán kovář František Melichar, vynálezce a průmyslník, který založil celé průmyslové odvětví secích strojů. Shodou okolností se o této práci dovědělo naše Národní technické museum a vyžádalo si napsání jeho životopisné studie, spojené s vypracováním studie o vývoji secích strojů. Naše hospodářské a technické dějiny byly tak obohaceny o jednu vynikající postavu, včetně vývoje tohoto oboru. Životopis Františka Melichara byl zkráceně publikován v Listech GHSP v únoru 1978.

Ing. Jiří Musil vypracoval rodokmen matky skladaatele Antonína Dvořáka. Tato objevná práce bude publikována ve Středočeském sborníku historickém.

Genealogie překračuje neziřídka i státní hranice. Badatel Jaromír Prusík z Prahy vypracoval rodovou kroniku svého rodu, ve kterém se vyskytovali četní nadaní jedinci. Např. dr. Bořivoj Prusík byl velkým přítelem a překladatelem A. P. Čechova. Před několika lety jiný člen tohoto rodu podnikl s Čedokem zájezd do SSSR. Na Krymu si tato výprava prohlédla také muzeum A. P. Čechova a zde se tento člen rodu setkal i se jménem svého předka dr. Bořivoje Prusíka. Při hovoru s ředitelem muzea projevil tento zájem o další podrobnosti o dr. Bořivojovi Prusíkovi. Došlo pak k vzájemné korespondenci, k zaslání fotografií a dalších informací, o které bylo krymské muzeum obohaceno.

Uvedu také příklad kolektivní genealogie. Akademie věd — Zemědělské muzeum projevilo zájem o vynikajícího lesníka Jana Heyrovského, švagra Františka Palackého, narozeného r. 1799. Vytvořil se kolektiv z členů GHS, rozdělili si dílčí úkoly. Třeboňský badatel provedl excerpce v archivu v Třeboni, jiný v Plzni, další v univerzitním archivu v Praze, jiný ve Vojenském historickém ústavu v Karlíně a další ve Státním oblastním archivu v Praze. Všechny materiál byl pak v Praze zpracován dalším členem, který provedl celkovou redakci a práce byla publikována v Listech GHSP v únoru 1976 ve 12. sešitu. Tato práce byla provedena bez jediné cesty mimo Prahu a přinesla řadu nových poznatků.

V současné době se dokončuje sociálně genealogická studie světově proslulého lékaře, který náležel mezi přední evropské lékaře svého oboru, dr. Otakara Kutwirta, kterou zpracovává člen ČHGS Libor Filip. O tuto práci projevila zájem Ústav pro dějiny lékařství.

Z namátkově uvedených příkladů je zřejmé, že mnohé práce našich členů by si zasloužily, aby byly publikovány pro širší veřejnost. Tyto objevné práce jsou roztrženy v jednotlivých sešitech našeho časopisu a tím nejsou pro širší veřejnost přístupné, neboť časopis dostávají pouze členové. Tyto studie našich členů by si opravdu zasloužily být vydány např. ve sbornících, třeba i v tematických okruzích, aby mohly také sloužit těm, kteří na daných tématech pracují nebo budou pracovat.

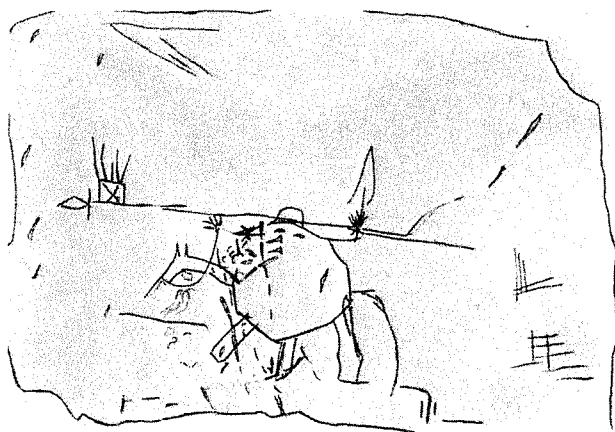
Je škoda, že není naše odborná veřejnost dosud informována o tom, co poznatků již občanská genealogie přinesla. Toto by bylo i prospěšné pro uznání lepšího a patřičného místa občanské genealogie v naší socialistické společnosti.

Končím výrokem sociologa Riehla: „Kde rodiny nemají vlastní minulost, protože ji neznají, tam pozbývá dějin národ i stát.“

Prapor jako insignie českého panovníka v 11. a 12. století¹⁾

Etymologický rozbor nejstarších vexilologických termínů nás vede k závěru, že už naši dávní předkové užívali nejméně od počátku tohoto letopočtu válečných a vojenskonáboženských vexilologických objektů. Ale je to zase etymologie, která naznačuje, že tyto vexiloidy nelze ztotožňovat s prapory látkovými, které staří Slované postupně přejímali v době stěhování národů od východních kočovníků. Raně feudální prapor té podoby, s jakou se setkáváme prakticky až do pol. 13. stol., to je v cípy vybíhající gonžanon či guidon, je proto typickým válečným odznakem jízdy a jako takový byl recipován zárodkem budoucí vládnoucí třídy — vznikajícími jízdními oddíly — družinami, u nichž si podržel funkci velitelského odznaku. Vojevůdcovská funkce praporu pak přetrvává ještě dlouho do doby, kdy původní družinová politická organizace přerostla ve skutečné státní útvary s institucemi veřejné moci, organizovanými ovšem charakteristicky formou ozbrojených jezdeckých oddílů.

Vzhledem k tomu, že vládní moc knížat byla realizována vojenskou cestou, nepřekvapí nás ani transformace původně výhradně vojenského znamení v jednu z distinkcí panovnického majestátu, v symbol vlády. Záhluhu na tom má především křesťanská ideologie, posilující proces etatizace tím, že sankcionizuje stát jako božskou instituci, vidí v panovníkovi zástupce boha na zemi a v jeho donucovacích metodách nástroj boží moci. Jsou to všechno myšlenky pro barbarskou civilizaci stř. Evropy ještě v 8. až 10. stol. poměrně nové, přebírané z oblasti pozdně římského impéria. Tam víru v božský původ moci byzantského císaře podtrhovaly i specifické panovnické distinkce, mezi nimiž náleží jedno z předních míst bohatě zlatem a drahými kameny zdobenému, na příčném ráhnu zaváženému purpurovému praporu — labaru, na jehož listu či vrcholu žerdí spatřujeme křesťanské symboly. A právě v 9. až 10. stol. objevujeme také v západní

Obr. 1

vexilologické terminologii název labarum. Protože byl takový prapor nošen před panovníky i v dobách míru, což ovšem v té době vyvolávalo leckde ještě posměch nebo dokonce pohoršení, můžeme již hovořit o transformaci z původně vojenského znamení ve vládní symbol panovníka. A právě takové labarum identifikoval archeolog V. Denkstein v předmětu, jenž drží postava velkomoravského krále na rytině nákončí pásu z hrobu, jehož inventář je datován do poč. nebo pol. 9. stol.

Pokud jde o specifickou podobu byzantského labara, připevněného na příčné ráhénko, evokujíc tak představu kříže, pak v záp. a stř. Evropě se plně neprosadila. Bylo to způsobeno tím, že u Germánů hrálo již delší dobu roli vládního atributu královské kopí. Pozůstatky takového panovnického kopí objevili archeologové také u nás, na pohřebišti ve Staré Kouřimi. Na celkové symbolice západního „labara“ se proto stejnou měrou podílelo jak kopí, tak i na ně přivázaný praporec, který byl, podobně jako labarum východní, zhotovován především z drahých tkanin, protkávaných zlatou a stříbrnou nití, aby jej panovník odlišil od obdobných symbolů svých nižších vojenských velitelů. Zlaté královské kopí se zlatým praporem spatřujeme také v památce vízící se k českému státu, totiž v ruce českého světce Václava v tzv. Wolfenbüttelského kodexu pořizném kněžnou Emmou někdy v roce 1006. Kopí s praporem tu však není symbolem knížecím, ale královským, protože iluminace představuje povýšení světce na království nebeské.

Přeměna praporu v typický knížecí symbol raného středověku byla dovršena po vojenské reformě německého krále Jindřicha I. Ten, ve snaze získat spolehlivé jezdecké oddíly, propůjčoval svým bojovníkům královské pozemky jako tzv. vojenská beneficia. Králův vazal byl za to povinen nastoupit do boje s určitým počtem jízdních bojovníků, a to pod královským praporem. Formálním aktem předání léna a přijetí povinnosti ministeria se stala tzv. investitura odevzdáním praporce. Slyšíme o ní poprvé za císaře Jindřicha II., ale nepochybně byla praktikována již jeho předchůdci. Koncem 10. a na poč. 11. stol. tak nabyli i vévodský prapor nového právního významu, protože fungoval nejen jako symbol leníkova vojenského závazku vůči lennímu pánu, ale i jako symbol vlastního léna, tj. obdrženého úřadu. Podle římského práva při aktu tzv. mancipace, tj. převedení vlastnictví z rukou jedné osoby do rukou osoby druhé, na které s velkou pravděpodobností akt odevzdání léna navazoval, musel být předmět mancipace přítomen alespoň symbolicky. Protože u Germánů byla královská vláda a práva symbolizována kopím, je tu kopí asi symbolickým předmětem mancipace, tj. části královské vlády a práv, přecházejících s lénem na osobu vazala, tj. beneficia, kdežto prapor naopak symbolem ministeria, tj. služby, již je oblíbený povinen ve prospěch lenního pána. Určující roli tu má tedy kopí, což ostatně podtrhuje název lenního symbolu, totiž hasta (lancea) signifera. Prapor je zásadně považován za symbol lenního pána, nikoli oblíbeného.

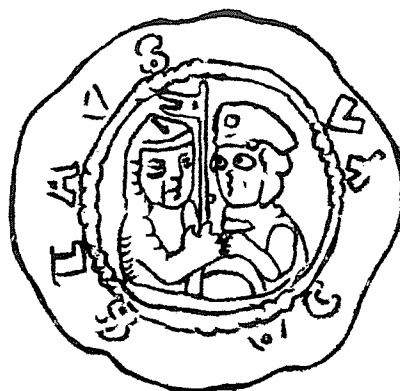
Protože hasta signifera byla v obnovené římské říši udělena jen osobám stojícím na vrcholu stratifikované společnosti, říšským vévodům a hrabatům, stala se záhy atributem vévodské hodnosti, a to nejen v rámci říše samé, ale i mimo ni. Nacházíme-li proto v Čechách v průběhu 11. stol. v ikonografických prame-

Obr. 2

nech postavu panovníka s kopím opatřeným praporkem, nemusí jít nutně o zobrazení praporu lenního, i když je jistě zarážejícím faktem, že se tento ikonografický typ objevuje u nás právě v době, kdy slyšíme o prvních případech potvrzování českých vládců římskými králi a císaři, jež mělo sice formu lenního aktu, ale nebylo ničím jiným než confirmací českého vládce autoritou nejvyššího křesťanského panovníka. Mám na mysli především prapory v rukách vévodů Jaromíra a Oldřicha na denárech z let 1003–1034 a typické hasta signifera na iluminaci ve svatovítském rukopisu Apokalypsy z poč. 2. pol. 11. stol.

Na druhé straně naznačují některé okolnosti, že česká knížata by mohla být na svých mincích zobrazována jako praporečníci boží a podtrhávat tak naopak svoji suverenitu vyvěrající z představy původu moci Dei gratia. Západoevropský křesťanský panovník, respektive jeho ideologičtí mluvčí z řad kléru, nucení opodstatnit nejvyšší světskou a mnohdy i částečně sacerdotální moc panovníka, uvažovali v pojmech blízkých společnosti stratifikované lenními vztahy a formulovali poměr panovníka ke králi králů — Kristovi, v existujících lenních představách. Císař, eventuálně i král, byl považován za Kristova vikáře, tedy leníka a zajištění stávajícího právního řádu (královský mír) je považováno za službu Kristu. Světští vládci jsou proto někdy označováni podobně jako svatí za Kristovy rytíře (militia Christi). Podobnou fikcí lenního vztahu ke Kristu je i myšlenka praporečnictví nebeskému vládcí. Císař nebo král nesl všude tam, kde zdánlivě vykonával službu Kristovi, především v boji s pohany, ale nakonec i při „ochraně dodržování právního řádu“,

Obr. 3

při zajišťování božího či královského míru, tj. při vykonávání vlastní vlády, prapor Kristův. Myšlenku takového „vazalství“ podtrhoval obřad církevního posvěcení královského praporu a pregnančně ji zdůrazňuje např. řezenská iluminace zobrazující císaře Jindřicha II., přijímajícího prapor od anděla.

Typickou insignií Krista, znamením jeho vítězství, byl však především kříž. Plastický kříž je proto často označován přímo za „triumphale vexillum“ a v bojích s pohany nebo při zajišťování božího míru jej bylo užíváno jako bojové standarty. Na něj byl vázán králov prapor, jak učinil např. vzdorokrál Heřman v r. 1086 proti exkomunikovanému císaři Jindřichu IV. v bitvě u Pleichfeldu. Plastického kříže jako královské distinkce užívali už západogótští panovníci v 7. stol. Kristovo znamení se ovšem objevuje i přímo vyšito nebo malováno na listu tkaniny panovnických praporů. Vedle zmíněných praporů byzantských je to především známá tapisérie z Bayeux, ilustrující úspěch Viléma Dobyvatele při dobývání Anglie, která zobrazuje na několika místech prapor s křížem jako specifickou insignií normanského vévody. Podobně prapory v rukách českých knížat na denárech 11. stol. by mohly mít spojitost s myšlenkou praporečnictví Kristu. Ale spoň Jaromírovy mince jsou zcela prodchnuty ikonografií Krista a na jednom z typů se střídá na různých variantách obraz knížete s praporcem s obrazem knížete s plastickým křížem. Ostatně myšlenka praporečnictví Kristu nebyla v Čechách neznámá, když je tak zobrazen ve Wolfenbüttelském kodexu vévodův patron sv. Václav. Pozoruhodný je v této souvislosti především denár Břetislava I. s jezdeckým portrétem knížete. Zdá se, že je zde vévoda zobrazen jako miles Christi, když jeho kopí nese praporec zdobený křížem. Podobně emise Vratislava II. ražená po korunovaci v r. 1086 zdůrazňuje motivem boží ruky (Dextera dei) držící prapor božský původ královské vlády, symbolizované tu právě královským praporem.

Ikonografie řady českých mincí 11. stol. zdůrazňuje tedy moment božské sankce knížecí a královské vlády a svou roli hraje v ní asi také prapor Kristův se znamením kříže. Je ovšem pravda, že mincovní motiv nelze považovat za zcela průkazný pramen historického poznání, a to už z toho důvodu, že mnohdy napodoboval cizí vzory. Těžko ovšem hovořit o nějakých uměleckých vlivech u pozoruhodné památky, která přesvědčivě dokazuje existenci praporu s křížem také v českém prostředí. Touto památkou je rytina jezdce z fortifikace libušín.

ského hradiště, kterou odkryl v r. 1929 akademik Böhm (obr. 1). Tento i několik dalších obrázků vyryl do opevnění hradiště prostý člověk, neznalý uměleckých konvencí v době, kdy hradiště posloužilo jako útočiště neznámé skupině bojovníků někdy na přelomu 10. a 11. století, nejpozději však v pol. 11. stol. Je pozoruhodné, že rytiny, objevující se na různých místech hradeb, byly druhotně poškozeny vseký nebo vstřely železnými předměty. Jinde jsem vyslovil hypotézu, že dočasní obyvatelé hradiště ohrožení vojskem blíže neznámého panovníka, použili k ochraně hradeb a k uškodění nepříteli střelbou do jejich obrazů na různých místech ohrožené fortifikace homeopatické magie, a že proto mohlo jít o jakousi trestnou výpravu proti narušovatelům „míru“ a na rytině je proto vévodův prapor zobrazen v té podobě, jakou tvůrce rytiny viděl přímo před sebou, totiž se znamením kříže.

Praporečnictví Kristu skutečně nebylo pouhou fikcí středověkých umělců. Všekřesťanské univerzalistické aspirace vedly německé krále k zakoupení posvátné relikvie — kopí s hřeby, jimiž byl údajně Kristus přibit ke kříži. Toto kopí hrálo v otonské době důležitou roli odznaku restituované všekřesťanské říše, byl na ně vázán králův prapor a bylo nazýváno kopím Páně nebo označováno jménem sv. Mořice, patrona římské říše. Podle souvěkého nazírání opravňovalo držení této insignie císaře k vládě nad celým křesťanským světem. Naproti tomu za císaře Oty III. se rozvíjí nová ideologická koncepce. Samostatné a rovnoprávné křesťanské státy měly být sdruženy pod společným vedením císaře a papeže. Novou koncepcí vztahů vůči vybraným křesťanským panovníkům, konkrétně polskému knížeti a uherskému králi, podtrhovalo symbolicky předání vexilla triumphale, jak jsou nazvána kopí s částečkami z Kristova hřebu. Český panovník mezi významnými vládci chyběl, a to především z toho důvodu, že v Čechách po roztržce mezi biskupem a českou nobilitou nebyla politická situace zárukou úspěšné církevně politické expanze na slovanský východ, k čemuž směřovalo povýšení obou českých sousedů. Naopak, polskému Boleslavovi byly otevřeny dveře k expanzi do Čech.

Po smrti císaře Oty III. je v říši zase od myšlenky křesťanské federace upuštěno, jmenování panovníci, počínající si skutečně značně suverénně, přicházejí o svá posvátná kopí, ale idea Otova politického programu žila ve střední Evropě dále. Zvláště panovník český, opatrně podporovaný ve svých ambicích protipolsky zaměřeným císařem Jindřichem II., usiloval o církevní i politickou samostatnost, ne nepodobnou samostatnosti kdysi polské. Zvláště ke jménu knížete Břetislava I. se váží kroky k politické i církevní samostatnosti Čech a nebylo by tedy divu, kdyby zmiňovaná mince s jezdeckým obrazem vévody a praporem s křížem představovala Břetislava jako Kristova rytíře. Podobné úsilí zaznamenáváme také u Spytihněva II. a Vratislava II. (např. získání mitry). V roce 1080 se pak podařilo Vratislavovi vybojovat na římském protikráli Rudolfovi královské kopí, které českým vévodům povolil Jindřich IV. užívat jako „insigne“ knížectví. Český kníže se tak stal osmdesát let po králi uherském a vévodovi polském faktickým praporečníkem Krista, protože Rudolfovo kopí muselo nutně nést relikvii rovnocennou hřebu Kristovu, kterou měl ve svém kopí král Jindřich. Mocenská pretenze českých knížat 11. stol. dovršilo nakonec v r.

1085—86 povýšení Vratislava na krále českého a charakteristicky i na krále polského.

Ideu praporečnictví Kristu nahrazuje v té době zvolená nová ideologická představa, vycházející z kultu domácího světce, přemyslovského knížete Václava. Ve studii Praslovanské a staročeské vexilologické objekty jsem sice vyslovil názor, že jeden z nejdůležitějších odznaků přemyslovské vlády — kopí sv. Václava, vzniklo až koncem 1. vládního období Vladislava I. v 1. čtvrtině 12. století, ale tento závěr bude asi nutné poopravit.

Kopí sv. Václava je zmiňováno kronikou tzv. kanovníka vyšehradského, která líčí boj dvou pretendentů o vládu v Čechách — knížete Soběslava I. a olomouckého údělníka Oty II. V bitvě u Chlumce, svedené mezi nimi 18. 2. 1126, bylo Soběslavovo vítězství přičítáno dvěma zemským patronům: světcům Václavovi, jehož kopí držel v bitvě knížecí kaplan, a svatému Vojtěchovi, protože jeho prapor, „nalezený“ na stěně kostela ve Vrbčanech, byl na kopí sv. Václava zavěšen. Zatímco prapor sv. Vojtěcha užil Soběslav jednorázově jako ochranného válečného znamení, hrálo kopí sv. Václava nepochybně roli přemyslovského vládního odznaku. Jak upozornila J. Hásková, objevuje se již na mincích Břetislava I. nový ikonografický motiv — světec Václav, třímající kopí s praporem. Jestliže se za knízat Jaromíra, Oldřicha a konečně i Břetislava I. vyskytuje na mincích obraz vévody s praporem, pak mince Břetislavových nástupců Spytihněva, Vratislava a Břetislava II. mají především motiv vévody s kopím. Naproti tomu moravští údělníci bývají většinou zobrazováni nikoliv s kopím, ale právě s praporem, který pravděpodobně symbolizuje jejich lenní podřízenost ústřednímu pražskému vládci. Pokud existují výjimky, mohou souviset s partikulárními tendencemi moravských Přemyslovců.

Zavedení kopí sv. Václava v 11. stol. se zdá být logičtější už proto, že právě v 11. stol. hrálo kopí roli významnější než sám list tkaniny na něj zavěšovaný. Všichni sousední panovníci a potenciální soupeři českých knížat vlastnili posvátná kopí, které naopak, až do roku 1080, kdy padlo čirou náhodou do rukou knížete Vratislava, v Čechách neexistovalo. Bylo by tedy jen logické, kdyby absenci tak důležité insignie kompenzoval kníže Břetislav I. zasvěcením kopí sv. Václavovi a snad i vložením nějaké světcovy relikvie do něho, jak bylo zvykem nejen u kopí Páně, ale i přímo u válečných praporů zasvěcených křesťanským svatým. Právě 10. a 11. stol. jsou stoletími národních světců, jejichž prostřednictvím středověké „národy“ docházely na nebesích ochrany výlučně pro svá společenství a právě za Břetislava I. přerůstá kult světce Václava do roviny státně ideologické.

Nejdůležitějším dokladem pro vznik přemyslovského pálládia v době Břetislavově je podle mého názoru aversní obraz jednoho z Břetislavových denárů, kde vpravo zobrazená vousatá postava předává kopí knížeti Břetislavovi.²⁾ Přestože ji nelze zcela bezpečně určit jako světce Václava, protože jí chybí jakékoli posvátné atributy, je myslím dostačujícím diferencujícím rysem světcův vous, se kterým se Václav objevuje i na některých dalších typech mincí Břetislavových a Oldřichových (obr. 2).

Břetislavův denár dokumentuje plně rozvinutý politický obsah svatováclavské ideologie. Světec Václav je zobrazen jako lenní pán a skutečný vládce Čech, předá-

vající kopím vládu českému vévodovi. Ten se považuje za Václavova leníka a praporečníka. Je to táž myšlenková konstrukce, jako fiktivní lenictví a praporečnictví Kristu. A skutečně vidíme zanedlouho ve Vratislavově Vyšehradském korunovačním evangeliáři zobrazena světce Václava jako českého vévodu sedícího na stolci, třímajícího kopí s bílým praporem.⁵⁾ Teprve ve 12. stol. rozvíjejí ale románští umělci naznačenou myšlenku důsledněji. Souvisí to totiž s neutěšenou politickou situací v Čechách, kde jednotliví členové rozrostlého rodu Přemyslovců bojují o nadvládu nad státem. Kopí sv. Václava a snad již i světcův prapor na něj vázaný, měly dodávat vládě jejich vlastníkům kýžené charisma. Vyskytují se proto takřka na všech emisích denárů vévody Vladislava I., Bořivoje II. (v době 2. vlády) a velmi často i u ostatních panovníků 12. století. Častěji objevuje se nyní na mincích také motiv předání kopí s praporem světce Václavem (obr. 3).

Zemský patron a jeho insignie vystupují ve funkci státně integrativní. Sv. Václav se stal „věčným vládařem“, vládnoucím prostřednictvím přemyslovského knížete celému státu. Proto je také zemský mír, jenž zajišťoval dosud kníže z vůle boží, nyní mírem sv. Václava. Konstatují to alespoň legendy nejstarších pečeti českých knížat. Sv. Václav je na nich zobrazen sedící na trůnu a držící symbol zemského míru — své kopí s praporem, který je tvrdošíjně zobrazován jako mřežovaný. Je charakteristické, že identický je i prapor zobrazený v rukou vládnoucích knížat na aversu pečeti, jako například u Soběslava II., Bedřicha a Jindřicha Břetislava. Vyslovil jsem domněnku, že snad byl sv. Václavovi zasvěcován prapor, jímž „obdržel“ český vévoda při konfirmaci od štaufských císařů souhrn výsostných práv vojenských, judičiálních i správních, tzv. impérium. Podobným nábožensko právním úkonem, jaký byl běžný např. v Benátkách, kde benátský dóže přijímal svůj prapor od patrona Benátek tím, že jej převzal z jeho oltáře, by český kníže „obdržel“ svůj vládní symbol, získaný od nejvyšší křesťanské autority, také od domácího patrona, jenž ztělesňoval souhrn zemských práv. Akt pozvátné investitury, zobrazený našimi mincemi, by tak měl reálný podklad. Ostatně je také velmi pravděpodobné, že právě s dekorem kosé mřížky byl často zobrazován právě červený prapor, jímž byla od pol. 12. století demonstrována vrchní vladařská moc. Ten byl zpočátku „udělován“ císařem, ale později užíván velkými suverény zcela bez ohledu na císařskou autoritu. V Čechách je červený, respektive růžový prapor zmiňován kronikářem Vincenciem ve vojsku knížete, a potom i krále Vladislava II. a je připomínán ještě dlouho v rozvíté době heraldické, jako např. v čele pohřebního průvodu císaře a českého krále Karla IV..

Je zajímavé, že právě mřížkový dezén, zobrazený na praporech českých knížat i samotného světce Václava (obr. 4), se objevuje skutečně na drahých, růžově zbarvených tkaninách, používaných všude tam, kde měl být podřazen panovnický majestát.

Z červené barvy — barvy suverenity, a spolu s ní i z barvy bílé, jakou měl kříž, jehož užívání na imperiálním praporu zaznamenáváme u říšských knížat na konci 12. stol. v důsledku potvrzení božského původu jejich moci, vychází v téže době namnoze i nová heraldická symbolika, již říšská knížata prezentují svoji politickou samostatnost. Podobně tomu bylo asi na konci 12. století i s erbem lvíce v Čechách.

V heraldické symbolice 1. pol. 13. stol. se pak už odrážejí dva synchronní státoprávní procesy: proces uvolňování závislosti českého státu na říši a změna mocenské struktury státu ve prospěch šlechty, vedoucí až k transpersonalizaci a teritorializaci pojetí státu.⁴⁾ Znamení orlice, které dotud užívali čeští vévodové jako symbolu lenní příslušnosti k císaři a říši, je za Přemysla Otakara I. diferencováno od orlice říšské a atributováno světci Václavovi. Takto upravený znak symbolizoval oblast obecné vlády knížete (dominium generale), to je tu oblast vlády, v níž byl panovník odkázán na spolupráci se šlechtou. Jak svědčí pečeť města Plzně, dostala se tato orlice na konci 13. stol. i na korouhev sv. Václava, již český vládce užívá patrně všude tam, kde zasahuje z pravomoci světce zástupce, tj. např. při hájení zemského míru, jenž byl, jak jsme viděli, podle legendy českých pečeti v moci sv. Václava a dále při svolávání zemské hotovosti, která, jak vidíme z popisu bitvy u Kressenbrunn v r. 1260, byla vedena pod hlavní korouhvi sv. Václava. Naproti tomu znamení lva bylo používáno původně asi jen královskými leníky a v okruhu přímé královské moci v oblasti tzv. panství zvláštního (dominium speciale), tj. u vojenských oddílů z vlastního královského zboží. Podobně nejbohatší šlechtické rody nastupovaly v té době už do vojska pod vlastní korouhvi. Teprve po pol. 13. stol. se mění pojetí heraldického znaku a znamení lva začíná být chápáno také institucionálně-teritoriálně jako znak české země a jako takové užíváno celým českým vojskem na hlavních korouhvích. Vývoj české středověké panovnické, a tím vlastně i státní vexilologie byl tím na konci 13. století dovršen.

Obr. 4

Poznámky:

- 1) Tento referát je zkrácenou a poopravenou verzí článku Praslovanské a staročeské vexilologické objekty, který vyšel v časopise Vexilologie č. 46 a 48—50. Neuvádím zde proto poznámkový aparát a odkazují na jmenovaný článek.
- 2) Denár typu E. Fiala, České denáry, Praha 1895, č. VII — 25. Fotografie má J. Hásková, Česká mince v době románské, Cheb 1975, s. 63.
- 3) Iluminace vznikla v zahraničí, takže podoba panovníčských odznaků zde zobrazených neodpovídá skutečně podobě domácích insignií. Pokud jde o bílý prapor, bylo zvykem zobrazovat prapory svatých právě v barvě bílé, barvě nebes a naděje.

- 4) Používám zde závěrů, které shrnu v připravovaném článku Poznámky k počátkům české státní heraldiky.

Legendy k obrázkům:

1. Jezdec vyrytý v kameni libušínského hradiště. Konec 10. nebo 11. století. (Podle Z. Váni)
2. Sv. Václav předává kopím vládu knížeti Břetislavovi I. Motiv z Břetislavova denáru. (Podle foto)
3. Sv. Václav předává praporem vládu knížeti Soběslavovi I. (1125—1140) — Soběslavův denár. (Podle foto)
4. Sv. Václav s mřížovaným praporem. Svorník ve wawelské katedrále, okolo r. 1346. (Podle L. Kajzra)

Slovenské zemianské rody

(Trenčianska stolica)

Stav genealogických a heraldických výskumov ako aj rozvoj týchto dvoch pomocných historických vied je u nás veľmi neuspokojivý a na Slovensku je prakticky ešte v plienkach.

Okrem toho, že chýba akákoľvek základná teoretická a praktická genealogická literatúra, o čom sme už hovorili v našom predchádzajúcom referáte, nemáme na Slovensku zatiaľ, až na jednu výnimku, skoro žiadne ucelenejšie a komplexnejšie spracovanie šľachtických zemianských rodov, pôsobiach alebo pochádzajúcich z nášho územia. Je smutnou pravdou, že keď chceme získať nejaké genealogické alebo heraldické informácie, musíme siahnuť po maďarskej, prípadne po nemeckej literatúre.

Pôvodné slovenské práce na tomto poli, písané po slovensky a zo slovenského pohľadu na vec sú pomerne zriedkavé a väčšinou pochádzajú z ostatných rokov rakúsko-uhorskej monarchie alebo z obdobia prvej republiky.

Situácia v oblasti heraldiky a čiastočne aj genealógie sa zlepšila až v období ostatných desiatich dvanástich rokov, zásluhou prácou niektorých autorov, ktorí sa začali dôkladnejšie venovať tejto problematike, ale predovšetkým zásluhou docenta Jozefa Nováka, ktorý najprv svojou Heraldikou a neskôr prvým zväzkom Rodových erbov na Slovensku, otvoril novú kapitolu v oblasti heraldiky a čiastočne i praktickej genealógie.

Pri hodnotení súčasnej situácie a ďalších perspektív rozvoja týchto dvoch príbuzných vedných disciplín je však nutné, pre lepšie pochopenie problémov a tendencií, vrátiť sa do bližšej i dávnejšej minulosti.

V prvom rade musíme konštatovať, že Slovensko v oblasti genealogicko-heraldického bádania zaujíma výnimočné postavenie nielen v lokálnom, ale smelo môžeme tvrdiť, že i v celosvetovom meradle. Nepoznáť totiž žiadne iné administratívne či národne ohraničené územie, ktoré by bolo tak dôkladne zmapované a spracované v cudzej literatúre, ako práve Slovensko v maďarskej literatúre, a pritom nemalo na túto tému žiadne vlastné práce. Jednou z príčin vyššie uvedeného stavu je tu skoro tisícročný spoločný štátny útvar Slovákov a Maďarov, inou je koncentrácia väčšiny uhorskej šľachty na území Slovenska prakticky od konca 15., prípadne prvej polovice 16. storočia, zapríčinená tureckými vojnami a obsadením väčšiny Uhorska Osmanskou ríšou, až do konca 17. storočia.¹⁾

Aj preto sa záujem maďarských i slovenských, väčšinou po maďarsky píšúcich genealógov a heraldikov, oprávnene sústredil na naše územie. Začiatky genealógie a heraldiky ako vedných disciplín siahajú do druhej polovice 18. storočia, výraznejšie výsledky ako aj kulminácia zájmu o ne sa však pozorujú až koncom prvej polovice 19. storočia, keď vzniká aj väčšina najrozsiahljších a aj najhodnotnejších prác, medzi ktoré patrí dvanásťdielny súbor Ivana Nagya²⁾, či o niekoľko desiatok rokov neskôr, v rámci Siebmacherovej série, vydaný 5dielny Csergheőv Wappenbuch des Adels

von Ungarn³⁾... alebo 11 dielov Bélu Kempelena: Magyar nemes családnok⁴⁾ ⁵⁾.

Zameranie a interpretácia väčšiny genealogických a heraldických prác však bola ovplyvnená duchom tohto obdobia, ako aj názormi vtedajších historikov, pôsobiach nielen pod vplyvom vznikajúcich vlasteneckých hnutí Maďarov, Slovákov a iných uhorských národností, ale aj ovplyvnených narastaním vlny maďarského nacionalizmu a šovinizmu. Pretože táto otázka samotná by mohla byť predmetom osobitného sympózia, obmedzím sa na tomto mieste iba na konštatovanie, že **napriek obrovskému množstvu informácií a prác, ktoré nám za nechali autori minulosti, vzniká nevyhnutná požiadavka spracovania šľachtických rodov, pôsobiach alebo pochádzajúcich z celého územia Slovenska, počas vyše 700 rokov existencie tohoto stavu u nás, podľa nových, súčasných, moderných zásad, spĺňajúcich všetky požiadavky historického, sociálneho, spoločenského a kultúrneho hľadiska.** Biela škvrna v oblasti spracovania dejín Slovenska sa musí preto odstrániť, a to bez ohľadu na predsudky, vyplývajúce obyčajne z už historicky prekonaných snobistických názorov minulosti, napriek plnému uznaniu oprávnených námietok voči zneužívaniu pomocných vied historických pre najrôznejšie nehistorické účely.

Podľa ostatných neúplných výskumov a údajov pôsobilo na území Slovenska od 13. storočia vyše 2400 rodov, pričom toto číslo nie je konečné a po dôkladnejšom preskúmaní historických prameňov môže ešte stúpnuť. Vyššie uvedený údaj sa zhoduje aj s poznatkami doc. Nováka, ktorý ako základ prijal okolo 20 000 rodov. Je úplne pochopiteľné, že jeden autor fyzicky nie je v stave spracovať takéto množstvo rodov, tým viac, že celý rad údajov, uvádzaných v staršej literatúre, sa od seba výrazne líši, prípadne overovanie uvádzaných rozdielov zaberie množstvo času, ktoré už samotné obmedzí možnosti takéhoto pokusu. Predpokladám, že v najbližších rokoch aj genealogické skúmanie výrazne ovplyvní zavádzanie výpočtovej techniky. Príručné komputery, vzhľadom na svoju cenovú prístupnosť, malé rozmery a pomerne široký rozsah ich použiteľnosti podstatne skráti čas, vynakladaný na mechanické činnosti, ako napríklad triedenie číselných a menných údajov, útváranie hypotetických filiačných vzťahov atď., a ktorý v súčasnom období tvorí, v závislosti od skúsenosti bádateľa, 40–80 % času, vynaloženého na celé bádanie.⁶⁾

Zatiaľ však je nutné vychádzať za súčasného stavu. Preto, v súvislosti s tak obrovským množstvom rodov, musíme prijať také kritérium výberu, ktoré by bolo dostatočne reprezentatívne, a na ktoré by mohli prípadne neskôr nadviazať i iní autori bez rizika vzniku duplicity. Novák navrhuje „postupné spracovávanie jednotlivých uzavretých heraldických celkov“, ktoré podľa autora tohoto návrhu „predstavujú materiál, ktorý je súčasne aj homogénnym aj heterogénnym súborom, ... a ktoré chránia súčasného bádateľa pred svojvoľným výberom materiálu, ktorý by nemusel byť vždy ani šťastný ani správny“.⁷⁾ S týmto je možné v plnom rozsahu súhlasiť, s tým, že takýchto uzavretých súborov nie je na Slovensku veľa, skôr menej ako viac, a preto by sa tu zákonite vynechal celý rad regionálne alebo i celoštátne významných rodov bližšej alebo ďalekej minulosti. Preto ako základné kritérium pri genealogicko-heraldickom skúmaní šľachtických rodov navrhujeme územné kritérium, podľa ktorého sa v jednom celku skúmajú rody, pochádzajúce alebo významnejšie

účinkujúce na určitom administratívne obmedzenom území. Vzhľadom na bývalé členenie Slovenska na stolice (župy) ako i na celý rad archívnych alebo literárnych prameňov, ktoré sú usporiadané alebo boli spracované podľa rovnakého princípu, sa táto cesta ukazuje ako najschodnejšia a najpraktickejšia. Hoci jednotlivé stoličné archívy ešte zďaleka nie sú spracované tak, ako by sme si želali, čo je spôsobené tak malým množstvom pracovníkov, spracovávajúcich archívne fondy, ako i nevyhovujúcimi priestormi ich lokalizácie, čo sťažuje prístup k nim ako aj ich štúdium. Našu pozornosť sme preto zamerali na bývalé stolice, nachádzajúce sa na území dnešného Slovenska. Po dôkladnom preskúmaní situácie som ako prvú na spracovanie vybral Trenčiansku stolicu, k čomu ma viedlo niekoľko dôvodov.

V prvom rade to bol fakt, že hoci na jej území pôsobil za ostatných tristo rokov okolo 3000 šľachtických rodov, čím bola keď nie na prvom, tak na jednom z prvých miest, čo sa týka počtu šľachtických rodov v rámci stolíc v Uhorsku, nebola v tomto smere prakticky skoro vôbec spracovaná. Tých niekoľko málo publikácií, venovaných šľachtickým rodom tejto stolice, by sa pomaly dalo spočítať na prstoch jednej ruky, a vôbec sa nedá porovnať s rozsiahlymi a početnými heraldickými a genealogickými prácami, venovanými napríklad šľachtickým rodom bratislavskej, nitrianskej, turčianskej, liptovskej alebo oravskej stolice. Jedinou komplexnejšou prácou tohoto charakteru pre Trenčiansku stolicu je je dielo A. Fekete Nagya „Trencsén vármegye“,³⁾ v ktorej sa zameril na trenčianske šľachtické rody, pôsobiace na tomto území od ich najstaršieho výskytu v historických prameňoch do prvej polovice 16. storočia. Vynikajúca citácia veľkého množstva prameňov nie je však adekvátne doplnená autorovými uzávermi, čo znižuje hodnotu tohoto nesporne významného diela. Preto u mnohých rodov sa informácie o nich obmedzujú väčšinou na suchý výpočet faktografických údajov. Drobnejšími prácami sú spracované zápisy šľachty prvej polovice 18. storočia v prácach Halašu⁹⁾ a Schneidera¹⁰⁾, ako aj publikácie Botku¹¹⁾, Iványho¹²⁾, Jeršovej¹³⁾ a Pazmányho¹⁴⁾. Prípadne by sme tu ešte mohli uviesť niekoľko monografií, venovaných jednotlivým rodom ako sú Klobušickovci¹⁵⁾, Mitickovci¹⁶⁾ či Podmanickovci¹⁷⁾, alebo Turzovci z Nosíc¹⁸⁾. Nedostatok väčšieho množstva literárnych historických prác však výrazne znižuje riziko prebratia niektorých interpretačných alebo faktografických chýb, hoci na druhej strane to zasa sťažuje situáciu zvýšenými nárokmi na spracovanie prameňov ako aj na ich vyhľadávanie. Ďalším dôvodom bol výskyt veľmi silného slovenského etnika, ktoré aj v časoch najväčšej maďarizácie, na prelome 19. a 20. storočia, dosahovalo hranicu 93 %. Keď tento údaj porovnáme s celoslovenským priemerom, ktorý bol v tomto období necelých 62 %, vidíme jednoznačný prítiklad s donedávna predkladanými a tvrdošijne udržiavanými teóriami o cudzom neslovanskom pôvode celého nášho privilegovaného stavu. Okrem toho sa Trenčianska stolica, lokalizovaná na severozápadnej hranici Slovenska, stávala útočiskom celého radu exulantických rodov zo susednej Moravy, Čiech, Sliezska, prípadne Poľska, a takto aj prvým pôsobiskom početných, často neskôr poslovenčených alebo zmaďarizovaných či pomenčených rodov, ktoré je možné správne identifikovať, spracovať a zaradiť k príslušným rodom susedných štátov práve na základe ich výskytu na území Trenčianska a údajov, ktoré sa o tomto pobyte na jeho

území zachovali. A nakoniec nie nepodstatným faktorom bolo získanie celého radu genealogických informácií a dokumentov od niektorých spríbuznených alebo spríaznených osôb, ktoré buď samotné alebo ich predkovia sa viac menej amatérsky touto tematikou zaoberali. Hoci takto získaný materiál bol v drvivej väčšine prípadov ako celok prakticky nepoužiteľný, jednotlivé časti obsahovali množstvo bezcenných údajov, ktoré pri správnej kompilácii vytvorili často úplne nové roviny spracovávaní jednotlivých rodov alebo ich vetiev.

Po skoro 13ročnej práci sa v spolupráci s Trenčianskym múzeom pripravuje vydanie viacväzkových „Zemianských rodov Slovenska“ (Trenčianska stolica). Pri spracovávaní jednotlivých rodov bolo nutné text upraviť tak, aby neduplikoval spôsob vydávania, zaužívaný v 19. storočí, ktorý žiaľ preberali a preberajú aj niektorí súčasní autori, a v ktorom výpočet desiatok faktov, stoviek mien a údajov nebol adekvátne vyvážený s celým obsahom, čím záujem o túto literatúru sa obmedzil na úzku skupinu odborníkov. Preto pri spracovávaní som volil formu kompaktnejšieho textu s celým radom vysvetlíviek, kde sa uvádzajú menej podstatné údaje, mená a fakty, ktoré sú umiestnené pod textom, ako aj odkazy na literatúru, ktorej — podľa možnosti kompletný — zoznam je uvedený vždy za každým rodom, čím sa text stáva čitateľnejším a podľa môjho názoru by práve preto mohol upútať i neodborníka, ktorému, či si to chceme priznať alebo nie, je vo veľkej miere táto literatúra venovaná. Samotný text sa pripravoval na základe využívania všetkých použiteľných kritérií a prameňov, o ktorých som hovoril v predchádzajúcom referáte. Je pochopiteľné, že táto práca priniesla so sebou i celý rad problémov a otázok, ktoré nie sú i podľa nášho názoru uspokojivo vyriešené, čo sa dá pozorovať i na nižšie uvedenom príklade spracovania rodu, pôsobiaceho na území Trenčianskej stolice, vybraného z prvého dielu ukončeného pred dvoma rokmi. Tento môj príspevok by teda mal vyvolať plodnú diskusiu, ktorá by podľa úsudku a želania autora mala priniesť ďalšie tvorivé podnety pre rozvoj tejto krásnej historickej vedy.

P o z n á m k y :

- 1) Blížšie osvetlenie tohto problému je možné nájsť v každej historickej publikácii, týkajúcej sa dejín Slovenska alebo Uhorska 15.—17. storočia.
- 2) Magyaország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal, I—XII, Pest 1857—1868.
- 3) Nürnberg 1885—94 (Siebmacher, J., Csergheő, G.).
- 4) Budapest 1911—1932.
- 5) Na tomto mieste je ešte potrebné spomenúť: A Áldasy: A Magyar Nemzeti múzeum könyvtárának czímereklevelei, I—VII, Budapest 1923—41/Spolupráca pri druhej polovici dielov — A. Czobor: Turul — heraldicko-genealogický časopis — 50 ročníkov, 1883—1932, Budapest.
- 6) Najjednoduchšie komputery, použiteľné na tento typ práce, stoja okolo 1000 šv. frankov. V USA takéto komputery na riadenie domácnosti používa už okolo 2 miliónov rodín (podľa údajov producentov).
- 7) J. Novák: Rodové erby na Slovensku, I, s. 8.
- 8) Budapest 1941 (Magyarország Történelmi Földrajza A Hunyadiak Korában. IV. Kötet).
- 9) A. Halaša: Zemianské rodiny z Trenčianskej, Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1908, s. 35—43.
- 10) M. Schneider: Trencsén Megye 1725—1732 évi Nemesegvizesgálatai, Szombathely 1938.
- 11) Családtani bonyodalmak és adalékok, Sz, X, 1876 a nasled.

- ¹²⁾ Trencsén vármegye levéltárai, Levélt. Közl. XV/223.
¹³⁾ Patrimoniálne archívy v Trenčiansku, ČMSSp. XXVII/10.
¹⁴⁾ L. Pázmány: Trencsén vármegye levéltárában örökölt címeres nemeslevelek, 94—134 (A Trenc. Várm. Term. egy. Evkönyve).
¹⁵⁾ A. Thaly: Klobusiczyak setényi levéltára, Tört. Tár, 1895, 1.
¹⁶⁾ G. Miticzky: A Miticzky család monográfiája, Ipolyság 1902.
¹⁷⁾ I. Lukinich: A podmanini Podmaniczky család oklevéltára, I—III, Pest 1374—41; A. Doby: A Podmaniczky család, Budapest 1892, 1901; I. Lukinich: A podmanini és aszódi b. Podmaniczky család törtenete, IX—X, Budapest 1943.
¹⁸⁾ A Thurzo de Nosice család, nepublikovaná rodinná kronika od viacerých autorov.

ADAMKOVIČ ináč MIŠKÁR

(Adamkoviech, Adamkovich, Adamkovics, Miskariech, Miskaroviech, Miskarikech)

Adamkovičovci ináč Miškárovcí pochádzajú z Haluzíc (okres Trenčín). Do šľachtického stavu boli povýšení až v druhej polovici 17. storočia, kedy 11. 6. 1661 roku obdržali v Laxenburgu armáles od Leopolda I. bratia Juraj a Martin Miškárovcí ináč Adamkovičovci s manželkami Dorotou Molitorisovou a Barbarou Skabocičovou. V tom istom roku publikoval tento armáles pri príležitosti generálnej kongregácie v Trenčíne jeho hlavný adresát Juraj.

Ďalšie informácie o príslušníkoch tohoto rodu sú veľmi torzovité. Pôsobia stále v Haluziciach, kde ich nachádzame vo všetkých stoličných súpisoch šľachty od 1663 roku až do druhej polovice 18. storočia ako aj v krajinskom súpise šľachty z 1754/5 roku. V druhej polovici 18. storočia sa niektorí Adamkovičovci presťahovali aj do Ivanoviec, kde potom pôsobila hlavná vetva rodu, ako aj do Sedličnej a Štvrtku¹⁾. Zároveň v tomto čase vzniká asi aj nitrianska vetva. Koncom 18. storočia zakladá bratislavskú vetvu Ignác Adamkovič, pričom jeho potomkov nachádzame v Červeníku, odkiaľ sa potom rozšírili koncom 19. storočia aj do Abovskej a Novohradskej stolice. Väčšina členov rodu však naďalej žila na území Trenčianskej stolice, kde sa hlavne zaoberala poľnohospodárstvom. Stretávame však medzi nimi aj sudcu, riaditeľa gymnázia a lekárnikov. Adamkovičovci patrili medzi armalistov a prakticky sa počas celej svojej vyše tristoročnej histórie medzi majetnejšiu šľachtu nedostali. Najvýznamnejším členom rodu bol príslušník nitrianskej vetvy, Michal (nar. 7. 3. 1778 Dvorníky na Ostrove, zom. 18. 5. 1845 Bratislava) pedagóg a matematik, na začiatku profesor teológie v Trnave, neskôr, od 1825 roku, po získaní hodnosti kráľovského radcu a ostrihomského kanonika sa v 1831 roku stáva aj riaditeľom Právnickej Akadémie v Bratislave, na ktorej pôsobil až do svojej smrti. V 1839 bol menovaný bratislavským prepoštom. S jeho menom sa spájajú publikácie z oblasti matematiky „Tentamen publicum ex algebra“ (Bratislava, 1835), fyziky „Tentamen publicum e physica“, a psychológie „Tentamen publicum e psychologia“.

Erb Adamkovičovcov je známy. Na modrom štíte na zelenej pažiti je listová zlatá kráľovská koruna, na ktorej stojí strieborný vzlietajúci holub so zelenou olivovou ratoľstvou v zobáku. Klenotom je obrnené rameno so šablou, v ohybe ramena stojí vzlietajúci strieborný holub so zelenou ratoľstviou olivy v zobáku. Prikrývadlá sú modrozlaté a červenostrieborné. Tento popis erbu, uvádzaný aj literatúrou, zodpovedá erbu, ktorý v skutočnosti Adamkovičovci používali.³⁾

Ich pôvodom sa čiastočne zaoberal iba Csergheő,

ktorý ich zaradil medzi chorvátske rody.⁴⁾ Podľa našich údajov tu však ide o rod, ktorý má slovenský pôvod a vyššie uvedený názor pokladáme za nedorozumenie, spôsobené koncovkou „ich, ich“ v priezvisku ADAMKOVIČOVCOV. Už od samotných začiatkov dokumentovanej existencie tohoto rodu sa stretávame nielen s rôznymi formami priezviska a prímienia Adamkovič, ale aj s druhým priezviskom Miškár. V druhej polovici 17. storočia je priezvisko Miškár používané ako prvé a hlavné priezvisko a do prvej polovice 18. storočia ho jedna odnož dokonca používa výlučne ako jediné priezvisko. Preto aj niektorí autori uvádzajú Miškárovcov, prípadne Miškaroviechovcov alebo Miškarikechovcov ako samostatný rod, hoci ich šľachtictvo spájajú s udelením šľachtictva Adamkovičovcom. Postupom času väčšina príslušníkov rodu začala uprednostňovať pôvodné prímienie Adamkovič a od konca 18. storočia svoje pôvodné priezvisko „Miškár“ už úplne zanechali. Do dnešných dní používajú príslušníci tohoto rodu tak na území Slovenska ako aj Maďarska priezvisko Adamkovič.⁵⁾

Poznámky:

- ¹⁾ V týchto obciach sú dokumentovaní okrem iného aj súpismi šľachty z 1803 a 1836 roku.
- ²⁾ V 1795 roku vystavila Trenčianska stolica potvrdenie o šľachtictve pre Bratislavskú stolicu a meno Ignác Adamkovič. Adamkovičovci žijú v uvedených lokalitách až do dnešných dní.
- ³⁾ Popis erbu som porovnal s obrazom, ktorý je vo vlastníctve Adamkovičovcov, žijúcich v Bratislave, a ktorý bol namaľovaný podľa originálneho zobrazenia na armálskej listine. Armáles, uschovávaný Trenčianskou vetvou do konca tridsiatych rokov 20. storočia, bol počas druhej svetovej vojny daný do opatery príbuzným v Maďarsku, kde sa údajne po vojne stratil?
- ⁴⁾ Uviedol ich v svojej práci o rodoch Chorvátska a Slovinska, kde som však nenašiel žiadne odôvodnenie tohoto zaradenia. Je síce pravdou, že v 16. a 17. storočí mnoho chorvátskych rodov skutočne utieklo pred tureckým nebezpečenstvom na Slovensko, a že mnoho z nich sa usadilo i na Považí. Koncovka „jeh, ieh, ich“ však bola veľmi charakteristická práve pre prímienia, používané na území Trenčianskej a iných slovenských stolíc. Bližšie pozri kapitolu Menné kritérium — prímienia a priezviská. Adamkovičovci sú podľa nášho názoru vetvou Miškárovcov, pričom jej zakladateľom bol niekedy začiatkom 17. storočia Adam Miškár. V súvislosti s veľkým počtom mužských potomkov, skoncentrovaných v jednej lokalite, jeho potomkovia pre lepšiu identifikáciu začali používať starootcovské meno ako prímienie, ktoré sa postupom času stalo až priezviskom.
- ⁵⁾ Zanechanie pôvodného priezviska bolo podľa môjho názoru úmyselné, pričom to bolo motivované nielen tým, že priezvisko Adamkovič znelo oveľa šľachtickejšie ako priezvisko Miškár, ale hlavne tým, že nositeľmi pôvodného priezviska boli aj iní, plebejskí príbuzní. Podobný jav som pozoroval i u niektorých iných rodov, pôsobiacich na tomto území.

Literatura:

- Alapi, G.: Liber Armorum Hungariae, I, s. 4, tab. 6.
 Bojničič, I., Csergheő, G.: Wappenbuch der Adels von Kroatien und Slavonien, s. 1, tab. 1.
 Csergheő, G.: Wappenbuch des Adels von Ungarn, V, s. 2, tab. 1.
 Encyklopédia Slovenska, I, s. 24.
 Kempelen, B.: Magyar Nemes Családok, I, s. 26, VII, s. 220.
 Listy Eudévia Štúra, I, s. 440.
 Nagy, I.: Magyarország családai, VII, s. 508.
 Nemzeti Ujság, 1845, 84.
 Religio és Nevelés, 1845, I, 41—42.
 Schneider, M.: Trencsén megye 1725—1732 évi nemességvizsgálatai, s. 12.
 Szinnyei, J.: Magyar Irók, I, s. 64.
 Státní oblastní archiv v Bytči, Nobilitaria, Regesta seu conscriptiones nobilium 1660—1746.
 Thewrewk, J.: Magyarok születésnapjai.
 Zelenay, R., domácí archiv — Adamkovič.

Vévoda Přemek Opavský

(Některé aspekty ovlivňující jeho postoje v období husitských válek)

V letošním roce 28. září uplynulo 550 let od smrti vévody Přemka Opavského. V tomto příspěvku se chci zabývat některými aspekty ovlivňujícími politiku a postoje vévody Přemka Opavského v období husitských válek, a to především z hlediska jeho třetího manželství s Helenou, dědičkou Bosenskou.

V roce 1377 po dosažení své plnoletosti ujímá se nejmladší syn Mikuláše II. spolu s bratrem Václavem vlády na díle Opavska se sídelním hradem Hradcem, městy Opavou, Hlučínem, poddanskými městy Fulnekem, Bílovcem, Vítkovem a Odrami. Po smrti svého bratra Václava stává se roku 1382 jediným vládcem tohoto dílu, aby brzy poté získal díl zemřelého bratra Mikuláše (9. 7. 1394), bohužel již v roce 1385 z větší části zastaveného vévodům olešnickým a kozelským.¹⁾ Počáteční vývoj země brzdí jeho finanční dluhy a rozpory mezi Přemkovými bratřenci Joštem a Prokopem, markrabaty moravskými, kde Přemek se angažuje na straně Joštově. Brzy však překonává počáteční potíže a v devadesátých letech přistupuje k budování nového centra knížectví — hradu v Opavě a s tím související stavbu kaple sv. Kříže, která se měla stát pohřební kaplí rodu. Kaple svým půdorysem symbolizuje zmrtnýchvstání, nový život a nesmrtelnost a nástěnné malby zobrazují scény a znamení před Posledním soudem. S tímto prvním obdobím souvisí Přemkovo manželství s jeho první manželkou Annou von der Luczka, dosud literaturou genealogickou neuváděnou, přestože podle plnoletosti Přemkova syna Václava musel se tento narodit v období let 1397–1400, tedy podle dosavadní genealogie ještě nenarozené či máloleté druhé manželce Přemka, Kateřině. Anna von der Luczka se stala manželkou Přemkovou před rokem 1397 a zemřela po roce 1404, bohužel i přes známý predikát se mi nepodařilo blíže určit její rodový původ.²⁾ Právě tímto prvním manželstvím a syny narozenými v něm měl Přemek zajištěno nástupnictví, naproti tomu jeho synovci Jan a Mikuláš byli v dané době bezdětní (Jan se oženil s Helenou, dcerou Dimitri Korybuta a sestrou Zikmunda Korybuta před 16. 1. 1407 a Mikuláš byl v roce 1404 svobodný), a proto došlo v roce 1404 ke společnému udělení léna na Opavsko a Ratibořsko a 30. listopadu 1407 k uzavření dědičné smlouvy mezi Přemkem se syny Mikulášem a Václavem a Janem vévodou Opavským a Ratibořským a zajišťující Přemkovi a jeho potomkům v případě bezdětnosti Jana znovu zcelení Opavska a Ratibořska v hranicích jeho otce Mikuláše II. Opavského. Dochází také ke sporům Přemka s Řádem německých rytířů, jich vyhnání z Opavska a přímé účasti rytířů a mužů v bojích Polska proti Řádu.

Druhou manželkou Přemkovou se stala Kateřina Münsterberská, a to po roce 1407, a to nejpozději kolem roku 1410 a z tohoto manželství pocházejí pozdější vévodové Opavští a Münsterberští Vilém a Arnošt.³⁾

Smrt krále Václava IV. a vývoj událostí v Čechách postavil Přemka na stranu krále Zikmunda s jeho účastí

na I. křížové výpravě a obležení Prahy v červenci 1420. I když Přemek holduje 6. 2. 1420 ve Vratislavi králi Zikmundovi, v počátečním období husitských válek se plně angažuje na Moravě, kde se stává jednou z nejvýznamnějších osobností a je jedním z tvůrců smíru Petra z Kravař a na Strážnici s králem Zikmundem (23. 10. 1421) a zřeknutí se čtyř artykul moravskou šlechtou v Brně 17. listopadu 1421. Důsledkem sněmu je vytvoření obranného spolku smlouvou mezi vévodou Přemkem, pány moravskými a králem Zikmundem, kdy území Moravy a Opavska je rozděleno do čtyř krajů a jedním z center je Opava.

Že příspěvek na vojenských akcích Zikmunda nebyl ze strany Přemka malý, o tom svědčí list Zikmundův daný 23. 4. 1421 v Olomouci a slibující zaplacení 15 400 uh. zlatých za škody, které před Prahou utrpěl.⁴⁾ S touto platbou souvisí vznik zlatého dukátu knížete Přemka, o němž se zmíním dále. Již v květnu 1421 se účastní syn Přemkův Václav tažení Slezanů do severovýchodních Čech, a proto není divu, že se s Přemkem setkáváme spolu s vojsky Jana Opavského-Ratibořského a Bolka Těšínského při tažení Zikmundově ke Kutné Hoře v prosinci 1421, končící porážkou u Německého Brodu 9. ledna 1422. Důsledkem tohoto Zikmundova neúspěchu je příklon Vladislava Jagellonského ke straně prohusitské v Polsku, ke svolení, aby Vitold vstoupil v jednání s Čechy a vyslání Zikmunda Korybuta do Čech jako Vitoldova zástupce a správce země. Tento vývoj vedl k posílení strany umírněných na moravském sněmu 25. 5. až 2. 6. 1422. Vévoda Přemek se stal 23. 4. 1422 vdovcem, a to vede ke zrodu plánu krále Zikmunda pomoci sňatku s příbuznou své druhé manželky Barbory z Cilli Helenou „dědičkou bosenskou“, dcerou bosenského krále Stjepana Tvrtka, zajistit si vévodu Přemka pro své cíle na Moravě a ve Slezsku. Původ Heleny zvané „dědička bosenská“ vysvětluje z porovnání znaků na náhrobku Přemkova a Helenina syna kanovníka vratislavského Přemka ve Vratislavi. Na náhrobku vlevo od hlavy kanovníka je štít s kosmým pruhem a třemi lilijemi v horním i dolním poli a se stejným znakem setkáváme se poprvé na střední pečeti bosenského krále Stjepana Tvrtka z rodu Kontromaničů z roku 1385. Protože mimo Stjepana Dabiše, jeho nástupce, se s tímto znakem nesetkáváme u dalších Tvrtkových nástupců, a to ani u jeho syna Tvrtka Tvrtkoviče, lze Helenu, která je nositelkou jména své babičky Jeleny, dcery Jiřího Šubiče, s určitostí považovat za dceru bosenského krále Stjepana Tvrtkoviče, zemřelého 23. 3. 1391. Po jeho smrti vládne po dobu čtyř let syn Stjepanova strýce Stjepan Dabiša a pak ještě tři léta jeho žena Jelena. Po její smrti se trůnu zmocňuje proti právům Tvrtkova syna Stjepan Ostoja z rodu Krstičů, který je ze země vypuzen roku 1404 Tvrtkovým synem Tvrtkem Tvrtkovičem, užívajícím v tomto prvním období své vlády na pečetích rodového znaku Kotromaničů — štítu s kosmým pruhem, který však je po porážce u Dobru vytláčen právě králem Zikmundem. Snad v tomto období se na Zikmundův dvůr dostala také Helena „dědička bosenská“. Stjepan Ostoja se vrací na bosenský trůn a vytlačí ze země Zikmunda, aby se po smrti syna Ostojova Stjepana vrátil roku 1421 do země Tvrtko Tvrtkovič. Za vlády Stjepana Ostojova se objevuje nový znak, a to liliová koruna a tuto přejímá, doplněnou písmenem m, také Tvrtko Tvrtkovič.⁵⁾

Sňatek s příbuznou jeho manželky a zároveň jedinou možnou dědičkou Bosny měl upevnit svazky Přemka

se Zikmundem a zajistit zároveň Přemkovi pozici spoluvůdce jeho politiky vůči Moravě a Slezsku.

Dne 10. prosince je zahájeno jednání vratislavského biskupa Konráda s Ludvíkem, maršálem Řádu, které se přenáší 13. prosince do Opavy. Výsledkem těchto jednání je předběžná dohoda o vytvoření Spolku proti Polsku a Litvě a pověření Přemka a Konráda Olešnického a Kozelského zastupováním slezských knížat při těchto jednáních. Na příkaz krále Zikmunda odjíždějí oba do Bratislavy spolu s maršálkem Řádu a Ludvíkem falckrabětem franským, kde jednání je dokončeno a uzavřeno vznikem Spolku krále Zikmunda, knížat a stavů slezských, Šestiměstí a Řádu proti Polsku a Litvě dne 5. ledna 1423.⁶⁾ Při těchto jednáních bylo s určitostí uzavřeno manželství Přemka a Heleny, neboť v listinných materiálech se ke dni 23. 3. 1423 hovoří o Heleně jako o manželce Přemkově⁷⁾. Přímým důsledkem vzniku Spolku jsou jednání Zikmunda s Vitoldem a Vladislavem Jagellonským a odvolání Zikmunda Korybuta z Čech.

Po návratu z Bratislavy se stává vévoda Přemek spolu s biskupem Janem Železným v čelo strany královské na Moravě, k níž se přimyká též strana umírněných. Husité ve snaze zvrátit vývoj na Moravě vpadli pod vedením Bořka z Miletičky na Moravu a v červnu toho roku se střetnou s vojsky Jana Železného a Přemka Opavského (na jeho straně je také Petr z Kravař a Strážnice) v krvavé bitvě u Kroměříže, končící porážkou Moravanů. Zásah Žižkův proti Korybutovu centru Hradci Králové nutí Bořka z Miletičky k návratu a znehodnocuje tím celý významný výsledek tohoto výboje na Moravu a oslabuje pozice husitů v tomto regionu.

S obdobím let 1421–1424 je spojován také vznik zlatého dukátu knížete Přemka, na němž se poprvé objevuje vyjádření nové pozice Přemkova a ztvrzení dědičné smlouvy z roku 1407 — čtvrcený štít, v jehož 1. a 4. poli je polcený štít opavských Přemyslovců a ve 2. a 3. poli opolská orlice. Na lici dukátu je zobrazen vévoda Přemek, zosobňující se s postavou uherského patrona sv. Ladislava, držící v pravici praporec Opavska a v levici meč obrácený hrotem k zemi⁸⁾. Se symbolikou patrona a ochránce země se setkáváme později také na pečeti z 1. 6. 1429.

Udělení správy nad Moravou Albrechtu Rakouskému, zeti krále Zikmunda, dne 4. října 1423 vede k přeskupování sil na Moravě a v tváření nového seskupení kolem vévody Přemka. První zmínka o vzniku takového seskupení se objevuje v souvislosti s bojovými akcemi stoupenců Korybuta Petra Holého a Dobeslava Puchaly na Olomoucku a dobytím kláštera Dolany, jednoho z největších protihusitských ideových center na Moravě a působiště Štěpána z Dolan (+ 27. 7. 1421), dne 2. února 1425. V březnu zahájil jednání o příměří s Petrem Holým a Puchalou Přemkův hejtman Mikuláš z Vladenína jménem svého pána a Jana z Kravař na Jičíně a Jiřího ze Sternberka na Odrách, které končí uzavřením příměří před 30. březnem 1425⁹⁾. Smlouva je zajímavá především tím, že smluvní strany se mohly účastnit akcí po boku Korybuta či krále Zikmunda na Moravě, avšak nesmělo nikdy dojít k akcím na pomoc Albrechtovi Rakouskému. Toto odtržení Přemkova od strany královské a vytvoření nového seskupení je důsledkem politiky Albrechta a projevem určitých nacionálních tendencí u strany královské, které vedou ke vzájemnému spropínání se stranou umírněných. Na stranu královskou přechází také Hašek z Valdštejna, stávající se moravským hejtmanem a v květnu dochází ke sbližování obou stran, jak vysvítá z listu Olomouckých zabezpe-

čující bezpečný pobyt představitelům obou stran ve městě¹⁰⁾. Tento vývoj se odráží také na Haškem svolaném sněmu brněnském, kde Přemek zaujímá pozici předsednickou mezi oběma stranami. Přemkova strana je podpořena sňatkem největšího pána Moravy Jana z Kravař na Jičíně a Anežky, dcery knížete Přemka, uzavřeným před 24. 9. 1424¹¹⁾. A právě toto spojení ovlivňovalo vývoj na severu Moravy, neboť v plné shodě s ním vystupoval jeho bratranec Jiřík Lukovský ze Sternberka na Odrách. Právě proti tomuto triumvirátu směřoval útok husitů vedených Janem Tovačovským z Cimburka na konci roku 1426 a počátkem roku 1427, mající za úkol zasáhnout hlavní centra dominií obou Přemkových spojenců a vytvořit zároveň předmostí pro útok na Opavsko a přes ně na území Slezska. Obsazením Oder Puchalou a vytvořením stálé husitské posádky vzniklo pro Opavsko a Slezsko trvale nebezpečí útoků husitů¹²⁾. Avšak ani aktivita Přemka nezahálí, již koncem roku 1426 a zvláště počátkem roku 1427 byla zahájena jednání biskupa Konráda a vévody Přemka Opavského s představiteli královské strany v Čechách Janem Městeckým z Opočna, Krušinou z Lichtenburka a Putou z Častolovic a také s představiteli strany Korybutovy s cílem připravit prostor pro změnu poměru sil a případný převrat, který by vedl k oslabení radikálních stran a k možnosti zahájení jednání s králem Zikmundem. Proces byl ukončen 14. února 1427 uzavřením Spolku ve Střelíně a Sjednocení knížat, pánů a měst slezských s českými pány, který počítal s možným rozšířením na stranu Korybutovu. Do čela vedení vojsk hornoslezských knížat je postaven vévoda Přemek Opavský a vévoda Bernhard Falkenberský, dolnoslezská pak vedl biskup Konrád a vévoda Ludvík Břežský a do 20. dubna měly smluvní strany sebrat větší množství ozbrojeného lidu¹³⁾. Prostřednictvím sestry Korybuta Heleny, kněžny Ratibořské, dochází na základě zpráv o přípravách ve Slezsku Korybut k přesvědčení, že čas k provedení převratu nastal, avšak události Zeleného čtvrtku vedly k jeho zajetí a rozpadu jeho strany v Čechách; strana si své pozice udržela toliko na Moravě zásluhou Puchalovou. Po krachu křížového tažení u Tachova slezská knížata upevňují Střelínský spolek, uzavřený na deset let, a 28. 9. 1427 uzavírají v Grotkově dohodu o rozvrhu vojenských závazků mezi jednotlivými členy a rozmístění jednotlivých vojsk v nejvíce ohrožených prostorech¹⁴⁾. Při uzavření Střelínského spolku setkáváme se u jména Přemka poprvé s označením slezský kníže — „Wir v. got. gn. herzog und herr zu Troppau und Fürstin in der Slesie“. Jak je z předchozího vidět, pozice Přemkova výrazně se upevnila a jeho postavení, dané jednak příbuzenskými vztahy k Zikmundovi přes manželství s Helenou „dědičkou bosenskou“ a jednak výrazným nacionalismem, jak je vidět ze zavedení českého jazyka do zemských desk po roce 1420 a z pevných vztahů k umírněné a královské straně nakloněné skupině moravských pánů, reprezentované především osobností Jana z Kravař na Jičíně, jej předurčovalo k jednání s českou královskou stranou a stranou Korybuta v počátcích roku 1427. Proto také hlavní rozestavení hotovosti dané Grotkovskou dohodou se soustřeďuje do oblasti Opavska a Krnovska v očekávání brzkého útoku husitů ve směru od města Odry. Vojska Táboritů a Sirotků spolu se Svazem pražanů a moravskými husity se po úspěšném tažení do Uher objevují 24. února 1428 v Odrách a pokračují směrem na Hradec, kde s nimi uzavírá kníže Václav Hlubčický, syn Přemkův, dne 27. února, příměří. Po neúspěšném čtyřdenním obléhání Opavy směřují

vojska ve dvou proudech k Hlubčicím, kde znovu spojena postupují Horním Slezskem a dne 18. března došlo před branami Nisy ke střetu vojsk Spolku s husity, které sice končí porážkou Spolku, ale vojsko se zachrání v hradbách města Nisy. Další průběh tažení vede k postupnému rozkladu ve Spolku a jednotliví členové uzavírají příměří s husity. Dubnový pokus o nové seskupení vojsk Spolku, hornoslezská vojska vedená Přemkem Opavským se soustředila u Nisy, dolnoslezská vedená biskupem Konradem u Hojna, končí nezdarem a husitům se otevřela cesta k Vratislavi, před jejímiž branami stojí 1. května 1428. Po vypálení předměstí se hlavní útok soustřeďuje proti hornoslezskému seskupení vedenému Přemkem a dosud odolávajícímu snahám husitů na jejich pokoření. Tento soustředěný útok se setkal se zdarem, aniž došlo ke vzájemnému střetu, Přemek Opavský spolu s hornoslezskými knížaty (vévodové Ratiborští, Bolek Těšínský, Konrád Bílý Olešnický, Kazimír Osvětimský) uzavírá příměří a vojska husitů se vrací přes Kladsko do Čech¹⁵). Toto tažení však neoslabilo vojenskou sílu hornoslezských knížat, jak tomu nasvědčuje průběh událostí z července a srpna 1428, kdy vojska husitů vedená Dobeslavem Puchalou vyrazila z Oder a dobyla biskupské město Ostravu. Přemek Opavský táhne se zemskou hotovostí knížat hornoslezských 21. srpna k hradbám obsazeného města, avšak Puchala obává se přímého střetu, opouští před 26. srpnem město¹⁶). Tyto boje a s nimi související budování obrany přineslo Přemkovi značné finanční potíže a je nucen mimo jiné prodat vsi Lidsměřice a Stibořice „in usus defensionis nostri adversus Wickleffistas seu Hussitas“. Tažení husitů do Slezska i nezdár Puchalovy expedice se odráží ve vývoji událostí v Čechách v druhé polovině roku 1428, kdy končí válka mezi Prahou a Janem Smiřickým, který vymohl propuštění vězněného Zikmunda Korybuta a Menhart z Hradce prosazuje myšlenku svolání sněmu, jenž by rozhodl o možnosti přímého jednání s králem Zikmundem. Dne 27. října přichází hejtman Puchala posílen vojskem Fridricha z Ostrohu, knížete ruského, do Tovačova, kde se setkává se Zikmundem Korybutem, aby pak spolu s Janem z Cimburka na Tovačově a Smilem z Moravan se vrátili přes Přerov do Oder v očekávání posily z Polska a Litvy. Ve stejné době odchází z Moravy biskup Jan Železný, aby se již více do země nevrátil a tím se podstatně mění postavení a úloha Přemka Opavského v plánech krále Zikmunda. Prosincový útok do Kladska, porážka slezských vojsk a smrt Jana z Münsterberka, švag. a knížete Přemka, situaci ve Slezsku zkomplikovaly, ale zároveň usnadnily Menhartovi z Hradce přesvědčování Prokopa k zahájení přímých jednání se Zikmundem. Sněm v Českém Brodě po svém zahájení 1. ledna 1429 se po bouřlivých jednáních rozhodl zahájit přímé kontakty s králem Zikmundem o otázkách vztahu Zikmunda k husitům a husitů k úloze Zikmunda jako krále českého, za hlavního mluvčího husitské strany byl určen Mistr Petr Engliš a první jednání bylo dáno na 6. března 1429 do Moravského Krumlova. V Lucku ve Volyni probíhala ve dnech 22. až 29. ledna 1429 jednání mezi králem Zikmundem, Vladislavem Jagellonským a Vitoldem Litevským, při kterém se podařilo, mimo hlavní jednání, vnést Zikmundovi sémě rozbrojů mezi Vladislava a Vitolda, když nabídl Vitoldovi korunu královskou. Počáteční Vitoldova lhostejnost k tomuto projektu se zásluhou odporu Poláků mění v aktivní snahu dosáhnout brzkého dokončení projektu a již v červnu 1429 se stává Vitold záporně k případné pomoci ve válce Polska

proti králi Zikmundovi. Vitold, někdy „požádany král český“, se jako by smířil se Zikmundem úplně a odvrátil se od těch, kteří v něj kdysi vkládali naděje. Nedlouho po jednáních v Lucku scházejí se v Bratislavě zástupci všech stran českých s králem Zikmundem, aby 1. dubna zahájili vlastní jednání. Rukojmími strany Prokopovy byli určení vévoda Přemek se synem Mikulášem a dvěma německými rytíři a jak lze z dalšího vývoje událostí vyvodit, byly v táboře Prokopově vedeny rozhovory mezi Přemkem a stranou umírněných reprezentovanou Petrem z Kravař na Strážnici. Jednání byla ukončena 9. dubna a Prokop se vrací přes Rakousy do Čech, kde se 23. května schází v Karolinu sněm zabývající se královými žádostmi pronesenými ústy šlechty strany královské. Výsledkem jednání je známých osm bodů podmínek příměří, z nichž nás zajímá především třetí bod „ať král poručí zemi Moravskou některému pánu aneb knížeti, kterýžby byl jazyka českého nebo slovanského“, ze kterého lze usuzovat na obsah jednání Přemka v Bratislavě i na postavení Přemkovo ve straně umírněných a královských, opravňující nás považovat Přemka za kandidáta na funkci správce Moravy¹⁷). Při návratu se sice Prokop Veliký setkává v červenci 1429 na Sovinci se Zikmundem Korybutem, avšak Korybut v té době již neměl žádné strany v Čechách a nebyl ještě smířen s Pražany, a proto nelze s ním počítat jako s kandidátem na správce Moravy, obzvláště když bylo známo, prostřednictvím Puchaly, důvěrníka Šafranců, že došlo k odklonu Vitolda Litevského od Čechů. S možností ujetí se vlády na Moravě souvisí vznik Přemkovy pečeti z 1. června 1429, jež je zavěšena na listině vévodově, v níž postupuje Přemek Petru Břizkovi z Chuchelné, jedná se pravděpodobně o téhož, jenž se účastnil válek na straně Polska v roce 1411 a je zmiňován v úpisu krále Vladislava z 2. 3. 1411, právo, jež na vévodu spadlo po smrti hloučinského faráře Matěje Níky na vsích Pustkovec a Plesná. V poli pečetním je dvouocasý lev, jehož hlavu kryje přilbice s vlajícími pokrývadly a klenotem — buvolími rohy. Tělo lva je chráněno polceným štítem opavských Přemyslovců, u klenotu jsou písmena PEIZ.¹⁸) Výkladem pečetě jsem se zabýval již v předešlém referátu na Setkání v roce 1980 a dalším průzkumem jsem zjistil, že se po tomto datu neobjevuje již tato pečeť na Přemkových listinách. Po tomto datu se setkáváme mimo jezdecké pečetě ještě s malou pečetí, známou nám z inzerce listiny z 24. prosince 1432 — v pečetním poli je polcený štít se shora usazenou přilbicí s klenotem dvou buvolích rohů — a sekretem poprvé se objevujícím v roce 1429 — v pečetním poli je čtvrcený štít, známý nám již ze zlatého dukátu Přemkova.¹⁹) Sněm v Praze konaný v srpnu 1429 sice výsledky poselstva zvrátil a možnost zisku správy na Moravě Přemkem odsunul do dálav, avšak aktivita Přemkova neutichla. Vývoj vztahů mezi Vitoldem a Vladislavem dosáhl kritického bodu a ve Vilně vrcholil přípravy na korunovaci Vitolda za krále litevského. Král Zikmund nechává zhotovit norimberským zlatníkům královské insignie a první datum korunovace je stanoveno na 15. srpna 1430. Zároveň se však aktivizuje Korybutova strana ve Slezsku, k vojskům Táborů vedeným Jakubem Kroměšínem se v Odrách připojuje Puchala a u Kozlí v Horním Slezsku pak Zikmund Korybut a 15. dubna se připojuje k husitství také vévoda Opolský Bolek mladší. Výsledkem tohoto tažení je dobytí Bytomí, Hlivič, Střelína, Krucburku a Němčí, kde je ponechána husitská posádka hrající v pozdějším vývoji husitských válek ve Slezsku významnou roli.

V den korunovace se do Vilna sjíždějí hosté — zástupci Řádu, Vasil, velkokníže moskevský a vazalové Vitoldovi, avšak korunovace je odložena na 8. září 1430. Při korunovaci má být dojednáán projekt „Věčného spolku“ mezi korunou Českou i Uherskou, Řádem a novým královstvím Litevským, a proto korunovace se měli účastnit zástupci koruny České, a sice vévoda Přemek Opavský, Půta z Častolovic a pravděpodobně i Oldřich z Rožmberka. Toto postavení Přemkovo svědčí o tom, že Zikmund a ani strana husitů toužící po smíru s králem neopustila myšlenku sněmu z Karolina na nového správce Moravy a že pro tento smír byl Zikmund ochoten i obětovat Albrechta Rakouského. Leč vývoj přípravy korunovace vše zhatil, odkladu korunovace využil Vladislav Jagellonský k jednáním s Vitoldem a při jejich společné cestě do Troku padá Vitold z koně a na následky pádu 21. října 1430 umírá.²⁰⁾

Jednání mezi polským králem a husitským poselstvem v březnu 1431 nevedlo k plánovanému cíli a hrozící nebezpečí nové křížové výpravy aktivizuje husity. Také ve Slezsku dochází ke ztrátám husitské strany, jsou obléhány husitské posádky v Krucburku a Němčí (od 8. 6. 1431) a je jí odebrána Hlivnice (4. 4. 1431). Za dané situace hledají husité možné spojení také mezi členy Přemkovy strany na Moravě (Jan z Kravař na Jičíně je od roku 1428 v neutralitě) a strany umírněných, jak vysvítá z 7. června 1431, vyzývající „bratry v Bohu“ k vytažení do pole a postoupení k Plzni. Posun Jana z Kravař na husitskou stranu lze také pochopit jako snahu Přemka o posílení svého vlivu mezi moravskou prohusitskou šlechtou a zvýšení možnosti zisku správy na Moravě.²¹⁾

Zároveň se zahájením koncilu v Basileji 23. července 1431 byl počátkem měsíce srpna zahájen útok proti husitům v Čechách výpravou Bedřicha Braniborského a kardinála Cesariniho, končící krachem 14. srpna u Domažlic, a výpravou Albrechta Rakouského na Moravu, kdy pustoší zemi až k Přerovu. Po odpoutání husitských vojsk od Domažlic postupuje Jan Čapek ze Sán na Moravu a Prokop Veliký na Slezsko k osvobození obležené pevnosti Němčí. Vojska táboritů překračují 8. září hranice Čech a postupují k Němčí a kolem 20. září je Prokop před Němčí, když odtud odtáhla vojska Slezanů, vojska Čapka ze Sán jsou Albrechtem vytlačena od Přerova a postupují k Opavě. Jak vysvítá z listiny Konráda Mladšího Olešnického a Kozelského byla vojska táboritů 8 mil od Opavy a došlo k uzavření smíru.²²⁾ Ve Starých letopisech českých se píše, že Prokop Holý, vůdce tábořský se sirotky táhl k Opavě a hned i obléhali a udatně dobyli knížete Přemka, který jsa velkým strachem a hrůzou zděšen, úmluvu s nimi učinil.²³⁾ Tato úmluva je datovaná 28. zářím 1431 a zde je hlavní nesrovnalost, která vede k jistým domněnkám. Jak mohlo dojít k uzavření úmluvy k tomuto datu, když z listinného materiálu víme, že v noci z 26. na 27. září se obě husitská vojska přiblížila k hradu Likava a pomocí lší zosnovanou Janem z Messenperku se hradu zmocnila. V den podepsání příměří se tedy vojska nacházela 200 km od místa podpisu a z listiny datované „virgis 1431“ víme, že v druhé polovině tohoto měsíce byla vypálena husity Žilina. Zásluhou Grünhagena známe datum odpoutání se Prokopa od Němčí a tak pro období 20. až 26. září není nám o pohybech Prokopových nic známo. Otázkou je tedy, co vedlo účastné strany k nesprávné dataci listiny, protože o uzavření úmluvy nelze zatím

pochybovat, i když stvrzení toho je až z výše jmenovaného listu Konráda mladšího z 15. května 1432 a netýká se jen událostí pod Opavou, ale celého průběhu událostí od jara 1430 až po porážku sirotků v Uhrách. Listinu spolupečetí a zároveň jsou rukojmími za Přemka Jan z Kravař a Jan z Cimburka na Tovačově, oni „bratři v Bohu“ z květnové výzvy, vedle knížecího mana Žibřida z Bobolusk a zemana Václava z Kokor a Kobeřic. Budeme-li analyzovat text úmluvy, vystupuje zřetelně na povrch myšlenka stvrzení dohod sněmu v Karolinu z 23. května 1429. Ze strany husitské mohla sloužit smlouva k retuši neshod mezi tábory a sirotky, vrcholící za tohoto tažení před Nitrou a končící porážkou a rozdrčením sirotků v Pováží v listopadu 1431 a návratem 500členného zbytku vojska do Prahy 14. prosince 1431. Prokop Holý v důsledku této tragédie je zván zrádcem věci husitské. Pro tuto verzi by svědčilo uvedení Otíka z Lozu a Jana Čapka na prvním místě, a pak teprve je uveden kněz Prokop a v další části úmluvy jsou již uvedeni jen první dva.²⁴⁾ Požářem města v úterý po svatém Jakubu byly zničeny zemské desky, a proto Přemek přistupuje 11. listopadu 1431 k jejich obnově a tímto datem jsou již desky vedeny na Opavsku toliko v jazyce českém.²⁵⁾

V následujícím roce se již Přemek neangažuje v událostech ve Slezsku a také Jan z Kravař se neobjevuje v zorném poli dějů. Ještě počátkem roku 1433 se sice podařilo Přemkovi na krátký čas dobýt Oder, ale brzy je husité získávají zpět a na Odrách se stává hejtmanem Boček Puklice z Pozařic, v Opolsku a Ratibořsku pokračuje proces vytlačování husitů z daného prostoru a vše nasvědčuje tomu, že se starý vévoda dožije porážky radikálního křídla husitského. Avšak již 18. září 1433 píše své „Poručenství, aby synové jejich statek neroztrhli“, v němž vyslovuje přání, aby „při knížetství Opavském a zámčích nedílně a za jeden člověk ostatí a všech požitkův nerozdílně užívati a požívati mají“. Poručenstvím je vévoda Václav jako starší určen za správce a Mikuláš nemá být připuštěn k samostatné držbě dílu. Určuje věno své manželce kněžně Heleně „dědičce bosenské“, a to hrad Vikštejn, plat v Opavě a dvůr někdy Augustinův, dále jsou zde určeny platby a věnné zástavy dcer. Pokud se týče dluhu, „v kteréž jsme v těchto nepokojných letech pro obranu země své zašli a pro vykúpení větších zahub vdlužiti se musili“, žádá, aby synové řádně splatili. Také „služebníkom, jenž tato léta s námi trpěli a kteréž pro obranu zemskej chovati dlužni jsme“ řádně jejich platy vyplatili.²⁶⁾ V Poručenství se poprvé setkáváme u Heleny s přídomkem „dědička bosenská“, což souvisí s vývojem v Bosně.

V roce 1427 za dědice svého dosadil Tvrtko Tvrtkovič Hermana II., hraběte z Cilli, bratra Barbory z Cilli, manželky Zikmundovy, a v roce 1431 vystupuje proti Tvrtkovi Tvrtkoviči chránělec Turků, Radivoj, levoboček Stjepana Ostoja, a ten také v roce 1433 spolu s Sandajem Kosačem a despotou srbským Jiřím Brankovičem Tvrtka ze země vytlačil. V dané době byla Helena jedinou skutečnou dědičkou Bosny, avšak vývoj událostí vedl jiným směrem, Helena v období mezi 2. únorem 1434 a 7. 3. 1435 zemřela a nedožila se již návratu Tvrtkova do Bosny. Její obě děti nastoupily cestu duchovní, Hedvika se stala abatyší kláštera ve Střelíně a Přemek po studiích na univerzitě v Krakově a ve Vídni se stává kanovníkem katedrální kapituly vrati-

slavské, kantorem kolegiaty sv. Kříže a po smrti biskupa Jošta z Rožmberka byl jmenován kandidátem na stolec biskupský v roce 1467. Byl známým autorem traktátů o astronomii a astrologii, kráčet tak v šlépějích svého bratra Václava, který v době předhusitské a po tomto období prováděl pokusy alchymistické v Praze v domě Opavském.

Přemkovi je také přičítán traktát „Practici verissima domini Ducis Przenikonie ad faciendam veram et perfectam lunam“.²⁷⁾ Starý vévoda Přemek Opavský umírá 28. září 1433 nechávaje těžce zkoušenou zemi v rukou svých synů v pevné víře, že budou pokračovat v jeho díle sjednocení země a angažovanosti v procesech Koruny. Další vývoj ukázal pravdivost jeho obav o zemi a nece-
lých třicet let po jeho smrti se dostala země opavských Přemyslovců do rukou Jiříka z Poděbrad²⁸⁾, a rod sám ztrácí vládu nad poslední částí Opavska — Hlubčicemi — smrtí Jana Piuse, Přemkova vnuka, a vymírá synem Vilémovým, kanovníkem vratislavským, vídeňským a farářem v Mödlingu, Přemkem mladším Opavským 14. února 1493.²⁹⁾

Poznámky:

- 1) V. Prasek, Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z roku 1377, 7. program českého vyššího gymnázia v Opavě, Opava 1890. F. Kopetzky, Regesten zur Geschichte des Herzogtums Troppau, Archiv für Österreich. Geschichte, Wien 1869 — k datu 22. 3. 1382 Přemek vládne sám (č. 393), k 16. 3. 1383 zástava Hradce (č. 396, 397), dispozice knížete Václava na Hlubčicích r. 1394 (č. 434), dvůr a platy na Hlubčicích kn. Václava (č. 435), Přemek znovu drží Lobenstein r. 1420 (č. 442). F. Kopetzky, Zur Geschichte und Genealogie der Přemysli-
den Herzog von Troppau, Archiv für Österreich. Geschichte, Wien 1871 — k úmrtí knížete Mikuláše 9. 7. 1394 (příl. V), k vykoupení Mikulášovy zástavy (příl. VII). Hlučín, Chřenovice a hrad Fulmen zůstaly nadále v držení vévodů Olešnicko-Kozelských.
- 2) Codex diplomaticus Silesiae, VI, Registrum St. Wenceslai, ed. W. Wattenbach, C. Grünhagen, Breslau 1865 (dále jen CDS VI) — dědické smlouvy z 30. 11. 1407 (č. 112, 113). Ke dni 30. 4. 1397 „Nobili viro Przemislao duci Opaviensi et Annae eius uxori licentia eligendi confessorum conceditur“ — Monumenta Vaticana res gestas Bohemias illustrantia, V/2, Praha 1905, č. 1163. Dne 17. srpna 1404 Přemek Opavský zapsal Anně von der Luczka, své manželce, k věnné zástavě hrad v Opavě — A. Sedláček, Zbytky register králů římských a českých z let 1361—1480, Historický archiv, č. 39, Praha 1914, č. 459.
- 3) K. Jasiński, Rodowód Piastów Śląskich, II, Wrocław 1975, č. 30. Dále ke genealogii opavských Přemyslovců: W. Wegener, Die Herzöge von Troppau und Leobschütz, Jägerndorf und Ratibor des Stammes der Přemysli-
den, Göttingen 1964, s. 14—24; F. Chocholatý, Genealogie opavských Přemyslovců, Listy GHSP, 6. řada, 1978, s. 129 až 153.
- 4) 23. 4. 1421 — CDS VI, s. 46, č. 161. 28. 10. 1421 — Kopetzky, Regesten, c. d., č. 444 (první český psaná listina vévody Přemka). 13.—17. 11. 1421 — Archiv český, Praha 1844 násl., VI, č. 400—402; III, č. 234.
- 5) Náhrobek ve Vratislavi — E. W. Braun, Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Přemysli-
den, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens, 1918 (r. 13), s. 80 násl. Pečetě bosenských králů — P. Andelič, Stredověkovní pečati iz Bosny i Hercegoviny, Sarajevo 1970, s. 19—38, zde i foto pečeti.
- 6) Scriptores rerum Silesiacarum, VI, C. Grünhagen, Geschichtsquellen der Hussitenkriege, Breslau 1871 (dále jen SRS VI) — k 12. 12. a 26. 12. 1422, s. 25—26, č. 42, 43; k 5.—6. 1. 1423 s. 28—30, č. 44.—46.
- 7) 23. 3. 1423 „Przemeslaus dux Oppaviem et Helene uxorem“ — Repertorium Germanicum, VI/3, ed. K. A. Frank, Berlin 1958, č. 3251.

- 8) Dukát vévody Přemka — Sbírka Národního muzea v Praze, NM PŘ. 1932, č. 32/41, Ø 21 mm, 3,497 g.
- 9) 30. 3. 1425 „Nicolass von Bladow des herzogem Przemkem von Troppaw amptman“ jedná na hradě Hluboká o smíru mezi husity a „herczokem Przemkem, Janken von Ty-
czein, Girsiken von der Lucaw“. — SRS VI, s. 44, č. 60.
- 10) Ochranný glejt olomouckých z 25. 5. 1425 — Archiv český, VI, s. 414, č. 19.
- 11) Zápis věna kněžně Anně Opavské na Bílovci, Klimkovicích a platech na vsích s věnným sídlem Třebovice z 12. 9. 1424 — J. Kapras, Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského, II — Desky zemské, Praha 1908, s. 12, č. 2.
- 12) „4. I. 1427 Boczeko... de Pardubicz oblit optimus. (Eodem tempore Boemi) Giczin in partibus Opav (ie ex) usserunt et populum occid (erunt. Item) Fulnek, Odra, Hranicz civitates in...“ — F. M. Bartoš, Zápisky v bre-
viáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422—1432, Časopis Archivní školy, 1934 (r. 12), s. 104.
- 13) Die Strehleiner Einung, 14. 2. 1427 — SRS VI, s. 51, č. 72. Sjednocení Slezanů a českých pánů — SRS VI, s. 53, č. 73 (14., 20. 4. 1427).
- 14) 18. 9. 1427 Grotkov „... die von Ratibor Jegerdorff sel-
bir mit 50 pferden besetzen. Item h. Bolcke v. Teschen 30 pf. und der junge h. Bolco 25 pf. in die Ostralegen. H. Bernard mit 30 pf., h. Kaske mit 20 pf., und der weisse h. Conrad mit 20 pf. sollen h. Przemken helfen...“ — SRS VI, s. 10, č. 17.
- 15) K tažení do Uher — B. Varsík, Husitské revoluční hnutí a Slovensko, Bratislava 1965, s. 23—28. K tažení do Slezska — SRS VI, s. 63, č. 88 (17. 2. 1428); s. 76, č. 89 (po 16. 4. Nisa); s. 58, č. 80, 81; s. 69, č. 93 (21. 5. 1428 — příměří).
- 16) Ostrava — SRS VI, s. 75, č. 103 (22. 8. 1428); s. 76, č. 104 (26. 8. 1428).
- 17) Rok 1429 — F. M. Bartoš, Z bratislavské schůzky krále Zikmunda s husity, ČMM, 1925, s. 171—195.
- 18) Pečeť s listinou uloženy v SOA Opava, Klarisky v Opavě, inv. č. 17; J. Šebánek, Archivy zrušených klášterů moravských a slezských, Brno 1932, č. 1265; F. Chocholatý, Pečeť knížete Přemka Opavského z roku 1429 — symbol ochrany České koruny proti viklefištům a husitům, Sborník příspěvků I. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1980, s. 34—35.
- 19) K chronologii pečeti opavských Přemyslovců — F. Chocholatý, Pečetě a znak opavských Přemyslovců, Zpravodaj KGHO, 1982 (r. 4), s. 14—20.
- 20) J. Goll, Čechy a Prusy ve středověku, Praha 1897, s. 197 a 198, 206—217, pozn. 203. Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuanie, 1376—1430, ed. A. Prochaska, Kraków 1882, č. 826—830, 860—862, 890, 898—899, 906, 930, 936.
- 21) 7. 6. 1431 „... Jans von Towatzaw, herrn Jankin von Grawan uff Tyczin, h. Pauln u. Wanken v. Eilenburg, h. Girziken v. Grawan uff Helffinstein, h. Smyslen v. Morawen uff Malenowitz, h. Latzken v. Sternberg uff Holeschaw, Mladatim von der Potenstat, Abraham, hauptman uff der Oder, unsern brüdern in Gott gar lyben“. — SRS VI, s. 104, č. 147.
- 22) SRS VI, s. 108, č. 157 z 15. 4. 1432 (zpráva Konráda ml. Olešnického o tažení táboritů ve Slezsku).
- 23) Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického, Praha 1959, s. 102—115; Archiv český, c. d., s. 425.
- 24) Varsík, c. d., s. 63—83 (Žilina, Likava, spory mezi bratrstvy); C. Grünhagen, Die Hussitenkämpfe der Schlesien 1420—1435, Breslau 1872, s. 216—217.
- 25) Kapras, c. d., II, s. 11, č. 1.
- 26) J. Kapras, Testament knížete Přemka Opavského a jeho provedení, Věstník Matice opavské, 1909 (r. 15), s. 1 násl. s. 82 násl.
- 27) K. Dola, Kanonicy wrocl. kapituly katedralne, Studia teologiczno-historiczne Śląska opolskiego, V, Opole 1976, s. 285 násl., č. 129. Univerzita Krakov — G. Bauch, Schlesien und die Universität Krakau im XV. und XVI. Jahrhundert, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, 1907 (r. 41), s. 119. Univerzita Vídeň — Die Matrikel der Universität Wien, Institut für österr. Geschichtsforschung, 1377—1450, I, Graz 1954, s. 281 (1450 — Dom. Przemislaus illustris dux Oppavie...). SRS II, s. 94, 337, 344, 398; VII, s. 114, 143.

28) Spor o Fulnek — Kapras, Pozůstatky, c. d., I, s. 24, č. 214, 218 (15. 4. 1436, 22. 5. 1437), č. 300, 367, 400 (1440 až 1441). Prodej Cukmantlu knížetem Václavem 3. 4. 1440 — CDS VI, s. 205—206. Zástava dvou dílů Opavska Arnoštem Opavským Bolku Opavskému. Prodej tohoto dílu a Cukmantlu Mikulášem Opavským Jiříku z Poděbrad — CDS VI, s. 248 (15. 9. 1460); s. 273 (22. 8. 1465). Prodej dílu Opavska s Hradcem Janem Piem Jiříku z Poděbrad před 21. 2. 1464 — Kapras, Pozůstatky, c. d., I, č.

39. Spor o Fulnek mezi Janem Piem Opavským a kanovníkem Přemkem Opavským a následný zisk Jiříka z Poděbrad — Kapras, Pozůstatky, c. d., č. 30, 31, 79, 125, 126 (1. 5.—23. 5. 1464).

29) K. Dola, c. d., č. 130. Univerzita Krakov — Bauch, c. d., s. 126 (1464), Univerzita Vídeň — Die Matrikel, c. d., II, s. 130 (1471 — Przemislaus junior dux Oppaviae). Náhrobek v kostele sv. Otmara v Mödlingu — Braun, c. d., s. 82 násl.

Některé problémy studia dějin papírenské výroby na Moravě ve světle dochovaných archivních pramenů velkolosinské papírny v letech 1750-1945

V polovině 18. století patřilo k nejrozvinutějším výrobním odvětvím na Moravě plátenictví a soukenictví, dále to pak byla výroba sklářská a železářská a v neposlední řadě i výroba papíru. Jak textilním, tak i sklářským a železářským odvětvím byla v naší historické produkci věnována již řada dílčích studií, monografií i syntéz.¹⁾

Poněkud rozdílná situace je ve znalosti výroby papíru v manufakturním období. Výroba papíru měla sice ještě počátkem 18. století řemeslný charakter, avšak rozdělením výrobního procesu na řadu dílčích operací, těsně na sebe navazujících, se velmi přiblížila manufakturnímu způsobu výroby.

Růst produkce výroby v papírnické manufaktuře byl zpočátku řešen především zvyšováním počtu čerpacích kádí, a tím i zvyšováním počtu odborného i pomocného personálu. Později se začíná měnit i technické vybavení dílen. Jsou uplatňovány technické novinky, které byly užívány při výrobě papíru v mnoha manufakturách Evropy od počátku 18. století. Dále přistupují změny v energetických zdrojích i změny v organizační struktuře výrobního procesu.

Současné příspěvky k dějinám papíru na Moravě věnují pozornost především majitelům či nájemcům jednotlivých papíren, seřazování ochranných značek archů papírů — filigránů, průsvitek a jejich dokumentování.²⁾

Pro dokonalé poznání provozu i života papírnické manufaktury je však nutno mnohem intenzivněji sledovat otázky technického vybavení, výrobních postupů v jednotlivých fázích výroby, věnovat pozornost získávání i exploataci energií. Pro lepší pochopení všech vlivů bude nezbytné více využít zpráv z dochovaných papírenských patentů, ať už technologických či organizačních.

Možnost dokumentovat problematiku manufakturní výroby papíru a její postupný přerod v kapitalistický způsob podnikání v celé její šíři jsme se pokusili ověřit na papírně ve Velkých Losinách.

Velkolosinská papírna je dnes zařazena do národního podniku Olšanské papírny v Olšanech jako provozovna výroby ručního papíru. Je jednou ze čtyř dochovaných ručních papíren v Evropě, které pracují starou manufakturní technologií od svého založení. V současné době existuje v Evropě sedm ručních papíren. U většiny z nich jsou zřízena specializovaná pracoviště pro výzkum dějin papíru či muzea papírenské výroby. Za všechny jmenuj-

me papírnu v Basileji, Dušníkách, Zaardamu, Auvergne, de Capellades i ve Velkých Losinách.

Nyní je papírna Velké Losiny zapsána do státního seznamu nemovitých památek jako technická památka I. kategorie, číslo památky 367/1,2,3)

Při zpracovávání dějin výroby papíru ve Velkých Losinách v uvedeném období jsme vyšli z rozboru publikované literatury, která přináší rozporné údaje nejen v jednotlivých fázích vývoje manufaktury, nýbrž i chybná data ze života jednotlivých emfyteutických majitelů, nájemců, tovaryšů apod. I zde musíme konstatovat, že autoři článků věnovali pozornost především držbě a majitelům.

Z deseti publikovaných prací jsou pouze tři původní, zbývající články vycházejí z těchto prací, a proto je můžeme zařadit mezi práce kompilační. Základní význam má práce Jindřicha Šilhana, který na základě dochovaných archivních pramenů a filigránů datoval počátky papírny a rovněž nastínil její vývoj do roku 1750.⁴⁾

Ke komplexnějšímu pohledu pomohl přispět hlavně poměrně dobře dochovaný archivní materiál velkostatku Velké Losiny, který poskytl mnoho nových faktů i zatím docela neznámých informací ze života, řízení i provozování papírnické manufaktury.

Vedení snahou uvést různorodé údaje i rozdílné datování jednotlivých etap vývoje papírny do správných souvislostí započali jsme práce s dochovanými archivními prameny. Vy excerpovaných sedmáct svazků matrik velkolosinské farnosti z let 1750—1870, sčítací operáty z let 1869—1921, dochované archivní prameny velkostatku Velké Losiny až k roku 1880, fondy OŽK Olomouc, prameny jednotlivých fondů uložených v SOA Brno, to vše podstatně prohloubilo a upřesnilo všechny údaje v dříve publikovaných pracích. Výše uvedené prameny nám dovolují blíže osvětlit a postavit do nových souvislostí následující okruhy otázek:

1. Nájemci a emfyteutičtí držitelé papírny v letech 1750—1850; zde jsme zpracovali mikrogenealogické sondy do života jednotlivých nájemců a majitelů, přičemž byla věnována pozornost majetkovým poměrům, pomocným hospodářstvím i dalším osudům členů jejich rodin.
2. Papírna v majetku rodiny Schmidtů v letech 1855 až 1945; šlo především o firmu Ant. Schmidt v letech 1855—1896 a firmu Ant. Schmidt a synové z let 1896—1945.
3. Technické vybavení papírny; tady jsme se pokusili seřadit hlavní technická data z jednotlivých etap vývoje manufaktury i postihnout, jak se projevíly technické vynálezy při přechodu od manufakturního ke kapitalistickému podnikání.
4. Otázky výroby a odbytu papíru; pozornost jsme věnovali už zajišťování surovin, spotřebě těchto surovin na 1 kg či jeden rys vyrobeného papíru, energetické náročnosti ke zpracování papíru v uvedených množstvích, otázkám zmetkovitosti, druhům, množstvím, obchodu i cenám vyráběných papírů. Pokud to prameny dovolily, byla prováděna komparace výrobních postupů, užívaných v papírně s reglementy, vydaných vládou.
5. Organizace papírnického řemesla; byly shromážděny všechny papírnické patenty i technologické reglementy, vyšetřování papírnických zlořádů z let 1785 a 1812, průvodní tovaryšské listy i živnostenský řád z roku 1859.

6. Tovaryši; sestavili jsme jmenné seznamy tovaryšů za jednotlivá desetiletí, sledovali jsme i pomocný personál, životní podmínky tovaryšů. S oficiálními počty tovaryšů jsme pak mohli usuzovat rovněž na fluktuaci v losinské papírně.
7. Nemoci z povolání, infekční choroby, úrazy v papírenském řemesle; to vše za pomoci materiálů z jiných papíren.
8. Postavení dělnictva u Schmidtů v letech 1855—1945; tomuto okruhu otázek poskytly nejvíce údajů sčítací operáty. Mohli jsme sledovat majetkové, sociální i ostatní společenské aspekty dělníků, pracujících ve Schmidtově papírně.
9. Stavební vývoj papírny ve světle dochovaných archívních pramenů.
10. Dochované památky technické, sfragistické a epigrafické.
11. Filigrány, papírnícké značky z let 1751—1945.⁵⁾

Pro nedostatek času není možno věnovat pozornost všem jmenovaným okruhům otázek, proto jsme pro názornost vybrali jen ty problémy a momenty, které mohou být zajímavé i z obecného hlediska.

Spotřeba energie a výrobního času k výrobě 1 kg či 1 rysu papíru v 17.—19. století

Nedostatek domácího papíru vede vládu Marie Terezie r. 1754 k vydání papírníckého technologického řádu, jenž měl odstranit staré, zdlouhavé výrobní postupy a nahradit je novými, běžně užívanými v jiných zemích Evropy.

Do vydání tohoto reglementu byly hadry k výrobě papíru připravovány rozkladem ve vápenném mléce. Naproti tomu již byla užívána metoda moderní, podle které se hadry k výrobě připravovaly hnitím, fermentací. Jako hlavní stroj k přípravě suroviny byla užívána papírnícká stoupa, avšak losinská papírna již od r. 1729 měla ve své dílně zabudovaný stroj, nazvaný podle místa vzniku, holandrem. Připravoval-li papírník hadry ve vápenném mléce a tloukl-li je ve dvou stoupách, potřeboval ke zpracování 1210 rysů papíru, jenž byly průměrným množstvím vyrobeného papíru ročně na Moravě r. 1792, celkem asi 271 pracovních dnů při dvacetičtyřhodinovém chodu stoup. K tomu však bylo zapotřebí zajistit výslednou energii od vodních kol o výkonu 28,5 MW. Jestliže pro zpracování surovin užil papírník návodu podle reglementu z r. 1754, tj. připravil hadry hnitím, musel zajistit energii o výkonu jen 19,8 MW a doba přípravy byla zkrácena na 189 pracovních dnů.

Losinští papírníci ve II. pol. 18. století užívali k přípravě surovin dvou stoup a holandru. Spotřebovaný výkon se pohyboval okolo 6 MW a čas potřebný k této operaci pouze 113,4 pracovního dne. Tedy snížení o celé dvě třetiny. Je tedy opodstatněné se asi ptát, byl-li hlavní příčinou nízké produktivity českých a moravských papíren v uvedené době pouze nedostatek surovin — starých hadrů, jak to zatím prezentuje odborná literatura o jednotlivých papírnách? Není jednou z hlavních příčin nízké výroby papíru na Moravě vysoká časová a energetická náročnost? Vždyť aby mohl být vyroben 1 kg papíru bylo zapotřebí 0,62 hod. času jen k přípravě suroviny a výkonu strojů 2,67 kW. O devadesát let později surovina připravená v kulovém vařáku hadrů a zpracovaná holandry potřebovala na 1 kg papíru pouze čas 0,08 hod. a výkon 6 wattů. Tyto výrazné úspory však byly získány za cenu vysokých pořizovacích nákladů.⁶⁾

Otázky zmetkovitosti papíru

Dochovaly se archívní prameny z r. 1799,⁷⁾ podle kterých si můžeme učinit obraz o množstvích nekvalitního papíru, které bylo ročně vyrobeno v losinské papírně. Papírna vyráběla r. 1798 pět druhů psacích papírů. Nejdražší byl Velký regál o rozměrech 710×508 mm. U něho bylo plných 40 procent z roční výroby zmetků. Velký jemný papír (495×387 mm) měl z celkové roční výroby 40 rysů vyřazeno z dobré jakosti 60 procent výroby. Tato vysoká množství nekvalitního papíru byla dána především špatnou manipulací s formou v kádi, dále zvlněným a klínovitým papírem.

Běžné formáty papíru jako kancelářský a konceptní papír měly výmět, tedy nekvalitní papír, mnohem nižší a zmetkovitost se pohybovala v rozmezích od 4,1 do 6,8 procenta z celkové výroby tohoto druhu papíru. Tyto hodnoty potvrdily i údaje z jiných papíren.⁸⁾ Uvážíme-li, že tovaryš u čerpací kádě načerpal za minutu 6—8 archů papíru o tloušťce 0,15 mm i méně, je těch 25 až 30 nekvalitních archů z rysu papíru o 480 arších papíru jasným dokladem o vysoké řemeslné zručnosti losinských papírníků. Zmetkový papír byl prodáván buď se slevou k balení, či z něj byly vystřihovány různé velikosti dopisního papíru. Jen malá část výmětu se znovu zpracovávala na nový papír.

Otázky nemocí a úrazů při výrobě papíru

V zásadě je možno rozdělit nemoci na nemoci z povolání a nemoci infekční.

Nemoci z povolání končily mnohdy u papírníckých tovaryšů trvalou invaliditou. Nejčastěji to byly nemoci, které pramenily z neustálého styku s vodní lázní, střídání tepla a chladu. Proto nemoci páteře, dočasné ochrnutí horních končetin, revmatismus, dna, slézání nehtů, nemoci kůže jsou důsledky papírníckého řemesla. Tyto nemoci jsou shodné s barvíři, jircháři či pradlenami. Další skupinou nemocí jsou choroby z nečistot, obsažených ve starých hadrech. Jsou to četná onemocnění plic i dýchacích cest, hlavně u žen při třídění a řezání hadrů v nevětraných místnostech. Stejně nebezpečný byl i hluk a dunění stoupních kladiv i hučení vodních kol, které po celé dny a noci provázely výrobu papíru.

Infekční nemoci byly přenášeny vodou a starými hadrami. V úmrtních matrikách, nejen losinských, nacházíme jako příčinu úmrtí tovaryšů i členů papírníckých rodin mnohdy tyfus, cholera, souchotiny, zápal plic. Mezi infekční choroby je možno zařadit rovněž nejružnější exémy, poruchy kůže, o kterých jsme informováni jen náhodně z jiných pramenů.

Úrazy při výrobě papíru nebyly řídkým jevem. Nejlépe jsme informováni z úmrtních matrik a pozůstalostních protokolů. Mezi nejčastější úrazy patří rozdrcení či pohmoždění vodními či převodovými koly, smrt uvolněnými vřeteny vodních lisů, vtažení do holandrů, pády mezi vodní kola, často i u dětí. Jen v losinských matrikách nacházíme za dobu sta let šest smrtelných úrazů.⁹⁾ Četné byly rovněž úrazy z obsluhy strojů, které sice nekončí smrtí, avšak zanechávají trvalé následky. Mezi ně patří těžké popáleniny při vaření klišu, popáleniny při hašení vápna. Trvalá invalidita je způsobována často stoupními i hladicími kladivy. Zahraniční literatura zná mnoho takových případů. Proto v každé větší papírně byla založena a udržována svépomocná pokladna pro

případy úrazů a trvalých nemocí. O takovém případě čteme také v pramenech losinského velkostatku, kdy tovaryš Dominik Volkmer žil v papírně po úraze ruky, aniž pracoval.

Vývoj výroby papíru a plátenického řemesla v letech 1869—1910

Prozatím publikované práce uvádějí, že losinská papírna ve 2. polovině 19. století zvyšuje výrobu a později, že převládá nad výrobou pláten. Dochované archívni prameny umožňují mnohem lépe postihnout úlohu výroby papíru v továrně Antonína Schmidta.

Roku 1869 zaměstnávala Schmidtova papírna 24 osob, z toho 6 tovaryšů při výrobě papíru. V té době bělidlo plátna zaměstnávalo pouze 3 dělníky. Krize sedmdesátých let zasáhla rovněž i losinskou papírnu. Výrobu papíru i plátna obstarávalo pouze 17 zaměstnanců. Avšak roku 1890 pracovalo při výrobě plátna u Schmidta 48 mužů a žen a k výrobě papíru je zaměstnáno jen 24 osob. Ještě více se Schmidtové specializují na výrobu pláten r. 1900, kdy v továrně na lněné zboží u losinské papírny pracovalo 90 dělníků v nejrůznějších plátenických profesích. Obalový, filtrační a chemický ruční papír vytvářelo jen 20 zaměstnanců. O deset let později, tedy r. 1910, vyrábí ruční papír již 34 dělníků a roku 1938 je u OŽK Olomouc registrováno 48 dělníků při výrobě papíru a pouze 19 pracovníků v bělidně plátna.¹⁰⁾

Poznámky:

1. Jelikož výčet všech titulů z uvedených oborů by byl velmi rozsáhlý, odkazujeme na syntetickou práci L. Nového

- a kol., Dějiny techniky v Československu (do konce 18. stol.), Praha 1974, s. 585—592.
2. V současné době v historické literatuře neexistuje syntetická práce k dějinám moravského papírnictví. Např. jen na území dnešního Sm kraje pracovalo v průběhu 16. až 20. století 34 papírenských dílen, manufaktur a továren. Pouze čtrnáct z nich má svou monografii. O některých z nich nejsou zatím známy ani bližší technické, ani majetkové údaje. Dějinám moravského papírnictví věnovali největší pozornost Jindřich Šilhan a Bohumír Indra. Jejich práce byly zveřejňovány ponejvíce v časopisech moravské proveniencce.
3. Ruční papírna ve Velkých Losinách, Stavebně historický průzkum, SURPMO v Praze, ateliér Olomouc, autoři: dr. J. Eliáš, S. Kašpárková, prom. hist., Olomouc 1980.
4. F. Czerný, Gross-Ullersdorf Nr. 9, die Heim städte einer 400 Jahren alten Papiererzeugung, rukopis práce uložen v AMO, Drapalova sbírka, rukopis je nedatován; H. A., Geschichte der Papiermühle Gross-Ullersdorf (Nordmähren) Wochenblatt für Papierfabrikation 67 (41), 1932, s. 759 až 761; J. Šilhan, Kdy vznikla losinská papírna?, ČSPS, 1962 (r. 70), s. 141—145.
5. SOA Opava, pracoviště Olomouc, Sběrka matrik SmK, matriky farností Velké Losiny za léta 1750—1870; SOA Opava, pracoviště Janovice u Rýmařova, Vs Velké Losiny; SOA Opava, pracoviště Olomouc, OŽK Olomouc; SOA Opava, pracoviště Janovice u Rýmařova, Sčítání lidu ČSR z r. 1921, obec Velké Losiny; SOA Brno, B 1, Gubernium; tamtéž B 10, Komerční konses, manufakturní úřad; OA Šumperk, OÚ Šumperk, sčítání operáty obce Velké Losiny za léta 1869—1910.
6. J. Palát, Příprava vlákniny k výrobě papíru v českých a moravskoslezských papírnách v průběhu 16.—19. stol. (rukopis).
7. SOA Brno, B 14, starší, fasc. 2157, sign. 39/15, Údaje o výrobě v papírně Velké Losiny za rok 1798.
8. Pro komparaci bylo využito údajů z papíren v Rožnově p. R., Frýdlantě n. O., Frýdku, Raškovcích, Jablůnce n. B.
9. Ponejvíce bylo užito údajů z úmrtních matrik a pozůstalostních spisů výše jmenovaných papíren.
10. OA Šumperk, OÚ Šumperk, sčítání lidu obce Velké Losiny za léta 1869, 1880, 1890, 1900, 1910; SOA Opava, pracoviště Olomouc, fond OŽK Olomouc.

Tovární značky a jejich vývoj s přihlédnutím k emblému Vítkovických železáren

V současné době je uveřejňován ve Zpravodaji Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících Vítkovic — Železáren a strojůren Klementa Gottwalda jako příspěvek této zájmové organizace ke 155letému trvání Vítkovických železáren seriál článků o vývoji tovární značky tohoto výrobního komplexu. Mohl by se vyskytnout názor, že pokus o zpracování uvedeného tématu je samoučelný a není souměřitelný s obdobnými pracemi heraldickými či rodopisnými. Takové tvrzení však není pravdivé, neboť ve zmíněných článcích jsou mnohé problémy obou pomocných věd historických úzce spojeny s uváděnou problematikou. Pokusíme se zde vyložit základní aspekty vývoje továrních značek, emblémů či ochranných známek v rovině obecné i speciálně zaměřené právě k již zmíněnému strojírenskému podniku.

Prezentaci podniků převážně na obchodních či služebních tiskopisech lze zhruba shrnout do tří skupin:

I. Název podniku či VHJ bez jakéhokoli symbolu (GR OKD — koncern, Ostrava).

II. Název podniku či VHJ doplněný symbolem

A) alfabetickým, jenž je tvořen

1. samostatným písmenem (B — První brněnská strojírna, K — Klenoty, M — Mototechna).

2. zkratkou

a) nevýrazněnou (ELP — Elektroporcelán Louny, ZPS — Závody přesného strojírenství)

b) v níž je jedno z písmen zvýrazněno a naznačuje druh činnosti (BASTRO — Báňské strojírný, JHOSTROJ — Jihočeské strojírný)

3. názvem podniku:

a) se základním údajem (Strojosvit, Somet)
b) doplněným o určení sídla (Lisovny nových hmot Vrbno, Strojintex Liberec)

B) obrazovým:

1. geometrické obrazce a jejich kombinace
2. přibližujícím výrobní činnost podniku (Motorpal Jihlava, Elektročas Praha, Šroubárna Libčice)

3. se stylizovaným pohledem na výrobní zařízení či celek (Stavojstroj, n. p., bývalý emblém OSAN)

4. vycházejícím:

a) ze znaku správního území či jeho části (dolnoslezská orlice v emblému bývalého podniku místního hospodářství ŘaS v Orlové)
b) z městského znaku (Přerovské strojírný, Optimit Odry)

5. doplňující městský znak (Třinecké železáreny VŘSR)¹⁾

III. Kombinace symbolů alfabetických a grafických.

U některých značek je na první pohled možno zjistit letopočet založení podniku či jeho předchůdce, a to buď jednoduchou formou (VŽSKG), nebo ještě otevřenější (MASSAG — založeno 1828), u dalších je z komerčních pohnutek přímo vyzvedávána kvalita výrobků (KOH-I-NOOR, symbol jakosti)²⁾. O skutečnosti, že v mnohých městských znacích z nejnovější doby nacházíme symboly místního průmyslu, není třeba se dále šířit.

Vývoj tovární značky Vítkovic — Železáren a strojůren Klementa Gottwalda byl velmi zdoluhavý a zdá se, že ještě není ukončen. V roce 1828 byla podepsána zakládací listina pudlovný ve Vítkovicích, předchůdce dnešního koncernového podniku. V prvopočátcích průmyslového podnikání, kdy tato činnost byla doménou finančně silných a obecně známých rodů, nebylo třeba odlišovat příslušnost majitele a závodu jinak, než osobní pečeti a podpisy. Pokud se jednalo o vlastnictví více závodů, pak postačovala pro odlišení další pečť — v našem případě je znám typář s legendou: „RUDOLPH'S HÜTTE AMT“. Každý následující majitel se uváděl svou osobní pečeti, ať to byli členové císařské rodiny, olo-moučtí arcibiskupové či jejich nájemci, stejně tak jako po roce 1843 rod Rothschildů.

V této době vzniká množství větších či menších průmyslových závodů vydávajících své obchodní tiskopisy s firemní hlavičkou, která obsahuje nejen název podniku, převážně daný jménem majitele, ale i symbol povětšinou tvořený figurálním motivem nebo pohledem na budovu výrobních zařízení. Doprovodem bývají nezřídka reprodukce ocenění, kterých se výrobkům podniku při různých příležitostech dostalo. V neposlední řadě je v hlavičce propagační text, upozorňující, že jedině tato firma vyrábí právě či z domácích surovin zhotovené výrobky, případně, že se jedná o první podnik svého druhu atd.

Nejstarším prozatím známým obchodním tiskopisem s hlavičkou mající vztah k železárnám ve Vítkovicích je dopis ze 4. 5. 1847 s textem:

K. K. A. P. FREIHERRLICH

von

Rothschild'sches Berg- und Eisenwerk

zu

WITTKOWITZ

in Mähren.

Další tiskopis s přímým vztahem k hutí je doplněn textem: „ROTHSCHILD'SCHE DIRECTION WITTKOWITZ“. Ten pak pokračuje v různých obměnách verbálních i alfabetických jak v rozlišení ředitelství, tak majetku (doly a železáreny). V roce 1874, rok po splynutí rothschildovského a gutmannovského kapitálu se název podniku mění na „Vítkovické horní a hutní těžířstvo“ a je na všech tiskopisech uváděn německy.

S novým majetkovým uspořádáním je třeba podnik prezentovat jiným způsobem. V první řadě dochází ke změnám pečeti. Jsou známy dva typáře nejen s rozdílnými průměry, ale i symboly v pečetním poli a textem, který vymezoval pravomoci. Legenda prvního typáře zní: „WITTKOWITZER BERGBAU- & EISENHÜTTEN GEWERKSCHAFT“ a je doplněna horníckými symboly. V obrazce vidíme stylizovaná písmena „W“, „B“ a „E“, což jsou počáteční písmena německého názvu těžířstva. Druhý typář sloužil potřebám vedení samotných železáren,

jak nakonec napovídá znění textu: „WITTKOWITZER EISENWERKS DIRECTION“. Obrazec pečeti pole sestává ze stylizovaných písmen „E“ a „W“ (Eisenwerk Witkowitz). I když se s posledně uvedeným symbolem setkáváme na součástech oděvů zaměstnanců VHHT a dokonce ve formě filigránu na některých druhích dopisního papíru, nedostává se, pokud je nám prozatím známo, do firemního označení. Ten je sice znám v několika modifikacích, ale pro naše účely jejich podrobnější výčet není důležitý.

V roce 1926 vzniká ochranná známka části výrobků železáren; je tvořena písmenem „V“ a ležatým „E“ (Eisenwerk Witkowitz) s letopočtem 1829, včetně základního hornického náčiní — kladívka a mlátku. Po doporučení R. Drapaly je letopočet změněn na rok 1828 (rok podpisu zakládací listiny) a takto upravená ochranná známka plní, stejně jako její předchůdkyně, zároveň funkci emblému v doprovodu německého nebo českého textu. Souběžně s ní se vyskytuje na brožurách další emblém: „E“ posazené na „W“, to vše v rovném štítu. V muzeu VŽSKG jsou zachovány tři typáře s popsanou ochrannou známkou, liší se od sebe průměrem, zněním legendy i umístěním letopočtu. S dobou národní nesvobody je spojena jiná značka VHHT, totiž „W“ v kosočtverci, písmeno je možno číst při otočení o 90 stupňů jako „E“. Po skončení II. světové války na návrh tehdejšího vedoucího propagace Rudolfa Kratochvíla vzniká nová ochranná známka. Její kombinované „V“ v trojúhelníku a kruhu s letopočtem 1828. Nezbytné symboly hornictví byly navrženy v opačném pořadí, než se kreslí dnes⁵⁾ V roce 1948 dává tehdejší prezident republiky souhlas k tomu, aby železářny nesly jeho jméno. Ochranná známka je pak v roce 1956 rozšířena o zkratku VŽKG. Tím byl prozatím ukončen vývoj ochranné známky větší části produkce vítkovických výrobků. Znamka získává kromě primární úlohy i funkci emblému, ne však jediného. Od šedesátých let se hlavně v propagačním materiálu používá figurka rytíře Vítky, ovšem ochranná známka je umístěna na jeho štítě a praporec je opatřen názvem Vítkovice. Původně byl používán termín „Vítkovice steel“, ale po protestu firmy „Iron steel“ byly Vítkovické železářny nuceny odstoupit od užívání anglického výrazu pro ocel ve svém názvu. Pro doplnění je třeba uvést, že od roku 1973 se pro podnik užívá závazný název Vítkovice — Železářny a strojírna Klementa Gottwaldova, národní podnik. Toto bylo změněno v letech 1979 a 1982, kdy slovo národní bylo postupně nahrazeno pojmem oborový a později koncernový. Text je zpravidla doprovázen ochrannou známkou, a to buď volně, nebo umístěnou v obdélníku či terčíku barvy písma. Na výrobcích Vítkovických železáren se můžeme setkat i s nápisem VÍTKOVICE, a to samostatně nebo v obdélníku se zakulacenými hranami, někdy je i tento emblém doplněn ochrannou známkou.

Nebylo by na škodu věnovat pár slov symbolice ochranné známky. Od prvopočátku přetrvává na emblému hornické nářadí — kladívko a mlátek, reminiscence na Rudolfovu huť i VHHT. Rovnostranný trojúhelník symbolizuje rovnováhu surovinové základny, energie a výrobních prostředků, je protnut kružnicí spojující tři základy výroby v nekonečný tvůrčí proces přeměny hmoty ve výrobek. Pro odlišení ostatních podobně zaměřených podniků pak písmeno „V“ reprezentuje Vítkovice. Vhodným doplňkem je letopočet založení žele-

záren, totiž rok 1828. Značka bez těchto doplňků by se vizuálně dost přibližovala bývalé Báňské a hutní společnosti či dnešním Třineckým železárnám. Vždyť i emblémy Závodů elektrotechnických zařízení či Elektropragy Jablonec by bez tohoto odlišení nemohly existovat.

V úvodu bylo hovořeno o souvislostech, při kterých může podniková značka zasáhnout do oblasti genealogie a heraldiky. V zájmu objektivnosti je nutno říci, že mezi problematiku podnikových emblémů a obou pomocných věd historických nelze klást rovnítko. Kromě zanedbatelného procenta nemají podnikové značky svůj štít a ani barevnost není jejich silnou stránkou. Nakonec i popis některých předmětů by byl pro heraldiku značně exotický. Příkladem: „Závitořez ¾“ ve stříbrném poli“ či „Zelený soustruh řady ABC, rok výroby 1956 v poli zlatém“ atp., tyto pojmy by zřejmě zvedly vinu diskusí o novotvaru a to není účelem tohoto příspěvku.

Závěrem se chci s vámi podělit o všeobecné poznatky o fondech, které bylo nutno prostudovat při sledování vývoje tovární značky VŽSKG. Velké množství informací by mohl poskytnout fond OŽK Olomouc, avšak tento materiál uložený dnes na olomouckém pracovišti SOA Opava se v současné době zpracovává a není badatelům přístupný. Nosnou osou při zkoumání pramenů se staly Sdružené podnikové archivy OKD a Vítkovic. Z prvně jmenovaného byly využity fondy Měříče a geologa, kartony Důlní škody a Severní dráha Ferdinandova. U PA VŽSKG byl předpoklad maximálního získání informací pro poznání naznačené problematiky. Velkým nedostatkem, přes četné klady, byla ta skutečnost, že archiv ke konci II. světové války byl uložen v nevyhovujícím prostředí důlních děl jámy Ida a situace nebyla o nic lepší ani v poválečných letech, kdy se dočasným domovem archiválií staly bývalé konírny. Materiál byl vydán všanc lidské zvědavosti, a tak dnes postrádáme mnohé dokumenty, pečeti na listinách přitištěné i několik typářů. Fondy jiných archivů (Archív města Ostravy, pracoviště olomoucké pobočky SOA Opava v Kroměříži) sloužily pouze k dokreslení problematiky či potvrzení hypotéz. Některá z archivních pracovišť byla natolik vzdálená, že bylo nutno oželeť, ke škodě věci, exerce tam uložených pramenů.

Přecházíme k dalšímu problému, kterým je týmová práce. Uskupení 3—4 lidí vedených společným zájmem se zdá být naprosto ideální. Práci lze systematicky rozvrhnout a mozaiku výsledků pak shrnout do jediného obrazu, který sice bude mít kolektivního autora, ale stane se tím dokonalejší. Takto získané organizační zkušenosti lze s úspěchem aplikovat na genealogická a heraldická bádání a tím zvýšit jejich závěrečný efekt. Žijeme ve století převratných objevů a tomu musíme, ať se to komu líbí či ne, podříditi své snažení. Je to jedna z posledních možností, jak pro své potomky zachránit to množství informací, které doposud máme a připravit jim je pro další, modernější způsoby využití.

P o z n á m k y:

- 1) Podnikový archiv OKR — Dolu Vítězný únor, k. p., v Ostravě.
- 2) Informátor o strojírenských výrobcích, Praha, SNTL 1968.
- 3) Vladimír Markl, Vznik a vývoj tovární značky V. Ž., Zpravodaj KGHO, 1983, č. 2—4.

Termín „derivatio sanguinis“ Bohuslava Balbína v jeho stemmatografii z r. 1688

Učený jezuita, historik a genealog Bohuslav Balbín (nar. 1621, zemř. 1688), je patrně naším jediným genealogem, který měl to štěstí, že mohl svou sbírku 221 rukopisných rodokmenů, vývodů a rozrodů šlechty své doby bez obav skartovat, protože na samém sklonku svého života ji vydal tiskem na svůj náklad v latinském jazyce ve čtyřech fóliových svazcích¹⁾, jimž ještě předdeslal úvodní svazek, obsahující slušné dějiny české šlechty²⁾. Pražská tiskárna Jiřího Laubana zvládla tento úkol v letech 1687–1688 přes jeho náročnost a naprostou ojedinelost technickou i odbornou bezvadně a precizně. Latinskou Balbínovu genealogickou sbírku vytiskla na 171 fóliových dvoulistů 29krát 36 cm tak zdařile a technicky dokonale, že i nejsložitější rodokmeny a nejrozsáhlejší vývody jsou díky systému vodorovných a svislých přímočarých svorek pro rodiny a pro generace výrazné, zřetelné a pochopitelné. Své čtyřsvazkové dílo autor přiléhavě v nadpisu i v několika odkazech označil jako „stemmatografie“ (rodopis) nebo „genealogicae tabulae“ (genealogická tabule), aby se vyhnul edičnímu přesnému názvu v rámci jeho Miscellanei, v němž by neslo označení II. dekáda, II. kniha, I.–IV. díl. Obsahuje bezmála 10 000 osobních údajů, a již tím bude činit potíže svým případným vydavatelům a skupině, která chce uskutečnit jeho nové vydání v jubilejním Balbínově roce 1988.

Vedle tohoto úctyhodného rozsahu je nejnapádnějším rysem čtyřdílné Balbínovy genealogické sbírky naprostá chaotičnost a nedostatek systému v řazení jednotlivých rodokmenů znásobené navíc tím, že teprve od druhé poloviny druhého svazku byly tištěné dvoulisty opatřovány pořadovým písmenným označením A–Z a AA až RR. Autor na tento fakt upozorňuje v nadpise („nullo antiquitatis aut dignitatis ordine positae“, tedy neseřazené podle stáří či hodnotního pořadí), a lze pochopit jeho snahu vyhnout se rivalitě uvnitř české šlechty a neuskutečnitelnému sestavení žebříčku společenského postavení české šlechty či prostému abecednímu zařazení, takže edice rodokmenů začíná rodem Henykarů z Žeberka a panující rod Habsburků se ocitl asi uprostřed. Jedinou pomůckou pro hledání ve čtyřdílné edici je pečlivý index všech rodokmenů, vývodů a rozrodů pro každý díl, připojený za IV. dílem Balbínovy edice. I když Bohuslav Balbín, postižený v prosinci 1682 mrtvicí a po zotavení natrvalo s ochrnutou pravou rukou, píšící ztěžka jen levou rukou a diktující další svazky svých Miscellanei (Rozmanitosť³⁾), by měl tedy důvod, proč si ulehčit vydání svých genealogických tabulí a neutřídit je podle významu rodů a osobností české šlechty (byly odeslány k cenzuře do Říma uprostřed roku 1685), není třeba pochybovat o jeho úmyslném svérázném a chaotickém sledu jeho 221 částí genealogické sbírky pro tisk.

Nejcharakterističtějším rysem rozsáhlé a neutřídné genealogické sbírky Bohuslava Balbína, vznikající v letech 1678–1682 a vydané tiskem v letech 1687–1688, je však její terminologická nedůslednost, střídání termínů a variabilita používaných latinských označení pro vývody, rodokmeny a rozrody. Ani v nejmenším si její autor nepřipustil, aby do nadpisů jednotlivých genealogických tabulí vnesl stereotyp a akribii tří přesných latinských termínů. Nad terminologickou čistotou, stejně jako nad systematičností ve sledu své sbírky, si B. Balbín kladl požadavek praktické, věcně přesné a jasné informovanosti o rodových vztazích tehdejší české šlechty. Je třeba si uvědomit, že vydáním své genealogické sbírky nesledoval cíle vědecké, ale cíle daleko později vyjádřené vydavatelem šlechtických gothajských almanachů, totiž orientaci ve složitých příbuzenských poměrech české šlechty. Svou funkci polooficiálního genealoga království českého si B. Balbín nehodlal komplikovat teoretizujícími terminologickými, z jeho hlediska nepodstatnými, požadavky a soustředil svou již dohasínající životní energii (publikace jeho genealogické sbírky bylo jeho poslední dílo) na to, aby svým současníkům a především špičkám české šlechty dal podklady o starobylosti jejich rodů a vzájemné pokrevní příbuznosti a sešvagření navzájem a i o původu a rodové úrovni rodů cizích a zatím mezi českou šlechtou zdomácnělých. Proto nejběžnějším typem v jeho genealogické sbírce jsou vývody z 8, 16 a 32 předků. Byly v jeho době nejčastěji používaným právním dokumentem o šlechtickém původu svých pořizovatelů a původců (probantů) a Balbín proto do své sbírky zařadil vývody svých přátel z jezuitského řádu, členů venkovských šlechtických rodů z Klatovska, Královéhradecka i z jiných regionů, kde časem působil a současně i členů cizích rodů postupně od r. 1621 do Čech imigrujících (Trautmansdorfové, Tillyové, Bemmelbergové, Lamboyové, Lassaga-Paradisové, Villaniové a další). Tyto své nahromaděné a publikované vývody označuje B. Balbín nic neříkajícím termínem „tabula genealogica“ (genealogická tabule) nebo „octo majores“ (osm předků) a podobně. Jen výjimečně sahá k ještě méně jasněmu označení opisující obsah vývodu (arbor, paradigma, projectum genealogicum). Pro rodokmeny své sbírky však užívá opět prosté označení „tabula genealogica“, ať jde o rozměrné rodokmeny Boskoviců, Šliků, Smiřických, Lomniců a dalších a jen někdy zdůrazňuje přídavným jménem jejich význam a rozsah (generalis, universalis, fundamentalis tabula genealogica), a i tu pak používá synonym méně obvyklých (series genealogica, demonstratio, arbor gentilica apod.).

Terminologická pestrost, bezradnost a nedůslednost je nejzřejmější u složitých rozrodů, řadících do rodin a generací nejen potomky mužských členů rodu (agnáty), ale i ženských členů rodu (cognáty). Balbínovy rozrody mají netajeně poslání vysoko vyzvednout některé české šlechtické rody tím, že se genealogicky zřetězí s nejvýznamnějšími osobnostmi českých dějin (kněžna sv. Lidmila, matka sv. Václava, král Karel IV., král Jiří Poděbradský, bájný Krok a Slavibor Mělnický), a že navíc zdůrazní slávu těchto osobností prokázáním pokrevní příbuznosti s královskými a knížecími rody Evropy. Proto B. Balbín tyto lidmilské rozrody nazývá v záhlaví „tabulemi ukazujícími, že krev sv. Lidmily vplynula do rodu králů polských a švédských a knížat břežských a lehnických“ (tabula II ostendens sang-

vinem S. Lidmillae in reges Poloniae et Svecie et in duces Griginses et Lignicenses influxisse) a podobně opisovou formou: termín pro tyto rozrody sledující pokrevní potomky po přeslici nevytvořil. Dokázal tak, že páni z Hradce jsou potomci Karla IV. a sv. Lidmily, stejně jako Slavatové a Lobkovicové bílinští, a že Berkové, Martinicové a Valdštejnové jsou přímými potomky sestry krále Jiřího Poděbradského, Alžběty z Poděbrad v řadě dílčích rozrodů roztroušených ve své genealogické sbírce⁴).

Jen v jediném případě Bohuslav Balbín měl šťastnou ruku a dílčí rozrod popřeslicových potomků krále Jiřího Poděbradského a knížete Jana Zaháňského (zemř. 1502) označil výjimečně trefným originálním termínem „derivatio sanguinis regii et ducum Silesiae in illustris-

simam familiam Lobkowiczorum Bilinensium“ (odvození krve královské a knížat slezských do vznešené rodiny bílinských Lobkoviců⁵). Obě hraběcí linie Kryštofa Ferdinanda Lobkovice na Bílině a Františka Viléma Lobkovice na Jezeří žily v Balbínově době zcela ve stínu knížecí linie na Roudnici. Ve svém dílčím rozrodu označeném jako „derivate“ opatřil B. Balbín oběma Lobkovicům důkazy o vznešeném původu, jakým se nemohl pochlubit panující kníže na Roudnici, zcela jednoduše a nesporně tím, že vysledoval přímé předky jejich matky Benigny Kateřiny Lobkovicové šest generací nazpět k matčině babičce Anně Zajícové z Hazmburka a k oběma prarodičům Anny Zajícové z matčiny strany (Karel, kníže Minstrberský a Anna, kněžna Zaháňská)“ rozrod je technicky dobře sestaven⁶).

Kromě tohoto dílčího rozrodu označeného termínem *derivate*, ať již pořízeného na objednávku či spontánně, použil B. Balbín jen pojem „sanguinem derivare (odvozovati pokrevní příbuznost) ve své knize o české šlechtě právě při zmínce o Janovi Zajícovi z Hazmburka a jeho knížecí manželce⁷). Pro nás je pojem *derivate* zafixován jako matematické označení číselného odvození funkcí. Ještě před 120 lety se naši matematici

Jiří Poděbradský
král český

Jindřich,
kníže Minstrberský,
1498

Jan, kníže Zaháňský,
1502, poslední rodu

Karel, kn. Minstrberský
1536, gubernátor
král. českého

Anna, kněžna Zaháňská
svatba 1488

Margareta,
kněžna Minstrberská,
1551
manžel Jan Zajíc
z Hazmburka
na Budyni

Anna Zajícová
z Hazmburka

snažili tomuto pojmu „*derivate*“ vyhnout a zavést úsměvný termín „vývodní počtověda, líšeň, líšný počet“, pochopitelně marně. Také v lékařství a filologii byl kdysi pojem „*derivate*“ běžně používán, ale podařilo se jej se zdarem nahradit českými pojmy (odvozování slov příponami, *derivatum* odvozené slovo, léčiva *odvádívá*, *purgativa*); v genealogii se též neudržel. Bohuslav Balbín byl zřejmě jediný, kdo tento technicky a logicky přesný termín pro rozrod sledující jen jednu linii potomků po přeslici i po meči v jednom případě r. 1688 zavedl. Jako dobrý znalec latiny věděl, že od slovního základu „*rivus*“ (potok, potůček) a neméně konkrétního slovesa „*derivare*“ (odvádět vodu) a podstatného jména „*derivatio*“ (odvádění vody) i jeho synonyma „*deductio*“ (odvozování) se běžně používá v abstraktním přeneseném smyslu především tam, kde se má vystihnout zákonitě a přísně logické sledování matematické hodnoty a myšlenky. Proto si zvolil pojem *derivate* i pro sledování potomků a jejich krve od společného předka, pramene a výchozí hodnoty. Mohl by tedy výstižně nazvat každý rozrod *derivováním* společného

předka, sledování jeho krve či ředění jeho krve v jeho přímých potomcích mužských i ženských. Obohatil tak genealogický terminologický slovník české genealogie o nový, velmi přesný a jasný pojem „derivování“ — sestavování rozrodu vybraného předka. I když nelze předpokládat, že by B. Balbín chápal pojem derivace stejně jako soudobí matematici, lze jeho rozrod pro

bratry Lobkovice propočítat matematicky: stačí jen včlenit jejich předky, krále Jiřího a knížete Zaháňského, do předpokládaného vývodu obou bratrů Lobkoviců ze 128 předků, pročíslovat Balbínem uvedené předky v jeho derivaci rozrodu a vypočítat, kolik promílí krve obou vznešených předků, jejichž jsou oni přesným „derivátem“, oba bratři Lobkovicové mají.

Pořadí
gene- Počet
rací předků

VII 128

VI 64

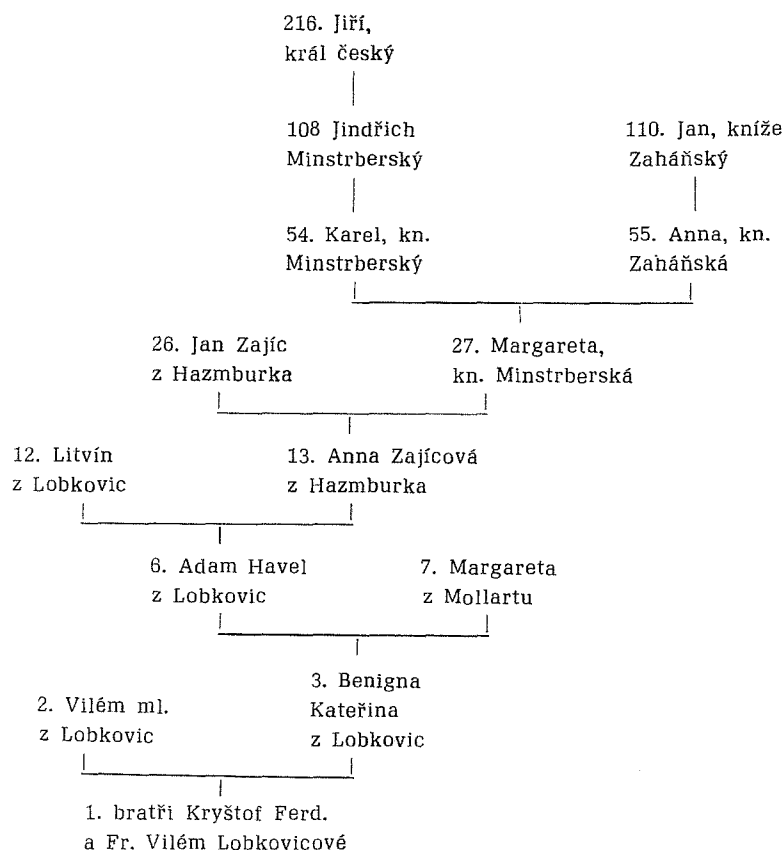
V 32

IV 16

III 8

II 4

I 2

Derivace či zředění krve činí v VII. generaci při 128 předcích již jen 7,8125 promile a v předchozí VI. generaci každý předek reprezentuje u svého potomka 15,625 promile své krve. Oba derivovaní potomci krále Jiřího a knížete Zaháňského měli tedy ve své krvi necelé procento krve královské a 1,5 procenta krve piastovských knížat Zaháňských. Takto matematicky dotažené vyjádření genetické a pokrevní výjimečnosti bílinských Lobkoviců pochopitelně B. Balbín ve svém derivačním rozrodu z r. 1688 neprovedl: byl by se usvědčil, že podíl krve je zanedbatelný a že tedy oba probanti na Bílině a Jezeři jsou jen slabými deriváty obou vybraných předků. Přesto díky Balbínovu vytvořenému termínu „derivatio sangvinis“ a matematickému vyjádření míry zředění-derivace krve, či odvození pokrevního příbuzenství, lze prokázat zveličenost všech vícegeneračních vývodů starých genealogů, ale současně i v stopách učného jezuitu Bohuslava Balbína vnést do těchto genealogických elaborátů přesné matematické hodnoty rozptylu zředění krve v genetické výbavě přímých potomků. Nahodilá volba pojmu derivace pro specifické označení dílčího rozrodu v praxi Bohuslava Balbína má s matematickým pojmem derivací jen společný shodný logi-

ký základ, svědčí však o přesnosti Balbínova terminologického myšlení a neměl by zapadnout.

P o z n á m k y:

- 1) Bohuslav Balbín, *Tabularium stemmatographicum seu Genealogicae tabulae regni Bohemiae, nullo antiquitatis aut dignitatis ordine* [Miscellanorum historicorum decadis II, libri II, pars 1—IV; (pro díl I. odlišná varianta titulu: *Tabularium bohemo-genealogicum*...), Praha, 1687—88.
- 2) Bohuslav Balbín, *Liber I qui est Proemialis ad Stemmatographiam Bohemiae*... [Miscellaneorum historicorum regni Bohemiae, decas II, liber I], Praha 1687.
- 3) P. Antonín Rejzek, Bohuslav Balbín T. J., *Jeho život a práce*, Praha 1908, s. 348—349.
- 4) B. Balbín, *Tabularium*, c. d., díl II, nepročíslovaná část [lidmílské rozrody I—XIII], tj. list. 9—17 a díl I, nepročíslovaná část, tj. I BB [Tabula ostendens, quatenus ex Bohemicis familiis Georgi regis Bohemiae sangvinem participerint].
- 5) B. Balbín, *Tabularium*, c. d., díl IV, rodokmen, list E.
- 6) Přepis je zčeštěný, a bez některých autorových poznámek k osobě knížete Jindřicha Minstrberského a Margarety, kněžny Minstrberské, aj.
- 7) B. Balbín, *Liber I qui est Proemialis*..., s. 19: „Consra- daeum sangvinem in familiam suam faecundissime derivavit alius Joannes de Hazmburg circa a. c. 1530 desponsa sibi Margaretam Münsterbergica...“ a s. 18: „Regis Georgii sangvis in quasdam familias infusus“.

Českomoravské vztahy v genealogii rodu Kořenských z Terešova

Často slyšíme názor, že v dějinách českých šlechtických rodů již není možno objevit nic podstatně nového. Nemůžeme jej však brát doslova, neboť kromě předních domácích i přistěhovačských rodů, které z praktických či prestižních důvodů zjišťovaly své předky, existovaly stovky rodů jen málo významných, i ve své době téměř neznámých, které se na politických a společenských událostech podílely zcela okrajově. Předmětem tohoto příspěvku se stal rod Kořenských z Terešova, z něhož sice proniklo do širšího povědomí několik jmen, ale i tak známe celkem dobře pouze posloupnost jediné větve, povýšené v 18. století do hraběcího stavu.¹⁾

Přestože genealogové 19. století věnovali velkou pozornost kritickému zhodnocení starších prací a čerpali z listinného materiálu i zemských desk, přinesla jejich záslužná činnost jen dílčí výsledky. Jejich zájem byl téměř bez výjimky upřen k české oblasti, Moravy a Slezska se dotýkal zcela okrajově.

Stačí však prohlédnout rejstřík Staromoravských rodů, abychom se přesvědčili o skutečnosti, že celá řada původem českých šlechtických rodů zasahovala jednotlivci, celými rodinami i zvláštními větvemi na Moravu a sehrávala zde často nemalou roli. Bez poznání souvislostí mezi jejich českými a moravskými členy nemůžeme učinit genealogie šlechtických rodů významný krok kupředu.

Plně to platí i o Kořenských z Terešova, a přestože je můj příspěvek založen na veškeré dostupné literatuře i mnohých cenných pramenech, zbývá stále ještě dost otázníků. Odpovědět na ně co nejúplněji by znamenalo vyhledávat další roztroušené prameny. Takový úkol však přesahuje rámec časových možností amatéra. Svou práci považuji za skromný příspěvek k doplnění našich současných znalostí o konkrétním, poměrně málo známém šlechtickém rodu.

I. GENERACE

Nejstarším doloženým předkem, od něhož je možno vysledovat souvislou posloupnost, je PETR, připomenutý Balbínem k datu 17. prosince 1412 na Kaceřově a nazývaný „armiger“ či „famosus Vir“. Psal se již také

podle Terešova, severozápadně Zbiroha, a v roce 1437 byl držitelem tvrze Korno v Podbrdsku.²⁾

II. GENERACE

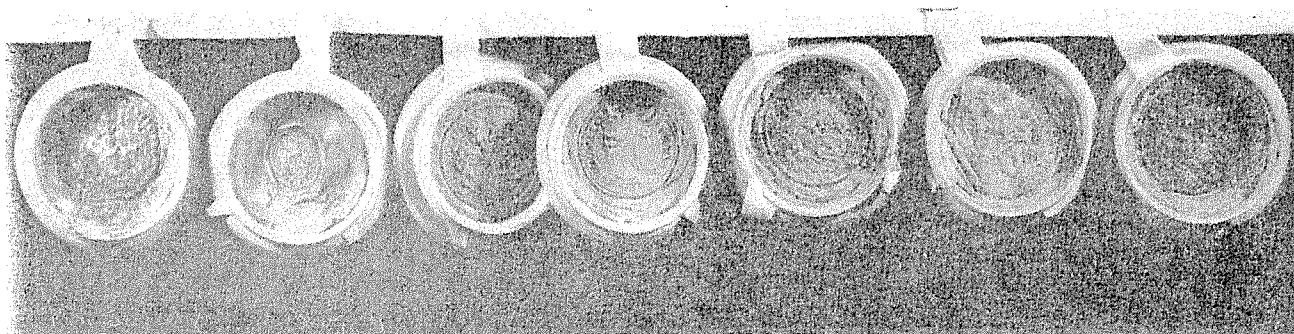
Pravděpodobně jeho synem byl jiný PETR, zástavní držitel královského hradu Radyně u Plzně v letech 1470–83. Matouš ze Všehovic mu roku 1471 podstoupil ves Koterov u Plzně.³⁾ Petr prodal ves Píčinu u Votic Oldřichu Bechyňovi z Lažan za 2200 kop gr. č., jak to vkladem do obnovených desk zemských potvrdili jeho vnukové.⁴⁾ Roku 1481 koupil od Voka z Rožmberka statek Poděhusy a smlouvou ze 24. června 1482 od Přibíka st. a Přibíka ml., bratří z Chlumu, statek Vlhavy za 1200 kop gr. č. K tomu přikoupil od Jana z Újezdce za 900 kop gr. č. hrad Újezdec nad Vltavou s Neznašovem a dalšími vesnicemi. Tento statek se stal na dlouhou dobu jedním z předních rodových sídel. Do konce 15. století byl tedy položen základ rodovému majetku Kořenských z Terešova v Prácheňském kraji.⁵⁾ Petrova manželka není známa. On sám zemřel 31. března 1493 a pochován byl pod náhrobkem v němčickém kostele.⁶⁾

III. GENERACE

Jeho dva známí synové VÁCLAV a JIRÍK se stali zakladateli dvou hlavních rodových větví; zatímco od Václava pocházeli pozdější sv. pánové a hrabata, Jirík se stal praotcem rytířského potomstva. Po svém otci dostal Neznašov s částí újezdského panství, koupil kolem roku 1520 po Sedleckých od Dubu jejich rodový statek Sedlec a na něm se připomíná i v tituláři z roku 1534. Zemřel asi roku 1540.⁷⁾ Ženatý byl s Alžbětou Rousovou z Lipna.⁸⁾ Z jeho dětí známe syny Jindřicha, Šebestiána a Mikuláše a dcery Markétu, Annu, Zdinu a Reginu.

IV. GENERACE

MIKULÁŠ dědil po otci část Újezdce a kolem roku 1540 koupil od vladky ze Strpí stejnojmennou ves u Vodňan. V roce 1553 se připomíná mezi relátory na sněmu, v roce 1562 ve službách Rožmberků. Roku 1560 koupil od Ctibora Dívčického ze Sudoměře ves Radomilice u Netolic.⁹⁾ V roce 1536 se ženil s Annou Krokvicarovou z Nové Vsi, s níž vešel v držení statku Slavětína u Jemnice na jihozápadní Moravě. Mohl být dvakrát ženat, jeho manželkou je jmenována také blíže neurčená Koňasová z Vydří.¹⁰⁾ Paprocký ve svém „Zrcadle“ u rodu Koňasů z Vydří poznamenává: „Za panování Ferdynanda krále Českého Léta Páně 1534 vzpomínají některé paměti pana Jindřicha Koniasa z Vydří, kterýž jest měl manželku paní Aněšku Krokvicarku z Nové Vsi, ta užívala za erb krkavce an drží v hubě prsten na modrém poli, kteréhožto rodu již žádná oso-

Pečeti na sirotčí kvitanci Jana Zikmunda Kořenského z Terešova. Foto: SOA Brno.

ba mužského pohlaví živa nepozůstává: Toliko byli dvě sestry, z nichžto jedna dostala se za manželku Mikulášovi Kořenskému z Terešova a na Slavětíně, s níž zplodil syna, kterýž ještě živ jest, erb jeho černý krouh v zlatém poli, nos a nohy má zlaté.¹¹⁾ V údajích o Krokvicarech byl Paprocký mylně informován; rod se připomíná ještě v 1. polovině 17. století.¹²⁾ Z Mikulášových dětí známe syny Jana ml., Jošta, Adama a dcery Marianu a Alžbětu.

V. GENERACE

ALŽBĚTA se v roce 1604 provdala za Přibíka Dlouhoveského z Dlouhé Vsi a na Vlčnovech.¹³⁾

MARIANA má pro souvislosti česko-moravské klíčový význam a patří k zajímavým postavám rodu. Poprvé byla provdána za Kašpara Koňasa z Vydří, syna z početné rodiny Jindřicha a Aněžky Krokvicarové z Nové Vsi. Kašparovou první ženou byla blíže neznámá Ludmila Krojatská z Opny.

Roku 1573 činí Kašparovi vklad části Budče Václav Hrubčický z Čechtína a na Budkově.¹⁴⁾ Téhož roku vkládá Kašpar svůj podíl platu na hradě Veveří Janu Krokvicarovi z Nové Vsi a na Písečném. Roku 1579 vkládá své manželce Marianě pojištění jejího věna 2000 zl. na svém statku. Roku 1582 kupuje půl tvrze Štěpkova s polovicí poplužního dvora od Jana Jiřího Bořity z Budče a na Meziříčku. Po celou dobu se vyskytuje jako zástupce vladyckého stavu na soudě zemském, naposledy 9. září 1584.¹⁵⁾ Roku 1589 se poprvé připomíná jako držitel Budče jeho bratr Volf.

Druhým manželem Mariany se stal Václav Hrubčický z Čechtína, který se poprvé v deskách uvádí roku 1573 ve vkladu Budče. Roku 1581 vložil do desk Jindřichu Březnickému z Náchoda tvrz a městečko Horní Kounice, které vyženil se svou první manželkou Anežkou Višňovskou z Petrovce. Roku 1585 vkládá Jindřichu Brtnickému z Valdštejna ves Bulíkovice se dvěma poplužními dvory a pustým mlýnem¹⁶⁾. Roku 1598 na soudě brněnském postním „... p. Žampach naučení žádal, aby mohl list správní na prodej vsi Borotice, kterouž jest na místě bratra a sestry své po mateři vlastních a nedílných p. Václavovi Hrubčickému prodal, do desk zemských vložit.“¹⁷⁾ Téhož roku vkládá Václav na Budkově a Horních Lesonicích manželce Marii Anně věno 4000 zl. a nad věno 3000 zl. a zároveň jej ona bere na spolek na sumu nadvěna.¹⁸⁾ Václav Hrubčický z Čechtína zemřel počátkem roku 1607 bezdětek. Veškerý majetek po něm dědila vdova. Dnem 15. února 1607 je datován na Pražském hradě mocný list, kterým jí císař Rudolf II. povoluje svobodně naložit s dědictvím. Na jeho základě pak Marie Anna sepsala v Brně v pondělí velikonoční roku 1607 své poručenství, jímž odkazuje strýci Jindřichovi na domě v Jemnici 1500 zl., Mikuláši, Kryštofu a Janovi, bratrům a sirotkům po zemřelém Petrovi, svém strýci, každému 500 zl., Josyovi, Lukáši a Umprechtovi, svým strýcům, po 500 zl., sestře Alžbětě, vd. Dlouhoveské stejnou částku, bratrům Joštu a Adamovi pak statky Maříž a Bořetice. Pohřbena byla pod náhrobkem v budkovském kostele.¹⁹⁾

Její bratr JOŠT se účastnil roku 1573 se svým strýcem Petrem st. cesty s Vilémem z Rožmberka do Polska. V letech 1569–73 se uvádí na Sedlci, do roku 1614 na Radomilicích a Klokočíně.²⁰⁾ Roku 1594 ho nacházíme při přehlídce pěšího lidu u Znojma v přípravách na protiturecké tažení.²¹⁾ Spolu s bratrem Adamem dědil po sestře Marianě Maříž a Bořetice. Oba statky však bratři

prodali: Maříž v sobotu po sv. Jiří 1609 Volfovi z Einzingu a na Schrattenthalu, Bořetice roku 1610 Ondřeji Vranovskému z Blížkovic²²⁾. Jošt se poté na Moravě neuvádí. V Čechách koupil roku 1607 od Jindřicha Březského z Ploskovic statek Klokočín, který roku 1615 vložil do desk Janu st. Vratislavovi z Mitrovic.²³⁾ Manželkou Jošta byla Kateřina Budkovská z Budkova, jejich potomci se však již trvale usadili v Čechách.²⁴⁾

ADAM se uvádí vždy s titulem císařského mundšenka. Roku 1594 byl mezi řadou jiných pohnán o svědectví proti Šebestiánu Vřesovcovi na Tsuchovicích.²⁵⁾

V tituláři z roku 1589 se jmenuje na Neznašově, neboť byl jedním z poručníků sirotků po strýci Janovi starším. V listinách se vyskytuje rovněž s titulem císař. panatýra (korouhevníka) a za své služby císaři měl dostat vyplacenu odměnu ze zemských berní. Německý opis listiny Rudolfa II. s uvedeným příkazem se nachází v Brně²⁶⁾. Roku 1608 pohání Annu Kořenskou z Terešova, ovdovělou Chroustenskou z Malovar, z dluhu 40 500 zl. Dlužní úpisy znějící na tuto sumu si totiž Anna přivlastnila po smrti svého otce Jana na domě v městě Znojme, Adamova bratra. Nejvyšší částky Janovi dlužili Petr a Jan Rafael Chroustenští z Malovar — celkem 18 000 zl., Jan Smrčka z Mnichu a Jan Ludvík Krokvicar z Nové Vsi — po 9000 zl. Dalším půhonem Annu žaluje, že sebrala po smrti jeho bratra Jana „řetěz zlatý jeden tisíc dukátův vážící.“²⁷⁾ Pohnal rovněž o svědectví Jindřicha Kořenského z Terešova a z textu je zřejmé, že Anna si přivlastnila i celou řadu šperků a zlatých i stříbrných předmětů, na něž si činil Adam větší právo.²⁸⁾ V dubnu 1613 pohání také Mandalenu Kořenskou, roz. z Klenového a Janovic z dluhu 17 250 zl. i ze svědomí o dlužních úpisech a špercích. Zdá se, že konečného vyřešení svých nároků se Adam nedočkal a dědictví se zmocnili ostatní příbuzní.²⁹⁾ Oženil se s neurozenou Annou Achaczovou, s níž bydlil v Novém Městě pražském. Dne 23. srpna 1602 vydal císař Rudolf II. na Pražském hradě list, jímž legitimoval děti zrozené z tohoto manželství, Adama Alexandra, Jana Rudolfa, Annu Marii a Salomenu Emilii. Císařova přízeň se projevila i o pět let později při povýšení Anny do šlechtického stavu s predikátem „z Třebnice“. Anna Achaczová se připomíná jako majitelka dvora v Modřanech u Prahy.³⁰⁾ Těmito právními akty byla alespoň částečně zahlazena skvrna nerovného manželství. Adamovi potomci se již na Moravě nevyskytují a jejich osudy můžeme v základních obrysech vystopovat u Bílka.³¹⁾

Nejvýznamnějším moravským členem rodiny byl nejstarší Mikulášův syn JAN ml.. Je to zajímavá postava, kterou genealogové často vůbec neuváděli nebo byl nesprávně zařazován. Jeho se týkala Paprockého zmínka a správně je řazen do rodokmenu pouze Dobřenským.³²⁾ Titulář z roku 1589 ho nazývá pánem na Radomilicích³³⁾. V moravských pramenech o něm nalézáme řadu cenných informací. Poprvé se v deskách objevuje roku 1565: „Jan Kořenský z Terešova i s erby a budujícími potomky svými Václavovi Krajířovi z Krajku, erbům a budícím potomkům jeho své zboží a dědictví, totiž puol devatenácte kopy patnácte groší českých... platu ročního na zámku Veveří, kterýž se podlé cedulí dílčích... i také podlé kupu od urozené Anny Černoehorské z Boskovic nebožce Anně Kořenské z Nové Vsi, matere mé, dostal, ... vše ... to ve dsky zemské vkládám a vpisují...“³⁴⁾ Roku 1573 vydal svědectví ve prospěch Jiříka Zahradského na Hobzí, „... že v pátek po sv. Prokopu

I. 1570 viděl, kterak lidé Chvalkovští z rozkazu Jana Hodického kříže v zemi vysekali skrze žito a pohanku — až k hrobu, kde se přísaha činila.³⁵⁾ Roku 1575 žalovala Jana slavonická městská rada, protože na svém statku neoprávněně vařil pivo a poškozoval tak hospodářské zájmy města. Spor byl urovnán teprve roku 1587 v Telči zásahem zemského hejtmána Hynka Brtnického z Valdštejna a Jan musel složit pokutu 450 zl.³⁶⁾ Roku 1579 byl v poslední vůli Margity Škrhové z Petrovic určen za poručníka statku Lipničky. Jeho dceři Alžbětě odkazuje Margita 100 zl. uherských.³⁷⁾ Roku 1580 vkládá Jan ml. do desk věno 600 zl. své manželce Sáře Žejdlíkové ze Šenfeldu a pojišťuje jí ho na půl tvrzi, dvoře a vsi Slavětíně, pusté vsi Krokvicích a pěti usedlých v Maříži.³⁸⁾ Dne 21. srpna 1585 vystupuje jako smluvčí při dělení pozůstalosti mezi bratry Janem a Petrem Chroustenskými z Malovar.³⁹⁾ Slíbil také vyslat k cestě arciknížete Maxmiliána do Polska některého ze svých přátel a tří jezdců.⁴⁰⁾ V letech 1596—7 poháněl spolu s Petrem Chroustenským k brněnskému soudu o rukojemství Němce Rajmunda Fukara.⁴¹⁾ Smlouvou ze 24. dubna 1600 prodal celý Slavětín Janu Ludvíkovi Krokvicarovi z Nové Vsi a ves Bolíkov Janu Smrčkoví z Mnichu. Oba se pak vyskytují mezi jeho dlužníky, zřejmě tedy neplatili trhovou sumu hotově.⁴²⁾ Roku 1601 se připomíná na domě v městě Znojme jako smluvčí při prodeji svobodného dvora v Ratišovicích.⁴³⁾ Roku 1607 byl nebožtíkem, neboť Marie Anna jej ve své závěti mezi sourozenci nejmenuje. V jeho domě se nacházel poměrně slušný majetek v dlužních úpisech i zlatých a stříbrných špercích a předmětech.⁴⁴⁾ Dluh Chroustenských u Jana ml. potvrzuje i Karel st. ze Žerotína ve svých zápiscích z brněnského soudu roku 1598, kde bylo oznámeno také úmrtí Petra Chroustenského. „... Po kterémž předstoupil Kořenský starý, děd vlastní týchž sirotek po materi a za ručení žádal; přimlouval se také pan hejtmán za něj a oznámil, že jest jemu neb. pan Chroustenský 15 000 dlužen byl, kterýchž jest jemu od mnoha let bez úroků čekal, těch, že chce ještě za těmi sirotky bez úroků nechati, k dobrému jich statku opatrovati, bez dluhu jim ho, když k letům přijdou, odvésti, a ještě z svého dobře učiniti, k čemuž ke všemu Kořenský se přiznal...“⁴⁵⁾ A skutečně to myslel dědeček upřímně, neboť v pŕhonech čteme, „... že neb. Jan Kořenský z Terešova bratr můj měl summy hlavní rozdílnými zápisy od neb. Petra Chroustenského patnácte tisíc zlatých sobě ujištěno a po smrti téhož Petra Chroustenského že jest ještě Janovi Raphaelovi Chroustenskému tři tisíce zlatých připůjčil...“⁴⁶⁾ Zanechal pouze ženské potomstvo, dcery Alžbětu, Kateřinu, Annu a Anežku, z nichž první dvě jej zřejmě nepřezily.

VI. GENERACE

Alžběta se po roce 1579 již nikde nevyskytuje, Kateřina byla manželkou Arnošta Stockhornera ze Stareinu a zemřela již před otcem.^{46a)}

Janova dcera ANNA se provdala za Petra Chroustenského z Malovar a na Myslibořicích, který jí roku 1589 vložil do desk městečko Jakubov a několik vsí i s příslušenstvím. Po smrti svého bratra Jana se stal také majitelem Rudolce. Zemřel již roku 1598.⁴⁷⁾ Jménem vdovy se ohlásil u brněnského soudu prokurátor Šlevic a zároveň omluvil její nepřítomnost nemocí. Soud dal po vyslechnutí stran poručenství nejbližšímu příbuznému zesnulého, Alšovi Stráneckému, zvláště, když „... dal od sebe promluvit Kořenský, že by byl rád

ručil, kdyby byl mohl rukojmě shledati, než že jich nemohl svěsti...“⁴⁸⁾ Anna se uvázala v držení vdovského statku Jakubova. Podruhé se provdala za Petra Gregoreckého (nebo Gregareckého), s nímž žila na jeho statku v Rakovicích. Zemřela někdy mezi lety 1607 a 1613. Poslední sestra Anyžka byla ještě roku 1613 svobodná. Zemřela před rokem 1628, kdy se hlásil podvokráté prokurátor Jan Matyášovský jako vykonavatel její poslední vůle o 2000 tolarů dluhu a 800 tol. úroků, byl však se svým požadavkem odmítnut.^{48a)} Tím mizí Mikulášova větev z moravských dějin, potomci jeho syna Jošta se udrželi do konce 17. století na Radomilicích a Chřešticích.⁴⁹⁾

IV. GENERACE

ŠEBESTIÁN, Mikulášův bratr, zdědil po otci Jiříkovi Sedlec, který však prodal 26. června 1563 Vilémovi z Rožmberka za 9750 kop gr. mš.⁵⁰⁾ V letech 1548—62 byl v rožmberských službách. „... V auterý před sv. Jakubem pan vladař ráčil u pana Šebestiána Kořenského na Sedlici na křtinách kmotrem býti.“ Vyskytuje se také mezi svědky sporu, vedeného Vilémem z Rožmberka s pány z Plavna o přednost u zemského soudu v roce 1554. Titulář z roku 1556 jej jmenuje na Sedlici.⁵¹⁾ 24. června 1549 koupil se statků konfiskovaných městu Vodňanům vsi Truskovice, Přestavky a poplužní dvůr v Záhoří za 850 kop gr. č.⁵²⁾ Po bezdětném Svojší Pouzarovi z Michnic a na Cukněstěně dědil 27. ledna 1563 5000 kop mš.⁵³⁾ Zemřel záhy po tomto roce, tedy v poměrně mladém věku. Ženat byl s Brigitou Dubenskou z Chlumu.⁵⁴⁾ Z jeho dětí známe jistě Mandalénu, za další dceru považují Voršilu, jediným jeho synem byl Petr.

V. GENERACE

VORŠILA se dostala na Moravu jako manželka Adama Jankovského z Vlašimi a na Skalici. Zemřela roku 1592 zároveň s dcerou Johankou.⁵⁵⁾

PETR st. se stal po otci majitelem Záhoří, které však již roku 1566 prodal Vilémovi z Rožmberka k Libějicím a v tituláři z roku 1589 je jmenován majitelem Svěboh.⁵⁶⁾ Roku 1572 se vypravil spolu se strýcem Joštem jako „mundšenk JMti páně“ ve službách Viléma z Rožmberka do Polska.⁵⁷⁾ Naposledy se s ním setkáváme v Čechách roku 1598, kdy prodal Svěbohy hejtmanu novohradského panství.⁵⁸⁾ Jeho první manželkou byla Eliška Častolarová z Dlouhé Vsi, dcera Častolara a Kateřiny z Klenového a Janovic.⁵⁹⁾ „23. Aprilis [1575]... stal se trh mezi prodávající urozenou paní Eliškau Kořenskau z Dlauhé vsi a v městě Třeboni, a kupující JMti panem vládařem Rosenberským o ves Radostice s krčmau tudíž, item ves Daudleby též s krčmau... za 2989 kop mš. a však za tu povolnost vsi Radostic aby do smrti své ona sama užívala, pak zase k panstvím Rosenberským aby připadla...“⁶⁰⁾ Petr s ní žil na její tvrzi Svěbozích u Kaplice. Její majetnost byla vyvážena povahovými kazy — hádovostí a hubatostí, takže ji pro nějaký spor nechal Petr zavřít do věže.⁶¹⁾ Druhou Petrovou manželkou se stala Mandalena z Klenového a Janovic, s níž se koncem 16. stol. usadil na Moravě. Poprvé ho zde zaznamenáváme při vkladu prodeje vsi Bolíkova roku 1600 do desk mezi svědky. Byl tehdy majitelem spitického dvora. Dne 13. června 1601 se opět objevuje jako svědek tržové smlouvy o dvůr v Ratišovicích, který prodal Šťastný Lubovský Adamu Jankovskému z Vlašimi.⁶²⁾ Lokaci spitického dvora poznáváme z vkla-

du tržeb smlouvy o novosyrovické panství z roku 1611: „... ve vsi Jackově jednoho člověka, item dvořáka, jenž slove Spětickej, kteréhožto dvoru na ten čas paní Mandalena z Klenového a Janovic s dětmi svejmi a sirotky pozůstalejší po nebožtíkovi panu Petrovi Kořenském z Terešova pod plat v držení a užívání zuostává...“⁶³⁾ Petr se však co nebožtík připomíná již roku 1607 v poslední vůli Marie Anny. Mandalena se po jeho smrti ocitla ve svízelné situaci, chtěla-li zabezpečit budoucnost svých dětí. Někdy v té době již byla majitelkou dvora v Ratišovicích, koupeného od Adama Jankovského z Vlašimi. Zadlužila se značnými částkami u Adama Kořenského z Terešova (17 250 zl.), 5000 kop gr. č. na ní vymáhal rovněž znojemský měšťan Adam Miller.⁶⁴⁾ Z Petrova prvního manželství známe dceru Kateřinu, z druhého lože pocházeli synové Mikuláš, Kryštof a Jan.

VI. GENERACE

KATEŘINA se s otcem vyskytuje na Moravě jako manželka Jana Smrčky z Mnichu, jemuž smlouvou z 24. dubna 1600 prodává Jan ml. Kořenský statek Bolíkov a 5 poddaných z Maříž. Smrčka však Janovi zůstal dlužen a brzy nato byl majitelem Bolíkova Jan Dvořecký z Olbramovic.⁶⁵⁾ Kateřině byl z konfiskací vyplacen dlužní úpis na Viléma z Roupova ve výši 1500 zl., zabavený jejímu nevl. bratru Mikulášovi. To je také poslední stopa po její existenci na Moravě.⁶⁶⁾

MIKULÁŠ st. dědil po tetě Marianě 500 zl. Konfiskační komisí byl odsouzen ke ztrátě celého majetku, sestávajícího pouze ze zrušeného dvora, který mu byl ponechán proti vydání dlužních úpisů v celkové výši 1614 zl. O sv. Michalu měl navíc složit pokutu 2000 tol. mor., čímž byl zcela ožebračen.⁶⁷⁾ Přesto si ratišovický dvůr udržel. Dne 3. října 1623 jej Lev Burian Berka z Dubé a Lipého ustanovil jedním z proviantních komisařů k zásobování císařské armády v hradištském kraji. Listem daným 24. října 1623 v Uh. Hradišti prosil pana Berku, aby byl nevděčné funkce zbaven: „... V. Mt. poníženež prosím, že nade mnou ochrannou ruku držeti milostivě račte a mne tý komise propustili, neb sa chudý pacholek, před Bohem nemám nač utráceti.“⁶⁸⁾ V letech 1626–7 byl spolu s Jáchymem Lipovským poručíkem púhonů Karla ze Zahrádek proti Ladislavu ze Šlejnic. V roce 1629 na soudu oznámil, „... že ta věc jest na přátelském jednání bez pohoršení.“⁶⁹⁾ Přátelské vztahy k rodině Žerotínů vyplývají z korespondence Kateřiny Žerotínské z Valdštejna, která 30. března 1633 děkuje Mikulášovi z Vratislavi za zázilku „kapradí ženského“, potřebného pro léčbu své nemoci.⁷⁰⁾ Po roce 1622 se oženil s vdovou po strýci Janu Jiřím, Alenou Vrchotickou z Loutkova.⁷¹⁾

O JEHO BRATŘÍCH nemáme po roce 1607 konkrétních zpráv, podle korespondence Žerotínů však předpokládám, že jeden z nich dlel v exilu ve Slezsku. Dne 21. března 1633 psal Karel st. ze Žerotína z Vratislavi Vilémovi z Roupova: „Tak jest, že včerejšího dne manželka má posluhování svaté... měla a při němž také i někteří z pánův hostí jako pan z Řičan, pan Kořenský i s paní a jiní se nacházeli.“⁷²⁾ Dne 14. května 1635 píše Žerotín do Slezska Karlovi ze Zahrádek, jakou měl radost ze zprávy, že kardinál povolil panu Zahrádeckému návrat na Moravu. „... Dokládá také dcera má, že by i panu Kořenskému toho dopuštěno bylo, čehož bych mu spolu s jinými pány exulanty věrně přál.“⁷³⁾ Dne 3. srpna 1635 psala paní Kateřina ze Žerotína z Přerova Evě Vrochyňo-

vě z Reptů: „... Pan Kořenskej se do Skalice obrátil a slyším, že tam dobrej byt má, odkudž byste mohly snáze své věci sobě jednati...“⁷⁴⁾ Anonymní pan Kořenský byl i bez křestního jména adresátům povědom a ze Slezska se přestěhoval roku 1635 do Uherské Skalice, útočiště řady emigrantů. Těmito osobami zaniká beze stopy také Šebestiánovo potomstvo.

IV. GENERACE

JINDŘICH, Mikulášův a Šebestiánův bratr, zdědil po otci Neznašov. Roku 1556 byl sněmovním relátorem, V Neznašově si vystavěl zámek a jako jeho majitel se připomíná v tituláři z roku 1567. Řadu sporů a svád, do nichž ho zavedla jeho prchlivost, zaznamenal Sedláček.⁷⁵⁾ Z roku 1574 pochází zápis z register, založených Petrem Vokem na Bechyni k zaznamenání pronesených přípisků: „Rád sem fitigoval, kdy sem mohl; již tak nechám. Jindřich Kořenský z Terešova, který již pi-pi-píti nemůže. Pil sem pokutu.“⁷⁶⁾ Zemřel před rokem 1578. Ženat byl dvakrát: poprvé s Helenou Voračickou z Paběnic, podruhé s Marianou Tejřovskou z Einsiedle, která zemřela jako vdova v Týně nad Vltavou kolem roku 1580.⁷⁷⁾ Z prvního manželství pocházeli synové Bohuslav st., Jiřík a Jan. Bohuslav byl zakladatelem větve, žijící po ztrátě Neznašova na Dobrohošti a Obděnicích až do počátku 18. století.

V. GENERACE

Poslední ze sourozenců, JAN, držel od roku 1578 Neznašov. V roce 1567 se psal starší, 1583 nejstarší. Zemřel však již roku 1590.⁷⁸⁾ Také on byl dvakrát ženat; poprvé s Kateřinou Trautenberkovou z Třídvorů, podruhé s Dorotou Kaplířovou ze Sulevic, která byla od roku 1595 majitelkou Vrcholtovic v Kouřimsku. Po manželově smrti se uvádí mezi poručníky sirotků.⁷⁹⁾ Z druhého manželství pocházela řada dětí. Byli to Jindřich, 1604 plnoletý, Petr Pavel, Štěpán Jiří, Jiří, který byl zavražděn, Zuzana, Eva, Alžběta a Anna. Původ této větve však staví Dobřenský mimo rámec rodokmenu a mezi předky Jana Jiřího nalézáme manželské dvojice, nedoložené v pramenech ani v literatuře.⁸⁰⁾

VI. GENERACE

Důležité místo mezi syny má PETR PAVEL, u něhož je třeba začít s rekonstrukcí celé Janovy rodiny. Zdá se pravděpodobné, že se jeho manželkou stala Dorota Trautenberková z Třídvorů. Zemřel však už roku 1602 a vdova se provdala za některého pana de Magnis, takže se psala Magová, Maková i Majová.⁸¹⁾ S Petrem Pavlem měla jediného syna Jana Jindřicha, jehož manželka Kateřina z Pichlperka koupila 28. listopadu 1616 od bratří Čertorejských statek Někovic.⁸²⁾ Mladí manželé však náhle zemřeli již roku 1618 bez dědice. Ve statek se ihned uvázal Jiřík Kořenský, obyvatel N. Města pražského, ale Dorota Magová si činila na Někovicích větší právo, neboť jí byli zesnulí manželé mnoho dlužní. Do majetkového sporu zasahoval i Jiříkův bratr Jindřich. K narovnání mezi stranami došlo 11. října 1621. Jiřík vydal Dorotě Někovic, ona mu pak na úhradu jeho výdajů přislíbila 700 kop odškodného.⁸³⁾

Další bratr, ŠTĚPÁN JIŘÍ, získal od matky Vrcholtovice, psal se i na Lžíně.⁸⁴⁾ Roku 1603 se ženil s Ludmilou Voračickou z Paběnic. Po její smrti před rokem 1618 pojal za manželku Annu Ludmilu Dvořeckou z Olbramovic. Ta kupovala roku 1619 dům v Táboře a žila ještě roku 1653.⁸⁵⁾ On se zřejmě připomíná ve sporu o Někovic a jemu také poručil kardinál uspořádat

pozůstalost po bratru Janu Jiřím ve Chvalkovicích.⁸⁶⁾ Známe jedinou jeho dceru Dorotu z prvního manželství.

JINDŘICH JIŘÍ se objevuje roku 1607 na Moravě, bydlel tehdy v domě v Jemnici a Mariana na něj pamatovala nejvyšší částkou. Roku 1609 byl pohnán zátkyní o svědectví ve sporu Adama Kořenského o pozůstalost Janovu.⁸⁷⁾ Dne 10. září 1612 byl jedním ze svědků trhové smlouvy o statek Maříž a byl již tehdy majitelem Chvalkovic, nepatrného statečku ve znojemském kraji s 19 poddanými.⁸⁸⁾ Aktivně se podílel na povstání, spolu s Janem Dvořeckým z Olbramovic a na Bolíkově byli pověřeni obsazením pomezního hradu Bitova a města Jemnice v čele posádky 140 mužů. Oba na rozkaz direktorů dosadili do Slavonic evangelického kněze. Stačilo to, aby se oba později ocitli v seznamu provinilců.⁸⁹⁾ Jindřich však brzy potom zemřel a teprve posmrtně byl odsouzen ke ztrátě poloviny majetku. Vdově a sirotkům byly ponechány Chvalkovice a dlužní úpis na 500 zl., musela však vydat další dlužní úpisy ve výši 6948 zl.⁹⁰⁾ Písemnými prameny lze prokázat, že Jindřich Jiří nebyl zavražděn a že jeho manželkou nebyla Alena Vrchotická z Loutkova, jak uvádí Hrubý, Hosák i další literatura.⁹¹⁾ Snad byla jeho manželkou neznámá paní Čejková z Olbramovic.

Poslední z bratrů, JAN JIŘÍ, byl od mládí ve službách kardinála z Dietrichštejna.⁹²⁾ Po smrti Jindřicha Jiřího se ujal Chvalkovic. Dne 16. září 1622 učinil smlouvu se svou neteří Dorotou, již byla zrušena Jindřichova dobrá vůle na 15 000 kop a odbyl svou příbuznou slibem 2700 kop, který však nestačil dodržet.⁹³⁾ Počátkem listopadu 1622 se vracel Jan Jiří s manželkou z Čech a mezi Dačicemi a Jemnicí byli přepadeni třemi císařskými vojáky, kteří ho zastřelili a jeho manželce všechen majetek pobrali. O této události píše Alina Kořenská 9. listopadu 1622 z Dačic kardinálovi do Mikulova: „... To pak mrtvé tělo tu do Dačic přivéztí jsem dala, takže sobě smutná sirá vdova i s dítkami svými, kterýchž mám šestero a s sidmým na každou chvíli se očekávám, nevím, co počítí...“⁹⁴⁾ Dne 24. listopadu téhož roku píše vdova kardinálovi opět o svém chystaném odjezdu do Prahy a prosí, aby s vyřizováním pozůstalosti počkal až do jejího návratu.⁹⁵⁾ Alina Vrchotická z Loutkova byla tedy manželkou Jana Jiřího a po jeho smrti se provdala za Mikuláše staršího. Kardinál určil správcem pozůstalosti Štěpána Jiřího, posledního žijícího z bratrů. Sirotky po Janu Jiřím byli Burian Jindřich, Jan Zikmund, Zachariáš Karel, Marie Mandalena, Anna Kateřina, Johanka Maxmiliána a Dorota.

VII. GENERACE

Za děti Jindřicha Jiřího lze právem považovat JINDŘICHA, jemuž byl uhrazen dluh 400 zl. ze statku Rosic a 300 tolarů z Krasonic a Medlic. Na úhradu dluhů Oldřicha z Hodějova musel zaplatit do císařské pokladny spolu s Oldřichem Kořasem z Vydří 4656 tol.⁹⁶⁾ Dne 22. května 1624 se hlásil o dlužných 10 000 zl. po Janu Čejkovi z Olbramovic. Byly mu za ně vydány dva jiné dlužní úpisy na Ladislava z Lobkovic za 11 900, z nichž měl uhradit 1200 zl. paní Pogarelové. Jedna i na místě svého bratra? JAROŠE.⁹⁷⁾ Protestuje jako nejbližší příbuzný manželky Viléma Munky z Ejvančic, Kristiny Čejkové z Olbramovic, proti žádosti Kryštofa Laussera o 8000 kop postoupených mu dobrou vůlí Vilémem Munkou.⁹⁸⁾

Tito Kořenští zanikají v úplné chudobě a Chvalkovice drželi synové Jana Jiřího.

Dcera Štěpána Jiřího, DOROTA, má v těchto spleťtých

vztazích klíčovou roli svědka. Roku 1628 zasílá k rukám císaře memoriál, jehož obsah pomáhá jednoznačně určit sporné otázky. Obsah německého textu je následující: Ještě v době její nezletilosti ji její strýc Jindřich zopatřil dobrou vůli na dlužní úpisy v celkové výši 15 000 kop, což se stalo krátce před jeho očekávanou smrtí. Když zemřel, přispěchal druhý její strýc, Jindřichův bratr Jiřík, a pod záminkou protiprávnosti dobré vůle ji o vše připravil. Novou smlouvou ze dne 16. září 1622 jí slíbil 2700 kop, které by jí jistě rád zaplatil, kdyby ho nepřekvapila nečekaná smrt. Pozůstalá vdova Alena Kořenská z Loutkova jí jako Jiříkova dědička odpírá i to málo a nechce jí nic zaplatit. Dorota tedy prosí císaře o pomoc a neodkladné vyplacení dluhu. Císař zasílá kardinálovi dopis, v němž přikazuje zajištění právních nároků žadatelky, datovaný 13. srpna 1628 ve Vídni.¹⁰⁰⁾ Obě listiny nebyly ještě pro bádání využity a jsou důkazem omylu, který v literatuře přetrvával dodnes. Dorota byla ženou Jáchyma Václava Španovského z Lisova.¹⁰¹⁾

Nejznámější jsou osudy dětí Jana Jiřího. Nejstarším synem byl BURIAN JINDŘICH, jmenovaný vždy na prvním místě. Již roku 1636 žádá o vydání otcovské pozůstalosti, roku 1647 však už byl nebožtíkem.¹⁰²⁾

Nejmladší bratr ZACHARIÁŠ KAREL zemřel ještě před Burianem Jindřichem.

MARIE MANDELENA se roku 1633 vdala za Václava Hynala z Kornic, kardinálova radu, který byl věrným přímluvcem této rodiny.¹⁰³⁾ Druhým jejím manželem byl Jan Ilburk Voračický z Paběnic. Zemřela 9. září 1669 a pochována byla v Jindř. Hradci.¹⁰⁴⁾

I ANNA KATEŘINA byla dvakrát vdaná, jejím druhým manželem byl bratr Jana Ilburka, Jan Lipolt Voračický. Roku 1654 byla pohřbena rovněž v Jindř. Hradci.¹⁰⁵⁾

O DOROTĚ a JOHANCE MAXMILIÁNĚ víme, že byly ještě roku 1648 svobodné.

Pokračovatelem rodu byl prostřední syn JAN ZIKMUND. Jemu i ostatním sourozencům potvrzuje kardinál dluh 4274 zl. 11 gr., který si vypůjčil pro svého poručenice Karla Bohobuda ze Zahrádek. V případě, že nebude splacen ve stanovené lhůtě (do roka a do dne), měli věřitelé právo uplatnit své nároky na statcích Krhové a Hobzí až do výše dlužné částky i s úroky.¹⁰⁶⁾ Dluh pochopitelně v termínu splacen nebyl a záležitost se zkomplikovala úmrtím kardinála v září 1636. Jeho dědici, kn. Maxmiliánovi, bylo na postním soudu roku 1637 dáno naučení ohledně vydání pozůstalosti. Také zemský hejtmán hrabě Salm řešení záležitosti neustále odkládal. Proto adresoval Jan Zikmund knížeti memoriál, jehož opis bohužel není datován. Výše dluhu však již tehdy činila 7000 zl.¹⁰⁷⁾ Jan Zikmund se proto obracel o pomoc k Janu Tobiášovi Allmanovi z Allmštejna, kterého nazývá otcem i svakrem. Jan Tobiáš začal svou pobělohorskou kariéru jako kardinálův rada a rychle získal zpět ztracenou důvěru, přestože se předtím zapletl do povstání. Pro své úřední styky a známosti byl Janu Zikmundovi dobrým pomocníkem.¹⁰⁸⁾ Karel Bohobud Zahrádecký se topil v dlužích a jeho situace začala být povážlivá, když „... všickni Creditores pana Zahrádeckého od JM Auřadu hejtmanského skrze publicírovanej patent jsou cítettováni do města Birna dne 21. Novembris ku komisi přičině dluhu.“¹⁰⁹⁾ Jan Zikmund zmocňuje re-versem Jana Tobiáše Allmana a Matyáše Rudolfa Hellmutha jako dožádané přátele k vyzvednutí zápisu dluhu pana Zahrádeckého, aby mohl zajistit své dvě neprovdané sestry a složit sirotčím kvitanci.¹¹⁰⁾ Složitě jed-

nání bylo úspěšně vyřízeno teprve v únoru 1649 jeho plnomocníkem, moravským zemským advokátem Hellmuthem.¹¹¹⁾ Po vyřízení svých nároků nechal Jan Zikmund sepsat 20. března 1649 v Brně obvyklou sirotčí kvitan- ci pro knížete Maxmiliána z Dietrichštejna, kterou spo- lu s ním podepsali a pečetili svědkové Hynek Jiří z Ho- dic, Jiří Vilém Dubský z Třebomyslic, Hendrych Hozlaur Hozlaur, Zdeněk Přepyský z Rychmburka, Arnoš Rechem- berk ze Želetic a Antonín de Cortamblée.¹¹²⁾ Po celou dobu žil Jan Zikmund v nepříliš dobrých hmotných po- měrech v pronajatém domě manželky řezníka Zikmunda Jakubů v Jemnici.¹¹³⁾ Přiliš se nedivíme, když se Allma- novi omlouvá, že nemohl přijet, „... poněvadž více žádného potahu na svobodě v tomto času nemám jsouc dávno pronajati...“¹¹⁴⁾ Dne 5. prosince 1649 prodal Jan Zikmund ves Chvalkovice s tvrzí, dvorem a ovčínem za 7500 zl. mor. hejtmanu Jiřímu z Fitschen. V letech 1653–70 byl také majitelem Jackova. Roku 1668 pro- dal Radotice, jež zdědila jeho manželka po otci. Dne 29. října 1668 koupil od hr. z Náchoda Čermákovice a 20. března 1676 za 17 000 zl. rýn. a zlatý řetěz po- sázený smaragdy Horní Kounice od Jana Arnošta Mon- trochiera.¹¹⁵⁾ Zemřel nedlouho potom. Jeho manželkou byla Helena Polyxena Grynová ze Štyrcenberka.¹¹⁶⁾

VIII. GENERACE

Posledním držitelem deskových statků z této větve rodu byl JAN IGNÁC JINDŘICH, zvaný také jen Jan st., který prodal roku 1686 Horní Kounice za 26 500 zl. rýn. Janu Rudolfu Šenovcovi z Ungersvertu.¹¹⁷⁾ Jeho manžel- kou byla Marie Anna Forlaní neznámého původu.¹¹⁸⁾ Po prodeji Hor. Kounic se ztrácí v zapomenutí.

Jeho bratr MAXMILIÁN RAJMUND se vrátil do Čech, kde jeho děti žily do polovice 18. století.¹¹⁹⁾

Jejich jediná sestra HELENA MAXMILIÁNA se vdá- vala v Jihlavě za Petra Pavla Bernarda Kořenského z Terešova, svého vzdáleného příbuzného z větve na Dobrohošti, a zemřela 14. září 1724. Pochována byla u františkánů ve Voticích.¹²⁰⁾

Pokusil jsem se pokud možno souvisle vylíčit osudy téměř neznámé rytířské pošlosti rodu Kořenských na základě pramenů i literatury. Zvláštní pozornost jsem věnoval těm osobám, jejichž osudy byly spojeny s mo- ravským prostředím. Přál bych si, aby má práce alespoň v něčem posloužila dalším badatelům a zájemcům o tu- to problematiku.

Poznámky:

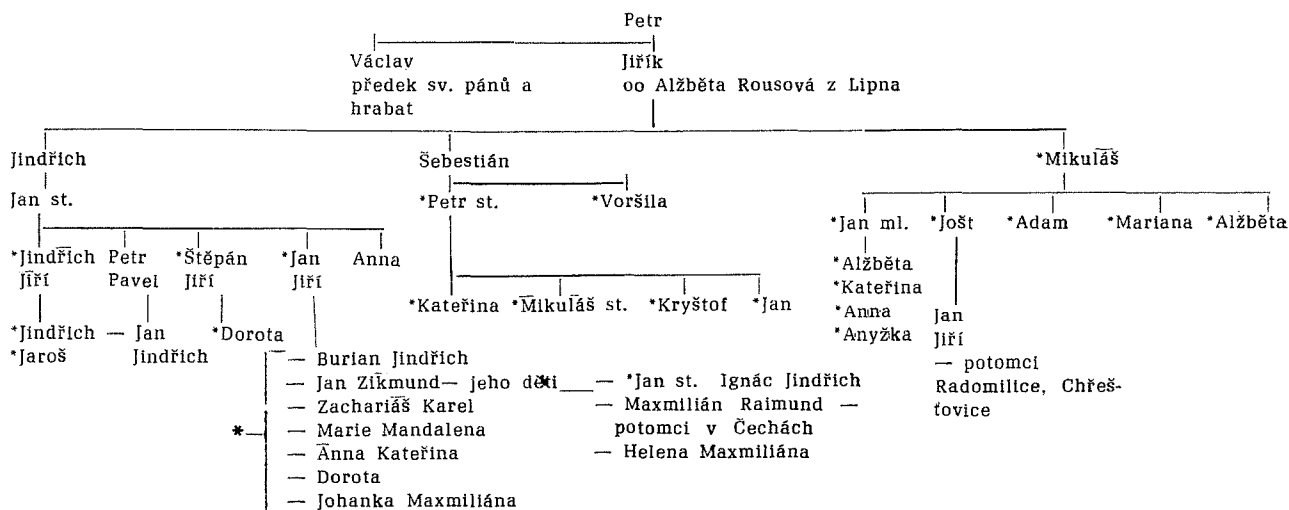
- 1) Johann Heinrich Ramhoffskey, Alterthum und rechtmässige Abstammung der alt-adelichen böhmischen Geschlechts deren Koržensky von Terešchau, Videň 1747, rodokmen; Heinrich v. Kadich-Conrad Blažek, Der mährische Adel, Norimberk 1899, s. 61.
- 2) Ramhoffskey, c. d.; Ottův slovník naučný, díl XIV., s. 832, heslo Kořenský z Terešova
- 3) August Sedláček, Místopisný slovník historický králov- ství Českého, Praha 1908, s. 447.
- 4) August Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Čes- kého, díl VII., Písecko, Praha 1890, s. 214–217.
- 5) Tamtéž, s. 177, 214–217.
- 6) Tamtéž, s. 165.
- 7) Tamtéž, s. 126.
- 8) SÚA Praha, Genealogická sbírka Jana Václava hr. Dob- řenského z Dobřenic, č. 492 (dále jen DGS).
- 9) Sedláček, Hrady, Písecko, c. d., s. 121; Týž, Místopisný slovník, c. d., s. 844; Sněmy české, díl II., Praha 1880, s. 659; díl V., Praha 1887, s. 43.
- 10) DGS; SOA Brno, Cerr 1, č. 40, Po 1816, fol. 104 (dále jen Cerr).
- 11) Bartoloměj Paprocký z Hlohol, Zrcadlo slavného markrab- ství Moravského, Olomouc 1593, fol. 292 b.
- 12) Josef Pilnáček, Staromoravští rodové, 2. vyd., Brno 1972,

- s. 78; Ladislav Hosák, Po stopách emigrace na Slovensku, Uherská Skalice, ČMM, 1923 (r. 47), s. 197.
- 13) DGS.
- 14) Moravské zemské desky, Kraj brněnský III., Praha 1957, s. 117 (dále jen MZDB III.); Vlastivěda moravská, Jan Tiray, Dačický okres, Brno 1925, s. 224.
- 15) MZDB III., c. d., s. 60, 62, 117, 146, 149–151.
- 16) Tamtéž, s. 59, 127, 162, 294, 311, 400.
- 17) Vincenc Brandl, Žerotínovi zápisové o soudě panském, I., Brno 1866, s. 196.
- 18) MZDB III., c. d., s. 311.
- 19) Tamtéž, s. 420, 421; Ladislav Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938, s. 166.
- 20) Wacław Březan, Život Wiléma z Rosenberka, Praha 1847, s. 188; DGS.
- 21) Sněmy české, díl VIII., Praha 1895, s. 666, 693.
- 22) MZDB III., c. d., s. 400, 422.
- 23) Sedláček, Hrady, Písecko, c. d., s. 262.
- 24) DGS, zde následující posloupnost:
Jošt
m. Kateřina Budkovská z Budkova
Jan Jiří
m. Anna Zuzana Čabelická ze Soutic
Václav Lukáš
m. Kateřina Barbora Vítová ze Rzávěho
Kateřina Barbora
m. Rudolf Josef hr. z Lisova.
- 25) Sněmy české VIII., c. d., s. 298, 299.
- 26) SOA Brno, Rodinný archiv Dietrichsteinů, kart. 687, slož- ka 266/1, (dále jen RAD).
- 27) SOA Brno, Půhony brněnské 33, fol. 380 b, 381 a (dále jen PB).
- 28) PB 34, fol. 12 b, 13 a.
- 29) PB 35, fol. 58 b.
- 30) August v. Doerr, Der Adel der böhmischen Kronländer, Praha 1900, s. 81; Anton Schimon, Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien, Česká Lípa 1859, s. 1.
- 31) Tomáš Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, Praha 1882, s. 132, 309, 514, 515; František Ruth, Kro- nika královské Prahy, díl III., Praha 1904, s. 971, 1028, 1054.
- 32) DGS.
- 33) Ramhoffskey, c. d., příloha I.
- 34) MZDB II., Praha 1950, s. 423.
- 35) Selský archiv, listinář, 1908, s. 84, 169.
- 36) Vlastivěda moravská, Jan Tiray, Slavonický okres, Brno 1926, s. 232.
- 37) MZDB III., c. d., s. 114.
- 38) Tamtéž, s. 125.
- 39) Vlastivěda moravská, J. F. Svoboda, Žďárský okres, Brno 1937, s. 66.
- 40) František Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl 2., Brno 1902, s. 441.
- 41) Bradl, c. d., s. 31, 32, 65, 83, 139.
- 42) MZDB III., c. d., s. 327; PB 35, fol. 58 b.
- 43) MZDB III., c. d., s. 348.
- 44) PB 33, fol. 380 b; PB 35, fol. 58 b.
- 45) Brandl, c. d., s. 150.
- 46) PB 35, fol. 58 b.
- 46a) Cerr, fol. 104.
- 47) MZDB III., c. d., s. 190; Brandl, c. d., s. 150.
- 48) Brandl, c. d., s. 165.
- 48a) Brandl, c. d., II., s. 132–134; Cerr, fol. 104; Christian d'Elvert, Schriften XVI., Brno 1867, s. 337, 351.
- 49) Viz pozn. 24.
- 50) Březan, c. d., s. 159.
- 51) Tamtéž, s. 60, 68; Ramhoffskey, c. d., příloha I.
- 52) Bílek, c. d., s. 1248, poznámka.
- 53) Sedláček, Hrady, III., Budějovicko, Praha 1884, s. 254.
- 54) Roman Freiherr v. Procházka, Genealogisches Handbuch erloschener böhmischer Herrenstandsfamilien, Neustadt an der Aisch 1973, s. 43.
- 55) Paprocký, c. d., fol. 150.
- 56) Ramhoffskey, c. d., příloha I.; Sedláček, Hrady, Písecko, c. d., s. 126.
- 57) Březan, c. d., s. 188.
- 58) Sedláček, Hrady, Budějovicko, c. d., s. 257.
- 59) DGS, č. 168, Častolar z Dlouhé Vsi.
- 60) Březan, c. d., s. 216.
- 61) Sedláček, Hrady, Budějovicko, c. d., s. 278.
- 62) MZDB III., c. d., s. 327, 348.

- 63) Tamtéž, s. 405.
 64) PB 35, fol. 58 b, 207 b.
 65) MZDB III., c. d., s. 327; František Hrubý, Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání, ČMM, 1922 (r. 46), s. 147—152; Vlastivěda moravská, Jan Tiray, Slavonický okres, Brno 1926, s. 101.
 66) Jindřich Slovák, Pobělohorský konfiskační protokol moravský z r. 1623, Kroměříž 1920, s. 17.
 67) Christian d'Elvert, Schriften XVI., Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreissigjährigen Krieges..., Brno 1867, s. 170, 262.
 68) František Hrubý, Moravská korespondence a akta z let 1620—1636, díl I., 1620—1624, Brno 1936, s. 336, 346.
 69) PB 36, fol. 523 b.
 70) František Dvorský, Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozezené z Valdštejna, II. díl, dopisy z roku 1631 a 1633, Praha 1894, s. 183.
 71) RAD, kart. 156, složka 225/d, dopis Doroty Španovské, roz. Kořenské z Terešova, císaři.
 72) Hrubý, Moravská korespondence, c. d., s. 451, 452, pozn.
 73) Tamtéž, s. 451, 452.
 74) Dvorský, c. d., s. 310, 311.
 75) Sedláček, Hrad, Písecko, c. d., s. 50; Týž, Hrad, XV., Kouřimsko, Vltavsko a J.—Z. Boleslavsko, Praha 1927, s. 283.
 76) Týž, Hrad, Písecko, c. d., s. 7.
 77) DGS.
 78) Tamtéž; Sedláček, Hrad, Písecko, c. d., s. 214—217.
 79) DGS.
 80) Tamtéž — zde uvedena následující posloupnost zvláštní moravské větve:
 Bohuchval
 m. Estera ze Stojetic
 Petr
 m. Kateřina ze Zástřízi
 Jan
 m. Ludmila ze Žerotína
 Jan Jiří
 m. Alena Vrchotická z Loutkova
 81) Sedláček, Hrad, I., Chrudimsko, Praha 1882, s. 40; Bílek, c. d., s. 276.
 82) Sedláček, Hrad, Chrudimsko, c. d., s. 40.
 83) Tamtéž.
 84) DGS.
 85) Tamtéž, č. 1219, Voračický z Paběnic; Sedláček, Hrad, IV., Vysočina Tábořská, Praha 1885, s. 96.
 86) Hrubý, Moravská korespondence, c. d., s. 291.
 87) PB 34, fol. 12 b.
 88) MZDB III., c. d., s. 420; Hrubý, Moravská šlechta, c. d., s. 147—152.
 89) Libuše Urbánková, Povstání na Moravě v roce 1619, Z korespondence moravských direktorů, Praha 1979, s. 100, 154, 155, 240, 284, 307.
 90) d'Elvert, c. d., s. 142.
 91) d'Elvert, c. d., s. 171, 262.
 92) Hrubý, Moravská korespondence, c. d., s. 456, zde po-

- známka: „Zavražděný Kořenský se jmenoval Jiří Jindřich, v aktech se jednou píše obojím jménem, jindy jako Jiří nebo i jen Jindřich“.
 92) MZDB III., c. d., s. 404; Hrubý, Moravská korespondence, c. d., s. 290.
 93) RAD, kart. 156, složka 225/d, dopis Doroty Španovské císaři.
 94) Hrubý, Moravská korespondence, c. d., s. 290, 291.
 95) Tamtéž, s. 293.
 96) Slovák, c. d., s. 42.
 97) d'Elvert, c. d., s. 199.
 98) Tamtéž, s. 211.
 100) RAD, kart. 156, složka 225/d, dopis Doroty Španovské císaři.
 101) DGS; OSN, XXIV., s. 743, heslo Španovský z Lisova.
 102) RAD, kart. 377, složka 760/pp, memoriál Jana Zikmunda Kořenského z Terešova kn. Max. z Dietrichsteina, nedatovaný.
 103) Josef Pilnáček, Rody starého Slezska, II., Jílové u Prahy 1972, s. 113.
 104) DGS, č. 492 a 1219.
 105) Tamtéž; Sedláček, Hrad, Vysočina Tábořská, c. d., s. 184.
 106) RAD, kart. 377, složka 760/pp, dlužní úpis kard. Frant. z Dietrichsteina sourozencům Kořenským z Terešova ze dne 15. 6. 1632.
 107) Tamtéž, memoriál Jana Zikmunda Kořenského z Terešova kn. Max. z Dietrichsteina, nedatovaný opis.
 108) Tamtéž, dopisy Jana Zikmunda K. z T. Janu Tobiaši Alímanovi z Allmštejna.
 109) Tamtéž, dopis z Jemnice 11. 10. 1647.
 110) Tamtéž, revers Jana Zikmunda K. z T.
 111) Tamtéž, dopis z Jemnice 27. 2. 1649.
 112) Tamtéž, sirotčí kvitance Jana Zikmunda K. z T., Brno 20. 3. 1649.
 113) Tamtéž, dopis z Jemnice 27. 12. 1647.
 114) Tamtéž, dopis z Jemnice 20. 2. 1649.
 115) Gregor Wolny, Der Markgrafschaft Mähren, III., Znaimer Kreis, Brno 1837, s. 83, 149, 514, 533.
 116) Hosák, Historický místopis, c. d., s. 174, 972.
 117) Tamtéž, s. 130, 968.
 118) DGS.
 119) Tamtéž.
 120) Tamtéž, zde uvedena následující posloupnost dobrohošťské linie:
 Jindřich na Neznašově
 1. m. Helena Voračická z Paběnic
 Bohuslav st. na Neznašově
 m. Barbora Pětipeská z Chýš a Egrberka
 Zdeněk ztratil Neznašov
 2. m. Barbora Vamberská z Rohatec
 Bohuslav na Dobrohošti
 m. Ludmila Oudražská z Kestřan
 Zdeněk na Dobrohošti
 m. Dorota Prudencie Vrchotická z Loutkova
 Petr Pavel Bernard

Schema rozrodu Kořenských z Terešova s ohledem na moravské příslušníky rodu

* — členové takto označení se vyskytují v pramenech na Moravě

Rod Kobylků z Kobylího

Rytířský rod Kobylků se psal po malé slezské obci Kobylí, jež se dnes nazývá Krásné Loučky a leží v těsné blízkosti Krnova. Řeka Opavice je zde zároveň státní hranicí, takže větší část této vesnice s kostelem a snad i s pozůstatky bývalé tvrze se nachází na polském území.

Příslušníci tohoto rodu běžně používali predikátu, jak je uveden v názvu této studie. Ve starší době se zároveň objevoval jeho latinský tvar „de Pulchro Prato“^[1] a od 2. poloviny 17. století se ve větší míře uplatňoval zase německý tvar predikátu „von Schönwiesen“^[2]

Bartoloměj Paprocký ve svém „Zrcadle slavného Markrabství moravského“ z r. 1593 popsal znak Kobylků takto: „Půl mouřenína na štítu modrém, okolo krajů štít červený a nad helmem z krabice sedm peří pštrosových bílých, modrých a červených, fafrnochy dolů potažené, modré, bílé a červené barvy; uzel v pasu má býti bílý“^[3] Zachované pečeti jednotlivých příslušníků rodu dokumentují, že v praxi nebyl respektován lem štítu a zvláště nebyla zobrazována krabice v klenotu. Počet pštrosích per běžně kolísal od šesti do osmi.

Zmínky o příslušnících roku Kobylků z Kobylího se v 19. a 1. polovině 20. století objevují většinou v rámci rozsáhlejších prací o moravských či slezských rodech nebo jsou roztrženy v nejrůznějších časopisech. Autoři těchto prací přebírají většinou Paprockého schémata. Jiní sice přinášejí nové cenné zprávy, ale buď je „zavěšují“ na předchozí schémata rodových vztahů, nebo je staví zcela samostatně a bez komentáře.^[4]

Zcela nové a velmi závažné chyby vnesl do genealogie Kobylků Karel Morav v článku „Jan starší Kobylka ze Sovince“^[5] Nejvýznamnějším členem rodu Janem st. Kobylkou z Kobylího se také zabýval František Spurný, který se však širším rodovým vztahům vyhnul.^[6] Mnoho zásadních chyb obsahuje rovněž rodokmen Kobylků obsažený v knize „Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Morava“^[7]

V této studii jsem se snažil položit největší důraz na zachycení skutečných rodových vztahů v rámci rodu a základních informací o majetkových držbách. Zvláště silná frekvence těchto údajů je z 2. poloviny 16. a z 1. poloviny 17. století. K tomuto období jsem také v literatuře zaznamenal největší výskyt omylů, nepřesností či záměn, což se pak v důsledcích často odráželo v nesprávném hodnocení majetkových poměrů jednotlivých členů rodu a v chybných úsudcích v souvislosti se studiem dějin různých obcí.

Stranou jsem byl zatím nucen ponechat ty nositele jména Kobylků z Kobylího, které se nepodařilo průkazně začlenit do genealogického kontextu rodu.

Nejstaršími nespornými členy rodu jsou bratři Smil a Oldřich z Kobylího, poprvé jmenovaní v roce 1439. Před tím se vyskytují zmínky snad o příslušnících rodu Kobylků již od počátku 14. století,^[8] avšak v této fázi studia není možné se jimi zabývat.

Časově nejbližším předchůdcem Smila a Oldřicha

byl Drslav z Kobylího, jenž v roce 1406 poháněl Ješka z Pňovic, že mu dluží 15 hřiven.^[9]

1 — Smil; 2 — Oldřich

Oba bratři vložili v roce 1439 do zemských desk krnovských dvůr i s rybníkem ve Vysoké bratrům Janovi a Slaviborovi z Vysoké.^[10] V září 1447 vložil Smilovi Kobylkovi do zemských desk opavských Jan Skrbenský z Hříště ves Studénku.^[11] Po Smilově smrti prodal jeho bratr Oldřich Studénku bratrům Zbyňkovi a Václavovi Hřivnáčům z Hněvošic, což bylo vloženo do zemských desk počátkem roku 1467,^[12] přičemž Hosák uvádí, že tento prodej se uskutečnil již kolem roku 1450.^[13] Oldřich Kobylka zemřel před rokem 1500.^[14] Jako děti Oldřicha z Kobylí jsou prokázáni Alena (č. 3) a Burian (4). Zukal uvádí dalšího syna, jenž se jmenoval Šťastný (5).^[15]

DĚTI OLDŘICHA (č. 2):

3 — Alena

Alena z Kobylí v roce 1500 pohání svého bratra Buriana, že jí nechce vyplatit díl ze statku, který drží po

otci Oldřichovi. Poručníkem jejího pňhonu byl mj. její manžel, křesťním jménem Štěpán.¹⁶⁾

4 — Burian; 5 — Šťastný

Poprvé se jméno Buriana Kobyly z Kobyliho objevuje v pramenech na listině knížete Hanuše ml. dané v Ratiboři dne 18. 2. 1480, kde vystupuje jako svědek.¹⁷⁾ V roce 1495 kníže Hanuš a kněžna Barbora propouštějí Burianovi z Kobyli z manství tvr z a statek Kobyli, ovšem s tou podmínkou, že kdyby mělo dojít k prodeji tohoto statku, pak pouze jim.¹⁸⁾ V roce 1500, kdy je pohnán sestrou Alenou z dílu po otci, Burian Kobylyka pohnal Vavřince z Rohova, že mu dluží 4 zlaté.¹⁹⁾ Pilnáček zaznamenal, že Jiřík a Aleš Štáblovtí z Koválovic měli od bratrů Kobylyků Albrechtice a Štáblovice a zároveň uvádí, že syn Jiříka Štáblovtského Oneš vedl s Kobylyky spory o Albrechtice v letech 1491 a 1492.²⁰⁾ Zukal připsuje tyto spory bratrům Burianovi a Šťastnému s tím, že o Albrechtice pod Bílovcem byli Onšem. Štáblovtským pohnáni též v roce 1503.²¹⁾ Burian Kobylyka zemřel před rokem 1516, kdy jeho manželka Barbora je uváděna již jako vdova.²²⁾ Jeho manželkou byla Barbora Hynalovna z Kornic.²³⁾ Jako děti Buriana Kobylyky z Kobyliho jsou prokázáni v pramenech Mikuláš (č. 6), Václav (7), Jan (8), Jindřich (9).

DĚTI BURIANA KOBYLKY (4)

6 — Mikuláš; 7 — Václav

Oba bratři Mikuláš a Václav dali v roce 1516 plnou moc svému staršímu bratrovi Janovi, který na jejich i na svém díle vsi Kobyli zajistil věno své manželce.²⁴⁾ Václav zemřel před rokem 1539, neboť v tom roce kvituje Jindřich bratra Jana z „nad dílu“, jenž už mu náležel po otci a bratrovi Václavovi.²⁵⁾ Zukal nalezl Václava jako svědka na listině dané v Ratiboři ještě v roce 1521.²⁶⁾

8 — Jan

V roce 1516 vkládá Jan Kobylyka své manželce věno 500 zl. uher. na své vsi Kobyli a na dílcích na té vsi svých mladších bratrů Mikuláše a Václava.²⁷⁾ V roce 1539 nechal vložit Janův bratr Jindřich do zemských desk krnovských kvitanci, v níž potvrzuje, že mu Jan vydal „nad dílu“ po otci a bratrovi Václavovi.²⁸⁾ Jan Kobylyka zemřel na podzim roku 1544 a byl pochován v kostele v Kobyli, kde se nachází jeho náhrobek.²⁹⁾ Jako jeho manželka se uvádí v pramenech Anna z Broumova.³⁰⁾ Paprocký však píše, že jeho manželkou byla Anna Šindlovna (z Blumnova), dcera Barbory Gotčovny.³¹⁾ Prokázanými dětmi Jana Kobylyky byli Jiří (č. 10), Burian (11), Barbora (12), Kateřina (13), Magdaléna (14), Anna (15), Mikuláš st. (16).

9 — Jindřich

První zmínka o něm pochází z roku 1539, kdy potvrdil příjem „nad dílu“ od bratra Jana po otci i bratru Václavovi s tím, že se „mateřizny neodříká“.³²⁾ V literatuře je uváděn jako hejtman na Mírově ve službách olomouckého biskupa v letech 1543–1557;³³⁾ Zukal si poznamenal, že se Jindřich Kobyla vzdal svého úřadu dne 24. 4. 1559.³⁴⁾ Listinou ze 16. 2. 1551 obdržel Jindřich od biskupa Jana Dubravia ves Vyšehoří s kostelním podacím, ves Podolíčko, ves Německé Podolí, pustou ves Ouvoz a dvůr oujezdecký, což vše před tím biskup koupil od Václava Haugvice z Biskupic.³⁵⁾ Od té doby se Jindřich Kobylyka psal „na Německém Podolí“, podle vsi, kde si nově vystavěl tvrz.³⁶⁾ Po jeho smrti držel Německé Podolí zřejmě Jindřich Kobylyka.

Při zemském soudě v Olomouci v červnu 1560 dal Jindřich Kobylyka zapsat do zemských desk vklad, jímž

učinil poručníky nad svými dětmi a majetkem svou manželku Annu ze Zdětína, dále Jáchyma Zoubka ze Zdětína, „strejce svého“ Kryštofa Kobylyku z Kobyliho (zatím nezařazen do rodokmenu) a Jana Proška ze Zástřizl.³⁷⁾ V červnu 1571 požádal zemský soud, aby ho mohl ve všech záležitostech zastupovat jeho syn Jan.³⁸⁾ Jindřich Kobylyka zemřel v roce 1576 a byl pochován pod náhrobkem v kostele ve Vyšehoří.³⁹⁾ Jeho manželkou byla Anna Zoubkovna ze Zdětína, která byla vdovou po „panu ze Zásřizl“. Byla sestrou olomouckého biskupa Bernarda Zoubka ze Zdětína.⁴⁰⁾ Podle Pilnáčka byla dcerou Jana ze Zdětína (zemř. 1500) a Anny z Bobolusk a jejím prvním manželem byl Jan ze Zástřizl.⁴¹⁾ Prokázanými dětmi Jindřicha Kobylyky byli Jan st. (č. 18) a Václav (17).

DĚTI JANA KOBYLKY (8)

10 — Jiří

V roce 1557 vložil Jiří Kobylyka s bratrem Mikulášem st. a se zmocněním bratra Buriana do zemských desk krnovských ves Kobyli s tvrzí Frydrychovi Beřkovskému ze Šebířova.⁴²⁾ Jiří Kobylyka si pak koupil od Jana Lichnovského z Voštic a jeho bratrů dvůr Štěplovec,⁴³⁾ avšak než byla tato smlouva vložena do zemských desk, byl Jiřík dne 26. 3. 1563 zavražděn na tvrzi v Heřalticích bratry Jiřím a Bernardem Moravickými z Roudnice.⁴⁴⁾ Děti Jiřího Kobylyky, Mikuláš ml. (č. 19) a Eva (20), byly vzaty pod ochranu opavského hejtmana, který zároveň doporučil, aby statek Štěplovec byl prodán, protože ho nebylo možno pro dluhy udržet. Bratři zavražděného Buriana a Mikuláš st. proto nejdříve vzali Štěplovec (tvrz a dvůr) na sebe za 10 800 zl.⁴⁵⁾ a pak jej prodali Janovi Bruntálskému z Vrbna. Tato kupní smlouva byla vložena do zemských desk opavských dne 5. 6. 1564.⁴⁶⁾ Paprocký píše, že Jiříkovou manželkou byla Juliana Štáblovtská z Koválovic, „která mu porcdila syna Mikuláše a dceru Evu“.⁴⁷⁾ Zukal jako vdovu po Jiřím Kobylykovi uvádí Julianu Sosnovskou z Výčap,⁴⁸⁾ k čemuž Pilnáček přidává, že Juliana Sosnovská z Výčap se před rokem 1570 provdala za Albrechta Šípa z Bránice, v roce 1574 byla již opět vdovou a zemřela v Ratiboři.⁴⁹⁾

11 — Burian

S Burianovým svolením prodali jeho bratři Jiří a Mikuláš st. ves a tvrz Kobyli Frydrychovi Beřkovskému ze Šebířova, což bylo vloženo do zemských desk krnovských v roce 1557.⁵⁰⁾ Byl patrně ve službách Šimona Edera ze Štávnice jako úředník na Cimburku v roce 1557,⁵¹⁾ jako úředník na Sovinci v roce 1566⁵²⁾ a v roce 1567.⁵³⁾

12 — Barbora

Paprocký uvádí, že jejím manželem byl Žibřid z Bobolusk a že „od ní žádní potomkové nezůstali“ — tedy k roku 1593.⁵⁴⁾

13 — Kateřina

V roce 1566 byla vdovou po Janovi Držkovském z Držkovic.⁵⁵⁾ Paprocký k roku 1593 též uvádí, že „od ní žádní potomkové nezůstali“.⁵⁶⁾

14 — Magdaléna

Jejím manželem byl Jan Bouřka z Malejova, který ji v lednu 1578 zapsal na vsi a tvrzi Jestřebicích k jejímu dědictví 500 zlatých věna a 1000 zl. nad věna.⁵⁷⁾ Dne 29. 8. 1580 sepsal Jan Bouřka poslední vůli, v níž poručníky nad dcerami Kateřinou, Annou a Evou i nad majetkem ustanovil Mikuláše st. Kobylyku a jeho sestru, svou manželku Magdalénu.⁵⁸⁾ Mikuláš st. Kobylyka o zemském

Náhrobek dcery Václava Kobyłky Aničky z roku 1581 ve Vyšehoří. Kresba Jana Havlici. Foto: Josef Solnický, Slezské muzeum Opava.

soudě v lednu 1589 v Olomouci, jako poručník dcer po již zemřelém Janovi Bouřkovi z Malejova, nechal vložit do zemských desek prodej tvrze, dvora a vsi Jestřabice Anně Banfi z Dolní Lindvy a na Cimburku.⁵⁹⁾

15 — Anna

Paprocký píše, že jejím manželem byl Mikuláš Lichnovský z Voštic.⁶⁰⁾

16 — Mikuláš st.

Narodil se pravděpodobně v roce 1526.⁶¹⁾ Spolu s bratrem Jiřikem se zmocněním bratra Buriana vložili v roce 1557 do zemských desek krnovských prodej po otci zděděné vsi Kobyli Frydrychovi Beřkovskému ze Šebířova.⁶²⁾ Mikuláš st. Kobyłka je v listopadu 1573 uváděn sídlem v Kyjově,⁶³⁾ „na domě v Kyjově“ ho uvádí rovněž Hosák k datu 21. 9. 1580.⁶⁴⁾ Podle jiné zprávy držel v Kyjově 2 domy a 1 ½ lánu.⁶⁵⁾ V lednu 1578 mu bylo do zemských desk vloženo městečko Střilky s kostelním podacím, s „rolemi slove dvorskými“, a pustá ves Bralová i s vinohrady, což koupil od Jana Šembery Černožského z Boskovic.⁶⁶⁾ Střilky držel Mikuláš st. ještě v roce 1589.⁶⁷⁾ K roku 1593 uvádí Paprocký jako jejich majitele již Mikuláše ml. Kobyłku.⁶⁸⁾ Dne 28. 6. 1587 koupil Mikuláš st. Kobyłka od Václava Bítofského ze Slavíkovc za 22 300 zl. tvrz a ves Bílá Lhota s dvo-

rem a pivovarem, půl městečka Bouzova, dále vsi Vozdeček, Lidmírov, Hvozď, Otročkov, Dětkovice, Slavětín, Třemeničko, půl vsi Hrabí a ves Pateřín.⁶⁹⁾ Od 19. 5. 1599 je uváděn jako držitel sirotčího statku Německé Podolí se vsí Vyšehořím po Václavovi, synovi Jindřicha Kobyłky z Kobyliho⁷⁰⁾ (č. 9).

V roce 1560 je Mikuláš st. Kobyłka uváděn jako úředník na Mírově;⁷¹⁾ zřejmě získal tento úřad po svém strýci Jindřichovi Kobyłkovi. V letech 1582–1583 je uváděn jako colmistr a roku 1584 skládal účet moravským zemským stavům z berně dvacátého groše na pomoc do Uher.⁷²⁾ Jako komorník práva menšího zemského v kraji olomouckém je poprvé Mikuláš st. Kobyłka jmenován 28. 6. 1587.⁷³⁾ O soudě svatokunhutskému r. 1598 byl přijat za přísedícího zemského soudu Markrabství moravského a složil předepsanou přísahu.⁷⁴⁾ Poslední vůli sepsal Mikuláš st. Kobyłka dne 2. 3. 1604 na Bílé Lhotě.⁷⁵⁾ Karel st. ze Žerotína si zapsal, že Mikuláš st. Kobyłka zemřel v roce 1605.⁷⁶⁾ Březina udává, že zemřel v Zábřehu.⁷⁷⁾ Manželkou Mikuláše st. byla Barbora Mošovská z Moravčína.⁷⁸⁾ Jeho prokázanými dětmi byl Jan Burian (č. 21), Jiří (25), Jindřich Přáček (23), Karel David (24), Václav (25), Magdaléna (26). Hypotetickým synem mohl být Jetřich (27), dcerami pak Jetřichovy sestry Anna Eliška (28), Kateřina (29).

DĚTI JINDŘICHA KOBYLKY (č. 9)

17 — Václav

Poprvé se o Václavovi, jako synovi Jindřicha Kobyłky, zmiňuje Zukal s tím, že v roce 1566 byl Václav Kobyłka pacholetem biskupa.⁷⁹⁾ Pilnáček dále zachytil Václava Kobyłku s bratrem Janem st. na Německém Podolí kolem roku 1570.⁸⁰⁾ V poručenství Petra ml. Horeckého z Horky z 29. 10. 1578 jsou uvedeni jako svědci Jan st. Kobyłka v Podolíčku a Václav Kobyłka na Německém Podolí.⁸¹⁾ Hosák i Březina shodně píše, že po smrti Jindřicha Kobyłky v roce 1576 držel Německé Podolí Jetřich Kobyłka (č. 27), zřejmě však jen jako poručník.⁸²⁾ Karel st. ze Žerotína napsal Václavovi Kobyłkovi dne 25. května 1598 na německé Podolí list, v němž sděluje, že nemůže vyhovět jeho prosbě, kterou přinesl 23. 5. Václavův posel, aby mu poslal svého lékaře. Na Václava Kobyłku prý „těžká nemoc přichází“. Karel st. ze Žerotína se omlouvá a doporučuje mu, aby se dal přivést buď k němu na Rosice nebo do blízkého okolí.⁸³⁾ Václav Kobyłka na tuto svou chorobu zřejmě zemřel, neboť již 19. 5. 1599 je uváděn jako držitel sirotčího statku Německého Podolí Mikuláš st. Kobyłka.⁸⁴⁾ Manželkou Václava Kobyłky byla patrně Johanka ze Zástřizli. Houdek totiž popisuje náhrobek ve Vyšehoří, oznamující v roce 1581 úmrtí dcery Václava Kobyłky na Německém Podolí Aničky (č. 30). Vedle erbu Kobyłků byla na náhrobku vytesána „zástřizlovská lilie“. Pokluda uvádí Johanku ze Zástřizli jako manželku neznámého Kobyłky.⁸⁶⁾ Souvislost je velmi pravděpodobná.

18 — Jan st.

Narodil se pravděpodobně v roce 1544.⁸⁷⁾ Pilnáček uvádí, že Jan s bratrem Václavem byli kolem roku 1570 na Německém Podolí.⁸⁸⁾ Od června 1571 zastupoval Jan st. při soudech a půhonech svého otce Jindřicha Kobyłku,⁸⁹⁾ zřejmě jako nejstarší ze sourozenců. Po otcově smrti v roce 1576 obdržel zřejmě Jan st. Podolíčko, zatímco jeho bratr Václav Německé Podolí; tak jsou oba uvedeni v poručenství Petra ml. Horeckého z Horky z 29. 10. 1578.⁹⁰⁾ Od srpna 1580⁹¹⁾ do dubna 1585⁹²⁾ je Jan st. uváděn na domě v Lošticích. V roce 1587 koupil

statek Vranová Lhota⁹³) a je zde naposled uváděn 18. února 1592.⁹⁴) První manželkou Jana st. Kobylky byla Magdaléna Podstatská z Prusinovic.⁹⁵) Druhou jeho ženou byla Anna, dcera bohatého Vavřince Edera ze Štávnice, který zemřel pravděpodobně v roce 1592.⁹⁶) Již v červnu 1594 byl do zemských desk olomouckých vložen vklad, jímž vzala Anna Ederovna svého manžela Jana st. Kobylku do spolku. Jan st. se tak stal spolumatitelem výnosného panství, jež obsahovalo: zámek a městečko Sovinec, městečka Brunzejf a Frýdlant, ves Paseku, ves Loučku s pivovarem, mlýnem a dvorem, dále vsi Plinkout, Křivá, Těchanov, Křížov, Karlov, Jiříkov, Nová Veveří, Strousky, Hedvíkov, Horní i Dolní Moravice, Malá i Velká Štáhle, Vejlov, Ptejlav a dvory sovinecký, brunzejfský a ptejlavský i s mýtem.⁹⁷) Mezi moravskou šlechtou získal tím Jan st. Kobylka z Kobylího velmi významné postavení a jako protestant se pak účastnil veškerého dění na Moravě, včetně povstání v roce 1619.

V roce 1607 je poprvé jmenován jako komorník práva menšího kraje olomouckého.⁹⁸) Jako nový přisedlíci zemského soudu Markrabství moravského složil přísahu dne 8. 1. 1608.⁹⁹) V roce 1616 mu byl propůjčen titul „Jmci císaře římského, uherského a českého krále rada“.¹⁰⁰) V srpnu 1619 byl za rytířský stav přibrán mezi direktory.¹⁰¹) Po bělohorském obratu byl také Jan st. samozřejmě postižen různými sankcemi, mezi něž lze vztahovat například i pravděpodobně vynucený prodej sovineckého panství rakouskému arcivévodovi Karlovi Františkovi, bratrovi císaře Ferdinanda II. a velmistrovi Řádu německých rytířů, za 200 000 zl. dne 18. 1. 1623.¹⁰²) Jak píše Spurný, odstěhoval se Jan st. na sousední panství knížat Minstrberků, kde si přímo ve městě Šternberku v roce 1626 koupil dům.¹⁰³)

Druhá manželka Jana st. Kobylky Anna Ederovna ze Štávnice zemřela 18. 1. 1607 a byla pochována 5. 2. 1607 v kostele v Pasece vedle svých pěti předčasně zemřelých dětí.¹⁰⁴) Třetí jeho manželkou byla Magdaléna Přepyská z Rychmburka, vdova po Ctiborovi Říkovském z Dobřčic. V roce 1616 nechal Jan st. spolu s ní ulít u Adama Strauba v Nise zvon pro kostel v Brunzejfu.¹⁰⁵)

Poslední vůle Jana st. Kobylky byla dána v Olomouci dne 13. 6. 1628.¹⁰⁶) Zemřel někdy mezi rokem 1628, kdy ve věku 84 let pověřil zastupováním svých záležitostí při soudech a půhonech Jana st. Odkolka z Oujezdce, Jana Jaroslava Žeranovského ze Sezenic a Václava Hynala z Kornic,¹⁰⁷) a dnem 1. 7. 1633, kdy byl pořízen inventář jeho pozůstalosti.¹⁰⁸) Možnost zúžit toto rozmezí poskytuje Zukalova zpráva o dopise z 2. 7. 1632, jenž kardinál Ditrichštejn adresoval Janovi Žeranovskému a Janovi Kavanovi, kteří oznámili úmrtí Jana st. Kobylky.¹⁰⁹)

DĚTI JIŘÍHO KOBYLKY (č. 10)

19 — Mikuláš ml.

Po násilné smrti Jiřího Kobylky dne 26. 3. 1563 prodali jeho bratři, jako poručníci dětí Mikuláše ml. a Evy, zděděnou tvrz Štěplovec Janu Bruntálskému z Vrbna. Prodej byl vložen do zemských desk opavských dne 5. 6. 1563.¹¹⁰) Jan Bouřka z Malejova pamatoval ve své poslední vůli z 29. 8. 1580 na Mikuláše ml. 200 zlatými.¹¹¹) Poprvé je Mikuláš ml. Kobylka jako držitel Stříleka jmenován Paprockým, tedy k roku 1593.¹¹²) Před ním držel Střílky bratr jeho otce Mikuláš st. Kobylka, s nímž je Mikuláš ml. v držbě Stříleka často zaměňován. Po smrti Mikuláše ml. byly Střílky prodány Alexandru

Joštovi Haugvicovi z Biskupic, zřejmě před rokem 1602.¹¹³) Na základě dobré vůle císaře Rudolfa II. ze 6. 7. 1598¹¹⁴) učinil Mikuláš ml. dne 19. 5. 1599 poručenství, v němž pro případ své smrti ustanovil poručníky svých dětí manželku Johanku Horeckou z Horky, Mikuláše st. Kobylku, Jana st. Kobylku a Lukáše Dembinského z Dembína. Svému synovi Mikulášovi (č. 31) odkázal městečko, tvrz a statek Střílky, nejmenovaným dcerám pak po 1000 zl. věna. Pokud by syn Mikuláš zemřel, potom měly Střílky připadnout synům Mikuláše st. Kobylky.¹¹⁵) Mikuláš ml. Kobylka zemřel někdy mezi datem testamentu, tj. 19. 5. 1599, a dnem 28. 6. 1599, kdy se na zemském soudě v Olomouci mělo číst poručenství po něm.¹¹⁶) Byl pohřben zřejmě podle svého přání, které zanesl do své poslední vůle, tedy „aby sklípek v kostele stříleckém udělati a tělo mé mrtvé bez všelijakej pejchy a nádhernosti do toho sklípku pochovali náležitě dali“.¹¹⁷) Johanka Horecká z Horky, manželka Mikuláše ml. Kobylky, zemřela někdy před 22. 1. 1618. Toho dne prodali poručníci sirotků po ní Jan st. Kobylka, Adam Martinkovský z Rozseče a Zikmund Petr Skydynský ze Skydyně tvrz a městečko Litence a vsi Chvalnov, Lejsky, Nítkovice, Kunkovice, Vyškůvky, Strabenice, Chvalkovice a Komorov Ludmile z Kounic, rozené z Roupova za 64 000 zl.¹¹⁸)

20 — Eva

Jejím manželem, jak k roku 1593 uvádí Paprocký, byl Matyáš Matuška z Topolčan,¹¹⁹) jenž byl patrně úředníkem ve službách Frydrycha ze Žerotína v Židlochovicích. Zemřel 18. 9. 1602 ve věku 45 let, což dokládá text jeho náhrobku v Židlochovicích.¹²⁰) Eva Kobylková vlastnila v Židlochovicích několik domů a vinohradů; v roce 1612 je uváděna bytem na svobodném dvoře v Rakvicích.¹²¹) K 23. 4. 1619 je jmenován jako „Eva Zeboldka, rozená Kobylková z Kobylího a na domě ve Velkých Bílovicích“.¹²²) Jejím druhým manželem byl tedy Jan Sebold z Elsu, kterého také Pilnáček uvádí na Bílovicích u Břeclavi.¹²³) K datu 25. 7. 1622 je již Eva uváděna jako nebožka.¹²⁴)

DĚTI MIKULÁŠE ST. KOBYLKY (č. 16)

21 — Jan Burian

Prakticky před rokem 1619, kdy je Jan Burian Kobylka uváděn jako držitel statku Německé Podolí se 78 poddanými,¹²⁵) nemáme v pramenech o něm téměř žádných zpráv. Jen Paprocký k roku 1593 uvádí, že spolu s ostatními dětmi Mikuláše st. Kobylky „ještě mládeňky jsou“.¹²⁶) Není také jasné, jak se podílel na povstání v roce 1619. Listinou, danou na Mírově dne 5. 6. 1623 však za 20 000 zl. prodává kardinálu Františkovi z Ditrichštejna tvrz a ves Německé Podolí s poplužním dvorem, s pivovarem a sladovnou, ves Podolíčko s mlýnem a pilou, ves Vyšehoří a dvůr v Oujezdě.¹²⁷) Usadil se pak zřejmě na některém domě v Olomouci, kde je uváděn 18. 1. 1631.¹²⁸) V roce 1633 koupil za 25 000 zl. od Františka Magnise Horní Moštěnici.¹²⁹) Z inventáře pozůstalosti po Janovi st. Kobylkovi z 1. 7. 1633 se dozvídáme, že „jakožto nápadník vši pozůstalosti“ má sirotku po bratrovi Václavovi Kateřině Johaně „zjistiti“ 5000 zlatých.¹³⁰) Dne 19. 2. 1637 píše jeho manželka Kateřina Eufemie Martinkovská z Rozseče místodržícímu hejtman-ského úřadu Markrabství moravského hraběti Juliovi ze Salmu a prosí ho o radu a pomoc, neboť její manžel Jan Burian Kobylka zemřel předchozího dne, tj. 18. 2.

1637, „o desátej hodině na noc“.¹³¹⁾ Téměř za měsíc, přesně 13. 3. 1637, píše mu opět a znovu prosí o radu k vykonání pohřbu (tělo Jana Buriana nebylo ještě pochováno). Protože po manželovi nezůstaly žádné peníze v hotovosti, žádá ho o vydání zadržených úroků ze šternberského panství, „jichž do čtyř tisíc zadržáno jest“ (zřejmě z dědictví po Janovi st. Kobylkovi), nebo aby svolil k vypůjčení 300 zl. na sirotky k vykonání pohřbu.¹³²⁾ Z poslední vůle Kateřiny Eufemie, roz. Martinkovské z Rozseče, dané na Přestavíkách dne 10. 5. 1655, vyplývá, že Jan Burian Kobylka byl pohřben v kostele jezuitské koleje v Olomouci, kam si přála být také pohřbena.¹³³⁾ Podle naučení zemského soudu z 24. června 1640 Kateřině Eufemii Kobylkové, roz. Martinkovské z Rozseče a Kryštofu Martinkovskému z Rozseče má hejtmán Markrabství moravského kníže Maxmilián z Ditrichštejna odvést pozůstalost po Janovi Burianovi Kobylkovi jim a ti pak synovi po Janovi Burianovi Mikulášovi Vilémovi, neboť „léta svá přirozená ohlásil“.¹³⁴⁾ Kvitanci vystavila Kateřina Eufemie dne 10. 7. 1641.¹³⁵⁾ Prokázanými dětmi Jana Buriana Kobylky jsou:

Mikuláš Vilém (č. 32)	nar. 1617
Magdaléna Pavlína (č. 33)	nar. 1620
Anna Polexina (č. 34)	nar. 1625
Jan Maxmilián (č. 35)	nar. 1629
Kryštof Jiří (č. 36)	nar. 1631 ¹³⁶⁾ .

22 — Jiří

Zemřel před rokem 1619, kdy statek Stražisko se 30 poddanými vlastnili jeho sirotci. Hrubý zároveň uvádí, že Jiří Kobylka žil ještě v roce 1617, kdy je jmenován na Stražisku.¹³⁷⁾ Jedním z poručníků jeho majetku a sirotků byl Jiřího bratr Jan Burian, neboť v pozůstalosti Jana Buriana je zapsán „list ručící vyvazení, jehož datum den sv. Jakuba Ao 1626, kterýž svědčí J. M. knížeti z Lobkovic, ručice pozůstalost nebo. pana Jiřího Kobylky, bratra svého“.¹³⁸⁾ Z dětí Jiřího Kobylky je známa pouze Anna Barbora (č. 37).

23 — Jindřich Přechek

Jako syna Mikuláše st. Kobylky ho zaznamenává jen Paprocký k roku 1593.¹³⁹⁾ Patrně zemřel v mladém věku.

24 — Karel David

Také Karla Davida uvádí Paprocký jako syna Mikuláše st. Kobylky.¹⁴⁰⁾ V testamentu z 13. 6. 1628 mu Jan st. Kobylka odkázal 5000 zl., což jako dluh přešlo s úroky na Jana Buriana Kobylku. Karel David je v inventáři pozůstalosti po Janovi Burianovi Kobylkovi z 10. 3. 1637 uveden jako zemřelý.¹⁴¹⁾ Svoboda, stejně jako Sedláček, píše, že se Karel David vystěhoval do Čech, jeho manželkou že byla Alžběta Vyntřívovna z Vlčovic.¹⁴²⁾ Měl syny Viléma (č. 38), Karla Davida (39), Jindřicha Václava (40) a dceru Kateřinu (41).

25 — Václav

Od Paprockého zmínky z roku 1593 o Václavovi, jako synovi Mikuláše st. Kobylky,¹⁴³⁾ nenalézáme o Václavovi rovněž téměř žádných zpráv v pramenech. Zachoval se však inventář jeho pozůstalosti z 22. 9. 1632, z něhož se dovídáme, že Václav Kobylka se zdržoval v domě svého bratra Jana Buriana v Olomouci. Majetek neměl žádný, neboť „o všechno své jmění své skrže předešlú rebelii přišel“. V inventáři je z majetku uvedena jen stříbrná pečeť, mosazný „sekryt“, černé a zelené šaty, dva rapíry a dva pistolety. Zanechal manželku Elišku Veroniku Martinkovskou z Rozseče, dceru Kateřinu Johanu, narozenou roku 1621 (č. 42) a syna Františka Albrechta, narozeného roku 1635 (č. 43).¹⁴⁴⁾

26 — Magdaléna

Ve svém výčtu dětí Mikuláše st. Kobylky z roku 1593 Paprocký Magdalénu nezachytil.¹⁴⁵⁾ Její bratr Václav jí měl podle poslední vůle otce Mikuláše st. Kobylky vyplatit 100 zl., kdyby se vdala, a ročně platit na vychování 20 zlatých, což vymáhal její bratr Jan Burian v roce 1634.¹⁴⁶⁾ V inventáři pozůstalosti jejího bratra Jana Buriana z 10. 3. 1637 je zmínka o tom, že jí dlužil 2650 zl. i s úroky. Magdaléna tehdy byla ještě svobodná.¹⁴⁷⁾

27 — Jetřich

Zařazení Jetřicha Kobylky do genealogického kontextu rodu je velmi problematické. Cerroni ho přiřadil k dětem Mikuláše st. Kobylky.¹⁴⁸⁾ Vzhledem k Jetřichově držbě Německého Podolí by se však zdál být pravděpodobnější vztah otec — syn k Jindřichovi Kobylkovi (č. 9). Nejsou ovšem zatím známy podrobnější údaje o Jetřichově vlastnictví tohoto statku. Zukal na druhé straně zachytil list kardinála Ditrichštejna z 13. 12. 1628, v němž žádal Jana st. Kobylku (který byl prokazatelně synem Jindřichovým), „aby se přimluvil za Václava Jáchyma ze Zahrádek, jenž se uchází o strýnu jeho (tedy Jana st. — pozn. V. K.) Kateřinu Skydýnskou, roz. Kobylkovou“.¹⁴⁹⁾ Tato Kateřina byla prokazatelně sestrou Jetřichovou a formulace Ditrichštejnova dopisu vylučuje, že by byla zároveň sestrou Jana st. Kobylky a tedy spolu s Jindřichem dětmi Jindřicha Kobylky. Považují za pravděpodobnější Cerroniho názor, že Jetřich Kobylka byl synem Mikuláše st. Jiná možnost se zatím ostatně nenabízí.

Jetřich Kobylka, jak bylo výše uvedeno, držel Německé Podolí po Jindřichovi Kobylkovi v roce 1576, po Jetřichovi pak byl na Německém Podolí Václav Kobylka, což píše Hosák i Březina.¹⁵⁰⁾ Zukal zapsal, že Jetřich Kobylka zemřel v roce 1624.¹⁵¹⁾ O zemském soudě v březnu 1628 v Brně bylo dáno naučení hejtmanu Markrabství moravského kardinálu Františkovi Ditrichštejnovi ohledně sirotka a statku po Jetřichovi Kobylkovi, jenž zemřel bez poručení. Jetřichův dům v Konici měl úřad tohoto města prodat podle šacunku a stržené peníze cdivést hejtmanovi pro sirotka. Jetřichově manželce Anně ze Švábenic mělo být z pozůstalosti vyplaceno 700 zl. věna a zároveň jí patřilo 6000 zl. mor., které Jetřich 24. 6. 1617 půjčil Ludmile z Kounic, rozené z Roupova (podle Jetřichovy dobré vůle manželce z 21. 7. 1623). Jetřichově sestře Anně Elišce mělo být vyplaceno 600 zlatých „na vejpravu“, podobně byla stejná částka vyplacena sestře Kateřině, když se vdávala. Zároveň se měly uhradit z pozůstalosti Vilémovi ze Švábenic náklady na pohřeb Jetřicha Kobylky.¹⁵²⁾ Dcerou Jetřicha Kobylky byla Anna Johanka (č. 44).

28 — Anna Eliška

Připustíme-li, že úvaha o tom, že Jetřich Kobylka byl synem Mikuláše st., je správná, potom dcerou Mikuláše st. byla i Anna Eliška. O Anně, jako dceři Mikuláše st. Kobylky se zmiňuje Paprocký k roku 1593.¹⁵³⁾

Prvním manželem Anny Elišky Kobylkové byl Frydrych Kolkrejtár z Cuder a Pilnáček uvádí, že za něj byla provdána již v roce 1617.¹⁵⁴⁾ Dne 22. května 1629 koupili oba za 5000 zl. od Karla Vojsky z Bogdunčovic a z Količína vsi Oldřichovice a Komárov a dvůr v pusté vsi Pěnkově.¹⁵⁵⁾ Psali se tehdy „na Nezdenicích“ a v roce 1633 „na Nezdenicích a Pěnkově“. Po zemřelém Janovi Vojskovi z Bogdunčovic koupili 9. 7. 1633 za 4400 zl. tvrz, dvůr a ves Pohořelice. Prdeje

uskutečnil poručník po zemřelém Benedikt Palášti z Kesejova.¹⁵⁶) Ten se pak stal druhým manželem Anny Elišky Kobylkové. Podle Peřinky jí 22. 7. 1644 manžel Benedikt Palášti z Kesejova pustil statky Slavičín, Hrádek, Rokytnice a Mladotice.¹⁵⁷) Píše dále, že Anna Eliška zemřela před 1. 5. 1650, neboť „toho dne prodala její dcera Apolena Kalkreutrová, provdaná Bartodějská z Bartoděj, Hrádek i Slavičín Melchiorovi z Ledenic.“¹⁵⁸)

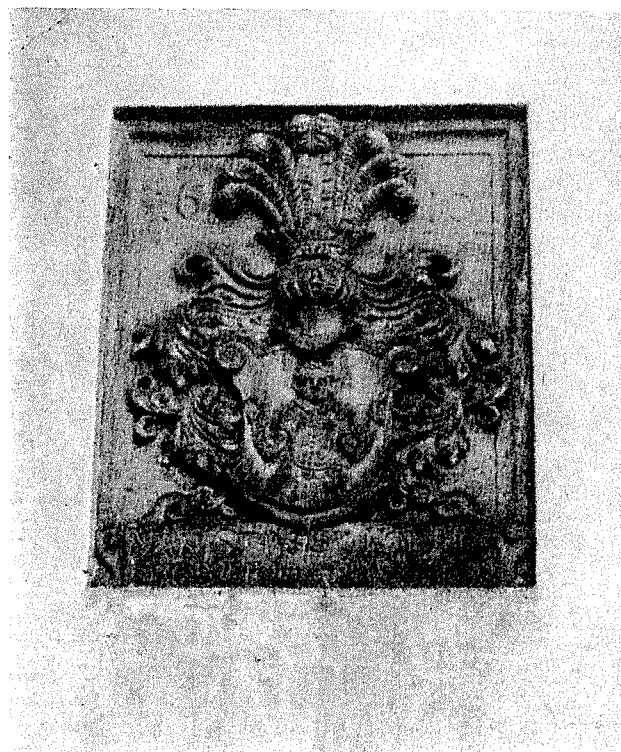
29 — Kateřina ml.

Jako Kateřina ml. Kobylková je označena ve smlouvě z 20. 1. 1618, kdy spolu se svým prvním manželem Zikmundem Petrem Skydinským ze Skydyně koupili tvrz, dvůr a ves Březolupy s pivovarem za 23 500 zl.¹⁵⁹) Pilnáček uvádí, že se v roce 1627 provdala za Jáchyma Záblatského z Tulešic na Březolupích.¹⁶⁰) Dne 7. 7. 1637 prodala Kateřina se svolením svého dalšího manžela Václava ze Zahrádek a na Bojanovicích za 15 500 zl. svůj statek Březolupy Janu st. Jakartovskému ze Sudic a na Želči.¹⁶¹) Hosák uvádí, že za Václava Zahrádeckého ze Zahrádek byla provdána již v roce 1628, kdy se spolu s ním porovnála s poddanými o roboty.¹⁶²) Jinde Hosák píše, že Václav ze Zahrádek jako císařský plukovník odkázal Bojanovice své manželce Kateřině Kobylkové, po níž je zdělila Marie Eufrosina Zahrádecká, rozená Löblová z Krainburku.¹⁶³)

DCERA VÁCLAVA KOBYLKY (č. 17)

30 — Anna

Houdek, stejně jako Hekele, cituje neúplně zachovaný text náhrobku v Kostece ve Vyšehorí, jenž náležel Aničce, dceři Václava Kobylky z Kobylího a na Němčickém Podolí, která zemřela roku 1581 ve věku 14 měsíců.¹⁶⁴)

Znak Jana st. Kobylky z roku 1610 na kostele v Břidličné. Foto: Karel Hrbáček.

SYN MIKULÁŠE ML. KOBYLKY (č. 19)

31 — Mikuláš

O Mikulášovi, jako synovi Mikuláše ml. Kobylky, nejsou v pramenech žádné zprávy, kromě zmínky v poručenství jeho otce Mikuláše ml. Kobylky z 19. 5. 1599.¹⁶⁵) Pravděpodobně po tomto datu brzy zemřel.

DĚTI JANA BURIANA KOBYLKY (č. 21)

32 — Mikuláš Vilém

Narodil se pravděpodobně v roce 1617 jako nejstarší ze známých dětí Jana Buriانا Kobylky.¹⁶⁶) O zemském soudě svatojánském 1640 v Olomouci žádal o vydání majetku po zemřelém otci, který dosud spravovali poručníci s matkou.¹⁶⁷) V roce 1654 koupil tvrz a ves Vinary od Jiřího Štěpána z Vrbna a jeho manželky Johany Vojskovny z Bogdunčovic.¹⁶⁸) Po jeho smrti prodaly jeho dcery Anna Kateřina (č. 45), Poxlina Anna (46) a Zuzana Eleonora (47) Vinary za 13 500 zl. jezuitské koleji v Olomouci, avšak datace se v literatuře liší — Kreutz uvádí rok 1663,¹⁶⁹) zatímco Hosák rok 1668.¹⁷⁰) Svoboda a Sedláček udávají, že Mikuláš Vilém zemřel v roce 1666.¹⁷¹) Podle Kreutze byl Mikuláš Vilém Kobylka tajným radou arciknížete Leopolda Viléma, biskupa olomouckého.¹⁷²)

33 — Magdaléna Pavlína

Narodila se pravděpodobně v roce 1620.¹⁷³) Jejím prvním manželem byl Jan Ctibor Říkovský z Dobřčic, jenž vlastnil Přestavky, Říkovice, Věžky a Domaželice a zemřel, podle Kreutze, v Olomouci dne 26. 8. 1653.¹⁷⁴) Vykonavatelé poslední vůle Jana Ctibora Říkovského z Dobřčic prodali roku 1655 zadlužení Přestavky s Věžkami a Dobřčicemi s pustou tvrzí Magdaléně Pavičkové, rozené Kobylkové. Tehdy již byla znovu provdána za Václava

Pravděpodobná podoba Mikuláše st. Kobylky. Dřevořez Jana Willenbergera z Paprockého „Zrcadla slavného Markrabství moravského“, fol. 283 b. Foto: Bohumila Mandrllová.

Bartodějského z Bartoděj. Zemřela 5. 7. 1676, neboť tehdy její druhý manžel prodal Přestavky, Dobřčice a Věžky za 16 000 zl. Janovi Vilémovi Říkovskému z Dobřčic.¹⁷⁵⁾ V roce 1666 věnovala se svým manželem Václavem Bernardem Bartodějským z Bartoděj zvon kostelu ve Studené Loučce.¹⁷⁶⁾

34 — Anna Polexina

Narodila se pravděpodobně v roce 1625.¹⁷⁷⁾ Jejím prvním manželem byl Jan Burkhard z Klee. Dne 21. 3. 1645 se znovu provdala, a to za Ferdinanda Saka z Bohuňovic, který byl krajským hejmanem brněnského kraje, později nejvyšším sudím Markrabství moravského.¹⁷⁸⁾ Podle Pilnáčka zemřel 3. 1. 1639.¹⁷⁹⁾ přičemž Procházka uvádí, že Anna Polexina se dne 28. 1. 1658 opět provdala za Rudolfa Julia Skrbenského z Hříště.¹⁸⁰⁾ Dne 26. 1. 1665 koupila od dědiců hraběte Jana Baltazara z Lilie panství Čechy.¹⁸¹⁾ Zemřela 22. 4. 1670 v Brně.¹⁸²⁾

35 — Jan Maxmilián

Narodil se pravděpodobně v roce 1629.¹⁸³⁾ Dnem 30. června 1655 byl uveden Jiří Leopold Otislav z Kopenic do funkce místopísaře a do jeho bývalé funkce purkrabího v Zemském domě v Brně byl císařem krátce na to jmenován Jan Maxmilián Kobylka. Ten byl pak před 12. 8. 1660 jmenován přisedicím zemského soudu.¹⁸⁴⁾ V roce 1685 byl Jan Maxmilián Kobylka nejvyšším sudím zemským a podkomořím Markrabství moravského. Jak rovněž píše Kreutz, měl v tomto úřadě mnohé spory s královskými městy,¹⁸⁵⁾ s brněnskou městskou radou, např. v roce 1684, když před tím 4. 3. 1682 žádal Jan Maxmilián, aby postavila před jeho příbytek čestnou stráž, což však císař zapověděl.¹⁸⁶⁾ V roce 1668 prodal Jan Maxmilián Kobylka svou polovinu zděděné Horní Moštěnice Janovi Zikmundovi Petřvaldskému z Petřvaldu, který téhož roku koupil druhou polovinu za 18 000 zlatých od olomoucké kapituly, na níž coby léno spadla po smrti Mikuláše Viléma Kobylky, bratra Jana Maxmiliána.¹⁸⁷⁾ V roce 1685 koupil Jan Maxmilián statek Tavíkovice, jež zdědil po jeho smrti syn Ignác Felix Kobylka (č. 48).¹⁸⁸⁾ Manželkou Jana Maxmiliána Kobylky byla Kateřina Alžběta Bergamesco. Zemřel v roce 1693.¹⁸⁹⁾

36 — Kryštof Jiří

Není o něm známo nic více, než že se narodil pravděpodobně v roce 1631.¹⁹⁰⁾

DCERA JIŘÍHO KOBYLKY (č. 22)

37 — Anna Barbora

Jejím manželem byl někdo z příslušníků rodu Petřvaldských z Petřvaldu, neboť pod tímto jménem žádala v lednu 1636 zemský soud, aby dal naučení knížeti z Lobkovic o vydání pozůstalosti po otci, jež je v opatrování úřadu hejtmanského. Bylo jí sděleno, že se přeci o pozůstalost již porovnala se „strejcem svým Janem Burianem Kobylkou s vědomím svého manžela, že knížete z Lobkovic propustila z počtu a že ten jí jen má odvést list ručící vyvazení, což je Anna Barbora povinna řádně vykvitovat.“¹⁹¹⁾ Jak je uvedeno v inventáři pozůstalosti po Janovi Burianovi Kobylkovi z 10. 3. 1637, dlužil Jan Burian „paní Barboře Petřvaldskej rozené Kobylkovně z Kobylího a na Stražisku, sumy hlavní bez ouroku 250 rýnských“.¹⁹²⁾

DĚTI KARLA DAVIDA KOBYLKY (č. 24)

38 — Vilém

Jako jeho manželka je uváděna Anna z Mühlbachu. Jeho synem byl František Mikuláš Kobylka (č. 49).¹⁹³⁾

39 — Karel David

Zukal zachytil k 3. 11. 1665 zápis, kdy Karlovi Davidovi Kobylkovi pouštějí jeho manželka Alžběta Kateřina se svou sestrou Marií Polexinou Lichnovskou z Voštic statek Ovsíště v knížectví opavském. Dále si Zukal poznamenal, že Karel David „v Moravě zrodilý“ složil 18. července 1669 „revers k landfrýdu“.¹⁹⁴⁾ Dne 25. 3. 1670 byl Karel David Kobylka pohnán Václavem Gusnarem z Komárna, Janem Václavem Sedmohradským ze Sedmohradu a Melchiorem Donátem Novocerkvickým z Velké Polomi (v pořadí komorník, sudí a písař práva menšího zemského knížectví opavského), že dluží zemskému právu opavskému 25 zl. za přijetí mezi stavy, když si koupil statek Ovsíště.¹⁹⁵⁾

40 — Jindřich Václav

Sedláček uvádí, že Jindřich Kobylka vyženil s manželkou Marií Maxmiliánou Leuxovnou z Luxenštejna statek Vatětice, který „prohospodařili“, a že v roce 1712 žil ještě v Praze.¹⁹⁶⁾ Nověji je jako jeho první manželka uváděna Justina Polexina Koňasová z Vydří (tedy před Marií Leuxovnou).¹⁹⁷⁾

41 — Kateřina

V roce 1665 byla provdána za Müllera z Mühlbachu,¹⁹⁸⁾ nejspíše za Jana Viléma.¹⁹⁹⁾

DĚTI VÁCLAVA KOBYLKY (č. 25)

42 — Kateřina Johana

Narodila se pravděpodobně v roce 1621.²⁰⁰⁾ Byla dědičkou majetku po Janovi st. Kobylkovi.²⁰¹⁾ Dne 4. 7. 1641 vydala kvitanci pro knížete Maxmiliána z Ditrichštejna, že přijala pozůstalost po otci Václavovi Kobylkovi.²⁰²⁾

43 — František Albrecht

V inventáři pozůstalosti po Václavovi Kobylkovi z 22. září 1632 je jako jeho syn jmenován František Albrecht, který měl tehdy 30 neděl; narodil se tedy v únoru či březnu roku 1632.²⁰³⁾

DCERA JETŘICHA KOBYLKY (č. 27)

44 — Anna Johanka

Dne 12. 1. 1641 vydala Anna Johanka kvitanci knížeti Maxmiliánovi z Ditrichštejna, že jí postoupil pozůstalost po otci Jetřichovi Kobylkovi.²⁰⁴⁾ Jejím prvním manželem byl Melichar Stařínský z Bítkova, a to již v březnu 1640.²⁰⁵⁾ Dne 16. 12. 1642 oba koupili za 9000 zl. statek Uhřice od Salomeny Šmerhovské z Lidkovic.²⁰⁶⁾ K roku 1650 je jako její druhý manžel uváděn Zikmund Bukůvka z Bukůvky.²⁰⁷⁾ Když 7. 5. kvituje knížete Maxmiliána z Ditrichštejna, že přijala dluh 2500 zl. s úroky, píše se Anna Johanka „na Červené Lhotě a Chromči“.²⁰⁸⁾ Podle Březiny jí 22. 5. 1652 Zikmund Bukůvka pustil za 17 000 zl. statek Chromeč s tím, že ho sám smí spravovat až do své smrti.²⁰⁹⁾ Po jeho smrti provdala se zřejmě za svob. pána z Ostešova a 9. 9. 1658 prodala Chromeč za 15 000 zl. Maxmiliánovi Lichtenštejnovi-Kastelkornovi.²¹⁰⁾

DCERY MIKULÁŠE VILÉMA KOBYLKY (č. 32)

45 — Anna Kateřina, 46 — Polexina Anna, 47 — Zuzana Eleonora

Mimo údajů, uvedených zde u jejich otce, je o těchto sestrách známo zatím jen to, že Anna Kateřina byla provdána za svob. pána Volčinského,²¹¹⁾ podruhé pak za Petra Forgáče z Gymeše.²¹²⁾ Zuzana Eleonora byla provdána za Maxmiliána Eusebia Oríka z Lažiska²¹³⁾ a podle Pilnáčka si v roce 1706 činila u Řádu německých rytířů nárok na Sovinec.²¹⁴⁾ Cerroni uvádí, že Zuzana Eleonora zemřela 17. 5. 1720.²¹⁵⁾

Dle Svobody byl synem Jana Maxmiliána Kobylky a zdědil po něm Tavíkovice. Zastával funkci nejvyššího

Odlitek pečeti pravděpodobně Karla Davida Kobylky z roku 1669. Sběrka odlitků pečeti Slezského muzea v Opavě. Foto: Josef Solnický.

Erb Kobylků z Kobylího podle Paprockého „Zrcadla“, fol. 284a. Foto: Bohumila Mandrllová.

strážmistra. Jeho manželka Teresie Kotulínská z Kotulína zdědila Tavíkovice po něm v roce 1721.²¹⁶⁾

SYN VILÉMA KOBYLKY (č. 38)

49 — František Mikuláš

Bývá v literatuře uváděn jako syn Viléma Kobylky.²¹⁷⁾ Jako posledního z rodu Kobylků z Kobylího ho označuje Sedláček s tím, že zemřel 6. 4. 1724 a že byl pohřben v Dačicích.²¹⁸⁾ Blažek k roku 1721 píše, že jeho manželkou byla Barbora, vdova po Václavovi Lipovském z Lipovic.²¹⁹⁾

Prameny a literatura:

- 1) SOA Opava, Slezský stavovský archiv, Půhony krnovské, inv. č. 842, s. 4. Půhon Buriána z Kobylí z r. 1500 (dále jen PůKr)
- 2) SOA Brno, Cerroniho sbírka, inv. č. 436, Cerr. II, č. 315. V zápise o koupi panství Čechy z 30. 1. 1665 „Anna Polexina Skrbenskin, geböhren Kobylkin von Schönwiesen“.
- 3) Bartoloměj Paprocký z Glogol a Paprocké Woly, Zrcadlo slavného Markrabství moravského, Olomouc 1593, fol. 283b.
- 4) Johannes Sinapius, Schlesischen Curiositäten, Des. Schlesischen Adels anderer Theil, Leipzig und Bresslau 1728. Christian d'Elvert, Die Kobylka von Kobylí, Notizen-Blatt, 1877, s. 26. Konrad Blažek, Der Adel von Oesterreichische Schlesien, Nürnberg 1885, s. 34. Riegrův slovník naučný, díl 4., Praha 1886, s. 728 (Svoboda). Vincenc Prasek, Historická topografie země Opavské, díl 2., Opava 1889, s. 465—467. Ottův slovník naučný, díl 14., Praha 1899, s. 475 (Sedláček). Josef Pilnáček, Staromoravští rodové, Vídeň 1930, s. 282. Josef Pilnáček, Rody starého Slezska, Jilové u Prahy 1969—1972. Ladislav Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, Brno 1933—1938.
- 5) Karel Morav, Jan starší Kobylka ze Sovince, Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1960, č. 81, s. 7—11. Tento článek považuji za typický příklad toho, že bez hlubšího prostudování genealogických vztahů nelze se úspěšně zabývat jednotlivým příslušníkem rodu.
- 6) František Spurný, Dějiny Rýmařovska, díl 3., Od poloviny 16. století do Bílé hory, Ostrava 1961, s. 84 a n.
- 7) Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Severní Morava, Praha 1983, s. 309.
- 8) CDS II., s. 121, listina z 22. 1. 1307. „Wencezlao dicto Kobilca, Marzalco domini ducis Rathyboriensis“.
- 9) Vincenc Brandl, Libri citationum et sententiarum seu, Knihy půhonné a nálezové, díl 1., Brno 1872, s. 162.
- 10) SOA Opava, Slezský stavovský archiv, Zemské desky krnovské, inv. č. 944, fol. 32a. (Dále jen ZDK.)
- 11) SOA Opava, Slezský stavovský archiv, Zemské desky opavské, inv. č. 849, fol. 2. (Dále jen ZDOP)
- 12) ZDOP, inv. č. 849, fol. 19.
- 13) Hosák, c. d., s. 765.
- 14) PůKr, inv. č. 842, s. 4.
- 15) SOA Opava, Pozůstalost Josefa Zukala, Rody šlechtické — Kobylkové z Kobylího. (Dále jen Zukal. poz.)
- 16) PůKr, inv. č. 842, s. 4.
- 17) CDS II., s. 201—202.
- 18) ZDK, inv. č. 944, fol. 54a.
- 19) PůKr, inv. č. 842, s. 4.
- 20) Pilnáček, Rody..., díl 4., s. 31.
- 21) Zukal, poz.
- 22) ZDK, inv. č. 944, fol. 75b.
- 23) Paprocký, c. d., fol. 284b.
- 24) ZDK, inv. č. 944, fol. 75a—75b.
- 25) ZDK, inv. č. 946, fol. 14a.
- 26) Zukal, poz.
- 27) ZDK, inv. č. 944, fol. 75a—75b.
- 28) ZDK, inv. č. 946, fol. 14a.
- 29) Zukal. poz. Též Heinrich Schulig, Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf, Opava 1923, s. 622.

- 30) ZDK, inv. č. 944, fol. 75a–75b. Podle Pilnáčka, Rody..., díl 1., s. 33, měla Anna Paygerova z Brumova v r. 1512 za poručníka Viléma Bayera či Payera z Brumu, komendatora hlubčického.
- 31) Paprocký, c. d., fol. 284b.
- 32) ZDK, inv. č. 946, fol. 14a.
- 33) Ottův slovník naučný, díl 14., s. 475. Riegrův slovník naučný, díl 4., s. 728.
- 34) Zukal, poz.
- 35) ZDOI 26, 259.
- 36) Vladimír Nekuda — Josef Unger, Hrádky a tvrže na Moravě, Brno 1981, s. 238.
- 37) ZDOI 27, 32.
- 38) SOA Brno, Půhony olomoucké, kniha 45, fol. 159b. (Dále jen PůOl.)
- 39) František Hekele, Z dějin kostelíka ve Vyšehofí, Severní Morava, 1957, č. 2, s. 21.
- 40) Paprocký, c. d., fol. 319b.
- 41) Pilnáček, Staromoravští..., s. 42.
- 42) ZDK, inv. č. 946, fol. 22a–22b.
- 43) Miloslav Rohlík, Opavské zemské desky, Knihy zadní 1537–1613, Opava 1961, s. 192–193, (kniha 7, zápis 42a).
- 44) Zukal, poz. Též Josef Zukal, Paměti opavské, Opava 1912, s. 324.
- 45) Zukal, poz.
- 46) Rohlík, c. d., s. 192–193, (kniha 7, zápis 42b).
- 47) Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 48) Zukal, poz.
- 49) Pilnáček, Rody..., díl 3., s. 139.
- 50) ZDK, inv. č. 946, fol. 22a–22b.
- 51) Zukal, poz.
- 52) PůOl, kniha 30, fol. 604b–605a.
- 53) Zukal, poz.
- 54) Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 55) Zukal, poz.
- 56) Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 57) ZDOI 29, 72.
- 58) ZDOI 29, 211.
- 59) ZDOI 31, 15.
- 60) Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 61) Vincenc Brandl, Spisy Karla Staršího z Žerotína, díl 1., Žerotínovi zápisové o soudě panském, Brno 1866, s. 188. O zemském soudě svatokunhutsém r. 1598 měl Mikuláš st. 72 let.
- 62) ZDK, inv. č. 946, fol. 22a–22b.
- 63) PůOl, kniha 28, fol. 52b.
- 64) Ladislav Hosák, Svobodné dvory na Moravě v l. 1580 až 1600, Časopis VSMO, 1925, s. 57.
- 65) Kyjovsko, Brno 1970, s. 284.
- 66) ZDOI 29, 87.
- 67) ZDOI 31, 15.
- 68) Paprocký, c. d., fol. 285a, 300 b.
- 69) ZDOI 30, 122a.
- 70) ZDOI 32, 14.
- 71) Zukal, poz.
- 72) František Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl 1., Brno 1900, s. 280; Díl 2., Brno 1902, s. 330–331.
- 73) ZDOI 30, 122 a.
- 74) Brandl, Žerotínovi zápisové..., s. 188.
- 75) SOA Brno, Půhony brněnské, kniha 41, fol. 210a–211b. (Dále jen PůBr.)
- 76) Brandl, Žerotínovi zápisové..., s. 5.
- 77) Jan Březina, Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848, Ostrava 1963, s. 415.
- 78) Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 79) Zukal, poz.
- 80) Pilnáček, Staromoravští..., s. 282.
- 81) ZDOI 29, 101.
- 82) Hosák, Historický místopis..., s. 566; Březina, c. d., s. 415.
- 83) Vincenc Brandl, Spisy Karla Staršího z Žerotína, díl 2., Listové psané jazykem českým, sv. 2., Brno 1871, s. 217.
- 84) ZDOI 32, 14.
- 85) V. Houdek, Moravské vývody erbovní, Brno 1917, s. 39.
- 86) Zdeněk Pokluda, Rodový přehled Zástřizlů ze Zástřizl, Heraldika, 1978, č. 2, s. 56 (pod číslem C/1.2.4.3.2.4.3. jako dcera Jiřika ze Zástřizl).
- 87) PůBr, kniha 41, fol. 29a–29b. V lednu 1629 schvaluje zemský soud žádost Jana st. Kobylky, aby při soudech a půhonech mohl být zastupován. Důvodem žádosti byl

Náhrobek Jindřicha Kobylky ve Vyšehofí. Kresba Jana Havlici. Foto: Josef Solnický, Slezské muzeum Opava.

nedostatek zdraví a vysoké stáří — 84 let. Žádost psal zřejmě ještě v r. 1628.

- 88) Pilnáček, Staromoravští..., s. 282.
- 89) PůOl, kniha 45, fol. 159b.
- 90) ZDOI 29, 101.
- 91) PůOl, kniha 30, fol. 51a.
- 92) ZDOI 29, 196.
- 93) Václav Kubíček, K rodokmeni Drahanovských z Pěnčína, Časopis Matice moravské, 1909, s. 64–65.
- 94) ZDOI 30, 155.
- 95) Paprocký, c. d., fol. 267a.
- 96) Spurný, c. d., s. 84.
- 97) ZDOI 30, 157.
- 98) Kameníček, c. d., s. 204–205.
- 99) Brandl, Žerotínovi zápisové..., s. 274.
- 100) Spurný, c. d., s. 86.
- 101) Libuše Urbánková, Povstání na Moravě v roce 1619, Z korespondence moravských direktorů, Praha 1979, s. 20.
- 102) SOA Brno, Cerronihovo sbírka, inv. č. 436, Cerr. II, č. 315, fol. 265a–265b.
- 103) Spurný, c. d., s. 87.
- 104) Alois Schlesser, Beitrag zur Ortsgeschichte des Dominiums Eulenberg bis zum J. 1623, Notizen-Blatt 1891, s. 15.
- 105) Hana Jordanová, Epigrafické památky na území bývalého okresu Rýmařov, nyní součást okresu Bruntál, Zprávy Okresního archivu v Bruntále, Bruntál 1982, s. 31.

- 106] SOA Brno, Rodinný archiv Dittrichštejnů, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s. Inventář pozůstalosti po Janovi Burianovi Kobylkovi. [Dále jen RAD]
- 107] PůBr, kniha 41, fol. 29a—29b.
- 108] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1624, sign. 760/r.
- 109] Zukal, poz.
- 110] Rohlík, c. d., s. 192—193 [kniha 7, zápis 42b].
- 111] ZDOI 29, 211.
- 112] Paprocký, c. d., fol. 285b, 300b.
- 113] Frant. Václ. Peřinka, Zdounecký okres, Brno 1910, s. 346—348.
- 114] ZDOI 32, 13.
- 115] ZDOI 32, 14.
- 116] Brandl, Žerotínovi zápisové..., s. 224.
- 117] ZDOI 32, 14.
- 118] ZDOI 34, 14.
- 119] Paprocký, c. d., fol. 285b.
- 120] Aug. Kratochvíl, Židlochovský okres, Brno 1910, s. 73.
- 121] Jan Burk, Historie židlochovských domů a jejich držitelů za léta 1609—1791, Židlochovice 1936, s. 134.
- 122] Tamtéž, s. 179.
- 123] Pilnáček, Staromoravští..., s. 477.
- 124] Burk, c. d., s. 181.
- 125] František Hrubý, Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání, Časopis Matice moravské, 1922, s. 149.
- 126] Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 127] RAD, G 140, 202, inv. č. 630, sign. 263/XIIIId.
- 128] ZDOI 37, 52.
- 129] Hosák, Historický místopis..., s. 601—602. Rudolf Kreutz, Přerovský okres, Brno 1927, s. 293—294.
- 130] RAD, G 140, kart. 475, inv. č. 1624, sign. 760/r.
- 131] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 132] Tamtéž.
- 133] SOA Brno, Cerroniho sbírka, inv. č. 435, Cerr. II., č. 314.
- 134] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 135] Tamtéž.
- 136] Tamtéž.
- 137] Hrubý, c. d., s. 149.
- 138] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 139] Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 140] Tamtéž.
- 141] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 142] Riegrův slovník naučný, díl 4., Praha 1886, s. 728. Ottův slovník naučný, díl 14., Praha 1899, s. 475.
- 143] Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 144] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 145] Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 146] PůBr, kniha 41, fol. 210a—211b.
- 147] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 148] SOA Brno, Cerroniho sbírka, inv. č. 42, Cerr. I., č. 40, Genealogische Geschichte des Landsässigen Adels in Mähren, fol. 78a.
- 149] Zukal, poz.
- 150] Hosák, Historický místopis..., s. 566; Březina, c. d., s. 415.
- 151] Zukal, poz.
- 152] PůBr, kniha 41, fol. 1a—2a.
- 153] Paprocký, c. d., fol. 285a.
- 154] Pilnáček, Staromoravští..., s. 269.
- 155] ZDOI 37, 17.
- 156] ZDOI 37, 56.
- 157] Fr. V. Peřinka, Val. Klobucký okres, Brno 1905, s. 160. 197, 241.
- 158] Tamtéž, s. 160.
- 159] ZDOI 34, 13.
- 160] Pilnáček, Rody..., díl 4., s. 133.
- 161] ZDOI 37, 79.
- 162] Hosák, Historický místopis..., s. 367.
- 163] Ladislav Hosák, Hustopecký okres, Brno 1924, s. 60.
- 164] V. Houdek, Moravské vývody erbovní, Brno 1917, s. 39; Hekele, c. d., s. 21 — oba dataci úmrtí označili jako částečně nečitelnou.
- 165] ZDOI 32, 14.
- 166] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 167] PůBr, kniha 41, fol. 427a—427b.
- 168] Kreutz, c. d., s. 397.
- 169] Tamtéž.
- 170] Hosák, Historický místopis..., s. 475.
- 171] Riegrův slovník naučný, díl 4., Praha 1886, s. 728; Ottův slovník naučný, díl 14., Praha 1899, s. 475.
- 172] Kreutz, c. d., s. 397.
- 173] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 174] Kreutz, c. d., s. 252.
- 175] Tamtéž, s. 252, 336.
- 176] Březina, c. d., s. 348.
- 177] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 178] Roman Procházka, Genealogisches Handbuch erloscher böhmischer Herrenstandsfamilien, Neustadt an der Aisch 1973, s. 262, 264.
- 179] Pilnáček, Staromoravští..., s. 272.
- 180] Procházka, c. d., s. 262, 264.
- 181] SOA Brno, Cerroniho sbírka, inv. č. 436, Cerr. II., č. 315.
- 182] Procházka, c. d., s. 262, 264.
- 183] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 184] Jaroslav Dřímál, Zemský dům v Brně, Brno 1947, s. 87.
- 185] Kreutz, c. d., s. 293—294.
- 186] František Šujan, Dějepis Brna, Brno 1928, s. 297.
- 187] Kreutz, c. d., s. 293—294; Hosák, Historický místopis..., s. 647.
- 188] Riegrův slovník naučný, díl 4., Praha 1886, s. 728.
- 189] Hradý, zámky a tvrze..., s. 309.
- 190] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 191] PůBr, kniha 41, fol. 276a—276b.
- 192] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1625, sign. 760/s.
- 193] Hradý, zámky a tvrze..., s. 309.
- 194] Zukal, poz.
- 195] SOA Opava, Slezský stavovský archiv, Páfony opavské, inv. č. 808, fol. 150a.
- 196] Ottův slovník naučný, díl 14., Praha 1899, s. 475.
- 197] Hradý, zámky a tvrze..., s. 309.
- 198] SOA Opava, Pozůstalost Leopolda Svobody.
- 199] Hradý, zámky a tvrze..., s. 309.
- 200] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1624, sign. 760/r.
- 201] Tamtéž.
- 202] RAD, G 140, kart. 395, inv. č. 1696, sign. 768/h.
- 203] RAD, G 140, kart. 375, inv. č. 1624, sign. 760/r.
- 204] RAD, G 140, kart. 397, inv. č. 1710, sign. 769/k.
- 205] PůBr, kniha 41, fol. 417a—417b.
- 206] Frant. Václ. Peřinka, Zdounecký okres, Brno 1910, s. 383.
- 207] Tamtéž.
- 208] RAD, G 140, kart. 316, inv. č. 1150, sign. 363.
- 209] Jan Březina, Šumperský okres, Staroměstský okres, Víznberský okres, Brno 1932, s. 224 a 134.
- 210] Tamtéž, s. 224.
- 211] Kreutz, c. d., s. 397.
- 212] Hradý, zámky a tvrze..., s. 309.
- 213] Tamtéž.
- 214] Pilnáček, Staromoravští..., s. 474.
- 215] SOA Brno, Cerroniho sbírka, inv. č. 42, Cerr. I., č. 40, Genealogische Geschichte des Landsässigen Adels in Mähren, fol. 79a.
- 216] Riegrův slovník naučný, díl 4., Praha 1886, s. 728.
- 217] Např. Hradý, zámky a tvrze..., s. 309.
- 218] Ottův slovník naučný, díl 14., Praha 1899, s. 475.
- 219] Blažek, c. d., s. 34.

OBSAH

Úvodní projev	3
Prof. PhDr. Josef Bartoš, CSc.: Regionální dějiny a pomocné vědy historické (genealogie a heraldika)	7
JUDr. Jiří L. Bílý: Vztah heraldiky a právní historie	9
Jiří Fidler: Úkoly genealogie při studiu národních a obecných dějin	12
PaedDr. Jiřina Holinková, CSc.: Ladislav Hosák — moravský historik a genealog	14
PhDr. Jaroslav Honc: Falešný rytíř, heraldik a sfragistik Vojtěch Král (nar. 20. 4. 1844, zemř. 6. 7. 1913)	17
PhDr. Jan Skutil, CSc.: Moravští heraldici Josef Pilnáček a František Zvolský jako předchůdci Dřímalyovy školy	22
Doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.: O Václavu Vojtíškově jako heraldikovi	24
PhDr. Erich Šefčík: Opavský heraldik Jan Havlica	25
Doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.: Znakové galerie jako heraldické kategorie	27
PhDr. Pavel R. Pokorný: Cod. 8330 ÖNB jako stavovský erbovník 16. století	29
PhDr. Karel Müller: Heraldická výzdoba zemských desk opavských a krnovských	33
PhDr. Antonín Roubic: Knihy ohlášek snoubenců a jejich využití	37
PhDr. Jan Skutil, CSc.: Městská heraldika ve sbírkách odznaků Moravského muzea	39
PhDr. Tomáš Krejčík: Vztahy numismatiky k heraldice, sfragistice a genealogii	41
PhDr. Leoš Mlčák: Znaky a pečete na zvonech severní Moravy	43
Jaroslav Jásek: Technické výkresy jako pramen genealogie a heraldiky	46
Pavel Palát: České heraldické písemnictví v letech 1901—1980 (Dílčí výsledky bibliografické excerpce oborových periodických tiskovin)	50

Karel Liška: Městské pečete — obsah a význam jejich opisů	53
PhDr. Jan Pelant: Znaky a pečete západočeských měst — zpráva o připravované publikaci do tisku	56
Ing. Mojmír Chromý: Tvarový vývoj štítu v průběhu 13.—15. století	58
Ing. František Kučera: Tvarový vývoj štítu v renesanci a baroku	64
PhDr. Stanislav Hošťálek: Vývoj středověkých přileb obrněného jezdeckta v Čechách a na Moravě a jejich používání v heraldice	70
Doc. PhDr. Jozef Novák, CSc.: Súčasný smery výskumu genealógie a rodovej heraldiky	73
PhDr. Ing. Jaroslava Honcová, CSc.: K metodě genealogického studia zemědělských rodin v českých zemích za kapitalismu a socialismu	76
Vladimír Rolinc: Několik poznámek ku kontrolním identifikačním rozborům (KIR) v období rané genealogie	80
RNDr. Roman K. Zelenay: Problémy genealogického skúmania	83
PhDr. Jaroslav Honc: Boj o odbornou tematiku a kolektivní práci v československé genealogii a heraldice	89
Rudolf Melichar: Význam lidové občanské genealogie	93
Jiří Januš: Prapor jako insignie českého panovníka v 11. a 12. století	96
RNDr. Roman K. Zelenay: Slovenské zemianské rody (Trenčianská stolica)	101
František Chocholatý: Vévoda Přemek Opavský (Některé aspekty ovlivňující jeho postoje v období husitských válek)	104
Jiří Palát — Ludovít Szabó: Některé problémy studia dějin papírenské výroby na Moravě ve světle dochovaných archivních pramenů velkolesinské papírny v letech 1750—1945	110
Vladimír Markl: Tovární značky a jejich vývoj s přihlédnutím k emblému Vítkovických železáren	113
Jaroslav Honc ml.: Termín „derivatio sanguinis“ Bohuslava Balbína v jeho stemmatografii z r. 1688	115
Jiří Stibor: Českomoravské vztahy v genealogii rodu Kořenských z Terešova	118
Vladimír Kejla: Rod Kobyliků z Kobyliho	125

Redakční poznámka:

Poznámkový aparát jednotlivých příspěvků byl redakčně upraven.

Sborník příspěvků z II. setkání genealogů a heraldiků

Vydal Klub genealogů a heraldiků Ostrava při DKP Vítkovic,
Ostrava 1984

Uspořádal: PhDr. Karel Müller

Odpovědný redaktor: Vladimír Kejla

Grafická úprava: Petr Pavlíňák

Schváleno k tisku odborem kultury NVO pod čj.
Kult/83/199/Tom. z 9. 12. 1983.